

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Ústav historických věd

Obrazy nepřítele ve stalinském Československu

Bc. Kateřina Jetmarová

Diplomová práce
2020/2021

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2018/2019

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Bc. Kateřina Jetmarová**
Osobní číslo: **H18355**
Studijní program: **N7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny: Soudobé dějiny**
Téma práce: **Obrazy nepřítele ve stalinském Československu**
Zadávající katedra: **Ústav historických věd**

Zásady pro vypracování

Diplomová práce bude založena na analýze primárních pramenů (archivy, dobový tisk, filmová tvorba) a kritickém zhodnocení sekundární literatury. Prostřednictvím analýzy budou rekonstruovány různé podoby nepřítele, jak je vytvářela a šířila oficiální propaganda v stalinistickém Československu v letech 1948-1956. Typologizace obrazů nepřítele bude zasazena do politicko-sociálního kontextu stalinismu a studené války.

Rozsah pracovní zprávy:

Rozsah grafických prací:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

BROOKS, Jeffrey, Thank You, Comrade Stalin! Soviet Public Culture from revolution to cold war, Princeton 2001. ISBN 978-0691088679. FEIGELSON, Kristián – KOPAL, Petr, Film a dějiny 3. Politická kamera – film a stalinismus, Praha 2012. ISBN 978-80-87211-58-8. KNAPÍK, Jiří, Únor a kultura. Sovětizace české kultury 1948-1950, Praha 2004. ISBN 80-7277-212-0. KOPAL, Petr, Český historický film 1954-1962. in PETRÁŠ, J. – SVOBODA, L. (eds.), Československo v letech 1954-1962, Praha – České Budějovice 2015, s. 117-121 KOPAL, Petr, Rozdělení i spojení obrazy euforie a hrůzy. Film a propaganda v 50. letech, in HLAVÁČEK, P. – STEHLÍK, M. (eds.), Rozdělený svět? Evropa a Češi mezi svobodou a totalitou. Praha 2016, s. 114-120. ŘEPA, Tomáš, Ukrajinští nacionalisté a komunistická propaganda. Zneužití tématu v Československu po roce 1945, Paměť a dějiny 2, 2014, s. 47-57. SCHMARC, Vít, Země lyr a ocele: Subjekty, ideologie, modely, mýty a rituály v kultuře českého stalinismu, Praha 2017. ISBN 978-80-200-2703-0. SLINTÁK, Petr – ROTTOVÁ, Hana, Venkov v českém filmu 1945-1969, Praha 2013. ISBN 978-80-200-2303-2. TAYLOR, Richard, Filmová propaganda. Sovětské Rusko a nacistické Německo. Praha 2016. ISBN 978-80-200-2534-0.

Národní filmový archiv. Národní knihovna, Dikobraz, Lidová demokracie, Rudé právo. Vědecká knihovna Hradec Králové, Dikobraz, Svobodné slovo.

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Zbyněk Vydra, Ph.D.**
Ústav historických věd

Datum zadání diplomové práce: **30. března 2019**

Termín odevzdání diplomové práce: **30. března 2020**

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.
děkan

doc. Mgr. Pavel Marek, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 29. října 2020

Bc. Kateřina Jetmarová

PODĚKOVÁNÍ

Tímto bych chtěla poděkovat především vedoucímu mé diplomové práce, Mgr. Zbyňku Vydrovi, Ph.D., nejen za odbornou pomoc, čas, ochotu a rady, které mi při tvorbě této práce poskytl, ale zároveň i za psychickou podporu v době, kdy jsem myslela, že tuto práci nedokončím. Rovněž bych chtěla poděkovat pracovníkům z Národní knihovny v Praze, z Moravské zemské knihovny v Brně a ze Studijní a vědecké knihovny v Hradci Králové za jejich laskavost a trpělivost. V neposlední řadě patří velký dík celé mé rodině a přáteli za jejich oporu, kterou mi během studia poskytli.

Název

Obrazy nepřítele ve stalinském Československu

Anotace

Diplomová práce je založena na analýze primárních pramenů (především dobový tisk, filmová tvorba) a kritickém zhodnocení sekundární literatury. Prostřednictvím analýzy budou rekonstruovány různé podoby nepřítele, jak je vytvářela a šířila oficiální propaganda ve stalinistickém Československu v letech 1948–1956. Typologizace obrazů nepřítele je zasazena do politicko-sociálního kontextu stalinismu a studené války.

Klíčová slova

Nepřítel – obrazy – stalinismus – Československo – 1948–1956 – propaganda

Title

The images of enemy in Stalinist Czechoslovakia

Annotation

The thesis is based on the analysis of primary sources (especially periodicals, filmmaking) and a critical evaluation of secondary literature. Through the analysis, various forms of the enemy will be reconstructed, as it was created and disseminated by official propaganda in Stalinist Czechoslovakia in the years 1948–1956. The typology of enemy images is set in the political and social context of Stalinism and the Cold War.

Keywords

The Enemy – images – Stalinism – Czechoslovakia – 1948–1956 – propaganda

Obsah

Úvod.....	1
1. Politické okolnosti.....	7
1.1. Třetí republika a obraz nepřítele	7
1.2. Zakladatelské období komunismu.....	15
1.3. Od smrti Gottwalda do XX. sjezdu KSSS.....	22
2. Propaganda	26
2.1. Tisk.....	28
2.2. Film	31
2.3. Prvomájové průvody	36
2.4. Ostatní komunistické svátky	38
3. „Vnější“ a „vnitřní“ nepřátelé	40
3.1. Kapitalisté.....	42
3.1.1. Špioni a sabotéři	66
3.2. Fašisté a nacisté.....	72
3.3. Vatikán	86
3.3.1. Kněží	91
3.4. Židé a Izrael.....	97
3.5. Jugoslávie a „titoismus“	102
3.5.1. Nepřátelé uvnitř KSČ	108
3.6. Soukromí zemědělci.....	114
3.7. Emigrace.....	127
3.7.1. Bývalé politické elity	130
4. Srovnání obrazů nepřátel se Sovětským svazem.....	139
Závěr.....	146
Resumé	151
Seznam zkratk	152
Seznam použité literatury a pramenů	153
Seznam příloh.....	164
Přílohy	165

Úvod

Důležitou součástí komunistické propagandy se stal obraz nepřítele. Jedná se o představu protivníka, potencionální hrozbu, která je vědomě formována a šířena ve společnosti. Obraz je též ovlivněn společenskými názory a stereotypy jako v případě kampaně proti „špatným Němcům,“ kteří byli neoblíbeni z důvodu nedávných zkušeností z období okupace a také kvůli existenci stereotypu Němců, jakožto národu, jež po staletí utlačoval československý lid. Podle Hannah Arendt nebyl výběr nepřátel náhodný, jelikož jejich obraz musel působit věrohodně. Obraz nepřítele bývá formulován jako „*přesvědčení určité skupiny, že její bezpečnost a základní hodnoty jsou bezprostředně a závažně ohroženy nějakou jinou skupinou.*“ Arendt uvádí, že právě propaganda je nejdůležitějším nástrojem totalitarismu ve styku s netotalitárním světem.¹ Postoje byly vyjadřovány v novinových článcích, ale některé znaky zůstaly skryté v řadě symbolů v karikaturách či ve filmech.

Diplomová práce je vymezena lety 1946–1956 a je rozdělena do třech časových období: třetí republika a vzrůst moci komunistů, zakladatelské období komunismu a období uvolnění po Stalinově a Gottwaldově smrti. Práce je zakončena únorem 1956, kdy se konal XX. sjezd KSSS, na kterém Chruščov vystoupil s kritikou kultu osobnosti. Název „ve stalinistickém Československu“ je odvozen od období, kterému se práce nejvíce věnuje. Pojem stalinismus neoznačuje pouze politický systém a příklon k ideologii Stalina, ale podle Stephena Kotkina vyjadřoval i soubor hodnot, sociální identitu a způsob života.²

Práce se zabývá obrazy třídních nepřátel nejen v období komunismu v letech 1948–1956, ale snaží se lehce nastínit obrazy „do té doby existujících nepřátel“ s ohledem na levicový tisk z 30. let a šíření obrazu „špatných Němců“ za třetí republiky. Obraz o náhledech československé společnosti na nepřátelé ve vymezených letech 1946–1956 nemusí být zcela úplný a dostačující. Tato práce popisuje obraz nepřátel, jak se jeví na stránkách českých novin a v budovatelských filmech. Články novin jsou zasazeny do výkladu obecné historie, ale nelze říct, že se jedná o rekonstrukci objektivní reality.

Noviny i filmy jsou prameny trochu zvláštního postavení. Nelze totiž s jistotou tvrdit, zda názory, které jsou obsaženy v novinách či ve filmech, sdílela většina čtenářů/diváků. Na druhou stranu i dnes mají média svým způsobem vzdělávací charakter a většina občanů z nich (i ze sociálních sítí) nekriticky přejímá informace. Z tohoto důvodu zastávám názor,

¹ ARENDTOVÁ, Hannah. *Původ totalitarismu*. Praha, 1996, s. 576. ISBN 80-86005-13-5.

² KOTKIN, Stephen. *Magnetic Mountain. Stalinism as a Civilization*. Berkeley – Los Angeles – London, 1997, s. 23. ISBN 978-0520208230.

že se našli tací, kteří tehdejšími médiím a zprostředkovaným obrazům věřili. Ti, kteří se k propagandě stavěli kriticky, byli často vystaveni teroru. Z tohoto důvodu vznikly negativní kampaně, které se soustředily na zastrašení těchto lidí od „protistátní“ činnosti. Nezodpovězenou otázkou však zůstává, kolik lidí se přetvařovalo a pouze na oko ze sebe dělalo „uvědomělé občany“?

Práce si klade především za cíl zprostředkovat propagandu co nejpřesněji, a proto zde naleznete mnoho citací, které není v mnoha případech potřeba více komentovat. Abych však dané informace nebo události vysvětlila či upřesnila, používám jako doplněk k novinám sekundární literaturu. Také nemohu tvrdit, že má vysvětlení jsou vždy objektivní a neskrývají v sobě citová zbarvení. Velice často v práci používám slovo „údajně“ či „podle komunistů“ apod., abych poukázala, že tento názor zastávali a šířili právě „soudruzi“, ale dnes se již s těmito skutečnostmi neztotožňujeme.

Vedle toho práce cílí k zodpovězení následujících otázek. Jakou podobu měl obraz nepřítele v Československu? Je tento obraz něco nového či navazuje na levicový tisk z první republiky? Nebyly československé komunistické obrazy nepřátel inspirované těmi sovětskými? Jaké jsou odlišnosti a specifika obrazů nepřátel mezi Československem a Sovětským svazem? Byly v Rudém právu, Lidové demokracii a Svobodném slově propagandistické projevy identické nebo odlišné? Jak se změnil postoj k třídním nepřítelům po smrti Stalina a Gottwalda?

Metodologickým přístupem mi posloužila diskurzivní analýza, tedy za předpokladu, že diskurzem je brána komunistická ideologická propaganda. Analýza obrazů nepřítele se zakládá na několika sondách do socio-kulturního prostoru komunistického Československa. První sonda sledovala tehdejší deníky: Rudé právo, Lidová demokracie a Svobodné slovo. Z nich používám články, které komparuji s obecnými fakty získanými ze studia již vydaných monografií a studií, jež považuji za „nejbližší k rekonstrukci tehdejší reality“. Druhá sonda byla mířena do karikatur, ve kterých se snažím pomocí ikonologie vyhledat skryté symboly pro zobrazování konkrétního jedince a následně se pokouším rozluštit, k čemu odkazují a co mají společného. Třetí sonda byla směřována do českých hraných filmů ze sledovaného období, jelikož představují zábavný prostor, kdy divák do sebe nevědomě vstřebává negativní chování konkrétních nepřátel. Jelikož takových filmů bylo natočeno mnoho, nejdříve filmy dějově shrnu a následně se snažím analyzovat obraz konkrétního nepřítele, který je ve filmu zastoupen a jaké názory má lidem vštípit. Zajímají mě především symboly zachycené ve filmu, které odkazují k životu a chování daného nepřítele. Je ale důležité si uvědomit, že pokud

pracujeme s filmy, tak pracujeme s fikcí. Velice málo filmů zachytilo danou problematiku věrohodně.³

Zmíněné studium Rudého práva bylo uskutečněno pomocí Digitalizovaného archivu časopisu, který provozuje Ústav pro českou literaturu AV, v. v. i. Číslo starší roku 1950 jsem doplnila pomocí návštěv Národní knihovny v Praze. Vedle Národní knihovny jsem pro studium dalších periodik využila Moravskou zemskou knihovnu v Brně a Studijní a vědeckou knihovnu v Hradci Králové. Karikatury jsem čerpala především ze satirického týdeníku Dikobraz.

Obrazy nepřátel se také vyskytovaly ve stranických příručkách. Některé brožury vyšly v tištěné podobě, jako například projev Václava Kopeckého o kosmopolitismu jako ideologii amerického imperialismu.⁴ Komunisté si vedle toho uvědomovali, že je potřeba formovat i děti, a proto by se výzkum mohl zaměřovat i na učebnice dějepisu. Z důvodu rozsáhlého výzkumu deníků a filmů se však tato práce učebnicím nevěnuje, ač by takový výzkum v budoucnu byl zapotřebí.⁵ Práce také nevychází z archivních pramenů, jako například z fondů ministerstva informací, jelikož se především věnuje již hotovému obrazu, ke kterému se dostal běžný čtenář. Teoretických prací týkajících se vývoje médií a technik zprostředkování, vyšlo mnoho.⁶

Při výzkumu totalitarismu není možné se vyhnout teorii totalitních států. Jako takovou příručku jsem využila dílo od Hannah Arendt, která na základě analýzy nacistického Německa a Sovětského svazu v díle *Původ totalitarismu*⁷ představuje elementy nutné pro zavedení a fungování totalitarismu, a zároveň dochází ve své práci k závěru, že totalitarismus je moderním fenoménem. Diplomová práce se především opírá o základní historiografická díla výzkumu komunistické diktatury v Československu. Pro ucelenou historii dějin Československa mi posloužila monografie od Jindřicha Dejmka a kol. *Československo Dějiny*

³ SLINTÁK, Petr – ROTTOVÁ, Hana. *Venkov v českém filmu 1945–1969*. Praha, 2013, s. 11. ISBN 978-80-87211-92-2.

⁴ KOPECKÝ, Václav. *Proti kosmopolitismu jako ideologii amerického imperialismu*. Praha, 1952.

⁵ Propagandou pro děti se zabývala například Pavlína Kourová: KOUROVÁ, Pavlína. *Propaganda pro nejmenší. Dětská literatura ve službách komunistické propagandy (1948–1956)*. In *Budil, I. T. – Zíková, T. Totalitarismus. 2. Zkušenost Střední a Východní Evropy*. Plzeň, 2006 s. 43–49.

⁶ Vývojem médií jako například tisku, rozhlasu a TV se věnuje monografie: KONČELÍK, Jakub – VEČEŘA, Pavel – ORSÁG, Petr. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha, 2010, s. 113–173. ISBN 978-80-7367-698-8.

Studie o školení straníků a o brožurách: SUK, Jaroslav. *Stranícká propaganda*. In *Paměť a dějiny* 1, 2010, s. 127–130.

Korekturou, kterou musela projít všechna díla se zabývá například studie od Jiřího Knapíka, který tento proces ukazuje na díle Ladislava Štolly: KNAPÍK, Jiří. *Od korektury k ideologické normě: Ze zákulisí vzniku „Třiceti let bojů“ Ladislava Štolly*. In *Soudobé dějiny* 1, 2005, s. 62–85.

Filmovou distribucí v českých zemích z hlediska konfliktu ideologických a hospodářských cílů se zabýval ve své studii Pavel Skopal: SKOPAL, Pavel. *Za „velkou ideovou úroveň“, a/nebo za vyšší tržby?* In *Soudobé dějiny* 4, 2010, s. 641–667.

Filmovou cenzurou se dále zabýval: BARTA, Milan. *Cenzura československého filmu a televize v letech 1953–1968*. In *Securitas Imperii* 10, 2004, s. 5–59. atd.

⁷ ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu*. Praha, 1996. ISBN 80-86005-13-5.

státu.⁸ Zásadním historikem zabývajícím se Československem od konce druhé války je Karel Kaplan, jenž je autorem Československých dějin 50. a 60. let⁹ a dějin Rady vzájemné hospodářské pomoci se zaměřením na Československo.¹⁰ K dějinám studené války jsem především čerpala ze starších knih od Vladimíra Nálevky *Kapitoly z dějin studené války*¹¹ a *Světová politika*¹² a od Petra Luňáka *Západ*. Knihy slouží jako přehled a jsou dobré k utřídění informací o vývoji sovětsko-amerických vztahů.¹³

Celou práci se pak prolíná dílo od Jiřího Pernese *Dějiny Československa očima Dikobrazu*,¹⁴ které mě nadchlo nejen svým grafickým zpracováním, ale i svou čtivostí. Jiří Pernes v knize vykládá dějiny československého státu od počátku třetí republiky, kdy tento satirický týdeník vznikl. Celý výklad prokládá karikaturami a články z Dikobrazu. Další často užívané dílo v práci je studie od Evy Palivodové *Obraz nepřítele v Československu*,¹⁵ ve kterém autorka psala o kolektivní identitě, jež byla využita proti „těm druhým“ (tj. dobovým nepřátelům) a o stereotypch v mysli československých obyvatel. S teorií propagandistických filmů jsem se inspirovala dílem od Richarda Taylora *Filmová Propaganda. Sovětské Rusko a nacistické Německo*,¹⁶ v němž Taylor uvádí a srovnává nacistickou filmovou propagandu s filmy z bolševického Ruska. Autor si vybral konkrétní filmy, na kterých ukazuje určité znaky a vystupování nepřátel. Velkou oporou při zkoumání československých budovatelských filmů mi byla monografie od Petra Slintáka a Hany Rottové *Venkov v českém filmu*,¹⁷ jež se snaží přiblížit proměnu českého venkova zachycenou ve filmech. Autoři zde popisují vývoj kinematografie po druhé světové válce a historické souvislosti týkající se kolektivizace. Dále se zabývají cenzurou a tvorbou filmu. Stěžejní část práce obsahuje filmy s družstevní tematikou, na kterých zkoumají určitá schémata. Zároveň v konečné fázi tvorby této práce vyšla monografie od Denisy Nečasové *Obrazy nepřítele v Československu 1948–1956*, kterou jsem již do práce nestihla zahrnout.

⁸ DEJMEK, Jindřich a kol. *Československo Dějiny státu*. Praha, 2018. ISBN 978-80-7277-572-9.

⁹ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1953–1966*. Praha, 1992. ISBN 80-04-25745-3.

¹⁰ KAPLAN, Karel. *Československo v RVHP 1949–1956*. Praha, 1995. ISBN 80-85270-43-9.

¹¹ NÁLEVKA, Vladimír. *Kapitoly z dějin studené války I*. Praha, 1997. ISBN 80-86130-00-2.

¹² NÁLEVKA, Vladimír. *Světová politika*, II. Praha, 2000. ISBN 80-86493-16-4.

¹³ LUŇÁK, Petr. *Západ. Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce*. Praha, 1997. ISBN 80-85983-29-X.

¹⁴ PERNES, Jiří. *Dějiny Československa očima dikobrazu 1945–1990*. Brno, 2003. ISBN 80-85947-89-7.

¹⁵ PALIVODOVÁ, Eva. *Obraz nepřítele v Československu 1948–1956*. In KOUBA, Miroslav – MAGINCOVÁ, Dagmar – ŘÍHA, Ivo (edd.). *Kontexty propagandy*. Pardubice, 2012, s. 181–188. ISBN 978-80-7395-515-1.

¹⁶ TAYLOR, Richard. *Filmová propaganda. Sovětské Rusko a nacistické Německo*. Praha, 2016. ISBN 978-80-200-2534-0.

¹⁷ SLINTÁK, Petr – ROTTOVÁ, Hana. *Venkov v českém filmu*.

Vedle česky psaných prací jsem využila i anglicky psaná díla jako například monografii a studii od Romana Krakovského *State and society in Communist Czechoslovakia*¹⁸ a *The representation of the Cold war*.¹⁹ Krakovského studie přichází s rozbořením prvomájových průvodů v Československu a s definicí „táboru míru“ a „táboru války“. Kniha *State and society in Communist Czechoslovakia* naopak řeší každodenní život za komunismu a jak se lidé asimilovali na nový vztah veřejného prostoru se soukromím. Například zde autor popisuje komunistické praktiky používané proti církvi, aniž by museli použít negativní propagandu. Dále jsem mnoho informací čerpala z díla Melissy Feinberg *Curtain of lies*,²⁰ které porovnává život mezi jednotlivými státy východního bloku. Zabývá se nejen známými politickými procesy a procesy s „nepřáteli uvnitř strany,“ ale také například sleduje prezentaci USA z pohledu Sovětského svazu, a naopak obrazy SSSR očima Spojených států. V knize vychází nejen z novinových článků, ale i z dopisů a z rozhovorů z vysílání rádií Svobodná Evropa a Hlas Ameriky. Dílo od Davida Brandenbergera *Propaganda state in crisis*²¹ se zabývá vývojem propagandy v Sovětském svazu. Zachycuje zde politickou rétoriku v tisku, v literatuře, ve školních učebnicích atd. a zkoumá ideologické založení strany a jejího indoktrinačního systému. Další zajímavé dílo, jež ale není v této práci moc citované, je monografie *Iconography of power*²² od Victoria E. Bonnell, která obsahuje kapitolu vývoje obrazu nepřítele v Sovětském svazu.

Práce je členěna do čtyřech částí. První kapitola se vesměs soustředí na politické dějiny v poválečném období a komunistickou vládou do roku 1956 vycházející ze sekundární literatury. Podkapitola Třetí republika a obraz nepřítele se snaží podat obraz „špatných Němců“, který se na našem území po válce šířil a v povědomí ho někteří mají i dodnes. Druhá kapitola představuje propagandu jako takovou. Pojednává o tom, co propaganda je a rozděluje ji na pozitivní a negativní. V podkapitolách dále rozebírá jednotlivé prostředky propagandy, jako je tisk a film. Vedle toho je však potřeba si uvědomit, že se jak pozitivní, tak i negativní kampaně šířily během oslav jako například během prvomájových průvodů, ale i během ostatních komunistických svátků. Stěžejní část práce tvoří třetí kapitola. Ta zprvu vysvětluje rozdíl mezi

¹⁸ KRAKOVSKÝ, Roman. *State and society in communist Czechoslovakia*. London–New York, 2018. ISBN 978-1-7845-3914-6.

¹⁹ KRAKOVSKÝ, Roman. *The representation of the Cold War: the Peace and the War camps in Czechoslovakia, 1948-1960*. In *Journal of Transatlantic Studies*, 2008

²⁰ FEINBERG, Melissa. *Curtain of lies. The Battle over Truth in Stalinist Eastern Europe*. Oxford, 2017. ISBN 978-0-19-064461-1.

²¹ BRANDENBERGER, David. *Propaganda state in crisis. Soviet ideology, indoctrination, and terror under Stalin, 1927–1941*. Stanford, 2011. ISBN 978-0300155372

²² BONNELL, Victoria E. *Iconography of power. Soviet political posters under Lenin and Stalin*. Berkeley – Los Angeles – London, 1998, s. 187–224. ISBN 978-0520221536.

„vnějšími“ a mezi „vnitřními“ nepřáteli a následně je rozdělena do podkapitol, které jsou utříděny podle konkrétních třídních nepřátel. Do kapitoly „Kapitalisté“ je zahrnut nejen obraz „západních imperialistů“, ale i domácích kapitalistů, které propaganda nazývala buržoazií. Mnoho lidí tyto dvě skupiny od sebe odděluje, ale jelikož se práce zabývá jejich obrazy, které jsou identické, jsou spojeni do jedné podkapitoly. K západním imperialistům neodmyslitelně patří i jimi vyslaní špioni a sabotéři. Další podkapitola se zabývá fašisty a nacisty. Komunisté velice často zaměňovali nacismus za fašismus a naopak. Zároveň ale ve fašismu viděli pouze další stupeň kapitalismu, proto někteří „kapitalisté“ byli obviněni z nacismu/fašismu a kapitoly tak občas mluví o obou skupinách. Další složku třídních nepřátel tvořili věřící, jelikož byli napojeni na „zrádný“ Vatikán. Po příklonu Izraele na stranu Západu se i Židé stali trnem v oku komunistům, a proto jim je věnována následující část. Po sovětsko–jugoslávské roztržce v červnu 1948 se v sovětském bloku rozjela kampaň proti „Titově klice“, která byla považována za zrádce komunistické politiky, následkem čehož se začali hledat nepřátelé i uvnitř strany. Dalšími důležitými nepřáteli byli soukromí zemědělci, ve kterých komunisté viděli překážku socializace vesnice. Následující podkapitola se zabývá „zrádnou“ emigrací, která zahrnuje i nekomunistické politiky snažící se o útěk nebo odchod do exilu. Poslední kapitola srovnává československou propagandu se sovětskou a snaží se hledat podobnosti a odlišnosti jednotlivých propagand. Jelikož se obrazy velice často mísily mezi sebou, i v této práci dochází k občasnému spojení témat či připomínání již zmíněných věcí, aby se čtenář v práci neztratil.

S obrazy nepřátel se pojí i „nový jazyk“, kterému se tato práce nevěnuje, ale například vyšla monografie od Petra Fidelese tímto tématem se zabývající.²³ V diplomové práci respektuji dobovou terminologii nejen v citacích, ale velice často ji parafrázuji, aby se práce přiblížila k cílům, které si klade. Proto například pod názvem Amerika myslím Spojené státy americké, Anglií mám na mysli celé Spojené království Velké Británie a Severního Irsku. Velice často používám termín Západ, kterým označuji státy západní Evropy a USA. Při potýkání se s názvy třídních nepřátel pokaždé uvozovky neuvádím. Může to tedy místy znít lehce propagandisticky, ale pokud bych je měla psát všude, kde bych správně měla, celá práce by byla až moc ironická a plná uvozovek.

Jako hlavního třídního nepřítel si dovoluji označit kapitalisty, ale je zapotřebí si uvědomit, že není kapitalista jako kapitalista a vše souvisí se vším. Negativní kampaně proti třídním nepřátelům se mnohdy prolínají, proto v práci často odkazuji na jinou kapitolu, abych se vyhnula zbytečnému opakování. Také nelze obsáhnout do detailů všechny nepřátele a mnoho

²³ FIDELIUS, Petr. *Řeč komunistické moci*. Praha, 2016. ISBN 978-80-7474-176-0.

z nich by se mělo podrobit dalšímu bádání jako například obrazy Židů či šlechty, ač ta již v této době jako sociální skupina neexistovala.

1. Politické okolnosti

1.1. Třetí republika a obraz nepřítele

Třetí republika byla obdobím tzv. omezené demokracie, ovšem dobové označení bylo „lidová demokracie“. Již se nejednalo o stejný typ vlády jako za první republiky, nelze ho považovat za demokratický systém v pravém slova smyslu. Přestože zůstaly zachovány občanské svobody a práva, volnost pohybu a pracovního trhu, také volební právo bylo přímé, rovné a tajné, tak v některých bodech se systém třetí republiky od demokracie lišil. Například do voleb mohly kandidovat pouze politické strany sdružené v Národní frontě Čechů a Slováků (dále NF). Proti NF nestála žádná politická opozice. Národní fronta byla svým způsobem postavena nad parlament a mimo demokratickou kontrolu. Vláda fungovala na principu uzavřené koalice. Podmínkou existence politických stran byla povinná účast v této koalici.

Základy pro poválečný vývoj v Československu položil Košický vládní program, který přijala československá vláda 5. dubna 1945 na první schůzi v Košicích. Zásadní obrysy programu byly vytvořeny v londýnském a moskevském exilu. Vznikla zmíněná Národní fronta, z níž vzešla vláda složená z šesti (později z osmi) politických stran. Národní frontu v českých zemích tvořily: Komunistická strana Československa (dále KSČ), Československá strana národně socialistická, Československá strana sociálně demokratická a Československá strana lidová. Slovensko zde zastupovaly strany: Komunistická strana Slovenska a Demokratická strana. Později se přidaly další dvě politické strany: Strana práce a Strana Slobody.²⁴

Ihned po válce byly zakázané nejen fašistické strany, ale také strany pravicové, které měly za první republiky velkou základnu voličů. Jednalo se především o Republikánskou stranu zemědělského a malorolnického lidu (tzv. agrární strana) v Čechách a Hlinkovu slovenskou ľudovou stranu.

Osvobození většiny československého území Rudou armádou napomohlo k posílení vlivu komunistů. Třetí republika se jednoznačně začala orientovat na Sovětský svaz z důvodu československo–sovětské smlouvy z roku 1943. Ve vládě NF komunisté získali strategické pozice. Například ministrem vnitra se stal Václav Nosek, který sehrál velkou roli před

²⁴ DEJMEK, Jindřich a kol. *Československo Dějiny státu*, s. 410–425.

únorovým převratem a vyvolal konflikt odvoláním osmi nekomunistických velitelů Sboru národní bezpečnosti (dále SNB) v Praze, poté použil síly SNB k potlačení demonstrací na podporu prezidenta Beneše. Do čela ministerstva informací se dostal Václav Kopecký, jehož vliv na propagandu byl velký. Na místo ministra školství a osvěty nastoupil Zdeněk Nejedlý. Jako ministr zemědělství byl zvolen komunista Július Ďuriš, který měl po celou dobu existence třetí republiky vliv na přerozdělování půdy. Po volbách v říjnu 1946 předložil osnovy šesti zákonů, tzv. Ďurišových zákonů, jednajících např. o revizi pozemkové reformy²⁵ nebo o scelovacím zákonu. Nekomunistické strany tyto osnovy zamítly. Avšak v dubnu 1947 byl vyhlášen Hradecký program, mezi jehož požadavky patřilo například rychlé dokončení konfiskace majetku zrádců a jeho přerozdělení nebo pozemková reforma omezující vlastnictví půdy nad 50 ha.²⁶ Byl vyjádřen heslem: „*Půda patří těm, kdo na ní pracují.*“ Tímto si KSČ zajistila nové voliče, jelikož se snažila zlikvidovat zámožné sedláky a darovat půdu menším zemědělcům či bezzemkům.

V Košickém vládním programu se také nalézal požadavek konfiskace majetku všech Němců, zrádců a kolaborantů, který vedl k druhé pozemkové reformě upravované dekretem prezidenta republiky č. 33/1945 Sb., *o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské.*²⁷ Dekret zbavil veškeré německé a maďarské obyvatelstvo československého státního občanství vyjma těch, kteří se aktivně zapojili do protifašistického odboje. V Československu mohli také zůstat odborníci (např. lékaři) a lidé ze smíšených manželství (žádosti o navrácení občanství mohly podávat manželky a nezletilé děti československých občanů). Ostatní Němci se museli „odsunout“. Za zmínku stojí § 5, který hrozil rovněž odsunutím některých Čechů a Slováků. „*Postihoval ztrátou československého státního občanství i Čechy, Slováky a příslušníky jiných slovanských národů, kteří se v době zvýšeného ohrožení republiky ucházeli o udělení německé nebo maďarské státní příslušnosti, aniž k tomu byli donuceni nátlakem nebo zvláštními okolnostmi.*“²⁸

Válka, která znamenala bídu a strach většiny obyvatel, se podepsala i na myslí lidí. Protiněmecký radikalismus byl tehdy silný v celé Evropě. Odmítat vše německé se považovalo za zcela běžnou věc. Češi se však v této době nacházeli ve složité situaci. Aby ochránili nejen

²⁵ Zákon o revizi pozemkové reformy, který nakonec vyšel v platnost od srpna 1947, zasáhl především šlechtické vlastnictví, jelikož revizi podléhal pozemkový majetek, který byl v průběhu tzv. první pozemkové reformy propuštěn ze záboru nebo nebyl reformě vůbec podroben. JECH, Karel. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha, 2008. ISBN 978-80-7021-902-7.

²⁶ KAPLAN, Karel. *Až k vítězství Hradeckého programu*. Havlíčkův Brod, 1962, s. 43.

²⁷ SPIRIT, Michal. *Tzv. Benešovy dekrety. Předpoklady jejich vzniku a jejich důsledky*. Praha, 2004, s. 226–227. ISBN 80-245-0755-2.

²⁸ Tamtéž, s. 228.

sebe, ale i své blízké, mnoho z nich „zvedlo pravici“. Za Protektorátu jim kolikrát nic jiného nezbývalo. Vinu Mnichova Češi přisuzovali sudetským Němcům. Za Protektorátu se vztah k Němcům proměnil v hlubokou nenávisť. Lidé se nejen dočítali o zatýkání českých vlastenců, vyhlazení Lidic a Ležáků, ale také o pověstech, jak se Němci chystají český národ zlikvidovat. Mnohdy s nimi měli vlastní zkušenosti.²⁹

Na základě domněnky kolektivní viny všech Němců byli Němci zobrazováni jako nacisté. V novinách se objevovaly karikatury se strůjci nacistického režimu. Jedna z takových je i karikatura z týdeníku Dikobraz,³⁰ na níž se přišel muž ucházet o práci. Jeho postava je „prototypem“ zobrazovaných nacistů. Karikaturu pak doprovází text: „– *A na čem jste vědecky pracoval? – na zužitkování lidského tuku k výrobě mýdla, sire.*“ Označením sire lze usuzovat lehké autorské naznačení, že Velká Británie údajně podle levicově smýšlejících lidí pomáhala bývalým nacistům přežít. Satirický týdeník Dikobraz s vtipy a hádankami nešetřil. Namátkou odcituji hádanku z roku 1946: „*Jaký je rozdíl mezi K. H. Frankem a návštěvníkem kina? – Žádný. Oba sedí a jsou zvědaví na konec.*“³¹

Noviny dále pravidelně informovaly o odsunu Němců z našeho území. Jednalo se např. o titulky: *Němci pašují za hranice majetky*,³² *Stěhujeme Němce*,³³ *Likvidace německé otázky v Praze*,³⁴ *Němci přijdou zase s novým klamem*,³⁵ *Odsunutí Němci počítají s návratem*³⁶. Vyskytovaly se také hádanky a vtipy ohledně odsunu. „*Proč ti Němci v pohraničí kupují tolik map? – Nediv se, když odsun, tak podle plánu.*“³⁷ Dále noviny přicházely s „pravdou“ a příběhy z období Protektorátu. Objevovaly se nejen články o německých plánech, ale také o kolaborantské vládě.

Během třetí republiky došlo ke znárodnění filmů dekretem prezidenta republiky č. 50/1945 Sb., z 28. srpna 1945, čímž se snažili pozvednout kvalitu tvorby národního filmu.³⁸ Dobové filmy s německou tematikou se většinou odehrávají v období druhé světové války, a proto jsou v nich Němci zobrazeni jako sebevědomí a nelidští nacisté, kteří si vynucují autoritu řevem a násilím a jejich krutost nezná hranice. Nelítostný charakter Němců je nejvíce zachycen ve filmu Františka Čápa *Muži bez křídel*,³⁹ ve kterém neváhají zastřelit čtrnáctiletého

²⁹ PERNES, Jiří. *Dějiny Československa očima dikobrazu*, s. 9–44.

³⁰ Příloha č. 1; Dikobraz, č. 5, 30.1.1946, s. 4.

³¹ Dikobraz, č. 1, 2.1.1946, s. 6.

³² *Němci pašují za hranice majetky*, Rudé právo, č. 156, 10.7.1946, s. 3.

³³ *Stěhujeme Němce*, Svobodné slovo, č. 78, 02.04.1946, s. 2.

³⁴ *Likvidace německé otázky v Praze*, Svobodné slovo, č. 225, 02.10.1946, s. 3.

³⁵ *Němci přijdou zase s novým klamem*, Rudé právo, č. 228, 3.10.1946, s. 3.

³⁶ *Odsunutí Němci počítají s návratem*, Rudé právo, č. 171, 24.7.1947, s. 1.

³⁷ Dikobraz, č. 10, 6.3.1946, s. 7.

³⁸ SLINTÁK, Petr – ROTOVÁ, Hana. *Venkov v českém filmu*.

³⁹ *Muži bez křídel* [film]. Režie: František Čáp. Československo: Československá filmová společnost, 1946.

chlapce za organizující se pozemní odboj mezi dělníky. Jejich nemilosrdná povaha je znázorněna přímo ve scéně, kde gestapo ujišťuje vedoucího mechanika, že hoča nezastřelí, pokud jim neuteče. V tu chvíli vezmou chlapci čepici a odhodí ji. Vedoucí mechanik ho nabádá, aby nikam nechodil, muž z gestapa dělá opak. A když se zmatený hoch rozeběhne, střelí ho do zad. O těchto nacistických praktikách se zmiňují i ve filmu *Únos*,⁴⁰ který je podrobněji rozepsán v kapitole „Kapitalisté.“

Jejich bezcitná a krutá povaha je také zachycena ve filmu *Hrdinové mlčí*⁴¹ od režiséra Miroslava Cikána. Zde gestapo rafinovaně zjistí příbuzenský vztah mezi parašutistou Janem a úředníkem nakladatelství Vojtěchem skrze přítelkyni Evu, na kterou „ušijí boudu“. Do domu, kde pobýval Vojtěch, přivedou Jana. Eva, která o gestapu neví, se nechtěně prořekne a vše vyzradí. Na místě pak Jana zabijí a zhrzená Eva spáchá sebevraždu. Obraz Němců, jakožto nacistů, pak přežil do zakladatelského období komunismu a k tématu druhé světové války a Protektorátu se vraceli i v budovatelských filmech.

Dalším dekretem, který zásadně pozměnil vlastnictví majetků, byl dekret prezidenta republiky č. 5/1945 Sb., z 19. května 1945. Tento dekret rušil konfiskační opatření nacistického režimu. Zároveň na majetek osob tzv. státně nespolehlivých byla uvalena národní správa.⁴² O měsíc později byl přijat dekret č. 12/1945 Sb., *o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, zrádců a nepřátel českého a slovenského národa*. Němcům, Maďarům i kolaborantům byl zabaven majetek bez náhrady a předán do rukou českého a slovenského rolnictva a bezzemkům. V dekretu také zmiňovali, že zemědělským majetkem není jen zemědělská a lesní půda, ale také k této půdě patřící budovy a zařízení včetně závodů zemědělského průmyslu a movitého příslušenství.⁴³

Tradovalo se a nejen náhodou, že někteří lidé pouze „převlékli kabát“. Tedy za Protektorátu některým českým a slovenským občanům nedělalo problém spolupracovat s nacisty, ale po prohře Němců se snažili zakrýt stopy. Noviny se vyjadřovaly k různým případům a procesům s kolaboranty. Namátkou uvedu titulky některých z nich: „*O důsledném potrestání zrádců národa*“⁴⁴, „*To se mi to vyplatilo být kolaborantem!*“⁴⁵, „*Kolaborantka – aneb jak se zneužívá retribuce*“⁴⁶.

⁴⁰ *Únos* [film]. Režie: Ján Kadár, Elmar Klos. Československo: Studio uměleckého filmu, 1953.

⁴¹ *Hrdinové mlčí* [film]. Režie: Miroslav Cikán. Československo: Československá filmová společnost, 1946.

⁴² SPIRIT, Michal. *Tzv. Benešovy dekrety*, s. 188–189.

⁴³ Tamtéž, s. 190–191.

⁴⁴ *O důsledném potrestání zrádců národa*, Rudé právo, č. 21, 25.1.1946, s. 1.

⁴⁵ *To se mi to vyplatilo být kolaborantem*, Rudé právo, č. 26, 31.1.1946, s. 1.

⁴⁶ *Kolaborantka – aneb jak se zneužívá retribuce*, Svobodné slovo, č. 104, 04.05.1947, s. 1.

V poválečném Československu existoval dvojí systém retribuice, který se řídil dekrety prezidenta republiky. Byl zde tzv. velký retribuční zákon soudící nacistické zločince, zrádce a jejich pomahače a tzv. malý retribuční zákon, který trestal některá provinění proti národní cti. Velký retribuční dekret vytvořil systém čtyřiaadvaceti mimořádných soudů sídlících v budovách krajských soudů, které trestaly omezený okruh zločinů ve zrychleném soudním řízení. Tyto soudy se označovaly jako lidové soudy z důvodu přítomnosti neškolených soudců.⁴⁷ Klement Gottwald v září 1945 vyzval ministry, aby působnost retribučního dekretu rozšířili a zpřísnili jeho tresty. Rychlá tvorba malého retribučního dekretu, v němž komise připravila pravidla pro potrestání „provinění proti národní cti“, zapříčinila jeho nepřesnost.⁴⁸ Ministr vnitra později vydal směrnici, která byla detailnější. Podle směrnice měl každý okresní národní výbor vytvořit nezávislou trestní komisi. Pokud se členové komise shodli, obviněný nemohl předvolat svědky ve svůj prospěch a jeho právní poradce během procesu nevystupoval.⁴⁹ Šlo tedy převážně o urychlení soudních procesů z důvodu přeplnění věznic.

Také týdeník Dikobraz nešetřil s narážkami a karikaturami mířících proti kolaborantům. Jednou z nich je karikatura⁵⁰ z dubna 1946 poukazující na rodinu kolaborantů, která je vyznačena červenými plavkami a hákovým křížem. Karikatura je doprovázena textem: „Ježíšmarijá, Venco, stáhni honem se sebe ty nový trenýrky, dyť já s toho zapomněla kus odpárat.“ To naznačuje fakt, že mnoho lidí za Protektorátu souznělo s nacistickým režimem, ale po jeho pádu se snažili „zahladit stopy“.

V novinách se objevovaly i „vtipy“ typu: „Psal taky jeden kolaborant Ježíškovi: „Ježíšku, moc Tě prosím, naděl mi také nějakou tu ilegální činnost!“⁵¹ V prvním čísle roku 1947 týdeník Dikobraz shrnul, kdo, resp. co je kolaborant: „Kolaborant je obojživelník obecný a řadí se mezi škůdce. Vyskytuje se všude a žíví se ponejvíce šmelinou a co mu zbylo ze švábů. Svým pohybem otravuje okolí. Jeho kousnutí způsobuje i smrt. Na slunci má podobu lišáka, ale v chládku podobá se ovečce a barvu často mění. Rozmnožuje se válkou. V době hájení, který trvá někdy déle, někdy méně, zdržuje se na výsluní a když je již tak rozmnožen jako r. 1945, kdy doba hájení vypršela a začal na něj hon, pak se zdržuje ustavičně v chládku. Na chov nejsou, poněvadž mají krátkou paměť a kůže jejich je tvrdá. Jejich kůže sice řádným poklepem změkne, ale nehodí se k ničemu. Proto hájení kolaborantů je trestné.“⁵²

⁴⁷ FROMMER, Benjamin. *Národní očista. Retribuce v poválečném Československu*. Praha, 2010, s. 117. ISBN 978-80-200-1838-0.

⁴⁸ Tamtéž, s. 252.

⁴⁹ Tamtéž, s. 258.

⁵⁰ Příloha č. 2; Dikobraz, č. 18, 30.4.1946, s. 5.

⁵¹ Dikobraz, č. 1, 2.1.1946, s. 8.

⁵² *Co je kolaborant*, Dikobraz, č. 1, 2.1.1947, s. 7.

V dobových filmech se vedle postav nacistů objevoval alespoň jeden kolaborant. Obvykle svou činnost dělal pro peníze a nebál se donášet na své sousedy, pokud mu to něco hodilo do kapes jako například hostinský Vrňata z filmu *V horách duni*⁵³ od režiséra Václava Kubásky. Hostinský Vrňata celou dobu donáší na své spoluobčany, ale zároveň si stěžuje na to, že o něm každý ví a jeho hospoda upadá, jelikož k němu nikdo nechce chodit. Snaží se tedy vetřít ke skupině občanů, která pomáhá partyzánům. V komedii *Nikdo nic neví*⁵⁴ od režiséra Josefa Macha je zobrazena komická scéna náhlého obratu lidí, kteří za Protektorátu žili „normálně“, hráli v divadle a režim jim nijak zvlášť nevadil. Najednou se však roznesl klep o pádu režimu a všichni hudebníci se změnili v pravé české vlastence s vlajkami. Další podlézání československých občanů mužům z SA je zachyceno v komedii Josefa Macha a Václava Kubásky *Velký případ*,⁵⁵ ve kterém většina významných občanů z městečka Křemení hrdě přijme čestný štít za zásluhy o Velkoněmeckou říši.

V říjnu 1945 před svoláním Prozatímního Národního shromáždění byly vydány dekrety č. 100–108/1945 Sb., *o zestátnění dolů, těžkého a textilního průmyslu, bank a pojišťoven*, které znamenaly rozsáhlý zásah státu do soukromého vlastnictví. Nekomunistické strany v NF chápaly znárodnění určitých odvětví jako záruku vyhnutí se ekonomickým problémům z 30. let.⁵⁶ Dekret sám pouze stanovil, že vlastnictví k veškerým nemovitým věcem a zařízením sloužícím provozu podniku stejně jako k veškerému příslušenství (jako byly i patenty, licence, živnostenská oprávnění, známky, vzory, směnky, cenné papíry, hotovost, pohledávky) a k hotovým i nedokončeným výrobkům či zásobám nabýval stát.⁵⁷ Předpokládalo se, že se znárodnění provede za náhradu, která měla být vypočtena jako obecní cena majetku podle úředních cen ke dni vyhlášení dekretu. Na náhradu neměli nárok Němci a Maďaři, výjimkou byli ti, kteří prokázali věrnost Československu v době okupace. Dále se náhrada neposkytovala osobám označeným za zrádce a kolaboranty.⁵⁸

První poválečné volby do jednokomorového Ústavodárného shromáždění Československé republiky se konaly 26. května 1946. Ve volbách byly povoleny pouze strany sdružené v NF. V Českých zemích tak kandidovaly čtyři politické strany a rovněž i na Slovenku. Kandidátní listiny byly vázané, ale existovala zde možnost vyjádřit nesouhlas

⁵³ *V horách duni* [film]. Režie: Václav Kubásek. Československo: Československá filmová společnost, 1946.

⁵⁴ *Nikdo nic neví* [film]. Režie: Josef Mach. Československo: Československá filmová společnost, 1947.

⁵⁵ *Velký případ* [film]. Režie: Václav Kubásek, Josef Mach. Československo: Československá filmová společnost, 1946.

⁵⁶ KUKLÍK, Jan. *Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů*. Praha, 2002, s. 328–329. ISBN 80-7201-352-1.

⁵⁷ KUKLÍK, Jan. *Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci–státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. Praha, 2010, s. 209. ISBN 978-80-87284-12-4.

⁵⁸ KUKLÍK, Jan. *Mýty a realita*, s. 211.

s politikou NF pomocí tzv. bílých lístků. V Českých zemích zvítězila KSČ (v čele Klement Gottwald), která získala 40,17 % hlasů a na Slovensku Demokratická strana (v čele Jozef Lettrich) s 62% hlasy. Celorepublikově však zvítězili komunisté.⁵⁹ Komunistická strana se za třetí republiky prezentovala zcela jinak, než tomu bylo o pár let později. V jejich prospěch bylo nejen přerozdělení majetků, ale také podpora soukromého hospodaření, jejíž zásluhou komunisté na svou stranu přetáhli dřívější antikomunistické sedláky, maloročníky a bezzemky. Lidé na vesnici v nich viděli náhradu za agrární stranu, jelikož v těchto letech komunistům šlo pouze o likvidaci velkostatkářů a o podporu většiny vesnice. Další nezapomenutelnou věcí je, že v jejich moci bylo ministerstvo vnitra a informací.

Na jaře 1946 vznikla Gottwaldova vláda, která přijala dvouletý hospodářský plán, tzv. dvouletku, která byla realizována v letech 1947–1948. Cílem dvouletky byla obnova zničeného hospodářství a zprůmyslnění některých zaostalých oblastí státu.

V roce 1947 zasáhlo Československo obrovské sucho, které způsobilo neúrodu. Značný nedostatek potravin pak komunisté využili ke své propagandě. V Rudém právu začaly vycházet články s titulky: „SSSR dodá ČSR více obilí než bylo stanoveno“⁶⁰, „V nouzi poznáš přítele!“⁶¹, „Sovětský svaz nás zbavil největší starosti“⁶², „Sovětské obilí dostaneme za nižší ceny než jsou americké“⁶³ atd. Podle komunistické propagandy opět Sovětský svaz zachránil Československo. Rudé právo psalo: „Staré české přísloví praví: V nouzi poznáš přítele! A Sovětský svaz už po třetí ve chvíli veliké nouze nám ukázal, že je přítelem dobrým a věrným: Po prvé to bylo v tragických dnech mnichovských, kdy věrně stál po našem boku – když nás západ zradil a opustil. Po druhé se tak stalo ve válce, kdy Sovětský svaz náš národ a stát osvobodil z německého fašistického jarma. A po třetí teď – kdy naše země byla postižená neštěstím neúrody.“⁶⁴

Toto téma bylo o pár let později použito pro námět filmu režiséra Václava Kubáka *Žízeň*.⁶⁵ Ve vsi Klíčov žijí dvě rodiny, které lze považovat za „nepřátelé režimu“. Jedná se o rodinu sedláka Hánka, ve které přebírá velení nad statkem syn, již je navíc mladý, horlivý a otec je na „výminku“. Další rodinou je rodina velkostatkáře Bervidy, která je vyobrazena jako zástupce venkovské buržoazie. Bervida vlastní nejen auto a krásný statek, ale také plno strategických míst včetně rybníka a vodního pramene v lese. Hlavním problémem v celém

⁵⁹ DEJMEK, Jindřich a kol. *Československo Dějiny státu*, s. 420.

⁶⁰ SSSR dodá ČSR více obilí než bylo stanoveno, Rudé právo, č. 209, 7.9.1947, s. 1.

⁶¹ V nouzi poznáš přítele, Rudé právo, č. 280, 2.12.1947, s. 1.

⁶² Sovětský svaz nás zbavil největší starosti, Rudé právo, č. 281, 3.12.1947, s. 1.

⁶³ Sovětské obilí dostaneme za nižší ceny než jsou americké, Rudé právo, č. 292, 16.12.1947, s.1.

⁶⁴ V nouzi poznáš přítele, Rudé právo, č. 280, 2.12.1947, s.1.

⁶⁵ *Žízeň* [film]. Režie: Václav Kubásek. Československo: Československý státní film, 1950.

snímku je nedostatek vody a řešení otázky zavedení vodovodu. Kvůli suchu mají ve vsi vodu ve studních pouze tři rodiny a to Hromádkovi, Hánkovi a Bervidovi. Sebestředná jednání dvou zmíněných rodin soukromých zemědělců a jejich hon za mocí a majetkem neberou ohledy na obyčejné lidi, kteří musí chodit s kbelíkem pro vodu k jedné z těchto rodin. Nakonec však přes všemožné podvody ze strany Hánka či Bervidy se spoluobčanům společnou pilnou prací podaří vodovod zavést. Více informací k tomuto filmu se nalézají v kapitole „Soukromí zemědělci“.

Po druhé světové válce byla Evropa hospodářsky otřesena. Americký ministr zahraničních věcí, George Marshall navrhl v červnu 1947 plán na obnovu válkou zničené Evropy. Tváří v tvář neutěšené ekonomické situaci v Evropě a obavě, že komunisté by mohli získat moc v Řecku, Itálii a Francii, byla podpora přijata. Zástupci evropských zemí se sešli v Paříži, kde se diskutovaly teze tzv. Marshallova plánu. Československá vláda společně s polskou odpověděly kladně na pozvání do Paříže. Stalin byl však silně proti, a proto se státy střední a východní Evropy tohoto plánu neúčastnily.⁶⁶ Východní blok zahájil kampaň, podle které Marshallův plán má pomoci americkým kapitalistům získat cizí trhy a je odsouzen k záhubě kvůli sobeckému jednání západních velmocí USA, Francie a Anglie.⁶⁷ Pomoc Německu komunisté interpretovali jako americký plán na vybudování silného kapitalistického Německa, které znamenalo nebezpečí pro celou Evropu.⁶⁸

Třetí republika byla doprovázená také různými aférami, jako např. mostecká aféra či krčmářská neboli krabičková aféra, ve které nekomunističtí politici Petr Zenkl, Prokop Drtina a Jan Masaryk obdrželi balíčky s trhavinou. Prokop Drtina, který vystupoval s ostrou kritikou komunistické činnosti a požadoval došetření politicky motivovaných afér, se stal trnem v oku komunistů. Dalším bodem sporu mezi nimi a komunisty byly čistky ve Sboru národní bezpečnosti (dále SNB) prováděné ministrem vnitra Václavem Noskem, ve kterých došlo k přemístění osmi nekomunistických velitelů z velitelských míst v SNB v Praze bez vládního schválení. Policie se tak ocitla v rukou komunistů.⁶⁹

Na protest proti tomu 20. února 1948 podali představitelé tří nekomunistických stran demisi s domněním, že ji prezident nepřijme a tím vyvolají politickou krizi a nové volby. Chtěli využít šanci poklesu popularity KSČ kvůli hospodářským obtížím způsobené suchem a politického napětí zapříčiněné odmítnutím Marshallova plánu, znárodněním apod. Ihned

⁶⁶ NÁLEVKKA, Vladimír. *Kapitoly z dějin studené války I.*, s. 43–51.

⁶⁷ *Marshallův plán odsouzen k nezdaru*, Rudé právo, č. 193, 20.8.1947, s. 1.

⁶⁸ *Ukázala se pravá tvář Marshallova plánu*. Rudé právo, č. 202, 30.8.1947, s. 1.

⁶⁹ DEJMEK, Jindřich a kol. *Československo Dějiny státu*, s. 457–463.

po demisi KSČ uspořádala masové shromáždění na Staroměstském náměstí v Praze a na 24.2. vyhlásila generální stávkou.

Dne 25. února prezident Beneš komunistickému nátlaku podlehl a přijal jak demisi ministrů tří nekomunistických stran, tak i Gottwaldův návrh na sestavení nové vlády. A tak komunisté v 25členném kabinetu získali nadpoloviční většinu.

1.2. Zakladatelské období komunismu

Zakladatelské období komunismu v Československu je definováno lety 1948 až 1953, tedy od „vítězného února“ do smrti Stalina a Gottwalda, po které nastalo období postupné destalinizace. V zakladatelském období komunisté převzali veškerou moc ve státě. Zásadou akčních výborů Národní fronty, které vznikly již 20. února 1948 za účelem politických čistek, dosadili na klíčová místa lidi jim loajální.

Rozsáhlé čistky spojené s nezákonností započaly ihned po 25. únoru 1948. Charakteristické pro toto období je „hledání a odhalování nepřátel lidu“, v čemž zásadní roli hrála propaganda. Komunisté se snažili přesvědčit veřejnost, že za hospodářské potíže mohou „škůdci“ cíleně „sabotující budovatelské snažení“⁷⁰. Součástí propagace nebylo pouze šíření ideologie, ale i negativní imaginace, ve které byl vykreslen obraz třídního nepřítele. V propagandě musel fungovat protipól budovatelského úsilí, jelikož bez zla by neexistovalo dobro a naopak. Konkrétními příklady polarizace obyvatelstva může být dělení na ty dobré a zlé, nás a ony, oběti a viníky.⁷¹

K utváření obrazů nepřátel využívali komunisté již existující stereotypy v mysli československých obyvatel. Jako nejjednodušší příklad poslouží Němci. Ti byli bráni jako fašisté a praví nepřátelé československého lidu nejen proto, že Češi a Němci byli tradičními soupeři a nepřáteli, ale i kvůli čerstvým vzpomínkám na Protektorát Čechy a Morava. Kolektivní identita se vytvářela na nezbytné přítomnosti toho druhého, vůči komu je potřeba se vymezit. Pro zdůraznění vlastního pozitivního obrazu musí obraz cizího, tedy toho druhého, působit co nejohroživěji. Nepřítel je dehumanizován a představuje hrozbu, proti které je potřeba rázně a tvrdě zakročit.⁷²

⁷⁰ KONČELÍK, Jakub – VEČEŘA, Pavel – ORSÁG, Petr. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha, 2010, s. 135. ISBN 978-80-7367-698-8.

⁷¹ PALIVODOVÁ, Eva. *Obraz nepřítele*, s. 185.

⁷² Tamtéž, s. 184.

Komunistická strana nejdříve zasáhla proti aktivním politickým odpůrcům, tj. nekomunistickým politickým stranám, a podle propagandy proti kapitalistům, imperialistům, ale i proti titoistům a trockistům. V kampani komunisté hledali špiony a teroristy pocházející ze západní Evropy a z USA, kteří by mohli ohrozit nově vzniklou lidově demokratickou republiku. Silně se vymezili proti kněžím a věřícím jakožto „přisluhovačům Vatikánu“. Následně se okruh stíhaných rozšířil na buržoazii, na lidi s příslušností k národnostní menšině či jinému národu, na sedláky, kteří vyvíjeli odpor ke vstupu do Jednotných zemědělských družstev (dále JZD), na příbuzné nebo přátele osob nepohodlných režimu. Komunisté se také zaměřili na ozbrojené složky. Od září 1949 se začali hledat zásluhou přítomnosti sovětských poradců i nepřátelé uvnitř strany.

Čistky a různé formy perzekuce se staly jednou z oficiálních forem vládnutí KSČ. Na přelomu 40. a 50. let probíhaly veřejné politické procesy. Kolem velkých politických procesů se rozjela masová kampaň v tisku i rozhlase pro odsouzení těchto „zrádců“. Vykonstruované politické procesy měly nejen roli odstrašující, ale i propagandistickou ve smyslu uznání jediné a správné ideologie, a to ideologie marxismu–leninismu.⁷³

Ihned po státním převratu proběhlo mnoho změn. Národní frontu komunisté přetvořili v obrozenou Národní frontu, ve které fungovaly vedle KSČ i Československá strana lidová a Československá strana socialistická s prakticky žádnými pravomocemi. Nekomunističtí politici byli vystaveni represi a okamžitě se proti nim rozjela očeřující kampaň. S mnoha exilovými nekomunistickými politiky komunisté zahájili soudní líčení a odsoudili je v jejich nepřítomnosti. S některými tuzemskými politiky pak vykonstruovali politické procesy s „veřejným divadlem“.

Politické procesy se v zakladatelském období staly součástí každodenního života, jelikož byly doprovázeny masivní kampaní, která měla přesvědčit veřejnost o „nepřátelských úmyslech“ těchto „zrádců“. V říjnu 1949 přišli na „žádost“ vedení KSČ do ČSR první sovětské poradci, kteří se v rámci ministerstva vnitra podíleli na přípravě procesů podle vzoru stalinistické justice v Sovětském svazu.⁷⁴

V lednu 1949, před příchodem sovětských poradců, se udál proces s generálem Heliodorem Píkou. Na rozdíl od následujících procesů nebyl doprovázen tak masovou kampaní. Například v Rudém právu se objevil pouze článek s rozsudkem,⁷⁵ ve Svobodném slovu

⁷³ KAPLAN, Karel. Politické procesy 50. let v Československu. In PERNES, Jiří. *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“*. Praha, 2005, s. 104–113. ISBN 80-7285-053-9.

⁷⁴ DEJMEK, Jindřich a kol. *Československo Dějiny státu*, s. 515.

⁷⁵ *Rozsudek nad div. gen. H. Píkou*, Rudé právo, č. 24, 29.1.1949, s. 1.

věnovali odsouzení gen. Píky pouze pár řádků.⁷⁶ Tento fakt se změnil příchodem sovětských poradců, kteří se podělili o své zkušenosti s konstruováním politických procesů. První monstrproces vedený u nás se odehrál s poslankyní Miladou Horákovou a dalšími 12 „velezrádci“. Tímto tématem a dalšími příklady osudů nekomunistických politiků se zabývá podkapitola „Bývalé politické elity“.

Kromě procesů s politiky probíhaly také církevní procesy. Od února 1948 do podzimu 1949 měly církevní procesy omezenou publicitu. V červnu 1949 se rozjela tzv. Katolická akce, která měla vybrané duchovní přimět ke spolupráci a pokud odmítli, následovala perzekuce. Éra veřejného „divadla“ započala až u přípravy jednoho z nejznámějších procesů s Josefem Toufarem z Čihošti.⁷⁷ Po mučení a nuceném přiznání se plánovala natočit rekonstrukce „podvodného zázraku“. V dokumentu měl vystupovat sám Toufar, ale z důvodu špatného zdravotního stavu se mohla použít pouze jedna scéna. Pár dní na to následkem fyzického týrání Josef Toufar zemřel. Krátký dokument byl nakonec dokončen v režii Přemysla Freimana a v roce 1950 vyšel pod názvem *Běda tomu, skrze něhož přichází pohoršení*. V následujících letech probíhaly procesy s představiteli řeholních řádů a s kněžími.

Komunisté na rozkaz Moskvy hledali „nepřátele uvnitř strany“. V únoru 1951 došlo k zatčení tajemníka brněnského výboru strany Otty Šlinga a mnoho dalších vrchních představitelů KSČ včetně tajemnice ÚV KSČ Marie Švermové. V průběhu roku 1951 přibývala zatčení a do vězení se například dostal ministr zahraničí Vladimír Clementis nebo také náměstek ministra zahraničních věcí Artur London.⁷⁸ V listopadu téhož roku byl zatčen i generální tajemník KSČ Rudolf Slánský. O rok později začal soudní proces s „vedením protistátního spikleneckého centra“ v čele s Rudolfem Slánským. Noviny jako například Rudé právo, Lidová demokracie či Svobodné slovo zaplnily své listy několikastránkovými články o průběhu procesu stejně jako v případě procesu s dr. Horákovou. Proces měl velký ohlas a veřejnost skrze petice žádala tresty smrti. Soud udělil 11 trestů smrti a tři obvinění dostali doživotí.

K dalším změnám po „vítězném únoru“ došlo v květnu 1948, kdy byla schválena Ústava 9. května likvidující státní demokratické zřízení. Edvard Beneš odmítl novou ústavu podepsat. Avšak kvůli jeho nadále zhoršujícímu se zdravotnímu stavu abdikoval 7. června a „prvním dělnickým prezidentem“ se stal Klement Gottwald. Před abdikací Beneše se na konci května

⁷⁶ Rozsudek nad H. Píkou, Svobodné slovo, č. 146, 23.6.1949, s. 2.

⁷⁷ CUHRA, Jaroslav. Církevní procesy. In PERNES, Jiří. *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“*. Praha, 2005, s. 147–149. ISBN 80-7285-053-9.

⁷⁸ TRIPKOVIC, Doko. Proces s Rudolfem Slánským – Jugoslávský pohled. In PERNES, Jiří. *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“*. Praha, 2005. ISBN 80-7285-053-9.

konaly parlamentní volby. Voličům byla předložena jednotná kandidátka obrozené NF a již se nejednalo o svobodné volby. Ve volbách bylo potvrzeno vítězství KSČ a její vedoucí úlohy.

Proměny probíhaly i v hospodářském sektoru. Komunistické hospodářství bylo založeno na pětiletých plánech. Představovaly závaznou organizaci řízeného hospodářství. Existoval přesný plán výroby určující druh a množství vyráběného zboží, ale i cenu zboží. V zakladatelském období probíhala tzv. první pětiletka, která chtěla zavést společné hospodaření likvidací soukromého sektoru. Výroba se zaměřovala hlavně na těžký průmysl a tím spotřební průmysl odsunula na druhou kolej.

Změny, které zasáhly hlavně venkov, byly spojené s procesem kolektivizace. Kolektivní vlastnictví půdy je jedním ze znaků marxistické ideologie, jež je obsažena v *Komunistickém manifestu*.⁷⁹ Zakládání JZD se inspirovalo sovětskými kolchozy. A tak započaly velké zásahy do soukromého vlastnictví a došlo k diskriminaci „kulaků“ prostřednictvím platných zákonů. V Ústavě 9. května 1948 byla výslovně stanovena nejvyšší přípustná výměra půdy, tj. 50 ha, kterou mohl soukromník vlastnit. Tím si komunisté získali na svou stranu bezzemky a malé rolníky.⁸⁰ Aby komunisté zlikvidovali selský stav, vydávali řadu zákonů namířených proti němu. Soukromí zemědělci měli např. dodávkovou povinnost, která se neustále zvyšovala, až se stala nesplnitelnou. V tisku je pak označili za „sabotéry dodávek“. Dále si nesměli půjčovat peníze, docházelo k znevýhodňování ve zdravotní péči, vyloučení ze šlechtitelských programů, nebyly jim poskytnuty lístky na mýdlo nebo cukr atd. Sedlákům hrozilo například soudní stíhání za nepovolené chování nenahlášených kusů prasat a jejich porážky bez povolení MNV.⁸¹ Museli odvádět vyšší dodávky a vyšší daně.

V důsledku vydání zákona č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky mohli být sedláci potrestáni za nesplnění množství smluvních dodávek. Kontrolu zajišťovaly domovní prohlídky, o kterých tisk také informoval, a byly zabaveny přebytky, mnohdy i osiva na další sezónu.⁸² Odsouzeného kvalifikovali jako „ohrožovatele“ zásobování či plnění jednotného hospodářského plánu. Sedlák tedy spáchal trestný čin proti republice, pokud včas

⁷⁹ MARX, Karl – ENGELS, Friedrich. *Manifest komunistické strany*. Praha, 1982. ISBN 14-100-82.

⁸⁰ Hranice mezi maloroľníkem a středním roľníkem se většinou udává na výměře 2 ha nebo 5 ha. Střední zemědělec vlastnil půdu zhruba do 13 ha. Označení kulak se používalo pro zemědělce s výměrou nad 20 ha, ale pokud se hospodářství nacházelo v pícninářské oblasti, stačilo 15 ha, v obilnářské 10 ha a v řepářské 8 ha. Do skupiny „kulaků“ spadali i sedláci s menší výměrou, pokud u toho provozovali nějakou živnost jako např. hostinec, mlýn, řeznictví atd., vlastnili speciální technická zařízení, zaměřili se na speciální výrobu, pro niž potřebovali námezdní síly (vinařství, chmelařství atd.). Více ROKOSOVÁ, Šárka. Administrativní opatření – jedna z forem perzekuce sedláků komunistickým režimem. In *Securitas imperii* 10, 2003, s. 149.

⁸¹ ROKOSOVÁ, Šárka. *Administrativní opatření*, s. 163.

⁸² JECH, Karel. *Kolektivizace*, s. 66.

nedodal smlouvenou dodávku.⁸³ Všechny tyto postihy, obavy a nejistoty vedly k podepsání přihlášek do JZD.⁸⁴

Již v roce 1948 se rozjela kampaň proti soukromým hospodářům, kteří vlastnili nad 20 hektarů půdy. Rozsáhlá propagace však započala během roku 1949, kdy propukla agitace k zakládání JZD. Komunisté je začali nazývat „vesnickými kapitalisty“ nebo „vykořisťovateli“. „Vesnický kapitalista“ podle dobové ideologie utlačoval bezzemky a maloročníky. Tuto vlastnost však zdědil od svého otce a ten zas od svého, proto „kulaka“ nešlo napravit. I když se vzdal své půdy ve prospěch JZD či státního statku, tak „vesnickým boháčem“ zůstal napořád, jelikož to měl v sobě hluboce zakořeněné. Neustále se v novinách „odhalovala jeho pravá tvář“.

V roce 1951 ministr zemědělství Július Ďuriš přišel s návrhem sedláky vystěhovat do jiné vesnice. Statek vystěhovaného hospodáře by si pak zabralo JZD nebo státní statek. Původně měli být vybráni dva až tři sedláci z jednoho kraje, s kterými měl být proveden proces určený k propagaci a zastrašení.⁸⁵ Na podzim téhož roku vstoupila v platnost tzv. směrnice tří ministrů, která byla projednána v Lánech. Tato směrnice rozšiřovala zákaz pobytu i na členy rodiny a všechny, kteří v daném období žili na usedlosti souzeného sedláka. Přesun rodiny se zpravidla konal do tří dnů po vynesení rozsudku nad obžalovaným sedlákem.⁸⁶ Rodině odsouzeného sedláka mělo být ponecháno osobní šatstvo, prádlo, zásoby potravin na několik dní či nejnutnější bytové zařízení. Soudní proces se sedlákem býval jen formální záležitostí. U soudu byl vysloven zákaz pobytu a konfiskace majetku, dále nepodmíněné odnětí svobody a peněžitá pokuta. Rodinní příslušníci měli dopředu zařízené místo pobytu a pracovní zařazení. Souzený sedlák po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody následoval svou rodinu.⁸⁷ Tato situace se vžila pod názvem Akce „kulak“.

V rámci Akce „kulak“ došlo k prověrkám na školách a k vylučování selských dětí ze středních a vysokých škol. Dostudovaným dětem z „kulackých“ rodin byla přisuzována manuální práce v rostlinné výrobě na státních statcích. Od roku 1953 se začal prosazovat model výběru dětí do škol podle třídního postavení rodičů.⁸⁸

⁸³ JETMAROVÁ, Kateřina. *Perzekuce sedláků v Proseči a okolí v období kolektivizace*. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice. Filozofická fakulta. Pardubice, 2018.

⁸⁴ SKOPALOVÁ, Marie. Vysídlování selských rodin ve východních Čechách v 50. letech 20. století. In *Sborník prací východočeských archivů* 11, 2007, s. 93–120.

⁸⁵ JECH, Karel. *Kolektivizace*, s. 86–89.

⁸⁶ Tamtéž, s. 123–126.

⁸⁷ SKOPALOVÁ, Marie. *Vysídlování selských rodin*, s. 93–120.

⁸⁸ JECH, Karel. *Kolektivizace*, s. 94.

V květnu 1952 došlo k pozastavení akce z důvodu špatné organizace. Avšak nedlouho po jejím ukončení se projednaly problémy spojené s vystěhováním a Akce „kulak“ se dala znovu do pohybu. Po krachu politiky násilné kolektivizace v roce 1953 byla akce ukončena. Násilná kolektivizace měla velké dopady na zemědělství a zásobování. Mnoho statků družstva nestíhala obstarávat a v důsledku toho půda ležela ladem. Také stíhaný soukromý zemědělec trávil mnoho času za mřížemi, a proto po svém návratu domů nestíhal vše zasít či sklídit. Zakladatelské období komunistického režimu vyústilo ve společnosti v krizi. Nadále se preferoval těžký a zbrojní průmysl. Spotřební průmysl upadal, což způsobovalo nedostatek mnoha výrobků každodenní potřeby a tím narůstala nespokojenost obyvatel.⁸⁹

Mezi další „nepohodlnou“ sociální vrstvu patřili živnostníci. Po válce se pomocí dekretů prezidenta republiky znárodnily doly a některé průmyslové podniky. Poválečná nacionalizace se malých a středních podnikatelů v podstatě nedotkla. Po únorovém puči se komunisté potřebovali zbavit živnostenstva jakožto svébytné sociální vrstvy a překážku socializace a centrálního plánování. Na základě ideologické interpretace byli živnostníci označeni za „nepřátele a vykořisťovatele“⁹⁰ a vystaveni perzekuci.

V průběhu roku 1948 se mezi komunisty vyskytoval názor o prozatímní existenci živnostenského podnikání. Ústava z 9. května garantovala status malého a středního podnikatele. Ještě v květnu 1948 na sjezdu československého živnostnictva jim ministr průmyslu Zdeněk Fierlinger slíbil veškerou vládní podporu. K velkému obratu došlo na podzim 1948, kdy se vymezil trend „omezování a zatlačování kapitalistických živlů“, přičemž poprvé byl jasně definován fenomén kapitalisty jako osoby zaměstnávající více než jednu pracovní sílu.⁹¹ Živnostník tedy přestal dostávat potravinové lístky a šatenky. Část podnikatelů tak zrušila své soukromé podniky a odešla do národních podniků.

V propagandě namířené proti živnostníkům se objevovaly titulky typu: „*Proti poškozování zájmu pracujících*“⁹² či „*Konec kořistnictví velkoobchodu*“⁹³. Rudolf Slánský v březnu 1949 vystoupil v parlamentu s řečí, v níž mluvil o úloze české a slovenské buržoazie: „*Česká a slovenská buržoazie nikdy nehájila skutečné zájmy českého a slovenského národa. Vždyť česká a slovenská buržoazie byla vždy zvyklá sloužit zahraničním imperialistům. Za předmnichovské republiky byla ve službách francouzských imperialistů, po Mnichově jedna*

⁸⁹ KAPLAN, Karel. *Československo v RVHP 1949–1956*, s. 171.

⁹⁰ MAREK, Pavel. *České živnostnictvo 1945–1960: likvidace živnostníků, řemeslníků a obchodníků v českých zemích*. Brno, 2006, s. 113–114. ISBN 80-7239-200-X.

⁹¹ Tamtéž, s. 115–116.

⁹² *Proti poškozování zájmu pracujících*, Lidová demokracie, č. 183, 5.8.1952, s. 3.

⁹³ *Konec kořistnictví velkoobchodu*, Rudé právo, č. 83, 8.4.1948, s. 3.

*část, která zůstala v zemi, sloužila Hitlerovi, a druhá, která emigrovala do Londýna, se dala do služeb Churchilla. Dnes se stala služebníkem amerických imperialistů.*⁹⁴

Od jara 1950 vznikl v jednotlivých okresech tzv. plán Ř, který lze označit za závaznou směrnici pro „převod soukromých malopodnikatelů do socialistického sektoru“⁹⁵. Postupně byl živnostníkům ztížen život. V roce 1952 se provedla berní reforma, která zavedla živnostenskou daň ve formě odstupňované částky za rok, přičemž sazba se progresivně zvyšovala. Nyní už nikdo nezakrýval, že cílem opatření byla otevřená a záměrná likvidace.⁹⁶ Tato reforma svou tvrdostí urychlila proces úbytku živností. Likvidace živností, řemesel a obchodu poté měla dlouhodobé negativní ekonomické důsledky.

V březnu 1953 zemřel prezident Klement Gottwald a novým prezidentem se stal Antonín Zápotocký, který se do dějin vepsal provedením měnové reformy. Reforma měla být východiskem z cyklické ekonomické krize a měla zbavit nadobro „bývalé kapitalisty“ svého vlivu a majetku. Měnilo se 300 Kčs v hotovosti na osobu v poměru 1:5, vyšší částky pak v kurzu 1:50. Všechny mzdy, platy a penze se přepočítaly v kurzu 1:5, avšak vklady na vkladních knížkách nad 50 000 Kčs staré měny se měnily v poměru 50:1, což znamenalo likvidaci úspor občanů. Měnová reforma také zrušila dvojí trh, a tak byl poprvé od války zrušen přidělový systém. Došlo k dalšímu propadu životní úrovně, jejímž následkem se vyvolala masová nespokojenost a nedůvěra ve vedení státu.⁹⁷

Současně s měnovou reformou docházelo k hromadným výstupům rolníků z JZD. V létě 1953 prezident Antonín Zápotocký ve svém projevu hovořil o kolektivizaci a kritizoval nepřipustné snižování výroby likvidací „vesnických boháčů“ a jejich hospodářství, jelikož nebylo zajištěno řádné obdělání těchto pozemků. Dále prohlásil, že nemá význam špatně hospodařící a rozpadající se družstva udržovat.⁹⁸ Kampaň proti zemědělcům v novinách načas utichla.

⁹⁴ *Cesta zrady*, Rudé právo, č. 79, 3.4.1949, s. 1.

⁹⁵ MAREK, Pavel. *České živnostnictvo 1945–1960*, s. 162.

⁹⁶ Tamtéž, s. 172.

⁹⁷ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1953–1966*. Praha, s. 4–5.

⁹⁸ Tamtéž, s. 10–11.

1.3. Od smrti Gottwalda do XX. sjezdu KSSS

Stalin před svou smrtí nikoho nepověřil převzetím moci, avšak nejlepší pozice měli jeho důvěrníci: Malenkov, Berija, Chruščov a Bulganin. V červnu 1953 byl Berija zatčen kvůli reformám v NDR. V utajení ho pak soudili a později zastřelili. V roce 1955 došlo k zatčení a „uklizení“ Malenkova a mužem číslo jedna se stal Chruščov.⁹⁹ Obdobím po Stalinově smrti začalo „období postupného tání“. Sovětský svaz byl ekonomicky zatížen, jelikož zdědil z období stalinismu nejen velké výdaje na militarizaci, ale také v této době stále probíhala Korejská válka.

Členské státy Rady vzájemné hospodářské pomoci¹⁰⁰ (dále RVHP) byly počátkem roku 1953 poznamenány krizí.¹⁰¹ Za důsledek krize se považovala inflace, na kterou vlády reagovaly měnovou reformou. Polská vláda ji provedla v roce 1950, bulharská v květnu 1951, rumunská v lednu 1952 a v neposlední řadě i československá v červnu 1953.¹⁰² Krize však neustála. Stále se preferoval těžký a zbrojní průmysl. Spotřební průmysl nadále upadal, což se projevilo nedostatkem mnoha výrobků a tím narůstala nespokojenost obyvatel.¹⁰³

V rámci politiky tzv. nového kurzu, která hlásala nutnost mírového soužití socialistických států s kapitalistickými, došlo ke zmírnění výroby těžkého a zbrojního průmyslu ve prospěch spotřebního průmyslu, zemědělství, služeb a vzrůstu životní úrovně obyvatel.¹⁰⁴ Tzv. nový kurz však stál v přímém rozporu s dosavadní linií hospodářské politiky reprezentovanou a prosazovanou orgány RVHP. Od roku 1955 Chruščov kritizoval nový směr, což vedlo k jeho zániku.¹⁰⁵

V Československu se šířila mezi lidmi nedůvěra ve vedení státu. Prezident Antonín Zápotocký těsně před vyhlášením měnové reformy zapíral informace, které se šířily ve společnosti o nadcházející měnové reformě. Také zde rostl problém v zásobování potravin vyvolaný bezohlednou kolektivizací a také nedostatkem spotřebního zboží. Komunistický

⁹⁹ FIGES, Orlando. *Revoluční Rusko 1891–1991*. Praha – Plzeň, 2019, s. 270–271. ISBN 978-80-7593-015-6.

¹⁰⁰Jedná se o obchodní organizaci sdružující několik socialistických států v rámci sovětského bloku. Toto sdružení vzniklo jako protipól k Marshallova plánu a integrační tendenci v západní části Evropy, díky které později vzniklo Evropské hospodářské společenství. Patřily sem státy: Bulharsko, Československo, Maďarsko, Polsko, Rumunsko a Sovětský svaz. Později se na krátkou dobu přidala Albánie. V roce 1950 se k RVHP přidalo NDR, dále v roce 1962 Mongolsko, o 10 let později následovala Kuba a v roce 1978 vstoupil Vietnam. Viz KAPLAN, Karel. *Československo v RVHP*

¹⁰¹ PERNES, Jiří. *Krize komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*. Brno, 2008. ISBN 978-80-7325-154-3.

¹⁰² KAPLAN, Karel. *Československo v RVHP*.

¹⁰³ Tamtéž, s. 171.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 176.

¹⁰⁵ KAPLAN, Karel. *Rada vzájemné hospodářské pomoci a Československo 1957–1967*. Praha, 2002, s. 9. ISBN 80-246-0417-5.

režim byl v krizi, a tak komunisté hledali spásu v nové politice tzv. nového kurzu. Součástí této politiky bylo dočasné pozastavení kolektivizace, snížení rozpočtů na armádu a posílení spotřebního průmyslu. Tzv. nový kurz netrval ani v ČSR dlouho a v roce 1955 se znovu začal prosazovat těžký průmysl.

Od října 1953 mohly státní spořitelny poskytovat soukromým rolníkům krátkodobé úvěry na provozní potřeby pro zlepšení zásobování.¹⁰⁶ V létě 1955 však vystoupil Antonín Novotný s projevem o představách JZD, a tím dal impuls k zahájení další vlny kolektivizace. Tentokrát zemědělci, kteří vstoupili do JZD, si mohli ponechat část půdy jako záhumenek, jakožto vedlejší pomocné hospodářství. V této poslední etapě kolektivizace byla kampaň zaměřena i proti středním rolníkům, kteří dosud do JZD nevstoupili. K přesvědčování středních rolníků ke vstupu do JZD komunisté používali tzv. agitační brigády. Členové těchto brigád jezdili do obcí, kde obcházeli zemědělce, vedli s nimi pohovory a přesvědčovali je o výhodách JZD. Pokud to nešlo po dobrém, tak následoval nátlak ze strany státu ve formě vyšších dodávek a tvrdších postihů za jejich nesplnění.¹⁰⁷ A tak v následujících letech střední rolníci začali vstupovat do JZD, díky čemuž byla kolektivizace v roce 1960 dovršena.

Vrcholní představitelé KSČ také uznali unáhlenost likvidace živností. Uvědomili si neschopnost sociálního sektoru pokrýt poptávku, proto v letech 1953–1956 byla vláda shovívavější při vyřizování žádostí o udělení živnostenských oprávnění. V mnohých oborech vykonávali živnostníci tuto práci po svém zaměstnání, odpoledne a večer, po sobotách a nedělích – byli to zejména krejčí, švadleny, malíři pokojů, truhláři, zedníci, holiči atd.¹⁰⁸ V tomto období však státní orgány bránily živnostníkům ve změně profese, v čemž viděly cestu vyřešení kritické situace ve službách, zejména na vesnici. Toto uvolnění však netrvalo dlouho a v roce 1956 byla přijata opatření, která benevolentní politiku rušila a mělo se vrátit ke kurzu tvrdého potlačování živností a řemesel.¹⁰⁹ V roce 1960 byla likvidace většiny soukromé živnostenské výroby dokončena.

Nové vedení pokračovalo v útocích proti „všem nepřátelům“, avšak ne tak rozsáhlým způsobem jako v zakladatelském období. Například propaganda proti soukromým zemědělcům se zmírnila. Články a karikatury se vyskytují méně, spíše sporadicky, ale rétorika zůstala neměnná.

¹⁰⁶ JECH, Karel. *Kolektivizace*, s. 200.

¹⁰⁷ BŘEZINA, Vladimír. Kolektivizace zemědělství v Československu v letech 1955–1960. In BLAŽEK, P. – KUBÁLEK, M. (ed.). *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a středoevropské souvislosti*. Praha, 2008, s. 131. ISBN 978-80-87122-04-4.

¹⁰⁸ MAREK, Pavel. *České živnostnictvo 1945–1960*, s. 181.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 183.

Na konci roku 1953 se rozjela kampaň proti nekomunistickým politikům, kteří emigrovali, především proti Petru Zenklovi, Hubertu Ripkovi¹¹⁰ a Jozefu Lettrichovi.¹¹¹ V listopadovém článku je Rudé právo obvinilo z prodávání Čechů a Slováků jako „potravy pro děla západním imperialistům“. Údajně lákali mladé lidi, aby opustili Československo a poté je uvrhli do uprchlických táborů v SRN, kde využili zoufalé situace, hladu a bídy a naverbovali je do vojsk západních imperialistů. Rudé právo v lednu 1954 vydalo článek, kde se píše: „*Všeho schopna zrádcovská banda Zenklů, Černých¹¹², Majerů,¹¹³ Lettrichů a jejich kumpánů, kteří utekli do ciziny. Posílají k nám cvičené špiony, diversanty, vrahy, aby zabíjeli naše lidi, prováděli sabotáže, rozšiřovali nákazu slintavky a kulhavky mezi dobytkem, prostě snaží se ničit, co lid poctivou prací vybudoval.*“¹¹⁴ Tato propaganda probíhala i v následujících měsících.

V roce 1954 se rozjela kampaň proti Čechům a Slovákům v exilu spolupracujících s rádiem Svobodná Evropa, s jehož pomocí byly nad územím Československa vypuštěny balony s letáky s požadavkem svobodných voleb, práv zemědělců soukromě hospodařit, svobodu slova apod. Naneštěstí tako akce měla minimální ohlas.¹¹⁵

Další událostí, ke které došlo v tomto období, bylo zahájení pravidelného zkušebního vysílání České televize v květnu 1953. Zpočátku se vysílalo jen některé dny v týdnu. Ke každodennímu vysílání došlo až v prosinci 1958.¹¹⁶

V okolních státech docházelo k revizím politických procesů a rehabilitacím obětí. Týkalo se to však pouze komunistů. I v Československu se začaly objevovat stížnosti na dřívější rozsudky, a tak byla sestavena tzv. Barákova komise,¹¹⁷ která od ledna 1955 začala

¹¹⁰ Hubert Ripka byl členem národně–sociální strany. Patřil mezi ministry, kteří podali 20. února 1948 demisi. Zanedlouho poté emigroval do Velké Británie, Francie a USA, kde budoval exilovou národně socialistickou stranu. Avšak v roce 1958 zemřel na rakovinu.

¹¹¹ Jozef Lettrich patřil do Demokratické strany na Slovensku, proti které se rozjela komunistická kampaň po jejich vítězství ve volbách v roce 1946. Den po státním převratu byl Lettrich donucen k rezignaci na post předsedy Slovenské národní rady a na jeho pozici dosadili komunistu Karola Šmidkeho. Na počátku března 1948 Lettrich emigroval do USA.

¹¹² Josef Černý byl během koaličních vlád za první republiky ministrem vnitra a členem agrární strany. Po únoru 1948 s manželkou emigroval do USA.

¹¹³ Václav Majer byl členem sociálnědemokratické strany. Ráno 25.2.1945 podal demisi a moc v ČSSD převzalo prokomunistické křídlo, které ho zbavilo všech stranických postů. V létě 1948 emigroval do Velké Británie a později působil i v USA.

¹¹⁴ *Lid odhaluje podvody zrádců národa*, Rudé právo, č. 6, 7.1.1954, s. 2.

¹¹⁵ PERNES, Jiří. *Dějiny Československa očima dikobrazu*, s. 95.

¹¹⁶ KONČELÍK, Jakub – VEČEŘA, Pavel – ORSÁG, Petr. *Dějiny českých médií*, s. 157.

¹¹⁷ Rudolf Barák byl jmenován ministrem vnitra v září 1953. Za jeho vedení došlo ke zrušení Ministerstva národní bezpečnosti a následně bylo sloučeno s ministerstvem vnitra. V lednu 1955 při ÚV KSČ vznikla komise pro revizi politických procesů v čele s ministrem vnitra, která se zabývala pouze procesy s komunisty. Na počátku 60. let byl z postu ministra vnitra sesazen a nahrazen Lubomírem Štrougalem.

přezkoumávat procesy s členy strany. Pravým cílem komise však nebyla revize či rehabilitace, ale umlčet rostoucí kritiku.

Diplomová práce je zakončena únorem 1956, kdy se konal XX. sjezd Komunistické strany Sovětského svazu. Poslední den konference vystoupil Chruščov s projevem: *Kult osobnosti a jeho důsledky*. Chruščov odsoudil Stalina a jeho kult osobnosti a odhalil nezákonné praktiky stalinského období. V celém východním bloku to vyvolalo chaos, a tak v roce 1956 prošel sovětský blok závažnou politickou krizí, která vyústila povstáním v Polsku v červnu 1956 a revolucí v Maďarsku v říjnu 1956.¹¹⁸

¹¹⁸ DEJMEK, Jindřich a kol. *Československo Dějiny státu*, s. 530–537.

2. Propaganda

Propaganda hrála v zakladatelském období v Československu důležitou roli v každodenním životě člověka. Doprovázela ho na každém kroku každý den. Objevovala se v tisku, na ulicích ve výlohách obchodů, byla také obsažena v dobových filmech, ve filmových týdenících, které se promítaly v kinech před filmy, v literatuře a v umění, v nichž byl socialistický realismus považován za jediný správný směr. Richard Taylor ve své knize *Filmová propaganda* vysvětlil termín propagandy takto: „*Propagandou nazýváme to, co proti nám nasazuje náš nepřítel, zatímco naše propaganda se halí do pláštiku ‚informace‘ nebo ‚publicity‘.*“¹¹⁹ Propaganda se ve 20. století snažila působit na emoce a ovlivňovat myšlení mas.

V propagandě lze sledovat dva typy směrů: pozitivní a negativní. Pozitivní propaganda podávala obraz sovětských hrdinů, vůdců, kteří zachránili lid od nacistů, později je chránili před kapitalisty a imperialisty, kteří chtěli vyvolat další válku. Kladnými hrdiny se stali dělníci, zemědělci, vojáci, matky atd. budující nový socialistický stát. Propaganda jednoznačně podávala pozitivní obraz lidově demokratického Československa a ostatních zemí východního bloku. Socialistický blok prezentovali jako tábor míru snažící se zabránit další válce. Do kontrastu pozitivní propagandy postavili obraz nepřítele, ve kterém ho dehumanizovali. Například USA byla zobrazena jako agresor, který hledí pouze na své zájmy a nebere ohledy na zájmy lidu. Lidé buď tento tok informací přijímali a stávali se snadno manipulovatelnými, nebo jej odmítali a byli vystaveni teroru.¹²⁰

Používala se určitá kategorizace „my“ a „oni“. Bylo potřeba se vůči tomu „druhému“ nějakým způsobem vymezit. Sebe charakterizovali jako ty dobré, kteří chtějí mír a „oni“ zamýšlejí rozpoutat válku či škodit socialistickému budování nového státu. Tedy pro zdůraznění vlastního pozitivního obrazu musel obraz toho druhého vypadat co nejhroživěji.¹²¹ Protivník přestával být v jistém slova smyslu člověkem, např. kapitalisté bývali zobrazeni jako hydra, soukromí zemědělci jako dobře vykrmení vepři.

Jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole, v propagandě komunisté používali již vžitě stereotypy v zobrazování nepřátel. Aby byla propaganda účinná, musel její obsah alespoň částečně korespondovat s obecnou zkušeností lidí, na kterou se zaměřovala. Jak bylo uvedeno, komunisté mohli využít například odvěkého nepřátelství mezi Čechy a Němci, a také nedávnou

¹¹⁹ TAYLOR, Richard. *Filmová propaganda. Sovětské Rusko a nacistické Německo*, s. 19

¹²⁰ RYCHLÍK, Jan. Komunistická propaganda v Československu 1945–1989 z tematického hlediska. In *PAŽOUT, J. Informační boj o Československo/v Československu (1945–1989)*. Praha, 2014, s. 18–27. ISBN 978-80-87912-10-2.

¹²¹ PALIVODOVÁ, Eva. *Obraz nepřítele*, s. 184–185.

okupaci.¹²² Dále například využili špatné zkušenosti mnohých nižších vrstev za první republiky a postavili je proti buržoazii, která je „vykořisťovala“. Zahraniční alternativou byli kapitalisté a imperialisté, tedy světová buržoazie v čele s USA.¹²³ Komunisté zdůrazňovali hlavně negativní stránku amerického života: nezaměstnanost, práci dětí, rasovou diskriminaci, minimální sociální a lékařské zabezpečení a pronásledování levicově smýšlejících lidí. Faktografická stránka událostí byla zkreslována.¹²⁴ Příkladem může být kampaň ohledně mandelinky bramborové rozšířené údajně kapitalisty z Wall Street, aby zmařila socialistické budování na vesnici nebo informace o Korejské válce, kterou podle komunistické propagandy rozpoutala jižní Korea v čele s Li Syn–Manem z pokynů USA.¹²⁵

Obecně byl nepřítel zobrazován jako malá a odpudivá postava. Například mezi znaky imperialistů patřila malá tlustá osoba se lstivým obličejem oblečena v cylindru a fraku. Hlavním atributem byl pytlík peněz s dolary. Mělo to symbolizovat lakotu, lstivost a vychytralost.¹²⁶ Vnitřní nepřátele pak zobrazovali velice podobně. Například statkáře znázorňovali jako robustní postavu s vestičkou. Základními atributy pro vylíčení bohatosti sedláků byly materiální věci, jako např. dýmka, hodinky nebo alespoň jejich řetízek či klobouk s pírkem. Všechny komunistické nezdary se sváděly na „nepřítele“, aby měli obhajobu např. proč není dostatek surovin apod.

Komunistická propaganda však musela čelit toku informací ze Západu. Byla zavedena přísná cenzura domácích tiskovin a zákaz distribuce novin ze zahraničí. Existovala také poštovní cenzura, tedy kontrola dopisů a balíků, které putovaly ze Západu. Proti poslechu zahraničních rozhlasů jako například BBC, Hlas Ameriky či Svobodná Evropa se komunisté bránili rušením vysílání. Lidé tyto rádia poslouchali tajně v kruhu rodiny.¹²⁷

¹²² PALIVODOVÁ, Eva. *Obraz nepřítele*, s. 181–182.

¹²³ RYCHLÍK, Jan. *Komunistická propaganda*, s. 18–27.

¹²⁴ Tamtéž, s. 18–27.

¹²⁵ *Imperialisté a jejich agenti rozpoutali boj o Koreu*, Rudé právo, č. 163, 12.7.1950, s. 3.

¹²⁶ PALIVODOVÁ, Eva. *Obraz nepřítele*, s. 186.

¹²⁷ RYCHLÍK, Jan. *Komunistická propaganda*, s. 18–27.

2.1. Tisk

Již po druhé světové válce docházelo k velkým změnám v médiích. Košický vládní program sice zaručoval svobodu slova, ale byl zakázán pravicově orientovaný tisk a byla zahájena očista od kolaborantů, následkem čehož pak zanikla mnohá periodika vydávaná za Protektorátu Čechy a Morava. Správu médií převzalo ministerstvo informací v čele s předním ideologem a propagandistou KSČ Václavem Kopeckým.¹²⁸ Ministerstvo informací představovalo nový prvek ve vládě a vzniklo po vydání dekretu prezidenta republiky „O nové organizaci vlády a ministerstev“. Jeho úkolem bylo například kontrolovat tisk a jeho všeobecné politické a ideové instruování, vytvořit novou organizaci tisku, také kontrolovat propagačně publikační a vydavatelské činnosti, byla zavedena všeobecná kontrola rozhlasových vysílačů nebo programů v kinech.¹²⁹

Další velkou změnou byl fakt, že noviny mohly vydávat pouze celonárodní organizace, tj. politické strany, odbory či kulturní sdružení. Podle Košického vládního programu nesměl vlastnit noviny soukromník, který by na tom vydělával.¹³⁰

Komunisté ovládli většinu masových sdělovacích prostředků již před únorem 1948. Po „vítězném“ únoru došlo k zavedení cenzury a zániku několika periodik. Přeživším novinám KSČ diktovala přiděl papíru a zavedla přísné kontroly. V novinách byla obsažena cílená propaganda, ve které své místo našla především tzv. negativní propaganda podávající nelichotivý obraz „vnějšího i vnitřního nepřítele“. Vnější nepřítelem byli kapitalisté a imperialisté ze Západu či USA nebo fašisté. Později po příklonu Izraele na stranu západní Evropy a USA ve studené válce se Izrael také stal vnějším nepřítelem. Mezi vnitřní nepřátele patřili ti, kteří sabotovali „blahobyt lidově demokratické republiky“. Hlavní překážkou budoucí socializace venkova se stal „vesnický boháč“, který byl představen v podobě vykořisťovatele středních a drobných rolníků.¹³¹ Naopak za překážku pro státní výrobu a centrálního plánování se považovali živnostníci.

Komunistická strana Československa vydávala tři deníky: *Rudé právo*, *Nová svoboda* a *Głos ludu*. Rudé právo hrálo v propagandě jednu z největších rolí. Postupem času všechna periodika kopírovala právě tento deník. Běžné číslo Rudého práva

¹²⁸ KONČELÍK, Jakub – VEČEŘA, Pavel – ORSÁG, Petr. *Dějiny českých médií*, s. 115.

¹²⁹ PÁVOVÁ, Jana. *Demagog ve službách strany. Portrét komunistického politika a ideologa Václava Kopeckého*. Praha, 2008, s. 59. ISBN 978-80-87-211-09-0.

¹³⁰ PERNES, Jiří. *Dějiny Československa očima dikobrazu*, s. 9.

¹³¹ RUMML, Václav. Kulacká matematika. Kolektivizace zemědělství v dobových karikaturách. In *Paměť a dějiny* 1, 2012, s. 56.

obsahovalo nejen zprávy z domova a ze zahraničí, které někdy doplňovaly zesměšňující karikatury, ale také informace z kultury a ze sportu. V některých číslech se objevovaly články ze života strany či fejetony pojednávající na různá témata. Hlavním cílem však bylo informovat veřejnost o tom, „jak komunisté bojují za mír a proti všem nepřátelům lidu“. Vedle toho KSČ vydávala i teoretický a politický časopis ÚV KSČ *Nová mysl* nebo týdeník ministerstva informací *Svět v obrazech*.¹³²

Československá strana lidová vydávala po válce periodika *Obzor* a *Vývoj*, která byla po státním převratu zakázána. Jediný povolený deník lidové strany byl deník *Lidová demokracie*, který fungoval i během Protektorátu pod původním názvem *Lidové listy*. V tomto deníku lze sledovat jisté změny ve výběru témat článků za třetí republiky a po únoru 1948. I když tyto noviny patřily „lidovcům“, informovaly o probíhajících soudech se „zrádnými“ kněžími a církevními představiteli. Kampaň proti Vatikánu se zprvu v deníku neobjevovala, ale postupem času se *Lidová demokracie* začala podobat deníku *Rudé právo* a vydávala protivatikánské články. Avšak oproti *Rudému právu* používala umírněnější slovník. Stejným procesem proměny prošel i deník Československé socialistické strany *Svobodné slovo*.

Dalším zajímavým prostředníkem mezi ideologií a veřejností byl satirický týdeník *Dikobraz*, který začal vycházet již po válce. Jedná se o periodikum, které vykreslovalo humoristickou formou obraz „třídního nepřítele“. Ačkoliv se tento časopis zpočátku prezentoval nadstranicky, již za třetí republiky se objevovaly protizápadní články a karikatury. Po únoru 1948 ho cíleně využila KSČ k prosazování svých názorů, hlavně tedy k propagandě proti nepříteli. Jednotlivá čísla obsahovala povídky, básně, hádanky, říkanky a karikatury. Karikatury plnily funkci očernění a zesměšnění. Nejčastěji byly mířeny proti kapitalistům, imperialistům a proti „kulakům“. Představovaly je v různých variantách, ale vždy měly společné rysy. Karikaturu pak většinou doprovázel komentář, který apeloval na správné pochopení. Tyto obrázky také obsahují různé symboly, které jsou podstatné pro určení postav, například sedlák většinou nosí klobouk a vestičku, imperialisté zase cylinder a frak.¹³³ Autoři nesměli zapomenout také na velké břicho, jelikož „se měli dobře na úkor ostatních“.

V okresech či krajích vycházely tematické regionální noviny. Například v poličském nebo vysokomýtském okrese byly publikovány zemědělské noviny, které informovaly, kdy a co má rolník udělat, zasít, sklídit apod. Jednalo se například o noviny *Hlas nové vesnice*, *Za socialistickou vesnici*, *Budujeme novou vesnici*, *Rozorané meze*, *Nová cesta – vesnické*

¹³² KONČELÍK, Jakub – VEČEŘA, Pavel – ORSÁG, Petr. *Dějiny českých médií*, s. 146.

¹³³ RUMML, Václav. *Kulacká matematika*, s. 56.

noviny *ONV Polička* apod. Specifikem regionálního tisku byl fakt, že jeho čtenáři byli konfrontováni s propagandou útočící na konkrétní osoby, s nimiž se potkávali. Tyto agresivní články, které se mohly týkat známých, sousedů či rodiny čtenářů, často obsahovaly velmi konkrétní informace, například o rodinách zemědělců, kteří byli označeni za „kulaky.“¹³⁴ Jejich cílem bylo popudit vůči nim část vesnice a společnosti. Tento akt lze interpretovat jako „zanesení praxe třídního boje na venkov“.

Komunisté nezapomněli na nejmenší a vycházely i časopisy pro děti, například *Mateřídouška*, *Ohníček*, *Pionýrské noviny*. Komunisté si totiž uvědomovali, že malé děti je potřeba podchytit a tvarovat,¹³⁵ proto je vystavovali už od počátku černobílé propagandě, ve které je vyličené, co je dobré a co zlé. Do kontrastu stavěli například děti ze západní Evropy nebo Ameriky, které tvrdě pracovaly, a přesto měly hlad a byly otrhané. V roce 1950 se rozjela kampaň proti americkému broukovi (tj. mandelinka bramborová), která se vzápětí objevila i v dětských časopisech. Do boje byl použit v Mateřídoušce Ferda Mravenec, který mandelinku pobil a vložil do lahve.¹³⁶ V dětských časopisech se objevily i politické monstrprocesy. Tyto časopisy neměly děti pouze upozornit na „ten zlý svět venku“, ale nasměrovat je správnou cestou, takže se zde vyskytovali nejen noví hrdinové (např. pohraniční stráž míru), ale např. i horníci, aby nalákali do dolů budoucí dělníky.

V tisku záleželo hlavně na metodě v selektování informací a výběru vhodných výrazů. Konkrétní zpráva měla v lidech vyvolat lítost či opovržení. Dalším kritériem je intenzita, která platí i dnes, tedy čím více se o dané události píše, tím více se o ní lidé zajímají. Rozdíl mezi dnešním a komunistickým tiskem je svoboda slova. V demokratických podmínkách je čtenář zahlcen zprávami a informačními kanály, z kterých si může vybírat. V totalitních podmínkách je však zpráva ovlivněna cenzurou a všechny kanály musí psát o stejných událostech podobným způsobem.¹³⁷ Například když probíhal proces s dr. Horákovou, tak sice Rudé právo mělo nejvíce poutavé titulky typu: „*Chtěli válku proti republice, aby kapitalisté mohli znovu vykořisťovat náš lid*“¹³⁸, „*Špionáž, rozvrat, návrat ke kapitalismu – program agentů ve službách*

¹³⁴ DOBROVOLNÁ, Monika. Úloha propagandy na stránkách regionálního tisku na Chotěbořsku. In ROKOSKÝ, Jaroslav – SVOBODA, Libor (eds.). *Kolektivizace v Československu*. Praha, 2013. ISBN 978-80-87211-96-0.

¹³⁵ KOUROVÁ, Pavlína. Propaganda pro nejmenší. Dětská literatura ve službách komunistické propagandy (1948–1956). In *Budil, I. T. – Ziková, T. Totalitarismus. 2. Zkušenost Střední a Východní Evropy*. Plzeň, 2006, s. 43–49.

¹³⁶ FORMÁNKOVÁ, Pavlína. Kampaň proti „americkému brouku“ a její politické souvislosti. In *Paměť a dějiny* 1, 2008, s. 33.

¹³⁷ RYCHLÍK, Jan. *Komunistická propaganda*, s. 18–27.

¹³⁸ *Chtěli válku proti republice, aby kapitalisté mohli znovu vykořisťovat náš lid*, Rudé právo, č. 129, 1.6.1950, s. 3.

podněcovatelů války“¹³⁹ nebo „Teroristickými akcemi chtěli zmařit mírovou výstavbu naší země“¹⁴⁰, ale zprávy informovaly o tom stejném. Pro porovnání jsou zde uvedeny titulky z Lidové demokracie: „Vedení záškodnické skupiny před státním soudem v Praze“¹⁴¹, „První den přelíčení se 13 nepříteli pracujícího lidu“¹⁴² nebo „Přelíčení s nepřáteli lidu před státním soudem v Praze“¹⁴³. Z titulků obou deníků je patrné, že se snaží do jisté míry ovlivnit a předem určit pocity čtenáře, avšak Rudé právo se svými titulky snaží čtenáře více upoutat a působí agresivněji než titulky Lidové demokracie.

2.2. Film

Film se stal jednou z nejdůležitějších zbraní totalitních režimů v rámci propagandy. Jako specifický pramen začal být všeobecně uznáván v 70. letech 20. století. K průkopníkům výzkumu filmu coby historického pramene patřili například historici Marc Ferro, Richard Taylor nebo Peter Kenez.¹⁴⁴ V Čechách se větší zájem o film jakožto historický pramen začal objevovat na přelomu 80. a 90. let díky publikaci článků od Jana Jaroše, Ivana Klimeše či Jiřího Raka.¹⁴⁵ K tématice sedláků ve filmu vyšla v roce 2013 monografie od Petra Slintáka a Hany Rottové *Venkov v českém filmu 1945–1969*, jejímž cílem bylo přiblížit proměnu českého venkova zachycenou ve filmech.

Film se po převratu stal důležitou propagandistickou zbraní, skrze niž šlo ukázat jednání „nepřátel režimu“, které komunisté přetvořili a zkreslili. Zakladatelské období komunismu bylo charakterizováno tzv. budovatelským filmem. Kvůli cenzuře došlo k omezení tvůrců a jejich umělecké otázky. Režisér byl odsunut na vedlejší kolej a ideovým tvůrcem se stal scénárista nebo dramaturg.¹⁴⁶

V zakladatelském období existovala nejen cenzura, kdy se film schvaloval v několika fázích, ale tvořily se i tematické plány. Vše od životopisů po historické události bylo podrobeno ideologii. Po únoru 1948 vznikla Filmová rada podřízená ministerstvu informací a vytvářela tematické plány, které se nedaly splnit. Tyto plány určovaly, jaké filmy mají v daném roce

¹³⁹ Špionáž, rozvrat, návrat ke kapitalismu – program agentů ve službách podněcovatelů války, Rudé právo, č. 130, 2.6.1950, s. 3.

¹⁴⁰ Teroristickými akcemi chtěli zmařit mírovou výstavbu naší země, Rudé právo, č. 131, 3.6.1950, s. 3.

¹⁴¹ Vedení záškodnické skupiny před státním soudem v Praze, Lidová demokracie, č. 126, 31.5.1950, s. 4.

¹⁴² První den přelíčení se 13 nepříteli pracujícího lidu, Lidová demokracie, č. 127, 1.6.1950, s. 3.

¹⁴³ Přelíčení s nepřáteli lidu před státním soudem v Praze, Lidová demokracie, č. 129, 3.6. 1950, s. 3.

¹⁴⁴ KOPAL, Petr. Film a historie: propaganda. O zkoumání fenoménu, který otrásl (otrásá) světem. In *Paměť a dějiny* 1, 2015, s. 126.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 127.

¹⁴⁶ SLINTÁK, Petr – ROTTOVÁ, Hana. *Venkov v českém filmu*, s. 51.

vzniknout, což způsobilo ztrátu flexibility, která je u jejich vzniku nezbytná. Filmy se tak začaly podobat jeden druhému. Často pak muselo dojít ke spojování více témat, aby snímky nebyly tak nudné. Dalším úkolem rady byla kontrola a kritika výroby filmů z ideových a kulturně politických hledisek. Vedle toho fungovalo Kolektivní vedení ústřední dramaturgie pro důkladnou cenzuru. Nejdříve se musel schválit námět, poté scénář, technický scénář, hrubý střih a nakonec hotový film.¹⁴⁷

V roce 1953 vznikla Hlavní správa tiskového dohledu, která podléhala náměstkovi ministerstva vnitra.¹⁴⁸ Hlavní správa tiskového dohledu kontrolovala námět, scénář a při natáčení i exteriér, aby například nedošlo k vyzrazení strategických míst obrany státu.¹⁴⁹

Z důvodu tematických plánů a důkladné cenzury mizelo z filmů napětí, drama a překvapení. Divák vždy na začátku filmu věděl, že vše dopadne dobře. Film měl být hlavně přístupný širokým masám, proto kladl velký důraz na srozumitelnost. Socialistický realismus se měl odlišovat od běžného realismu angažovaností a optimismem. Filmy popisovaly veselou, brzy očekávatelnou budoucnost, avšak o problémech současnosti jako např. o vystěhování a přesídlování rodin sedláků z obcí či o soudních sporech se mlčelo.¹⁵⁰ Kladné postavy byly veselé, plné energie a pracovaly bez známky únavy.

Kromě konfliktu je v těchto filmech předvídatelné i chování postav. Postavy jsou statické a vždy zde vystupuje kladný hrdina a záporný nepřítel, mezi nimiž proběhne konflikt. Kladný hrdina dělá vše pro kolektiv a neohlíží se na sebe. Nejčastěji se jedná o mladého muže, který má organizační schopnosti.¹⁵¹ Jako kontrast proti němu stojí „nepřítel režimu“, který je sobecký a myslí jen na sebe a svůj majetek i za cenu, že „vykořisťuje“ a utlačuje tvrdě pracující lid. Jeho vlastnosti jsou pouze negativní. Divák při zhlédnutí snímku nesmí pochybovat o tom, kdo je ten dobrý a koho je potřeba nenávidět. Ve filmech lze sledovat jejich vlastnosti jako sobeckost, vychytralost, chamtivost, vystupují často arogantně a umí se přetvařovat.

Po jejich boku se objevují lidé, kteří ve filmu pomáhají „nepříteli“ z nevědomosti. Během filmu však prozřou a odhalí jeho pravou tvář a přidávají se ke kolektivu. Vedle těchto typů postav stojí odhodlaní mladí lidé, kteří se nebojí „nepříteli“ postavit nebo se velice často objevuje emancipovaná žena či váhavý intelektuál.¹⁵²

¹⁴⁷ SLINTÁK, Petr – ROTTOVÁ, Hana. *Venkov v českém filmu*, s. 55–60.

¹⁴⁸ CÝSAŘOVÁ, Jarmila. Československá TV a politická moc 1953–89. In *Soudobé dějiny 3–4*, 2002, s. 521–538.

¹⁴⁹ SLINTÁK, Petr – ROTTOVÁ, Hana. *Venkov v českém filmu*, s. 94.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 62.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 138.

¹⁵² Tamtéž, s. 65.

V budovatelských filmech se často objevuje vedle konfliktu s „nepřítelem“ i proces rodící se lásky. Avšak intimita či sexualita je zapovězena. Většinou jde o mladou dívku, jež se zamiluje do mladého komunisty, který ji zprvu nevěnuje pozornost, jelikož kolektiv a boj za správnou věc je důležitější. V kolektivizačních filmech se velice často zamiluje dcera statkáře nebo vzdorujícího středního rolníka do předsedy MNV či JZD a celý film váhá, na jakou stranu se má postavit, ač si je vědoma, že kolektiv je budoucnost. Často dochází mezi nimi ke konfliktu, který způsobuje prosté nedorozumění. Nakonec vždy vše dobře dopadne a tyto páry skončí spolu šťastní. Jejich láska je však vyjádřena prostým polibkem či objetím.¹⁵³

Filmová tvorba 1948–1955¹⁵⁴

Rok	Počet celovečerních filmů dle premiér	Počet filmů s „nepřáteli v hlavní roli“	Počet filmů s „nepřáteli ve vedlejší roli“
1948	12 včetně ledna a února, 9 bez ledna, února	2	3 včetně ledna a února, 2 bez
1949	19	5	1
1950	10	3	4
1951	15	7	0
1952	9	4	2
1953	14	2	2
1954	12	7	2
1955	16	1	2
Celkem:	107 s lednem a únorem, 104 bez	31	16 s lednem a únorem, 15 bez

Tabulka poukazuje na počet premiér celovečerních filmů od roku 1948 do roku 1955 vydávané Československým státním filmem nebo Studiem uměleckého filmu (v roce 1948 také Československou výrobou dlouhých filmů a Československou filmovou společností). Statistika zahrnuje i pohádky a dětské filmy (např. *Pyšná princezna* či *Puntá a čtyřlístek*), naopak etudy, satiry, povídky, dokumentární či životopisné filmy, osvětové dokumenty nebo dětské krátké filmy neobsahuje. U roku 1948 je složitější uvést celkový počet snímků z důvodu, že premiéry filmů byly i před únorem 1948 a také po převratu občas vysílali filmy vytvořené za třetí republiky, ačkoli tyto snímky musely projít důkladnou cenzurou. Tato práce končí únorem 1956, proto rok 1956 v tabulce není uveden. Pro zhodnocení počtu filmů namířených proti třídním nepřítelům rozdělují vedle počtu celovečerních filmů jednotlivé snímky na filmy

¹⁵³ SLINTÁK, Petr – ROTTOVÁ, Hana. *Venkov v českém filmu*, s. 65.

¹⁵⁴ Statistika na základě údajů v publikaci *Český hraný film III*. Praha, 2001. ISBN 80-7004-102-1.

s „nepřáteli v hlavní roli“ a s „nepřáteli ve vedlejší roli“, jelikož mnoho filmů nebylo přímo zaměřeno na konflikt s nepřítelem, ale tvořil ho jako doplněk.

Filmy s „nepřáteli v hlavní roli“ myslím ty filmy, ve kterých se hlavní dějová linka zabývá konfliktem s třídním nepřítelem (např. *Únos*). Počítám mezi ně i filmy, ve kterých je více dějových linií, z nichž jedna se zabývá nepřítelem. Budovatelské filmy s vesnickou tematikou zahrnují i více témat a konfliktů (např. *Cesta ke štěstí*), aby nebyly nudné. Filmy s „nepřáteli ve vedlejší roli“ jsou ty snímky, kde je konflikt s třídním nepřítelem jako doplněk jiné dějové linky (např. *Kavárna na hlavní třídě*) a ve scénách nepřítel vystupuje pouze sporadicky nebo do budování socialismu zasahuje. Není mu však věnován celý film, ale pouze jeho malá část (např. *Zítřka se bude tančit všude*). Problematická je otázka filmů zabývajících se Němci. Ti zde tvoří děj a hlavní konflikt s československými obyvateli, ale objevují se pouze okrajově v některých scénách (např. *Němá barikáda*) nebo vůbec (např. *Bílá tma*). Pokud by se však Němci z filmu vypustili, snímek by byl o ničem a československý lid by neměl proti komu bojovat, proto některé filmy, kde je znázorněn boj, záměrně řadím do kolonky „s nepřáteli v hlavní roli“. Avšak snímky, kde Němci hrají pouze úlohu semknutí se dělníků a ztotožnění se s komunistickými ideály, řadím do filmů s „nepřáteli ve vedlejší roli“ (např. *Poslední výstřel*), jelikož se jedná spíše o pozitivní propagandu komunistické ideologie.

Asi nejpozoruhodnější léta, kdy se na plátnech objevilo nejvíce filmů s obrazem nepřítele, jsou roky 1950, 1951 a 1954. Význačný rok je rok 1950, který sice zanechal „pouze“ tři filmy s hlavním tématem nepřítele, ale ve čtyřech dalších se nepřátelé objevili okrajově, z toho činí celkem 7 filmů z 10 zabývajících se alespoň trochu obrazem nepřítele. V letech 1951 a 1954 mělo premiéru nejvíce filmů s nepřítelem v „hlavní roli“. Také v těchto letech vyšlo nejvíce snímků zabývajících se českou buržoazií. Rok 1955 naopak obsahuje nejméně filmů s obrazy nepřátel, tzn. tři z šestnácti.

Nejběžnějším námětem filmů s nepřítelem byla česká buržoazie. Tyto snímky se nejčastěji vracely do první republiky, především do 30. let a velké hospodářské krize. Ihned za nimi se nachází snímky s tématem Němců, jelikož s nimi velká část československých obyvatel měla vlastní zkušenosti a tyto filmy je navracely obvykle do druhé světové války nebo do časných dnů po válce. Třetí místo tvoří snímky se špiony a sabotéry. Za nimi pak byly filmy s tematikou kolektivizace, ve kterých nesměl chybět soukromý hospodář.

Naopak v budovatelských filmech nenalezneme obraz církve. Tomuto tématu se komunisté ve filmech vyhýbali a najdeme pouze zmínky ve filmu *Slepice a kostelník*, ve kterém sedlák jedná skrze kostelníka, ale místní kněz patří k uvědomělé části obyvatel a odsuzuje tyto hříšníky (tento film je zahrnut ve sloupku zemědělci), nebo ve filmu *Akce B*, ve které církev

pomáhá padouchům banderovcům. V budovatelských filmech církev spíše hraje roli pomahače ještě většímu nepříteli, než aby byla padouchem sama o sobě. Zřejmě to bylo z toho důvodu, že proti sobě nechtěli poštvat věřící, kteří ještě v této době tvořili většinou část obyvatel na vesnici. Další překvapivý fakt je u filmů s tématem kapitalistů mimo naše hranice. Existuje pouze jeden snímek ukazující přímé jednání západních zloduchů, jedná se o film *Únos*. Chování vnějších kapitalistů je popsáno skrze filmy o špionech a sabotérech, kterých existovala celá řada.

Počet filmů k jednotlivým nepřítelům

Rok	Církev	Česká buržoazie	Němci	Špioni a sabotéři	Vnější kapitalisté	Zemědělci
1948	0	2	2	0	0	0
1949	0	2	2	1	0	1
1950	0	2	3	1	0	1
1951	0	3	1	1	0	2
1952	1	0	1	2	0	1
1953	0	2	1	0	1	0
1954	0	4	0	3	0	2
1955	0	1	1	1	0	0
Celkem:	1	16	11	9	1	7

Tato tabulka ukazuje počet filmů, které byly natočeny k jednomu konkrétnímu nepříteli. Obsahuje jak filmy s „nepřáteli v hlavní roli“, tak i „ve vedlejší roli“. Jsou zde zahrnuty stejné filmy jako v předchozí tabulce. Tabulka však neobsahuje všechny nepřátele, jelikož ne o každém se filmy natáčely (např. o titoistech a nepřítelích uvnitř strany).

2.3. Prvomájové průvody

První máj, také označovaný jako svátek práce, byl nejdůležitějším komunistickým svátkem. Měl oslavovat práci a dělnickou třídu. V tento den byly v městech a obcích organizovány prvomájové průvody, jejichž účast byla povinná. Kdo se při této oslavě neukázal, byl ihned podezřelý z nekalé činnosti proti lidově demokratické republice. I když lidé s režimem nesouhlasili, museli jít alespoň do davu a mávat vlajkami či štrapatými mávátky. Detailněji se tématem prvomájových průvodů zabývá Roman Krakovský v knize *State and society in communist Czechoslovakia*, ve které je zachycen vývoj průvodů během celé komunistické éry.¹⁵⁵

Prvomájové oslavy se nesly v duchu propagandy. Komunisté se prezentovali jako „tábor míru“, zatímco Západ jako „tábor války“. Průvod byl doplněn alegorickými vozy, které pozitivně reprezentovaly socialismus a negativně pošpinily „imperialisty“. Na voze s „imperialisty“ byly nejčastěji monstra s hlavami předních představitelů kapitalistických států. Například v Ostravě v roce 1951 tento vůz obsahoval hlavy amerického prezidenta Harryho S. Trumana, bývalého francouzského předsedu vlády Charlesa de Gaulleho, německého kancléře Konráda Adenauera a britských premiérů Clementa Attlee a Winstona Churchilla.¹⁵⁶ Také se často vyskytoval motiv „strýčka Sama“, bohatého finančníka.¹⁵⁷ Alegorické vozy s kapitalisty ukazovaly strašlivá monstra jako např. draky, hydry a mýtická zvířata nebo předměty, které vyvolávaly v lidech strach, například atomová bomba, oživení fašismu skrz hákový kříž apod. Mohl se také na voze objevit mrakodrap z Wall Street, kde poté bylo napsáno „Coca-Cola“, „Texas Bar“, „Teror“, „Třetí světová“ nebo „Atomová bomba“. Častou ukázkou byli i lidé v kostýmech Ku-klux-klanu.¹⁵⁸

Na následujících řádcích jsou uvedené konkrétní případy alegorických vozů z prvomájových průvodů v Praze.¹⁵⁹ V roce 1948 byli kapitalisté přímo reprezentováni prototypním obrazem kapitalistů, tedy mužem v klobouku a kabátě s doutníkem v puse. Pytlíky peněz se symbolem dolarů a krabice s Marshallovým plánem odkazují k západním kapitalistům. V této době se plně rozjel program Marshallova plánu. Československo ho na rozkaz Moskvy odmítlo, proto se na alegorickém voze objevuje upozornění, že Marshallův plán je pouze kapitalistická záminka, jak ovládnout evropské státy. V roce 1950 v pražských

¹⁵⁵ KRAKOVSKÝ, Roman. *State and society in communist Czechoslovakia*.

¹⁵⁶ KRAKOVSKÝ, Roman. *The representation of the Cold War*, s. 161.

¹⁵⁷ FEINBERG, Melissa. *Curtain of lies*, s. 51.

¹⁵⁸ KRAKOVSKÝ, Roman. *The representation of the Cold War*, s. 162–163.

¹⁵⁹ Fotografie v přílohách č. 3–7; Fotobanka ČTK; První Máj [2020-06-25]. URL: <https://multimedia.ctk.cz/foto/index>

průvodech byli kapitalisté vyznačeni rakví, která nesla nadpis: „Naděje reakce“, což značí, že kapitalistické myšlení je v Československu pohřbené nebo obrovskou hydrou s odporným obličejem připomínajícím „strýčka Sama“. Na klobouku je znázorněn znak dolaru a vlajky USA a Velké Británie odkazující na imperialistickou politiku. Další zajímavý alegorický vůz pochází z roku 1953, ve kterém leží na smrtelné posteli zraněný světový kapitalismus odkazující na záhubu a kolem něj jdou muži s nadpisy „fabrikant“, „Čankajšek“ apod. poukazující na konkrétní nepřátelské třídy či přímo osoby, které zemřou společně s kapitalismem. Je zde i muž držící hlavu koně odkazující na velkostatkáře. V brněnském prvomájovém průvodu v roce 1952 se objevil vůz s nadpisem „Poslední jízda imperialistů!“, na němž sedí typický strýček Sam s americkými vlajkami na sarančeti, které je všeobecně bráno jako škůdce úrody, což naznačuje pravý charakter kapitalisty.

Za takovýmto vozem obvykle následoval další s portréty vůdců komunistických států jako např. Stalina, Lenina či Klementa Gottwalda. „Tábor míru“ byl reprezentován novými továrnami a dělníky, spolupracujícími zemědělci na traktoru apod. U socialistického vozu byla velice častá holubice symbolizující mír. Alegorické vozy vymizely z průvodů v roce 1960, jelikož „tábor míru“ se začal otevírat i těm „druhým“¹⁶⁰.

Články o oslavách prvního máje zaplnily noviny. Již na konci dubna se objevovaly články o přípravách 1. máje a průvodů a o pozitivním obrazu komunistů. V roce 1948 Rudé právo psalo: „*Ať žije slavná, v bojích zocelená Komunistická strana Československa, která vede náš lid k vítězství socialismu! Ať žije president republiky Klement Gottwald! S presidentem Gottwaldem dále a směleji vpřed k vybudování socialismu v naší vlasti!*“¹⁶¹ Prvního května pak v Rudém právu vycházelo číslo věnované pouze oslavám socialismu a dělnické třídy. Plnily je titulky „*1. máj – svátek velkých vítězství naší lidové demokracie, pokojné tvořivé práce a radosti*“¹⁶², „*Ve znamení práce, za mír a socialismus*“¹⁶³, „*1. máj 1950 za mír, za vlast, za socialismus*“¹⁶⁴ nebo „*S presidentem Gottwaldem vpřed za mír a socialismus*“¹⁶⁵. Noviny také informovaly o průběhu svátku v ostatních komunistických zemích. Opěvující články se psaly ještě pár dní po 1. máji, poté rovnou přecházely k vychvalování SSSR a k „bratrskému vysvobození“ československého území od nacistů. Podobné články na 1. máje vycházely

¹⁶⁰ KRAKOVSKÝ, Roman. *The representation of the Cold War*, 161–163.

¹⁶¹ Rudé právo, č. 101, 29.4.1950, s. 1.

¹⁶² *1. máj – svátek velkých vítězství naší lidové demokracie, pokojné tvořivé práce a radosti*, Rudé právo, č. 103, 1.5.1948, s. 1.

¹⁶³ *Ve znamení práce, za mír a socialismus*, Rudé právo, č. 102, 1.5.1949, s. 1.

¹⁶⁴ *1. máj 1950 za mír, za vlast, za socialismus*, Rudé právo, č. 102, 1.5.1950, s. 1.

¹⁶⁵ *S presidentem Gottwaldem vpřed za mír a socialismus*, Rudé právo, č. 101, 1.5.1951, s. 1.

i v deníku Lidová demokracie či Svobodné slovo. Tyto noviny se však lišily tím, že se celé číslo nevěnovalo pouze prvomájovým oslavám, ale i světové a hospodářské politice.

Vedle těchto oslavných článků se občas vyskytovaly i články či karikatury vedené proti atomové bombě, válce a „imperialistům“. Například Rudé právo psalo: *„První máj je dnem mezinárodní solidarity. Avšak vůdcové Labour Party zradili všechny zásady mezinárodní solidarity dělnické třídy a chtějí připravit Británii jako podřízeného partnera Ameriky na třetí světovou válku proti socialismu.“*¹⁶⁶ Svobodné slovo se zmiňovalo o Němcích: *„(...) první sjezd organizaci odsunutých Němců, na kterém byly proneseny prudké útoky zejména proti Polsku. Hamburský delegát Kater a brunšvický delegát Dommich prohlásili, že znovudobytí území ztraceného na východě rozhodne o německém odsunu.“*¹⁶⁷ Avšak tyto typy článků byly během 1. máje výjimečné.

2.4. Ostatní komunistické svátky

Dalším významným komunistickým svátkem byl 25. únor, kdy se oslavovalo převzetí moci komunisty. V komunistické terminologii se mluvilo o „vítězném únoru“. V tento den došlo k uznání demise nekomunistických politiků a k pověření Klementa Gottwalda sestavit novou vládu. V tisku se především projevovala tzv. pozitivní propaganda, ve které se oslavovala komunistická vláda. V tento den se na titulních stránkách novin objevoval portrét Gottwalda a také články s připomenutím na události z února 1948. Vedle těchto oslavujících článků se v menší míře vyskytovaly i titulky proti „třídním nepřátelům“ a emigrantům. Například v roce 1950 Rudé právo psalo: *„Před dvěma lety zvítězila v našem státě definitivně spravedlivá vůle pracujících lidu. (...) Je však třeba si rovněž připomenout, že KSČ ihned po vydobytí slavného únorového vítězství upozorňovala lid, že v únoru 1948 byla reakce bita a poražena, ale nebyla dosud dobita a odstraněna. Reakce a její přísluhovači si po únoru také uvědomovali, že ztrácejí definitivně všechno, a proto se také stali zuřivějšími a zběsilejšími. Stránský a Šrámek, Majer a Ursíny od podepsání Košického vládního programu spekulovali v celé své činnosti na podkopání a zmaření košického programu a programu Gottwaldovy vlády. Avšak po únoru přešla reakce do podzemí, do ilegality a k rozvratnickým, teroristickým aktům. Soudní procesy s dopadenými teroristy a rozvratníky, k nimž došlo za dva roky, které od únorového vítězství uplynuly, ukazují, čeho všeho je reakce schopna, jak hluboce klesla do bahna zločinnosti. Neváhala by vyvolávat se zbraní v ruce krvavé puče a chaos, neváhala*

¹⁶⁶ *První máj ve Velké Británii*, Rudé právo, č. 102, 1.5.1950, s. 5.

¹⁶⁷ *Němci již otevřeně mluví o odvetě*, Svobodné slovo, č. 102, 1.5.1948, s. 2.

by vraždit, ničit továrny a železnice.“¹⁶⁸ Vedle toho se objevovaly titulky jako například „Američtí imperialisté – osnovatelé únorového kontrarevolučního puče“¹⁶⁹, „Mírové úsilí národů zmařit plány válečných štváčů“¹⁷⁰ nebo „Lid je lepším hospodářem země než buržoasie“¹⁷¹.

Vedle toho například noviny Svobodné slovo či Lidová demokracie vydávaly články podobného ražení, avšak s umírněnějším akcentem. Na titulních stranách se neobjevovaly portréty Gottwalda, ale nesměly zde chybět ani oslavy „vítězného února“. Články proti „nepřátelům“ vycházely v menší míře podle aktuální politické situace. Přesněji tyto deníky spíše informovaly o současném dění.

Významným dnem byl také 9. květen, kdy došlo k údajnému osvobození československého území Rudou armádou. Noviny se v tento den plnily taktéž především pozitivní propagandou oslavující SSSR a vysvobození Rudou armádou. V novinách se psala hesla typu: „Se Sovětským svazem na věčné časy!“¹⁷², „Ať žije věčné přátelství se Sovětským svazem, naším osvoboditelem, záštitou míru a pokroku!“¹⁷³ apod. Vedle toho se především objevovaly články upřesňující konec druhé světové války a vítězství SSSR nad fašismem. Avšak články mířené proti „nepříteli“ se moc nevyskytovaly. Jak v Rudém právu, tak ve Svobodném slově a Lidové demokracii se objevovaly články o současné politické situaci na Západě z pohledu komunistů.

Podobná situace nastala 7. listopadu při oslavě Dne výročí Velké říjnové socialistické revoluce v Rusku. V tento den se opěvoval především Lenin se Stalinem a jak nám Sovětský svaz pomáhal. V Rudém právu na titulních stranách byl většinou portrét Stalina a Lenina. Články proti nepřátelům se skoro vůbec neobjevovaly. Obrazy nepřátel byly zahrnuty pouze do článků informujících o současné situaci, tedy pouze ve zprávách např. o válce v Koreji.

Komunistické svátky se využívaly především k pozitivní propagandě komunistů v Československu a k oslavě Sovětského svazu. Obrazy nepřátel během svátků byly lehce upozaděny, avšak vzpomínky na vládu „utlačovatelů“ se občas připomínaly i v těchto dnech.

¹⁶⁸ Kam došla poúnorová emigrace, Rudé právo, č. 48, 25.2.1950, s. 4.

¹⁶⁹ Američtí imperialisté – osnovatelé únorového kontrarevolučního puče, Rudé právo, č. 56, 25.2.1953, s. 2.

¹⁷⁰ Mírové úsilí národů zmařit plány válečných štváčů, Rudé právo, č. 47, 25.2.1949, s. 2.

¹⁷¹ Lid je lepším hospodářem země než buržoasie, Rudé právo, č. 47, 25.2.1949, s. 2.

¹⁷² Rudé právo, č. 116, 9.5.1952, s. 1.

¹⁷³ Rudé právo, č. 128, 9.5.1953, s. 1.

3. „Vnější“ a „vnitřní“ nepřátelé

Důležitou součástí komunistické propagandy v Československu byl obraz nepřítele. Jedná se o představu protivníka, která se vědomě šířila ve společnosti. Hannah Arendt poukázala na totalitní režimy vytvářející si vlastní realitu, s níž obyvatelé musí žít.¹⁷⁴ Pokud tento koncept reality občané nepřijímali, byli vystaveni teroru. Předchozí kapitoly již popsaly komunistickou propagandu využívající existující stereotypy v mysli lidí a také založení kolektivní identity na vymezení vůči „druhému“¹⁷⁵.

„Ti druzí“ byli propagandou chápáni jako protivníci lidově demokratického budování. Členy těchto skupin označovali za nepřátele a byli zbaveni lidských vlastností. Nepřítel byl chápán jako agresor a cílená propaganda ho vykreslila tak, aby ho občané nelitovali.

Jak bylo na předchozích řádcích napsáno, nepřátele lze rozdělit na „vnitřní“ a „vnější“. „Vnější“ nepřátelé byli ti, kteří ohrožovali sovětský blok „z venku“. Jednalo se především o americké imperialisty a nacistické Němce. Americkému imperialismu pak podléhaly kapitalistické státy ze západní Evropy a Vatikán. Velmi často se vyskytovalo spojení kapitalismu s nacismem, jelikož se „kapitalistický blok“ vyznačoval svou „agresivitou a dobytčností“ stejně jako nacistické Německo. Také po válce Amerika podle komunistické propagandy „zachránila“ přeživší nacisty a zapojila je do své politiky, aby jim pomohli s dobýváním světa pomocí násilí. Imperialismus byl označován jako poslední fáze kapitalismu. Poté, co se Izrael přidal na stranu těchto „agresorů“, se i Židé stali nepřáteli a „kosmopolity“ ovládající svět pomocí financí.

Jugoslávie vedena Josipem Brozem Titem se zařadila mezi „vnější“ nepřátele, jelikož Tito se po válce odmítl podřídit rozkazům z Moskvy, následkem čehož byla jeho strana vyloučena z Kominformy. Titovo „napojení“ na Západ považoval sovětský blok za zradu komunismu.¹⁷⁶

„Vnitřní“ nepřátelé byli podle komunistické propagandy ti, kteří ohrožovali socialistické budování uvnitř státu. Představovali je především agenti a špioni pracující pro kapitalistický Západ vyhledávající sabotéry, kteří neváhali za velký obnos peněz kazit socialistické budování, následkem čehož škodili svým spoluobčanům. Tito špioni byli velice často napojeni na bývalé politické špičky v exilu. Exiloví politici dodávali veškeré informace a kontakty na lidi „zkažené kapitalistickým světem“ ochotné pomoci překazit socialistickou

¹⁷⁴ ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu*, s. 473.

¹⁷⁵ PALIVODOVÁ, Eva. *Obraz nepřítele*, s. 184.

¹⁷⁶ NÁLEVKA, Vladimír. *Kapitoly z dějin studené války I.*, s. 49–50.

výstavbu. Bývalé nekomunistické politiky, kteří neemigrovali, komunisté vystavili teroru a vykonstruovali s nimi politické procesy.

Za hrozbu komunisté považovali převážně bývalou buržoazii, tedy živnostníky a soukromé zemědělce. Jednalo se o tzv. lidi starého režimu, kteří vykořisťovali poctivě pracující lid k vlastnímu obohacení v době, kdy jim to zákony umožňovaly. Komunisté se také cítili ohroženi katolickou církví, jelikož měla kontakty s Vatikánem. Z tohoto důvodu komunisté brali kněží a věřící jako nepřátele a věřícím byl například znemožněn kariéerní postup.

Zajímavou složkou nepřátel pak tvořili vlastní straníci. Na moskevský popud se začali hledat nepřátelé uvnitř strany. Jednalo se o vykonstruovaná obvinění ze špionáže ve prospěch západních imperialistů, z nacionalismu, ze zrady SSSR, ze sionismu a dalších zločinů proti politice KSČ.

Nepřátelé oplývali podobnými vlastnostmi a jejich zobrazování a insignie se ustálily. Následující kapitola se pokusí zachytit zobrazování „nepřátel“ v komunistické propagandě zaměřené především na zakladatelské období definované roky 1948–1953. Většina článků týkajících se nepřátel pochází z deníků Rudé právo, Lidová demokracie a Svobodné slovo, karikatury jsem naopak nejvíce čerpala ze satirického týdeníku Dikobraz. Dále jsou jednotlivé kapitoly doplněny budovatelskými filmy.

3.1. Kapitalisté

Již ve 40. letech 19. století Karl Marx a Friedrich Engels v *Komunistickém manifestu*¹⁷⁷ definovali dějiny jako posloupnost stádií. Lidstvo tedy prochází různými etapami: otrokářství, feudalismus a kapitalismus. Tzv. „vykořisťování“ existovalo už v době otrokářské, kdy si vládnoucí třída přivlastňovala tzv. nadhodnotu. Nadhodnota znamenala, že dělník v 19. století vyrobil nějaký produkt a velký kus zisku si nechal „podnikatel“. Nadhodnota je to, co si „vykořisťovatel“ vzal od svých dělníků. Kapitalismus je pak vrcholným stádiem vykořisťovatelských společností, avšak v této době vzniká dělnická třída, jejíž třídním bojem a revolucí se svrhne kapitalismus a nastolí se socialismus a beztřídní společnost. Beztřídní společnost, ve které se člověk zcela osvobodí, charakterizuje počátek a konec historie. V knize *Kapitál*¹⁷⁸ se Marx vymezoval proti kapitalismu, který označil nejen jako vykořisťovatelský, ale i nestabilní. Definoval jej jako ekonomický systém, v němž existuje soukromé vlastnictví, které umožňuje si hromadit majetek na úkor pracující třídy. Růstem majetku roste i moc, a tím dochází k vykořisťování nižších tříd.

Za kapitalisty byli vedle západních států s tržním hospodářstvím považováni i továrníci, obchodníci, živnostníci a všichni, kteří pod sebou někoho zaměstnávali. Vedle toho během první republiky došlo k zániku šlechty jako sociální třídy a začali být vnímáni spíše jako velkostatkáři, kteří splývají s obrazem kapitalisty. Pod pojmem kapitalista lze tedy myslet více „druhů“ kapitalistů, ale jejich obrazy se od sebe neliší. Domácí „buržoust“ byl vyobrazen stejně jako „zločinec z Wall Street“.

Jelikož za první republiky existoval kapitalistický systém, meziválečné Československo bylo komunisty považováno za vykořisťovatelský stát.¹⁷⁹ Velkou hospodářskou krizí vnímali jako důkaz toho, že tržní hospodářství je neudržitelné a socialismus se svým plánovaným hospodářstvím nakonec zvítězí. Komunisté poukazovali na prvorepublikovou vysokou nezaměstnanost v době krize i konjunktury a Rudé právo psalo: *„Někteří na tyto poměry již zapomněli a ti mladí se pamatovat nemohou. S tím počítají nepřátelé lidové demokratické republiky, a proto líčí poměry v předmnichovské republice jako příklad, ke kterému je třeba se vrátit. Jím se líbily poměry, kdy továrny byly v rukou kapitalistů a vrchní ředitel Živnobanky dr. J. Preiss¹⁸⁰ měl 5 mil. Kčs ročního příjmu a kdy u nás byli miliony nezaměstnaných a ani*

¹⁷⁷ MARX, Karl – ENGELS, Friedrich. *Manifest komunistické strany*.

¹⁷⁸ MARX, Karl. *Kapitál I*. Praha, 1954. ISBN 21516/53.

¹⁷⁹ V roce 1953 vydal Jan Pachta knihu, která předkládá „dokumenty o protilidové a protinárodní politice T. G. Masaryka.“ V knize se snaží „odhalit jeho pravou tvář“ pomocí úředních písemných, ale i soukromých dokladů. Masaryka obvinil z vykořisťování a z „protinárodní úlohy“ v době boje za národní a státní nezávislost.

¹⁸⁰ Jaroslav Preiss byl za první republiky ředitelem Živnobanky. Komunisté ho považovali za největšího kapitalistu v zemi a v propagandě ze zakladatelského období ho často zmiňovali nejen v rámci kapitalistického režimu první

zaměstnaní dělníci nevěděli dne ani hodiny, protože v kancelářích ležely reversy, že mohou být na hodinu propuštěni.“¹⁸¹ První republiku a její kapitalistický systém komunisté spojovali s třídními nepřáteli, kteří se pokoušeli o protistátní převrat namířený proti lidově demokratické republice. „Masarykismem“ komunisté nazývali zpátečnickou ideologii, nepřátelskou dělnické třídě a všemu pracujícímu lidu. V jednom článku Rudé právo pojmenovalo demokratickou ideologii první republiky jako ideologii „lžidemokracie a lžihumanismu, která slouží dnes smečce zrádců našeho lidu na Západě a reakčním živlům u nás, stejně jako sloužila v minulosti zájmům české velkoburžoazie a kapitálu v jejich boji proti dělnické třídě a komunistické straně.“¹⁸² Jan Pachta ve své knize psal o potřebě bojovat proti „masarykovským ilusím“, jelikož to podle něj znamená osvobodit lid od buržoazních předsudků a od kapitalistického způsobu myšlení.¹⁸³

Za první republiky levicový tisk mluvil o kapitalistech podobně jako v 50. letech komunistická propaganda. Rétorika však ve 30. letech nebyla tolik štvavá. V roce 1931 Rudé právo psalo, jak kapitalisté mizerně platí svoje „sluhy“¹⁸⁴. Komunisté obviňovali kapitalistickou politiku za velkou hospodářskou krizi, v které viděli možnost obrácení se lidí směrem doleva v politickém spektru. Mluvili o „velezáradných kšeftech kapitalistů“¹⁸⁵, když Itálie v roce 1935 napadla Habeš. Také se vyjadřovali k imperialistické politice. V Rudém právu se vyskytovaly titulky jako například: „Imperialisté provokují záminku k útoku na SSSR“¹⁸⁶, „Francie – stát nejdravějšího imperialismu“¹⁸⁷ nebo „Za mír, proti imperialistické válce!“¹⁸⁸. Sice docházelo k očerňování kapitalistů, ale v menší míře než v 50. letech. Rudé právo ze 30. let si podle mého názoru tolik nevymýšlelo. Psalo o skutečných událostech ze svého marxistického pohledu, zatímco jak bude uvedeno na dalších řádcích, v 50. letech byli komunisté mnohdy daleko od pravdy.

Během druhé světové války Stalin viděl možnost rozšířit revoluci do ostatních států Evropy oslabením Francie. Tím by se Sovětský svaz stal jedinou mocností na kontinentu, jelikož Velkou Británii nepovažoval za kontinentální mocnost. V průběhu roku 1944 se Velká Británie pokusila o pragmatickou dohodu se Sovětským svazem. Churchill se Stalinem uzavřeli

republiky, ale i jako největšího „vydřiducha“, od kterého se učili další vykořisťovatelé. Zmínky o jeho osobě se vyskytly i například ve filmu Botostroj.

¹⁸¹ *Víte, co byly žebračeny?* Rudé právo, č. 4, 6.1.1948, s. 2.

¹⁸² *Masarykismus – ideologie lžihumanity a lžidemokracie*, Rudé právo, č. 146, 28.5.1954, s. 4.

¹⁸³ PACHTA, Jan. *Pravda o T. G. Masarykovi*. Praha, 1953, s. 3.

¹⁸⁴ *Špinavý plat za špinavou práci*, Rudé právo, č. 14, 17.1.1931, s. 5.

¹⁸⁵ *Velezáradné kšefty kapitalistů*, Rudé právo, č. 238, 12.10.1935, s. 1.

¹⁸⁶ *Imperialisté provokují záminku k útoku na SSSR*, Rudé právo, č. 62, 14.11.1931, s. 3.

¹⁸⁷ *Francie – stát nejdravějšího imperialismu*, Rudé právo, č. 21, 26.1.1932, s. 3.

¹⁸⁸ *Za mír, proti imperialistické válce!* Rudé právo, č. 233, 6.10.1935, s. 8.

neoficiální dokument, tzv. procentovou dohodu. Tato dohoda načrtla rozložení sfér vlivu na Balkáně.¹⁸⁹ V době, kdy probíhala konference na Jaltě, Stalin již měl v Polsku, Maďarsku, Rumunsku a Bulharsku zárodky prosovětských vlád. Na jaltské konferenci se řešila otázka rozdělení Německa a také posunutí polské hranice, avšak tato konference nebyla západním světem brána jako poslední slovo v rozdělení Evropy.¹⁹⁰ Až postupimská konference potvrdila poválečnou správu Německa a Rakouska rozdělenou do čtyř okupačních zón. Křehká spolupráce Stalina se západními státy od roku 1941 znamenala v tisku dočasné pozastavení štvavých kampaní proti kapitalistům.

Po válce si Spojené státy začaly uvědomovat, že zájmy SSSR nebyly ohleduplné a Stalin se snažil rozšířit sféry svého vlivu. Winston Churchill, velký odpůrce bolševismu již od roku 1917, vystoupil v březnu 1946 na univerzitě ve Fultonu se svým projevem, kde poukázal na rozdělení Evropy tzv. železnou oponou.¹⁹¹ Doslova řekl: „*Napříč kontinentem se od Štětína na Baltu po Terst na Jadranu spustila železná opona.*“ V komunistických zemích tento projev označovali za počátek studené války a vztahy se začaly zhoršovat. V levicovém tisku se již v této době začaly objevovat nářky na západní svět a jejich kapitalistický systém.

Ve studené válce bylo zobrazování nepřítele velice důležité, jelikož v této válce nešlo tolik o dobývání území, ale o souboj ideologií: americký liberalismus a sovětský komunismus. S liberalismem je spojena myšlenka volného trhu, zatímco komunisté preferují plánované hospodářství. Obě ideologie se pyšnily svou vyspělostí a každá se brala za tu správnou a jedinou cestu vedoucí k blahobytu vlastních občanů.

Komunisté brali jako hlavního nepřítele „světový kapitalismus“, který se údajně nacházel v hluboké krizi a u moci se udržoval jen bezohledným terorem a násilím vůči „poddaným“¹⁹². Naproti tomu sovětský blok se prezentoval jako tábor míru bránící kapitalistům v čele s USA v rozpoutání třetí světové války. Západní stranu pak komunisté vykreslili jako stranu války, která chce pouze násilí a nebere ohledy na svůj lid.¹⁹³ Příkladem vhodné karikatury porovnávající systém obou táborů je titulní strana Dikobrazu z července 1948.¹⁹⁴ Zatímco dělníci v placaté čapce a montérkách vítají a mávají na holubici míru, imperialisté v cylindru a fraku na holubici míří svými zbraněmi. Moře rozdělující kapitalistickou a socialistickou stranu může vyvolávat asociaci na rozdělení světa železnou oponou. V pozadí

¹⁸⁹ SMETANA, Vít. *Ani vojna, ani mír. Velmocí, Československo a střední Evropa v sedmi dramatech na prahu druhé světové války a studené války*. Praha, 2016, s. 274–290. ISBN 978-80-7422-358-7.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 303–113.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 363.

¹⁹² PERNES, Jiří. *Dějiny Československa očima dikobrazu*, s. 65.

¹⁹³ KRAKOVSKÝ, Roman. *The representation of the Cold War*, s. 159.

¹⁹⁴ Příloha č. 8; Dikobraz, č. 29, 20.7.1948, s. 1.

pak vidíme bitevní loď, která symbolizuje válku. Tento úkaz zobrazuje militaristickou povahu imperialistů.

Pěstování averzí vůči Americe nebylo snadné, jelikož pro československý lid neexistoval negativní stereotyp jako například u Němců. Českoslovenští občané vnímali Spojené státy jako zemi svobody a demokracie, a tak se komunistická propaganda musela zaměřit na rozbíjení těchto myšlenek. USA tedy bylo spojováno s atomovou zbraní, která měla v lidech rozšířit strach z třetí světové války, při níž by došlo k nasazení této zbraně a skončila by vyhubením celého lidstva.¹⁹⁵

V čtenáři tyto zprávy měly probudit emoce, odpor a nenávisť vůči nepříteli. Kromě atomové bomby komunisté vykreslovali morální úpadek kapitalistů, nízkou životní úroveň a sociální problémy včetně rasismu.¹⁹⁶ Komunisté zachycovali údajnou výchovu mládeže, která je od dětství vychovávána k válce a k diskriminaci, následkem čehož se z dívek stávaly prostitutky a mladá generace často sahala k drogám.¹⁹⁷ USA podle propagandy bylo skutečným rájem pro zločince, jelikož „americký způsob života vede nejen k stále horší bídě, ale vede i ke zločinnosti.“¹⁹⁸

Západ se však nesmí chápat jako jednotný celek. V těchto zemích sice žili ziskuchtiví „boháči z Wall Street“, ale existoval zde i pracující lid, který byl těmito bohatými kapitalisty vykořisťován. Komunisté zobrazovali silný morální úpadek „boháčů“, jejich bezohlednost a nezájem vůči okolí. Jako příklad poslouží článek z Rudého práva z roku 1948, ve kterém se psalo: „v nynější Anglii je život prostého lidu stále těžší, životní náklady stoupají stále rychleji a jsou již neúnosné. Většina pracujících hospodářů s vysokým deficitem“¹⁹⁹ a vinili z toho labouristickou vládu, kvůli které se Anglie stala dlužníkem USA. Hospodářské potíže se tato vláda snažila překonat snížením mzdy prostého lidu a nízkou životní úrovní. Ve Francii údajně byla v roce 1949 situace velice podobná. „Život pracujícího lidu v kapitalistických státech není záviděňhodný. Zatím co u nás víme, že jdeme k lepšímu, takže nikdo nemá obavy z budoucnosti, zatím co víme, že rok od roku budeme mít více chleba, tuků, masa, textilu i jiných potřeb, v kapitalistických státech se dělnictvo dívá s velikými obavami do příštích měsíců a roků. Životní úroveň dělnictva v kapitalistických státech klesá především tím, že se snižuje reálná

¹⁹⁵ RYCHLÍK, Jan. *Komunistická propaganda*, s. 18–27.

¹⁹⁶ NAJBERT, Jaroslav. Propaganda jako interpretační hra: využití karikatur ve výuce 50. let. In *PAŽOUT, J. Informační boj o Československo/v Československu (1945–1989)*. Praha, 2014, s. 192–207.

¹⁹⁷ NEČASOVÁ, Denisa. USA: stále stejný nepřítel? Obraz Spojených států v dobovém tisku v éře uvolňování. In *PETRÁŠ, J. – SVOBODA, L. (eds.). Československo v letech 1954–1962*. Praha – České Budějovice, 2015, s. 521.

¹⁹⁸ *Taková je Amerika*, Rudé právo, č. 33, 8.2.1950, s. 2.

¹⁹⁹ *Život v Anglii je stále těžší*, Rudé právo, č. 177, 31.7.1948, s. 2.

*mzda a že stoupá nezaměstnanost. Pracujícím nejsou zajištěny potraviny a nejnütnější věci denní potřeby za dostupnou cenu. Ceny potravin a životních potřeb jsou vysoké, zatím co luxusní přepychové předměty jsou poměrně levné.*²⁰⁰ Dále zde uvedli, že převážná část daní údajně doléhala nejvíce na pracovní vrstvy, zatímco zdanění „boháčů“ bylo jen nepatrné, následkem čehož pak stouply ceny chleba, mléka, masa apod.

V roce 1950 noviny informovaly o „přiostrůjící se hospodářské krizi“, ve které Američané stupňovali vykořisťování svých spojenců.²⁰¹ Cenou za „marshallisaci“ se stala stoupající nezaměstnanost a ztráta národní nezávislosti. Vznik Marshallova plánu komunisté vnímali negativně. Rudé právo ho přímo nazvalo „trojským koněm Wall–Streetu v Evropě“²⁰². V tomto článku se následně psalo: „*Poselství prezidenta Trumana americkému kongresu odstraňuje poslední pochybnosti o skutečném rázu Marshallova plánu. Bude-li přijat a proveden, ztratí západoevropské státy svobodu hospodářského a tím i politického rozhodování, a stanou se satelity Spojených států.*“²⁰³ Marshallův plán byl brán jako plán na ovládnutí světa. Další číslo pak přišlo s myšlenkou: „*Zpráva amerického ministra zahraničí dosud nejotevřeněji přiznává pravý účel Marshallova plánu a nenechává země ‚americké pomoci‘ na pochybách, že budou postaveny do ‚první linie boje‘, jak se tam doslova praví. Ukazuje, že hlavním cílem není hospodářská obnova, ale zachování tzv. ‚západních politických tradic‘ a ‚bitva proti komunismu‘.*“²⁰⁴ Tedy Marshallův plán měl i vojenskou hodnotu a sdružoval západoevropské státy proti sovětskému bloku. Komunisté v něm také viděli podřízenost západní Evropy Spojeným státům. Karikatura zachycující téma podřízenosti západoevropských států Spojeným státům byla například na titulní straně srpnového Dikobrazu z roku 1952.²⁰⁵ Na ní je vyobrazen americký ministr zahraničních věcí Dean Acheson s britským premiérem Winstonem Churchillem. Podřízenost Velké Británie vůči Spojeným státům lze najít hned v několika rovinách. První rovinou je postavení obou postav, kde Churchill stojí pod Achesonem. Druhou pak tvoří příběh obrázku, ve kterém Churchill chce hrát na hudební nástroj spolu s Achesonem, ale ten mu odvětí: „*Harmoniku ti nepůjčím. Já budu hrát a ty budeš tancovat.*“ Jedná se o metaforu na politickou situaci, kdy má Amerika hlavní slovo a „její satelity“ musejí poslouchat. Třetí rovina je zachycena v symbolice mrtvého lva vedle americké vlajky, jelikož lev je tradičním heraldickým symbolem Anglie. „Americká

²⁰⁰ *V zemích kapitalismu klesá životní úroveň pracujících*, Rudé právo, č. 10, 13.1.1949, s. 2.

²⁰¹ *Přiostrůjící se hospodářská krise prohlubuje rozpory mezi imperialisty*, Rudé právo, č. 35, 10.2.1950, s. 2.

²⁰² *Marshallův plán – trojský kůň Wall–Streetu v Evropě*, Rudé právo, č. 3, 4.1.1948, s. 2.

²⁰³ Tamtéž.

²⁰⁴ *Pravicoví socialisté jsou vůdci páté kolony amerického imperialismu*, Rudé právo, č. 13, 16.1.1948, s. 1.

²⁰⁵ Příloha č. 9; Dikobraz, č. 35, 31.8.1952.

vlajka zabila lva“, tedy Velká Británie není již kvůli Spojeným státům svobodnou a nezávislou zemí.

I v dalších letech se objevovaly titulky proti imperialistům: „*Zbídačování pracujících – výsledek politiky válečných příprav imperialistů*“²⁰⁶, „*Strašní zbídačování pracujících v USA*“²⁰⁷ nebo „*Americký způsob života: monopolům zisky – pracujícím větší bídu*“²⁰⁸. V červnovém čísle Rudého práva roku 1951 vyšel jednostránkový článek s fotografiemi o americkém způsobu života.²⁰⁹ Zde se psalo o milionech dělníků v Americe, kteří nemohli najít práci pro uživení vlastní rodiny, následkem čehož ztratili střechu nad hlavou a hladověli. Aby propaganda zahrála na city lidí, zmiňovala se o životě dětí ve Spojených státech. Přímo v tomto článku stálo: „*V brlozích Nového Yorku napadají krysy spící děti a často je ukoušou k smrti.*“²¹⁰ Také se zde zmiňují o dětské práci, která je údajně „neoddělitelnou součástí amerického způsobu života“. Kapitalisté dle propagandy nejčastěji zaměstnávali děti na polích, kde musely pracovat 10 až 12 hodin denně s 30minutovou pauzou na oběd. Tyto děti se neučily a pracovaly prakticky zadarmo, jelikož majitelé farem a plantáží vyúčtovali jejich mzdy při výplatě rodičům. Takovéto informace „ze světa Západu“ byly typické pro 50. léta v Československu. Zprávy o událostech pocházející přímo ze západní Evropy se musely cenzurovat tak, aby zapadaly do uvedeného schématu.

Vedle Marshallova plánu komunisty tížilo založení NATO, které prezentovali jako rozpínavost světového kapitalismu snažící se bránit členské státy před komunismem. Atlantický pakt údajně také ohrožoval nezávislost západoevropských států. „*Spojené státy zdůrazňují všemi svými akcemi, že nehodlají uznávat nezávislost ostatních členů severoatlantické unie a že považují Atlantický pakt za prostředek k získání úplné nadvlády nad atlantickými státy, nejen pokud jde o problémy vojenské, nýbrž i na poli hospodářském a politickém. (...) Američtí monopolisté se rozhodli nastoupit vůči evropským zemím cestu totální diplomacie. (...) totální diplomacie znamená pro západoevropské země naprostou ztrátu politické a hospodářské nezávislosti a přeměnu v evropský přívěsek Spojených států.*“²¹¹ Také údajně Amerika vytvořila NATO, jelikož potřebovala nahradit OSN, ve kterém neměla monopol moci. V lednovém čísle roku 1951 pak Rudé právo informovalo o jmenování generála Eisenhowera velitelem „evropské

²⁰⁶ *Zbídačování pracujících – výsledek politiky válečných příprav imperialistů*, Rudé právo, č. 43, 21.2.1951, s. 2.

²⁰⁷ *Strašní zbídačování pracujících v USA*, Rudé právo, č. 88, 15.4.1951, s. 6.

²⁰⁸ *Americký způsob života: monopolům zisky – pracujícím větší bídu*, Rudé právo, č. 2, 3.1. 1952, s. 4.

²⁰⁹ *Zbídačování pracujících a růst nezaměstnanosti – takový je zákon kapitalismu*, Rudé právo, č. 130, 3.6.1951, s. 3.

²¹⁰ Tamtéž.

²¹¹ *Atlantický pakt ohrožuje národní nezávislost západoevropských států*, Rudé právo, č. 79, 2.4.1950, s. 6.

armády amerických pochopů“, který měl údajně za úkol dohlížet na západoevropské země a hlavní dodavatele „potravy pro děla“ Spojeným státům a nedovolit jim cokoli říct.²¹²

Útočná politika imperialistů byla obsažena hned v titulcích článků. Namátkou jsem vybrala některé titulky z Rudého práva za rok 1949: „*Britské imperialistické plány očekává porážka*“²¹³, „*Imperialisté tají své útočné plány před vlastními národy*“²¹⁴ nebo „*Za mír – proti imperialistickým podněcovatelům války*“²¹⁵. Tento slovník se nezměnil ani v 50. letech. Komunisté kapitalisty nazývali „válečnými štváči“ či „osnovateli války“. Tedy jak již bylo několikrát zmíněno, tak kapitalisté v čele s imperialistickým USA chtěli válku a ohrožovali sovětský blok, aby do „svých chapadel“ urvali celý svět a následně mohli těžit z jeho bohatství. To ukazuje „graf“ chobotnice v Rudém právu z roku 1951,²¹⁶ pod nímž autoři vysvětlují, že se jedná o „*německý chemický trust I. G. Farben*,²¹⁷ který svými chapadly dosahoval daleko za hranice hitlerovského Německa. Tato spojení s mezinárodním, hlavně americkým kapitálem prokazovala Hitlerovi obrovské služby, a to i tehdy, když již Německo vedlo válku s USA. Dnes jsou spojení mezi německými kapitalisty, soustředěnými v západním Německu, a americkými monopolisty.“²¹⁸ Zmínka o I. G. Farben měla vyvolat vzpomínky na nedávné časy války, kdy Němci v plynových komorách využívali k otrávení tisíců lidí cyklon B, na něž měla patent tato firma. Následně se článek snaží propojit tyto hrůzné zážitky se západními Spojenci, kteří zdědili továrny této firmy na svém území. O tom, že si i SSSR zabavil všechny továrny ve východním bloku, se článek nezmínil.

Propaganda spojovala kapitalisty s fašisty či nacisty. V článku nazvaném „*Americký imperialismus – dědic Hitlera*“²¹⁹ autoři vysvětlili, že sice německý nacismus byl rozdrčen, ale na jeho místo nastoupil americký imperialismus. „*Hitler chtěl zgermanizovat celý svět. Američtí miliardáři chtějí celý svět zamerikanizovat, chtějí nastolit světovládu dolarového imperialismu.*“²²⁰ Údajně také imperialisté používali západní Německo jako svou základnu a kancléř Adenauer byl pouze jejich loutka, proto se noviny plnily články o plánech remilitarizace SRN a o připravované válce. Propojení Spojených států s fašismem je

²¹² *Vrchní felfvél Wall Streetu*, Rudé právo, č. 10, 13.1.1951, s. 4.

²¹³ *Britské imperialistické plány očekává porážka*, Rudé právo, č. 32, 8.2.1949, s. 2.

²¹⁴ *Imperialisté tají své útočné plány před vlastními národy*, Rudé právo, č. 43, 20.2.1949, s. 2.

²¹⁵ *Za mír – proti imperialistickým podněcovatelům války*, Rudé právo, č. 92, 20.4.1949, s. 1.

²¹⁶ *Chapadla kapitalistické chobotnice války*, Rudé právo, č. 100, 29.4.1951, s. 4.

²¹⁷ I. G. Farbenindustrie vznikl společenstvím šesti firem v roce 1925. Jednalo se o velký koncern, který například vlastnil patent na insekticid cyklon B, který se používal v plynových komorách během druhé světové války. V 50. letech si Sovětský svaz zabavil všechny továrny, které se nacházely ve východním bloku. Západ na svém území firmu rozdělil na původní společnosti.

²¹⁸ Příloha č. 10; *Chapadla kapitalistické chobotnice války*, Rudé právo, č. 100, 29.4.1951, s. 4.

²¹⁹ *Americký imperialismus – dědic Hitlera*, Rudé právo, č. 26, 1.2.1951, s. 1.

²²⁰ Tamtéž.

poznamenáno na karikatuře z titulní strany Dikobrazu z roku 1951.²²¹ Centrální postavou je zde americký prezident Harry Truman držící v ruce dílo Adolfa Hitlera *Mein Kampf*. Amerika v rámci taktiky „zadržování komunismu“ tolerovala pravicové diktátorské režimy, které jsou proti SSSR. To naznačují postavy Francisca Franca a Josepha Broze Tita. Tito odmítl v roce 1948 poslouchat rozkazy z Moskvy, a proto ho východní blok bral za „přísluhovače Západu“. Generál Franco byl komunistickým nepřitelem již z dob španělské občanské války. Tito dva diktátoři se nechávají Spojenými státy uplácet (Truman sedí na znaku dolaru a rozhoduje, kdo ho dostane). Výklad mrtvol a kata s pistolí v ruce může mít více podob. Jednou z nich je, že Franco a Tito se nechávají uplácet americkými dolary a jsou pro ně ochotni udělat vše a „jít přes mrtvoly“. Dalším výkladem je pak válečná imperialistická ideologie vedoucí ke smrti nevinných lidí. Tmavé nohy mrtvoly pak souvisí s americkým rasismem a nerovnoprávností „barevných“ Američanů.

Spojené státy také byly komunisty například obviňovány z rozpoutání Korejské války. Podle komunistického tisku jihokorejská Li Syn–manova „banda“ na pokyn Ameriky překročila hranice a zaútočila proti Korejské lidově demokratické republice.²²² Jak válka v Koreji pokračovala, vynořovaly se články o tom, jak „Američané vraždí starce a děti.“²²³ V jiném čísle Svobodného slova se zase psalo: „Američtí interveni v Koreji neustále provádějí krvavé zločiny na civilním obyvatelstvu. Skoro v každé obci, kde byli dočasně američtí útočníci, lze vidět jámy, naplněné mrtvolami korejských vlastenců. Američtí kati užívají středověkých způsobů mučení.“²²⁴ Rudé právo se zas zmiňovalo o tom, že Američané chtěli dobýt celou Koreu, aby měli svou kolonii proti Číně a k rozpoutání nové světové války z Dálného Východu.²²⁵ V roce 1952 byla Amerika nařčena z používání bakteriologických zbraní proti civilnímu obyvatelstvu severovýchodní Číny, jelikož zde bylo „nalezeno velké množství neobvyklého hmyzu, který by se byl nikdy neobjevil za normálních přírodních podmínek. (...) bylo naprosto jasně zjištěno, že tento hmyz byl infikován různými bakteriemi.“²²⁶ Tedy podle propagandy se imperialisté nebáli sáhnout i k nejhorším metodám a nejstrašlivějším zločinům proti lidskosti.

Také v tomto případě dokázala propaganda zahrát na city lidí skrz děti. Komunisté psali o dětech, které „nemají dětství, jelikož žijí ve strašlivé bídě, trpí hladem, zimou a těžkými

²²¹ Příloha č. 11; Dikobraz, č. 39, 25.9.1951, s. 1.

²²² *Imperialisté a jejich agenti rozpoutali boj o Koreu*, Rudé právo, č. 163, 12.7.1950, s. 3.

²²³ *Američané vraždí starce a děti*, Svobodné slovo, č. 138, 13.6.1951, s. 2.

²²⁴ *Zmařený plán útočníků v Koreji*, Svobodné slovo, č. 137, 12.6.1951, s. 2.

²²⁵ *Korea v boji a práci*, Rudé právo, č. 104, 4.5.1951, s. 2.

²²⁶ *Bakteriologická válka amerických banditů vyvolává rozhořčení mas celého světa*, Rudé právo, č. 79, 1.4.1952, s. 4.

nemocemi.²²⁷ Jednalo se o děti z Koreje, Vietnamu a Malajska umírající pod výbuchy bomb, které shazovali „imperialističtí agresori“.

Pár dní poté, co severokorejská armáda překročila 38. rovnoběžku se u nás spustila kampaň ohledně mandelinky bramborové, také nazývané „americký brouk“, kterou na naše území údajně zatáhli kapitalisté.²²⁸ Tento brouk byl nazván „*nepřítelem míru*“, „*vyslancem Wall Streetu*“, „*žravým imperialistickým vrahem*“ atd. Ihned se rozjelo „tažení“ proti „americkému broukovi“. Rudé právo otisklo dopisy od rozčilených čtenářů. V jednom z nich se psalo: „*Včera odpoledne jsem se v novinách dozvěděl o nestoudném činu západních imperialistů, kteří zavlékli k nám nejhoršího škůdce práce zemědělců, mandelinku bramborovou. Dokázali, že se neštítí v míru použití ani tak podlých způsobů, jakých nepoužívali ani hitlerovští nacisté...*“²²⁹ Vycházely rady, jak proti mandelince bojovat a také jak se lid spojil, aby brouka vyhubil. V boji proti mandelince opět Československu pomohl Sovětský svaz, který vyslal svá letadla vybavená poprašovacím a postřikovacím zařízením. Mandelinka byla také využita jako argument pro potřebu kolektivizace, jelikož velké scelené plochy umožňovaly sovětským letcům rychleji pracovat a rozprašovat postřiky proti škůdci.²³⁰

K mandelince se objevovala řada karikatur spojená se „západními kapitalisty“. Tento brouk často vévodil titulním stranám týdeníku Dikobraz. Například v čísle 29 z roku 1950 se objevil obrázek,²³¹ ve kterém mandelinky vylézají z lahve s nadpisem „Made in USA“. Jejich americký původ také naznačují americké hvězdy a zkratka MP (tedy Marshallův plán). Naznačení zbraní v lahvi asociuje jejich ničitelskou povahu. Karikatura je pak doprovázena slovy: „*Haudujudů, domorodče, kudy se dostaneme na venkov? Byli jsme pověřeni rozšířit tady u vás atlantickou kulturu...*“ Tedy nejen začátek věty odkazuje na anglicky mluvící zemi, ale zároveň obsahuje narážku na NATO, ve kterém měla převažující slovo americká kultura. Tato kultura však podle propagandy byla špatná, zlá, agresivní, snažící se škodit sovětskému bloku i například v zemědělství vysláním „amerického brouka“, který dokáže zničit úrodu.

K mandelince bramborové vyšla i dětská kniha od Ondřeje Sekory,²³² která její rozšíření vykreslovala jako imperialistický útok ze Západu. V obrázkové knize se též objevuje motiv shazování mandelinek z amerických letadel. Boj proti mandelince trval celá 50. léta, tento fenomén skončil až s uvolněním v 60. letech.

²²⁷ *Děti, které nemají dětství*, Rudé právo, č. 95, 18.4.1952, s. 4.

²²⁸ FORMÁNKOVÁ, Pavlína. *Kampaň proti „americkému brouku“*, s. 22–38.

²²⁹ *Zmaříme zločinný pokus západních imperialistů*, Rudé právo, č. 154, 30.6.1950, s. 1.

²³⁰ *Sovětské letci pomohou při hubení mandelinky*, Svobodné slovo, č. 148, 24.6. 1951, s. 2.

²³¹ Příloha č. 12; Dikobraz, č. 29, 18.7.1950, s. 1.

²³² SEKORA, Ondřej. *O zlém brouku Bramborouku*. Praha, 1950.

Vedle „informování o aktuální situaci doma i ve světě“ se v novinách občas objevovala osobní svědectví rodilých Američanů, kteří emigrovali do Československa a bořili mýty o amerických hodnotách, jelikož emigrovali, aby konečně našli svobodu a demokracii.²³³ Jako příklad poslouží případ George S. Wheelera, k jehož životu vyšla studie Jiřího Bašty v *Securitas Imperii*.²³⁴ V této studii Jiří Bašta popisuje Wheelerovo sledování složkami bezpečnosti z důvodu amerického občanství. Podle propagandy „*se svou manželkou požadoval československou vládu o poskytnutí azylu, aby se mohl dát do služeb boje za mír.*“²³⁵ V dubnu 1950 na tiskové konferenci prof. Wheeler vystoupil se svou manželkou s projevem proti rozhlasové stanici Hlas Ameriky a proti tzv. americkému způsobu života. Rudé právo jeho prohlášení otisklo²³⁶ a následující den zveřejnilo i jeho životopis, ve kterém se psalo, jak Wheeler jel do Německa plnit postupimská rozhodnutí, a to vymýtit nacismus a položit základy k demokratizaci Německa. To však nebylo cílem Spojených států, ty údajně chtěly obnovu nacismu. Proto Wheelera předvolali před Komisi pro vyšetřování loajality státních zaměstnanců ve Washingtonu, kde sice nakonec nebyl usvědčen, ale propustili ho z práce, následkem čehož se podle komunistické propagandy rozhodl pro svobodu a požádal o azyl v Československu. Takovýchto případů existovalo více, aby komunisté svědectvím amerických občanů přesvědčili československý lid o špatném životě na Západě.

Podle komunistické ideologie nebyli kapitalisté pouze vnějším nepřítelem, ale také vnitřním. Jak již bylo zmíněno, tak se v propagandě vedle postav ze Západu objevovaly i domácí kapitalisté, tedy živnostníci, obchodníci, podnikatelé apod. V komunistické terminologii se pro ně používalo označení „buržoazie“.

Po druhé světové válce se Československo nenavrátilo k předválečnému liberálnímu systému. První znárodňovací dekrety se velkoobchodu a maloobchodu zprvu nedotkly. V listopadu 1945 Národohospodářská komise ÚV KSČ hodnotila zestátnění a shodla se na tom, že znárodnění zasáhlo pouze „velkou buržoazii“, ale stále zde existovala malá a střední, neboť soukromý sektor nadále fungoval.²³⁷ V první polovině roku 1946 státní orgány rozhodly o regulaci počtu obchodů. Ministerstvo vnitřního obchodu v červnu 1946 zpřísnilo předpisy pro vznik nových obchodních živností a chtělo, aby okresní národní výbory nepovolovaly žádné velkoobchodní živnostenské podniky. V roce 1947 ministerstvo vydalo vyhlášku o úpravě

²³³ NEČASOVÁ, Denisa. *USA: stále stejný nepřítel*, s. 518.

²³⁴ BAŠTA, Jiří. Propagandistické využití kauzy amerického emigranta profesora G. S. Wheelera. In *Securitas Imperii* 7, 2001, s. 224–252.

²³⁵ *Americký vlastenec proti imperialistickým zločincům*, Rudé právo, č. 85, 9.4.1950, s. 4.

²³⁶ *Prohlášení George Wheelera, bývalého amerického plukovníka*, Rudé právo, č. 84, 8.4.1950, s. 2.

²³⁷ KUKLÍK, Jan. *Znárodně Československo*, s. 266.

maloobchodního podnikání, která převedla povolovací zřízení o vzniku maloobchodu z okresů na ministerstvo. Následně komise doporučovala vydat povolení ke zřízení nového podniku, pouze pokud existoval „veřejný zájem“ nebo to „vyžadovala místní potřeba.“ Po válce se projevoval nedostatek zboží, což vedlo ke vzniku černého trhu. Nespokojená část obyvatel za nefungující dvouletku kritizovala především KSČ.²³⁸

Poválečné znárodnění, jak již bylo zmíněno, se malých a středních podnikatelů v podstatě nedotklo, ale šířily se obavy živnostníků, že dojde i na jejich vyvlastnění.²³⁹ Po únoru 1948 komunisté začali vystupovat proti živnostnictvu jako proti nepřátelské a vykořisťovatelské vrstvě. Jejich likvidace se uskutečnila násilnými prostředky, vyhrožováním a perzekucí stejně jako u ostatních třídních nepřátel. Komunisté proti nim používali propagandu, ekonomické a finanční postihy, administrativní šikanu či obvinění ze šmeliny a následného postavení před soud.²⁴⁰

V dubnu 1948 ministr průmyslu Zdeněk Fierlinger zopakoval, že druhá vlna znárodnění reaguje na škody, které způsobilo soukromé a kapitalistické hospodářství.²⁴¹ Ústava z 9. května deklarovala záruku soukromého vlastnictví drobných a středních podniků do 50 zaměstnanců.²⁴² Ještě na konci května 1948 na sjezdu československého živnostenstva ministr průmysl Fierlinger drobným podnikatelům slíbil veškerou podporu ze strany vládních orgánů. Na podzim roku 1948 došlo k obratu v politice KSČ. Na listopadovém zasedání ÚV KSČ byla vyhlášena nová živnostenská politika, která vytyčila trend „omezování a zatlačování kapitalistických živlů“. Vedle toho byl upřesněn pojem kapitalista jako osoba zaměstnávající více než jednu pracovní sílu, čímž se přibližně polovina živností v Československu stala kapitalistickými podniky.²⁴³

Pavel Marek²⁴⁴ likvidaci živnostníků rozdělil do několika etap. První etapa sahá od února 1948 do poloviny roku 1950, kterou lze ještě rozdělit na dvě fáze. První fáze trvala do listopadu 1948 a bylo pro ni charakteristické improvizování a tápání. Došlo ke znárodnění velkoobchodů, obchodních domů s více než 50 zaměstnanci a některých hotelů a restauračních zařízení. Rudé právo to propagovalo s titulkem „*Konec kořistnictví velkoobchodu*“²⁴⁵. V listopadu 1948 se politika KSČ obrátila o 180 stupňů. Pavel Marek tento obrat vysvětluje

²³⁸ MAREK, Pavel. *České živnostnictvo 1945–1960*, s. 67–74.

²³⁹ Tamtéž, s. 113

²⁴⁰ KUKLÍK, Jan. *Znárodněné Československo*, s. 316

²⁴¹ Tamtéž, s. 306.

²⁴² Tamtéž, s. 315–316.

²⁴³ MAREK, Pavel. *České živnostnictvo 1945–1960*, s. 115–116.

²⁴⁴ Tamtéž.

²⁴⁵ *Konec kořistnictví velkoobchodu*, Rudé právo, 8.4.1948, č. 83, s. 3.

v souvislosti sovětsko-jugoslávské roztržky, po níž začali hledat třídního nepřítele a našli ho i mezi malými a drobnými podnikateli. Živnostníci také byli bráni jako „brzda rozvoje ekonomiky a plánovaného hospodářství“ a na podzim 1948 se rozšířil názor o jejich politické nebezpečnosti. Od konce roku 1948 vznikaly komunální podniky, které měly především nahradit soukromé živnosti a řemeslné podnikání. Na konci května 1949 proběhl IX. sjezd KSČ, v němž Gottwald vystoupil proti kapitalistům a malovýrobcům doporučil spolupráci s národními a komunálními podniky a družstvy. V této etapě zakazovali vytvářet nové jednotky v kombinaci s tlakem na obchodníky, kteří „dobrovolně“ uzavřeli soukromé obchody a přidali se k národním podnikům. V prosinci 1948 a v lednu 1949 proběhla akce, tzv. zátah proti zelinářům. Cílem bylo zkontrolovat obchody a živnosti před utajováním zboží a následným prodejem na černém trhu. Docházelo k postupnému omezování soukromých obchodů. Od 1. ledna 1950 soukromé obchody přestávaly dostávat průmyslové zboží a byly zredukovány dodávky potravinářských výrobků. Též řemeslníci byli omezováni a aby přežili znárodnění svých dílen, přešli do národních a komunálních podniků a družstev.²⁴⁶

Organizovaná fáze socializace živností započala v polovině roku 1950 a skončila v roce 1953. Tato fáze se odlišuje od první svou plánovaností a cílevědomým řízením. Od jara 1950 vznikal v jednotlivých okresech tzv. plán Ř, jenž se stal směrnici pro „převod soukromých malopodnikatelů do socialistického sektoru“. K omezování a zatlačování živnostníků používali například restriktci přidělů zboží a surovin a nepřidělování potravinových lístků. V této fázi docházelo k perzekuci živnostníků a jejich rodin. Mnoho živnostníků své podniky zavřelo a přešlo do průmyslu. V letech 1950–1951 probíhala nejintenzivnější socializace soukromé malovýroby, na níž navázala stagnace v roce 1952.²⁴⁷ Tato etapa by se dala označit za nejhorší fázi, ve které se rozjela největší perzekuce a také řízená kampaň proti živnostníkům.

V letech 1954–1956 došlo ke zpomalení tempa socializace živností. Politická a hospodářská krize v letech 1953–1957 si vynutila určitou změnu. V letech 1953–1956 z důvodu devastace živností komunistické vedení umožnilo snadněji udělovat živnostenská oprávnění. Dále státní orgány z důvodu nedostatku lidí v určitém odvětví bránily živnostníkům ve změně své profese. V roce 1956 byla přijata opatření, která znamenala navrácení tvrdého potlačování živností a řemesel.²⁴⁸ K dovršení socializace živností došlo v letech 1957–1960, kdy byla zlikvidována většina soukromých podniků.

²⁴⁶ MAREK, Pavel. *České živnostnictvo 1945–1960*, s. 118–158

²⁴⁷ Tamtéž, s. 161–180

²⁴⁸ Tamtéž, s. 181–185

Proti živnostníkům se rozjela kampaň mající za úkol pošpinit jejich práci. Velice často na ně komunisté sváděli nezdary vlastní politiky. Obviňovali je ze šmeliny a černého obchodu, následkem čehož se ostatním nedostávalo jídla a potřebných surovin. Používali i metodu, kdy se v novinách psalo o ukryvání zboží a o hodnotě daného zboží, aby vyvolali vůči drobným podnikatelům odpor. Proti živnostníkům v propagandě používali především jejich kapitalistické založení. Rudé právo v roce 1948 psalo: „*Kapitalismus dožívá svůj věk. Stal se brzdou pokroku lidstva a kultura, kterou vytvořil, je ve stavu hlubokého úpadku a rozkladu. Rozklad buržoazní kultury a ideologie se zvláště jasně projevuje ve vědě. Buržoasie využívá vědy, zvláště společenské, k zatemňování vědomí pracujícího lidu, aby ztížila pochopení skutečných příčin nezaměstnanosti, ožebračování, krizi a válek, které přináší kapitalismus lidovým masám.*“²⁴⁹ Dále vysvětlovali, že tito kapitalisté se snaží ztížit životní podmínky pracujících k zesílení vykořisťování.

V březnu 1949 Rudolf Slánský v parlamentě pronesl řeč a následně ji otisklo Rudé právo: „*Česká a slovenská buržoasie nikdy nehájila skutečné zájmy českého a slovenského národa. Vždyť česká a slovenská buržoasie byla vždy zvyklá sloužit zahraničním imperialistům. Za předmnichovské republiky byla ve službách francouzských imperialistů, po Mnichově jedna část, která zůstala v zemi, sloužila Hitlerovi, a druhá, která emigrovala do Londýna, se dala do služeb Churchilla. Dnes se stala služebníkem amerických imperialistů.*“²⁵⁰ Dále je článek obviňoval z toho, že jsou ochotni opakovat mnichovskou zradu a dát imperialistům Československo, které posledních 30 let s podporou Sovětského svazu bojuje za svou samostatnost.

Mnoho živnostníků bylo postaveno před soud, o čemž noviny též informovaly. Velice často podle nich okrádali stát či byli součástí protistátního převratu spolupracujícího se západními imperialisty nebo snažící se navrátit Československo ke kapitalismu. V červnu 1950 se odehrál soud s bývalým vrchním ředitelem ČKD Jiřím Hejdou,²⁵¹ jenž údajně podle článku chtěl válku, aby se mohl stát milionářem. Články, které se vyskytovaly proti jeho osobě, jsou charakteristické pro většinu soudních procesů s „buržoazií“. Rudé právo o něm psalo, že „*byl zvyklý jediným škrtem svého pera vyhazovat stovky pracujících na dlažbu.*“²⁵² Spolu s ním byli odsouzeni další „zrádci“ a „špioni“. Objevil se zde i medailonek jeho života: „*Samozvaný*

²⁴⁹ *Rozklad buržoazní kultury*, Rudé právo, 1.8.1948, č. 178, s. 4.

²⁵⁰ *Cesta zrady*, Rudé právo, č. 79, 3.4.1949, s. 1.

²⁵¹ Narodil se v roce 1895. Za první republiky spolupracoval s Peroutkou a psal do revue Přítomnost. Na konci 20. let pak psal o národním hospodářství do Lidových novin, odtud pak přešel do Českého slova. Během okupace založil vlastní továrnu na kuchyňská zařízení. Účastnil se protinacistického odboje a po válce se stal československým politikem a národohospodářem za Československou stranu národně socialistickou.

²⁵² *Chtěl válku, aby mohl být opět milionářem*, Rudé právo, č. 131, 3.6.1950, s. 5.

ideolog ‚skutečné‘ demokracie přiznává, že v době, kdy bylo v naší republice ještě půl milionu nezaměstnaných, bral měsíční plat ve výši 71.000 korun. Osobní důvěrný přítel velezrádce Preisse, který si za nacistické okupace z milionů, vydřených z potu a krve českých a slovenských dělníků, zařídil vlastní továrnu.“²⁵³ Dále ho spojovali s americkým imperialismem, jelikož si údajně přál ‚svobodné volby‘ „pod dozorem amerických tanků a kulometů. Výslovně stanovil, že veškerá předvolební agitace na pracovištích musí být zakázána. Ve svém odporném služebníčkování Američanům šel tento národohospodářský ‚odborník‘ tak daleko, že tvrdil, že bez americké ‚pomoci‘ není možno uvolňovat ani chleba, ani pečivo, ani uzeniny.“²⁵⁴ Následně byl obviněn z velezrady a zahrnut do procesu s Miladou Horákovou a spol., kde ho odsoudili na doživotí.

Ač došlo po roce 1953 k určitému uvolnění, v Rudém právu se i nadále tiskly články mířící proti buržoazii a informovaly o soudních sporech ohledně šmeliny, velezrady a vyzvědačství „buržoazních zaprodanců“.

V novinách se často objevovala prolhanost podnikatelů. Komunisté s nimi spojovali tzv. šeptandu, kdy je obviňovali z vypouštění a šíření lží. Články i filmy měly za úkol upozornit lid na jejich proradnost a apelovaly v jejich nedůvěru. Živnostníci byli považováni za šmelináře a nepřátele lidově demokratického pořádku. Nazývali je „zaprodanci buržoazie“ nebo jako „chamtivé kapitalisty s nemorálností a brutalitou vykořisťovatele“²⁵⁵. Často je označovali buď s přídomkem pan, jako např. pan továrník nebo před jeho živnost přidali předponu –velko, jako např. velkouzenář.

V karikaturách se opakovaně používaly symboly zachycující typické zobrazení západního světa. Imperialismus komunisté nejčastěji personifikovali do postavy kapitalisty z Wall Street oblečeného v cylindru a fraku, jehož znakem byl odpudivý obtloustlý vzhled. Velice často pak tato postava vlastnila pytlík s penězi symbolizující jeho lakotu a hamižnost, nebo také u sebe měla zbraně poukazující na násilnou stránku.²⁵⁶ Obtloustlé postavy v tomto konkrétním stylu oblékání byly zobrazovány i v levicovém tisku ve 30. letech. Rudé právo v roce 1931 převzalo karikaturu kapitalisty ze sovětské Pravdy,²⁵⁷ kde kapitalista bičuje své podvyživené otroky. Podobné postavy pak o pár let později v roce 1938 komunisté použili i pro volební kampaň.²⁵⁸ Tyto figury kapitalistů však mají pouze obézní postavu, cylindr a frak,

²⁵³ *Chtěl válku, aby mohl být opět milionářem*, Rudé právo, č. 131, 3.6.1950, s. 5.

²⁵⁴ Tamtéž.

²⁵⁵ *Tvář kapitalisty*, Rudé právo, č. 114, 7.5.1952, s. 3.

²⁵⁶ NAJBERT, Jaroslav. *Propaganda jako interpretační hra*, s. 198.

²⁵⁷ Příloha č. 13; Rudé právo, č. 30. 5.2.1931, s. 4.

²⁵⁸ Příloha č. 14; Rudé právo, č. 114, 15.5.1938, s. 1.

nejsou zobrazeni s dalšími insigniemi, jako např. pytlík peněz. V propagačním letáku na komunální volby je pak kapitalista vyobrazen vedle velkostatkářů a četníka.²⁵⁹ Jedna postava má při sobě hodinky s řetízkem a druhá naopak klobouk se štětkou připomínající Bavora (ale o tom více v kapitole „Soukromí zemědělci“). Muž v bílém oblečení je možná henleinovec, jelikož se ve volbách proti nim komunisté vymezovali a pokládali je za velkou hrozbu. Bílá košile může odkazovat k hnědé barvě, kterou henleinovci nosili, jelikož černá barva by pak mohla splývat s kapitalisty.

Imperialisté jsou v 50. letech také zobrazováni jako monstra, například jako hydra nebo jako zvířata – proradný hmyz, nenasytí supové či agresivní žraloci. Častým motivem se stala Socha Svobody, na kterou buď kapitalisté míří svými zbraněmi nebo se socha sama stává „démonem“ posílající lidi ulovit další kus území a v ruce drží knihu s hákovým křížem a nápisem „rasismus“. Symbolem konzumního způsobu života se stala Coca-Cola. Tento styl života podle propagandy vedl k ohlupování mas, následkem čehož se lidé podřizovali útlaku a vykořisťování. V týdeníku Dikobraz se také objevovaly karikatury zesměšňující domácí kapitalisty, jejichž postavy a symboly byly stejné jako při zobrazování „těch ze Západu“. Buržoazie je též charakterizován svou mohutnou postavou a protivným obličejem jako například na karikatuře z roku 1949,²⁶⁰ na které se nachází se svou též obézní manželkou. Bohatost je vyznačena nejen v plné tašce peněz, ale v celém interiéru. Symboly hojnosti a luxusu byly vyjádřeny například obrovskou manželskou postelí, obrazem nad postelí, vysavačem nebo parfémem. Proradnost živnostníků naopak zachycuje karikatura z roku 1948,²⁶¹ na které majitel továrny ukazuje svou sobeckost a raději by svůj podnik spálil, než aby ho dostal stát.

Vedle obrázků pak kolovaly „vtipy“ jako například: *„Jistý americký obchodník oznámil svému společníku: ‚Dostali jsme právě novou zásilku francouzských vín, italského ovoce a holandského kaka.‘ ‚Výborně,‘ odpověděl společník. ‚Tak ať napíše ihned příručí velkými písmenky na vývěsní tabuli: Právě došla velká zásilka koloniálního zboží!‘“*²⁶² Tedy tento „vtip“ odkazuje na podřízenost západoevropských států Spojeným státům, kdy Evropa nemá žádné slovo a stala se americkou kolonií. Nebo další „vtip“ spojuje americkou politiku s mandelinkou bramborovou: *„Vláda USA má starosti s deficitem státního rozpočtu. Navrhujeme jí proto, aby z úsporných důvodů vysílala do pokrokových zemí Evropy místo diplomatů pouze mandelinku*

²⁵⁹ Negativní zobrazení četníků z první republiky lze vyložit tak, že je komunisté brali jako ozbrojenou sílu buržoazie, která potlačovala stávky dělníků. Četníci podle komunistického výkladu byli ve službách továrníků (celkově buržoazie) a na jejich popud stříleli do dělníků.

²⁶⁰ Příloha č. 15; Dikobraz, č. 37, 13.9.1949, s. 6.

²⁶¹ Příloha č. 16; Dikobraz, č. 16, 20.4.1948, s. 5.

²⁶² Dikobraz, č. 6, 6.2.1951, s. 4.

bramborovou. Jejich poslání je přece zcela totožné.“²⁶³ Vtipy však nekolovaly pouze o Americe, ale například i „Zajímavé je, že Velká Británie, nazývaná kdysi královnou moří, se dnes jen s námahou drží nad vodou“²⁶⁴, což naznačuje, že moc kdysi velkého Britského impéria upadla. Tyto „vtipy“ se snažily humoristickým způsobem vykládat současnou politickou situaci a zároveň ji zesměšňovat. Propaganda proti kapitalistům neustála ani po smrti Stalina, kdy došlo k lehkému uvolnění, jelikož kapitalisté na Západě tvořili hlavního nepřítele po celá 50. léta.

Chování kapitalistů bylo ukázáno v budovatelských filmech. Většinou se v těchto filmech přímo „vnější imperialisté“ neukazovali, ale jejich jednání je patrné skrz „sabotéry či špiony“, kteří poslouchali rozkaz buď ze západoevropských států či přímo ze Spojených států. Jeden z mála filmů ukazující přímé jednání západních kapitalistů je film od režisérů Jána Kadára a Elmara Klose z roku 1953 *Únos*.²⁶⁵ Jedná se o film vyprávějící o únosu letadla a jeho přeletem na americké vojenské letiště u Mnichova. V letadle sedí nejen „zrádci“, kteří se snaží dostat do západní zóny, ale i obyčejní šokovaní lidé původně letící do Prahy. Prototyp kapitalistů zde zastupuje postava amerického plukovníka Jacobse, který se nebojí sáhnout k nejhorším zločinům, a to k uzavření československých obyvatel a následného intrikaření, aby se zpět do Československa nechtěli vrátit. Jakobs vymyslí léčku a chce přesvědčit Ing. Prokopa, aby zůstal v západní zóně, a následně by se k němu přidal i zbytek. Proto za Ing. Prokopem přichází s velkou finanční podporou, pokud jim pomůže s vývojem válečných zbraní. Plukovník použil typickou kapitalistickou zbraň, a tím jsou peníze a podplácení. Několikrát se o své taktice ve filmu zmiňuje, protože je potřeba „je nejprve psychologicky připravit, rozložit a koupit.“ Když československý poslanec Horvát požaduje spojení s konzulem, plukovník před očima ostatních československých občanů odvede Horváta pryč pod záminkou vyplnění formuláře o obvinění. Zavře ho však do kanceláře a později do cely, kde ho vyslychají a mučí. To poukazuje nejen na proradnou tvář kapitalistů, kterým nelze věřit, ale i na to, že jsou ochotni lidem fyzicky ubližovat, pokud někdo nesouhlasí s jejich ideologií. Odkazuje to tedy na údajné omezování svobody slova a dalších svobod na Západě.

Ve filmu také nechyběla poznámka o spojení kapitalistů s bývalými nacisty. V jedné scéně vyšetřující říká Horvátovi, že ho klidně pustí, ale upozorňuje ho na lidi „tady na Západě“, kteří komunisty nesnášejí, načež Horvát odvětí: „Já tohle znám, nacisté tomu říkali zastřelen na útěku. Vy jste to zdokonalili.“ Když je Horvát neústupný, povolají na něho Wankeho, který kdysi Horváta dostal do koncentračního tábora a z období okupace má na svědomí smrt 30 lidí.

²⁶³ Dikobraz, č. 29, 18.7.1950, s. 2.

²⁶⁴ Dikobraz, č. 5, 3.2.1952, s. 36.

²⁶⁵ *Únos* [film]. Režie: Ján Kadár, Elmar Klos. Československo: Studio uměleckého filmu, 1953.

Zobrazení válečných plánů Západu se objevuje v několika scénách. Například když plukovník mluví o budoucí válce a říká Ing. Prokopovi, že by byl nerad, kdyby ho válka zasáhla na druhé straně a ukazuje mu, jak během druhé světové války bombardoval Ostravu. Západ údajně plánuje další válku a nebojí se obětovat životy civilistů.

Nakonec po dramatickém rozuzlení, ve kterém šlo o život jak Horvátovi, tak i Ing. Prokopovi, se všichni dostanou zpět do Československa pomocí československého konzula. Kapitalisté jsou podle propagandy velice proradní. Pokud s nimi člověk nesouhlasí a „netáhne s nimi za jeden provaz“, hrozí mu velké nebezpečí. Ten, kdo si jen dovolí proti nim vystoupit, je následně odepsán a vystaven nacistickým praktikám výslechu, při kterém používají i fyzické násilí. Kapitalisté si také myslí, že ovládnou svět pomocí peněz, a proto se snaží z každého problému dostat úplatky. Na konci filmu pak ukazují osud dobrovolných emigrantů, kteří naplánovali únos letadla. Tito emigranti spí ve stodole na patrových postelích, kde nemají žádné soukromí a nevědí, co s nimi bude.

Zajímavé zobrazení kapitalistů se nachází v závěrečném tanci ve filmu *Zítř se bude tančit všude*,²⁶⁶ který detailně rozebral Vít Schmarc ve své knize *Země lyr a ocele*.²⁶⁷ Český taneční soubor tančí v maskách lidové tance. Objevují se zde masky vesnického boháče a imperialisty s dolarem. Scéna pak vrcholí útokem tanečnicků na imperialistu a jeho útekem, zatímco vesnický boháč je skupinou vyhozen. Pak na scénu přichází bílá postava s obrazem bomby. Ta má podle Schmarce reprezentovat události korejské války. Tento výjev je doslova utancován a následně demaskován.²⁶⁸ *Zítř se bude tančit všude* je ukázkou toho, že i když nebylo mnoho budovatelských filmů, ve kterých by imperialista přímo vystupoval, jeho obraz mohl být skryt v některých částech filmů či ve výrocích obyčejných lidí.

Proti domácí buržoazii bylo natočeno ve zkoumaném období nejvíce filmů. Tyto filmy se často vracejí do doby první republiky a do období velké hospodářské krize, kde poukazují na početnou pracující vrstvu lidu, která trpí hladu a žije v nuzných podmínkách. Proti nim staví nafoukané a bohaté majitele továren, obchodníky apod. Tito „buržousti“ jsou obvykle obéznější, výbušní, nosí sako a kravatu a vystupují velice arogantně. K dosažení svých cílů využívají úplatky a vyhrožování stejně jako jejich kolegové v západním světě. Mezi prvními filmy zobrazující buržoazní chování patří film *Zelená knížka*²⁶⁹ od režiséra Josefa Macha, ve kterém vystupuje kupec Bočan. Bočan vlastní nejen obchod, v němž okrádá chudé lidi,

²⁶⁶ *Zítř se bude tančit všude* [film]. Režie: Vladimír Vlček. Československo: Studio uměleckého filmu, 1952.

²⁶⁷ SCHMARC, Vít. *Země lyr a ocele: Subjekty, ideologie, modely, mýty a rituály v kultuře českého stalinismu*. Praha, 2017. ISBN 978-80-200-2703-0.

²⁶⁸ Tamtéž, s. 143–149.

²⁶⁹ *Zelená knížka* [film]. Režie: Josef Mach. Československo: Československý státní film, 1949.

ale i činžovní dům, kde pronajímá místnosti. Bočan je velký skrbílek a přilepšuje si lichvou, jelikož dovolí chudým lidem si nakoupit bez zaplacení a později mu to musí vrátet s velkým úrokem. Všechno si zapisuje do zelené knížky a zákazníci nemající důkazy tuší, že si tam zapisuje vyšší částky. Po jeho boku vystupuje paní Bočanová, která je též bezcitná a podporuje svého manžela ve šmelině. Bočan nakupuje na černém trhu luxusní věci a na konci filmu je zachycena utajená místnost plná „pokladů.“ Nakonec spravedlnost zvítězí a strážmistr si odvádí Bočana na stanici za lichvu, podvody a krádeže.²⁷⁰

Další filmy o domácích kapitalistech z roku 1948 jsou filmy *Dravci*²⁷¹ od Jiřího Weisse a *Kariéra*²⁷² od Karla Steklého. Film *Dravci* poukazuje na intrikaření, podplácení bohatého obchodníka Krofty pro vlastní dobro na úkor ostatních. Nakonec je usvědčen z podplácení a zneužití úřední moci. Buržoazní odkaz lze hledat i v postavě Catherine, manželka ‚poskoka‘ Krofty. Catherine Kroftu neustále brání a její britský původ odkazuje na spojení buržoazie s „proradným“ kapitalistickým Západem. Film *Kariéra* naopak vypráví příběh ředitele tiskařských závodů Karla Kubáta, který ve svých padesáti letech onemocní a začne vyprávět svůj příběh, jak peníze změnil jeho charakter. Svůj rodinný život a manželství obětoval kariéře a po druhé se oženil s dcerou ředitele závodu, aby po smrti tchána mohl nastoupit na jeho místo. Film se snaží lidem vštípit myšlenku, že podnikatelé nejsou šťastní. Jsou to „dravci“, kteří touží po penězích a neberou ohledy ani na své blízké. Kubát se sice stal neomezeným pánem, ale umřel sám, bez přátel a lásky.

Asi nejrepresentativnější budovatelský film zabývající se buržoazií je snímek *Botostroj*²⁷³ od K. M. Wallóna. Cílem filmu bylo zdiskreditovat Tomáše Baťu a podnikatele obecně. Jméno Baťa však ve snímku nikdy nezaznělo.²⁷⁴ Děj se odehrává za velké hospodářské krize, kdy stoupala nezaměstnanost. Jedinou pracovní možnost nabízel podnik Botostroj, kde majitel vykořisťoval své zaměstnance a odmítal do svých řad přijímat komunisty. Botostroj je americkým kapitalistickým koncernem, a proto se režim v podniku dá přirovnat k diktátorství, jelikož zaměstnanci nesměli nic kritizovat a porušovat pracovní systém. Šéf vypadá od pohledu nepříjemně, avšak před ostatními vystupuje spravedlivě a přetvařuje se. Špinavou práci za něj odvádí jeho poskoci. V momentě, kdy nestíhají plnit své zakázky, šéf vydává zákaz opustit pracoviště, dokud se neodevzdá denní předpoklad. Lidé se hrouť

²⁷⁰ Děj filmu je převzat z povídky pro děti *Poplach v Kovářské uličce* z roku 1934 od Václava Řezáče.

²⁷¹ *Dravci* [film]. Režie: Jiří Weiss. Československo: Československá filmová společnost, 1948.

²⁷² *Kariéra* [film]. Režie: Karel Steklý. Československo: Československý státní film, 1948.

²⁷³ *Botostroj* [film]. Režie: K. M. Walló. Československo: Studio uměleckého filmu, 1954.

²⁷⁴ LOZOVIUKOVÁ, Kateřina. Politická propaganda a československý film v 50. letech 20. století. In *PAŽOUT, J. Informační boj o Československo/v Československu (1945–1989)*. Praha, 2014 s. 224–235.

z přepracovanosti, ale šéf se o ně nestará. Pokud se někomu nové zakázky nelíbí, tak je na minutu vyhozen a nastoupí nový pracovník. Dále pro větší výkonnost zaúkoloval sociální správcovou, aby udělala průzkum, jak milostné vztahy na pracovišti ovlivňují výkonnost práce. Asi nejsměšnější poukázání na utlačování je scéna, ve které inženýři vyrobili nový typ záchodů, aby splňoval vládní předpisy. Šéf však usuzuje, že záchod je až moc pohodlný a pracovníci by zde trávili více času, a proto začal vybourávat stěny, aby zde neměli soukromí a rozkázal odstranit horní prkénko, aby si nemohli sednout. Komunistická interpretace vykořisťování je obsažena v celém filmu a poukazují zde i na psychické týrání pracujících.

V budovatelských filmech se zabývali i tématy hledání správné cesty. Film *Anna Proletárka*²⁷⁵ od Karla Steklého vypráví o osudu mladé dívky, která pomocí svých kamarádů prozře a přidává se k levicovým sociálním demokratům. Film poukazuje na kontinuitu s prvorepublikovou levicovou avantgardou, jelikož byl natočen podle stejnojmenného románu Ivana Olbrachta z roku 1928. Děj je zasazen do roku 1919 a vypráví o rozdělení sociálních demokratů na pravicové a levicové křídlo. Vyobrazuje sociální demokraty jako zrádce, kteří jsou ochotni spolupracovat a podporovat buržoazní politiku. Vedle politické dějové linky se odehrává život Anny, jež pracuje jako služka v bohaté rodině stavitele Rubeše. Byt rodiny je obrovský a honosný. Schází se zde smetánka a společně vzpomínají na Rakousko–Uhersko. Paní Rubešová na Annu kouká z patra a psychicky jí týrá svými urážkami. Ančů rodina utlačuje, nesmí pořádně chodit ven a zakazují ji se bavit s uvědomělou mladou socialistkou Máňou. Anna následně ztratí svou práci kvůli malému nedorozumění a přidává se ke komunistům a jejich ideálům, díky čemuž se poučí o svých právech. Hlavní dějová linka se spíše zabývá pozitivní propagandou zobrazující vznik komunistické strany a třídní boj.

Další film upozorňující na utlačování pracujících je snímek Miroslava Hubáčka *Kavárna na hlavní třídě*.²⁷⁶ Zde vystupuje majitel kavárny Stýblo, který nehledí na pracovní podmínky číšníků. Jeden zaměstnanec nedostal nemocenskou a musel jít pracovat se zápallem plic, následkem čehož z únavy spadl ze schodů. Stýblo na to odvětlí: „*Zápal nezápal, on si bude marodit ve špitále a kdo to zaplatí?*“ Zároveň zaměstnává malého kluka, jenž má službu v herně a chtěl by přeložit, jelikož se pořádně nevyspí kvůli dlouhé směně. Stýblo ho tedy přeloží do skladu, kde má za úkol narážet sudy. Další diskriminace pracujících je poukázána ve scéně, kdy Stýblo nadává své zaměstnankyni, která si po celém dni vzala desetiminutovou přestávku na jídlo. Tento film se snažil divákům předat přímý obraz „vykořisťování“ pracujících lidí v kapitalistickém systému a také na nucenou práci dětí.

²⁷⁵ *Anna Proletárka* [film]. Režie: Karel Steklý. Československo: Studio uměleckého filmu, 1953.

²⁷⁶ *Kavárna na hlavní třídě* [film]. Režie: Miroslav Hubáček. Československo: Studio uměleckého filmu, 1954.

Film zabývající se německou okupací je film *Pan Habětín odchází*²⁷⁷ od režiséra Václava Gajera, jež vypráví příběh o panu Habětínovi, který za vydělané peníze koupí od židovského majitele továrny na výrobu chemického skla. Film poukazuje na podplácení a kolaboraci s Němci, jen aby jeho firma mohla fungovat a měl tak více peněz a žil v přepychu. Nejen, že pan Habětín udržuje vztah s nově dosazeným německým ředitelem, ale pro svou bezpečnost neváhá udat dva odbojáře ze své firmy. Po válce ihned popadne dokumenty dokazující jeho spolupráci s Němci a spálí je. Následně ho dav lidí chytí, jelikož ho považují za Němce a musí se před radou obhájit. Nakonec se mu podaří vše utajit a dostat zpátky podnik z národní správy. Komunisté chtěli poukázat na údajný fakt, že i třetí republika byla nespravedlivá. K odhalení jeho pravé tváře dochází až po komunistickém převratu, kdy se Habětín snaží utéct se svými cennostmi, které nakradl.

Budovatelské filmy se vedle tématu první republiky zabývají i poválečným obdobím, kdy byl v republice zmatek. Toho se snažili využít živnostníci a chtěli navrátit stávající systém do nespravedlivého kapitalistického režimu, aby mohli nadále utlačovat pracující lid a hromadit peníze pro sebe. Film *Dnes o půl jedenácté*²⁷⁸ od režiséra Jiřího Slavíčka zobrazuje zbohatlíka, který pro peníze neváhá vzít život člověku. V hlavní roli podnikatele je majitel stavební firmy Koudelák, jenž dostatečně nezabezpečil rozestavěnou budovu, aby z ní měl nějaké zisky. Na to upozorňuje asistent Beránek, kterého Koudelák zabije, aby mu nestál v cestě v nabytí peněz. Další film zasazen do poválečného období je film *Dva ohně*²⁷⁹ od režiséra Václava Kubásky. V něm naopak majitel cihelny Detring sabotuje dvouletý hospodářský plán a načerno prodává nedostatečné zboží: cihly. Pro svůj zisk neváhá ohrožovat zdraví dělníků a snaží se zavést výrobu, která by znamenala zdvojnásobení zisku bez zajištění bezpečnosti pro pracující. Správce závodu dělníky brání, jelikož už tak dost dřou. Detring je ale nazve lenochy a vymlouvá se, že jim dává dost peněz, tak „ať sebou hodí“. Detring se snaží mezi nespokojenými dělníky vyvolat spor, a proto se pokouší některé uplatit, aby byli na jeho straně. Film agituje správnost znárodnění všech závodů, jelikož film končí komunistickým převratem a znárodněním cihelny, což pomůže odhalit sabotážní plány majitele cihelny.

Film *Přiznání*²⁸⁰ od Jiřího Lehovce se zabývá životem v poválečném pohraničí. Vypráví příběh topiče Severy (původně Urban), který měl dvojí identitu. Před závodním výborem se vrací do 30. let, kdy se snažil zmařit plány továrníka Kolátora. Kolátor chtěl tajně převést

²⁷⁷ *Pan Habětín odchází* [film]. Režie: Václav Gajer. Československo: Československý státní film, 1949.

²⁷⁸ *Dnes o půl jedenácté* [film]. Režie: Jiří Slavíček. Československo: Československý státní film, 1949.

²⁷⁹ *Dva ohně* [film]. Režie: Václav Kubásek. Československo: Československý státní film, 1950.

²⁸⁰ *Přiznání* [film]. Režie: Jiří Lehovce. Československo: Československý státní film, 1951.

zařízení továrny na Slovensko a místní podnik zrušit, aby nemusel platit daně. Kolátora ve filmu zachycují jako klasického buržoazního podnikatele, jenž byl vychytralý a prolhaný. Ve filmu ukazují i jeho luxusní dům s honosným interiérem. Následně u soudu továrník celou situaci obrátil proti Urbanovi. Při potyčce s Urbanem byl Kolátor lehce zraněn a před soudem vystupoval s podplacenou zdravotní sestřičkou a tvrdil, že se stal obětí násilí a označil Urbana za agresora. Soud poslal Urbana na deset let do vězení. Film poukazuje na prvorepublikové zákony a soudnictví, které umožňovaly jejich zneužití proti čestným a pracujícím lidem. Během války pak byl převezen na nucené práce do Německa, kde se seznámil se Severou, jenž zemřel při náletu a Urban si vzal jeho identitu, aby nemusel znovu do vězení. Nakonec je Urban očištěn. Film agituje spravedlnost nových komunistických zákonů, díky kterým se dostane spravedlnosti všem.

Specifická komedie zesměšňující všechny buržoai v jednom městečku je film *Nejlepší člověk*²⁸¹ od Václava Wassermana a Ivo Nováka. Příběh se odehrává kolem roku 1900 a v obecní radě zasedají mnoho let ti stejní lidé: stavitel Kopr, lékárník Kýla, velkouzenář Kaněra, statkář Halaburda a starosta Bublich. Tuto radu sestavenou z malicherných a hamižných mužů doplňuje vzdělaný pan Šerpán. V městečku se blíží volby a pánové by si rádi ponechali svá vlivná místa, a proto se začnou prohlašovat nejlepšími lidmi. Šerpán tedy přijde s nápadem a poštou nechá poslat balíček ze Švýcarska pro Nejlepšího člověka z města. Poštovní ztvárněný Vlastou Burianem musí balíček doručit, ale neví komu, a tak začne komický spor mezi radními. Film má poukázat na jednání všech těchto zpátečnických lidí a na jejich nectnosti. Radní si myslí, že díky moci mohou řídit osudy ostatních ve svůj prospěch. Na konci snímku dochází k jejich zesměšnění a prozření občanů nad „místními politiky“.

Děje filmů jsou zasazeny do období před komunistickým převratem. Tím chtěli komunisté poukázat na „špatný“ život v kapitalistickém Československu, který již v přítomnosti pod komunistickou vládou neexistuje, jelikož netolerují vykořisťovatelské chování a snaží se prosadit beztrždní společnost. Na konci filmu nepoctivého „buržousta“ vždy dopadnou pomocí uvědomělých komunistů. Ve filmech odehrávajících se v poválečném období obvykle nepřítele zdiskredituje až únorový převrat, který zaručuje šťastný život všem poctivým pracujícím lidem. Komunisty obvykle hrají mladí lidé z dělnické třídy sršící optimismem a nadějí, že nespravedlivý systém porazí. Kapitalisté jsou hamižní, nafoukaní, bezohlední a lhostejní. Zajímají se pouze o své peníze, firmu a majetky. Velice často se přetvařují a před obyčejnými lidmi vystupují spravedlivě, ale během filmu se odhaluje „pravá tvář nepřítele“.

²⁸¹ *Nejlepší člověk* [film]. Režie: Václav Wasserman, Ivo Novák. Československo: Studio uměleckého filmu, 1954.

Jejich zbraní je podplácení a pomlouvání. Vlastnosti, myšlení a chování kapitalistů jsou ve všech filmech totožné. Často jsou vyobrazeni v honosném interiéru s doutníkem v puse.

Ač ve zkoumaném období šlechta již jako sociální skupina neexistovala, dodnes máme tendence ji zařazovat někam zvlášť. V této práci nemá vyhrazenou samostatnou kapitolu, proto je vyčleněna alespoň na konci této kapitoly. Šlechta byla komunisty považována za velkostatkáře vlastníci mnoho hektarů půdy, a proto se „modrá krev“ řadila mezi kapitalisty. Aby mohla být lehce nastíněna situace šlechticů během zakladatelského období komunismu, musíme se vrátit do první republiky.

Po vzniku Československa v prosinci 1918 byl vydán zákon č. 61/1918 Sb., jimž došlo ke zrušení šlechtictví, řádů a titulů. Šlechticům se zakazovalo užívat jejich rodné jméno „s přídomkem nebo dodatkem vyznačujícím šlechtictví“ a šlechtický stav přestal po právní stránce existovat.²⁸² Ze šlechticů se stali velkostatkáři, kteří vlastnili velké plochy půdy. Z toho důvodu již v listopadu 1918 parlament přijal zákon o obestavení velkostatků. Tento zákon neznamenal vyvlastnění, ale pouze znemožnil vlastníkům půdy ji rozdělit mezi příbuzné. V dubnu 1919 byl vydán zákon o záboru velkého pozemkového majetku. Ten pozemkovou reformu neprováděl, ale pouze připravil převedení půdy do rukou státu. Záboru podléhala výměra zemědělské půdy nad 150 ha nebo 250 ha veškeré půdy.²⁸³ Šlechta po vzniku republiky ztratila svůj symbolický, ekonomický a sociální kapitál,²⁸⁴ ale její vliv nevymizel ani ve 30. letech. Část šlechty inklinovala k otevřenému nepřátelství k Československu, zatímco druhá část naopak republiku na konci 30. let podporovala.²⁸⁵

V září 1939 protektorátní vláda v čele s Aloisem Eliášem změnila zákon z prosince 1918 a obnovila právo užívat šlechtické tituly. Tím se snažili zapojit příslušníky šlechty do společenského dění.²⁸⁶ Někteří aristokraté byli dosazeni na čelní místa protektorátních organizací a úřadů. Okupační správa na šlechtu vyvíjela nátlak ohledně přijetí německé národnosti či jim hrozila postihy v podobě konfiskací statků. Z toho důvodu aktivita šlechty v průběhu roku 1940 slábla.²⁸⁷ Někteří šlechtici před okupací Československa odešli do exilu, někteří se zapojili do odboje a někteří naopak kolaborovali. Válečný prožitek sdílela česká část šlechty se zbytkem společnosti. Naopak ta část, která kolaborovala či se hlásila k německému,

²⁸² HAZDRA, Zdeněk. *Šlechta ve službách Masarykovy republiky. Mezi demokracií a totalitními režimy*. Praha, 2014, s. 33. ISBN 978-80-7422-337-2.

²⁸³ KUKLÍK, Jan. *Znárodněné Československo*, s. 39–40.

²⁸⁴ JELÍNKOVÁ HOMOLOVÁ, Dita. *Šlechta v proměnách. Osudy aristokracie v Československu v letech 1918–1948*. Praha, 2017, s. 13. ISBN 978-80-7422-520-8.

²⁸⁵ HAZDRA, Zdeněk. *Šlechta ve službách Masarykovy republiky*, s. 51.

²⁸⁶ Tamtéž, s. 35.

²⁸⁷ Tamtéž, s. 66–67.

podléhala poválečnému odsunu. Opět se vrátil mýtus o zrádné a cizácké šlechtě. Tento mýtus pak využila komunistická propaganda v hlásání třídního boje.²⁸⁸

Šlechta za třetí republiky byla vyloučena z účasti na politickém dění, a tedy ve veřejném životě nehrála žádnou roli.²⁸⁹ V roce 1945 došlo pomocí dekretů prezidenta republiky ke konfiskacím majetků Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa. Dekret o konfiskaci zemědělského majetku Němců a Maďarů znamenal pro šlechtické velkostatky počátek konce.²⁹⁰ Po konfiskaci německé šlechty přišla na řadu československá. V roce 1947 byl přijat zákon č. 142/1947 Sb., o revisi první pozemkové reformy. Zákon vycházel z tzv. Ďurišových zákonů a z tzv. Hradeckého programu, který byl vyjádřen heslem: „*Půda patří těm, kdo na ní pracují.*“ Revizí prošel především šlechtický pozemkový majetek, jelikož se jednalo o majetek, jež byl v průběhu tzv. první pozemkové reformy propuštěn ze záboru nebo nebyl reformně podroben. Vlastníci měli nárok si podle zákona ponechat výměru minimálně 50 ha. Většina revizí se uskutečnila až po únorovém převratu. Již v období třetí republiky se začala znovu používat prvorepubliková rétorika o „cizácké šlechtě“²⁹¹. Tak byla podle dobové rétoriky „odčiněna bělohorská křivda, spáchaná na našem národě Habsburky. Do národního majetku se vrací půda, která byla po 300 let v rukou cizáckých šlechtických rodů.“²⁹²

Tentýž rok byl přijat zákon č. 143/1947 Sb., o převodu vlastnictví majetku hlubocké větve Schwarzenbergů na Zemi českou, také nazývané „Lex Schwarzenberg“. Adolf Schwarzenberg utekl před nacisty do exilu, kde podporoval československou vládu v Londýně. Nešlo ho tedy označit za kolaboranta. Proto přišli se zákonem, který ho připravil o veškerý majetek v Československu bez náhrady.²⁹³

Po komunistickém převratu se šlechta stala nepřítelem režimu. Šlechta byla definována jako „feudální třída vykořisťovatelů, společenskou vrstvu s predikátem a výsadami“²⁹⁴. Někteří šlechtici zvolili exil, ale ti, kteří zůstali v Československu, museli čelit tvrdým postihům. Šlechtici ztratili majetek a velice často se z nich stali dělníci, sloužili u pomocných technických praporů, byli vystaveni šikaně a s některými komunisté vykonstruovali politické procesy. Historička Dita Homolová uvádí, že jednu z největších perzekucí zažil František Kinský z Kostelce nad Orlicí s rodinnými příslušníky. Jeho syn Josef Kinský byl v roce 1949

²⁸⁸ HAZDRA, Zdeněk. *Šlechta ve službách Masarykovy republiky*, s. 79.

²⁸⁹ JELÍNKOVÁ HOMOLOVÁ, Dita. *Šlechta v proměnách*, s. 283.

²⁹⁰ Tamtéž, s. 297.

²⁹¹ Tamtéž, s. 299–300.

²⁹² VACULÍK, Pavel. *Komunistická perzekuce šlechty*. Praha, 2004, s. 18. ISBN 80-7340-026-X.

²⁹³ HAZDRA, Zdeněk. *Šlechta ve službách Masarykovy republiky*, s. 80.

²⁹⁴ VACULÍK, Pavel. *Komunistická perzekuce šlechty*, s. 19.

ve vykonstruovaném procesu odsouzen ke dvěma letům odnětí svobody.²⁹⁵ Represím komunisté šlechtu nevystavovali jen kvůli třídnímu původu, ale i proto, že v nich spatřovali potencionální bezpečnostní riziko z důvodu jejich zahraničních vztahů a kontaktů. Vedle toho hráli roli i jazykové znalosti, četné známosti v politických a diplomatických kruzích atd.²⁹⁶ Šlechtici byli pod neustálým dohledem, styk s nimi byl omezen, kontrolován a kolikrát i znemožněn. Historik Zdeněk Hazdra uvádí tři případy šlechticů, kteří podleli zastrašování a vydírání ze strany StB a raději s nimi podepsali spolupráci.²⁹⁷

Pro tisk šlechta netvořila moc atraktivní téma a věnoval se jí pouze okrajově. Na stránkách deníků Rudého práva, Lidové demokracie či Svobodného slova se neobjevovaly články informující o procesech s jednotlivými šlechtici jako v případě jiných „nepřátel režimu“. Například Rudé právo nenapsalo ani zmínku o procesu s Arnoštem Schwarzenbergem v roce 1953. Komunisté ale šlechtu vnímali jako vykořisťovatele lidu a zrádce českého národa. Navazovaly na prvorepublikový tisk, kdy byla šlechta považována za něco „cizího“, co sem přišlo z Německa. Velice často se vyskytoval odkaz na Bílou horu jako na událost, po níž došlo k poněmčení našeho území a „utlačování“ českého národa, na kterém se podílela i poněmčená šlechta.

Vedle toho se šířily představy o zbohatlické šlechtě, která jen okrádá a nahrabává. Tento mýtus se šířil od počátku 20. století. Převažovaly názory, že si šlechta nakradla majetky po Bílé hoře v rámci konfiskací staré dobré české šlechty. Radmila Švaříčková Slabáková srovnává rétoriku komunistického tisku s první republikou. Došla k závěru, že bylo více zdůrazňováno slovo vykořisťovatel, což pak v lidech vyvolávalo představy o tyranech, kteří ze sedláků dělali otroky.²⁹⁸

Již od třetí republiky docházelo k obviňování šlechty z protistátní činnosti a podpory nacistického režimu. Jejich protistátní činnost se spíše vyskytovala na soudních protokolech než na stránkách novin. Mýtus jejich zrady, jak uvádí Radmila Švaříčková Slabáková, zahrnoval i šlechtickou emigraci před nacisty, jelikož opustili prostý lid a tím ho zradili.²⁹⁹

V týdeníku Dikobraz se v roce 1948 na posledních stranách některých čísel objevovaly komiksové příběhy „*Komorník Jean uvádí hraběte Rychnova*“, které měly za úkol šlechtu zesměšnit. Hrabě Rychnov je zde vykreslen jako hloupý člověk, jež není schopný nic udělat

²⁹⁵ JELÍNKOVÁ HOMOLOVÁ, Dita. *Šlechta v proměnách*, s. 317.

²⁹⁶ HAZDRA, Zdeněk. *Šlechta ve službách Masarykovy republiky*, s. 81–83.

²⁹⁷ Tamtéž, s. 85.

²⁹⁸ ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, Radmila. *Mýtus šlechty u nás a v nás*. Praha, 2012, s. 56. ISBN 978-80-7422-223-8.

²⁹⁹ Tamtéž, s. 127.

bez svého komorníka a dává mu nesmyslné rozkazy.³⁰⁰ Komiksové příběhy se týkají například snahy emigrovat či „šušandy“, na kterou ihned hloupý hrabě skočí.

Šlechta se na plátnech kin objevovala pouze v pohádkách a je otázkou, do jaké míry se to dá brát jako propagandistické. Ve sledovaném období vznikly známé pohádky *Pyšná princezna*³⁰¹ a *Byl jednou jeden král*.³⁰² Například v pohádce *Pyšná princezna* se objevuje více typů šlechticů. Na jedné straně je tu král Miroslav, který je oddaný lidu, na straně druhé se zde objevují rádcové, jenž ztělesňují elitu a jejich chování odkazuje k negativním stereotypům šlechty. Mezi pozitivními a negativními postavami vystupuje starý popletený král. Ve filmech, resp. v těchto dvou pohádkách, zřejmě nedocházelo k cílenému pošpinění šlechty, ale reflexe jejich obrazu v pohádkách z období komunismu by s jistotou potřebovala detailnější zpracování.

3.1.1. Špioni a sabotéři

Kapitalisté ze Západu působili na našem území skrz špiony, kteří byli napojeni na občany nesouhlasící s režimem. Propaganda je nazývala „sabotéry“. Jednalo se o lidi „snažící se zmařit budování socialismu v zemi“. Za špiona mohl být označen kdokoliv, kdo měl nějaký kontakt se Západem. Mohlo se jednat o vyslance, osoby s jiným národnostním občanstvím či pouze o osoby, které měly své příbuzné na Západě. Se špionáží komunisté spojovali celou řadu nekomunistických československých politiků, ale více k tomuto tématu v kapitole „Bývalé politické elity“.

Všechny nezmary pětiletého plánu a kolektivizace se sváděly na tzv. sabotéry. Ti pak byli obviňováni z narušování zásobování a z brždění úsilí vlády o vzestup životní úrovně pracujícího lidu. Za sabotážníky a bandity označovali i lidé vylepující a rozšiřující protikomunistické letáky. Tyto letáky komunisté prohlásili za „štvavé snažící se vyvolat zmatek a rozvrat.“

Noviny se plnily články o „zrádcích národa“, ať se jednalo o soudní procesy nebo o propagandisticky varující články. Například ihned po státním převratu 26. února 1948 Rudé právo vydalo informační článek, ve kterém se psalo: „*Pracující lid v celé republice zasáhl železným koštětem do úřadů, ministerstev a všech podniků, které čistí od nepřátel lidové demokratického režimu. Čištění se provádí v Čechách, na Moravě i na Slovensku.*“³⁰³

³⁰⁰ Příloha č. 17; Dikobraz, č. 10, 11.3.1948, s. 8.

³⁰¹ *Pyšná princezna* [film]. Režie: Bořivoj Zeman. Československo: Československý státní film, 1952.

³⁰² *Byl jednou jeden král* [film]. Režie: Bořivoj Zeman. Československo: Studio uměleckého filmu, 1955.

³⁰³ *Lid čistí republiku od sabotérů, zrádců a nespolehlivých živlů*, Rudé právo, č. 48, 26.2.1948, s. 1.

Již během 25. února Akční výbor Národní fronty prováděl čistky od „státně nespolehlivých občanů“. Z úřadů odstraňovali zaměstnance podporující nekomunistické politické strany. Se všemi „zrádci“ pak zinscenovali soudy pro zastrašení dalších pochybujících lidí.

Noviny informovaly své čtenáře o průbězích soudů se sabotážníky, kteří byli označováni za „rozvratníky“ či „záškodníky.“ Po skončení soudního procesu se stránky novin plnily dopisy rozhořčených pracujících občanů, kteří žádali nejvyšší tresty. Terminologie deníků Rudé právo, Svobodné slovo a Lidová demokracie byla totožná. V této oblasti nepřátel nelze najít rozdíly v titulcích článků ani v jejich obsahu. Namátkou zde uvedu titulky: „*Soud nad rozvratníky*“³⁰⁴, „*Proces s vedením záškodnického spiknutí*“³⁰⁵ a „*Politické banditství podle zásluhy potrestáno*“³⁰⁶.

Špionáž a sabotování se hledalo i v hospodářském sektoru. Například „holandský špion“ Louwer byl v roce 1950 postaven před soud. Rudé právo o něm psalo: „*Především jak pod firmou obchodní společnosti prováděl u nás Louwera hospodářskou špionáž a našel k tomu odporné pomahače, kterým spolu s členy holandského vyslanectví pomáhali při nejrůznějších hospodářských podvodech a zprostředkoval dodávání jejich zpráv do zahraničí diplomatickou poštou.*“³⁰⁷ Obvinili ho za posluhování anglo-americkým imperialistům při provádění „jejich agresivních plánů“. Lidová demokracie skupinu kolem Louwera nazvala „*skupinou 13 kapitalistických vydřiduchů*“,³⁰⁸ kteří se z nepřátelství vůči lidově demokratickému režimu stali velezrádci a sabotéry republiky a pomahači „mezinárodní reakce“. Tento případ je pouze ukázkou, jelikož podobných soudů se odehrála celá řada. Například za špionážní činnost byli obviněni i členové amerického velvyslanectví. Zprávy o nepřátelské infiltraci přetrvaly i v době lehkého rozvolnění, tedy i po roce 1953 po smrti Stalina a Gottwalda.

Z hospodářské špionáže ale mohli být usvědčeni i českoslovenští občané. Rudé právo v roce 1953 psalo o ilegální organizaci Kotva³⁰⁹ působící v Ústeckém kraji, která údajně měla za úkol získávat špionážní zprávy vojenského, politického a hospodářského rázu, provádět sabotáže a záškodnictví. Na tuto skupinu pak komunisté svedli neúspěchy státních statků a jednotlivých zemědělských družstev v dané oblasti.³¹⁰ Kotva však nebyla jediná působící

³⁰⁴ *Soud nad rozvratníky*, Lidová demokracie, č. 129, 3.6.1950, s. 2.

³⁰⁵ *Proces s vedením záškodnického spiknutí*, Rudé právo, č. 150, 25.6.1950, s. 4.

³⁰⁶ *Politické banditství podle zásluhy potrestáno*, Svobodné slovo, č. 201, 28.8.1949, s.2.

³⁰⁷ *Ve spolupráci s imperialistickou rozvědkou prováděli sabotáže v našem hospodářství*, Rudé právo, č. 54, 4.3.1950, s. 5.

³⁰⁸ *Proces s holandským špionem a zrádci*, Lidová demokracie, č. 52, 2.3.1950, s. 2.

³⁰⁹ Naneštěstí k této ilegální skupině neexistuje žádná odborná práce.

³¹⁰ *Proces se šířiteli slintavky a kulhavky*, Rudé právo, č. 351, 18.12.1953, s. 2.

ilegální skupina a komunisté hledali další okruhy nepohodlných lidí, na které by se svedly jejich nezdary. V čele takovýchto skupin většinou stál nějaký „hlavní nepřítel“, například soukromý zemědělec snažící se podkopat státní pomoc středním a malým rolníkům.

K tématu americké špionážní služby se svými karikaturami vyjadřoval i týdeník Dikobraz, na jehož titulní stránce³¹¹ z roku 1955 jsou zobrazeny dva obrázky. Na jednom je americká tajná služba naznačena nápisem US na límci. Nacházejí se zde dva portréty mužů, jejichž vzhled působí nepříjemně. Jeden z nich má černý knírek, který by mohl odkazovat k Adolfu Hitlerovi a druhý je obézní, což by mohlo být naznačením buržoazie. Obrázek je doprovázen textem: „Až přijedete do Prahy, postarejte se ihned o setkání s těmito agenty...“ Na dalším obrázku sedí tři muži na lavici obžalovaných s nápisem „Setkali se.“ Takováto scéna chtěla poukázat na to, že komunisté odhalí všechny zrádce, kteří se chtějí pokusit zmařit socialistické budování. Socialismus je vtělen do postavy estébáka v typické stejnokroji.

Motiv špionáže a sabotérství se velice často objevoval v budovatelských filmech. Takovýchto snímků na počátku 50. let vznikla celá řada. Poukazují nejen na jednání sabotérů, ale i na to, že se nedá nikomu věřit. Ač jsou někteří sabotéři bráni „za spolehlivé“, je zde velká pravděpodobnost napojení na nějakého špiona ze Západu. Jako v případě úředníka Šubrta ve filmu Miloše Makovce *Severní přístav*.³¹² Šubrt podporuje nového vedoucího tranzitního oddělení Bartoše, jehož úkolem je zavést bezpečnostní opatření proti úniku hospodářských informací. Šubrt se přetvařuje a ve svých proslovech používá naučené komunistické nesrozumitelné fráze. Všichni kolem něj věří, že je správným komunistou. Naneštěstí je napojen na agenta Papouška, který přijel vlakem ze zahraničí provést sabotáž v severním přístavu.

Agent Papoušek je prototypem špiona. Velice často podezírá ostatní a nebojí se vydírat. Při cestě na byt nejenže mění neustále dopravní prostředky, ale i směry jízdy, aby případně setřásl StB. Také je neustále ozbrojen, a když se bojí, neváhá sáhnout po zbraní a střílet. Když Papouškovi jeho kumpán Berka vzdoruje a odmítá dovézt bombu do přístavu, Papoušek ho nejdříve vydírá a když ani to nezabírá, tak sáhne k fyzickému násilí.

Někdy však může nepřítel jednat z vlastní iniciativy, jelikož ho brzdí jeho „zpátečnické chování“. Což například ukazuje postava Rudy z filmu *Zítřejší se bude tančit všude*.³¹³ od Vladimíra Vlčka. Ruda se všemožně brání, aby se taneční sbor, ve kterém sám tančí, stal součástí svazu. Proto vydírá svého „kumpána“ Otu a nutí ho k provádění sabotážních akcí,

³¹¹ Příloha č. 18; Dikobraz, č. 2, 6.1.1955, s. 1.

³¹² *Severní přístav* [film]. Režie: Miloš Makovec. Československo: Studio uměleckého filmu, 1954.

³¹³ *Zítřejší se bude tančit všude* [film]. Režie: Vladimír Vlček. Československo: Studio uměleckého filmu, 1952.

aby se taneční sbor rozpadl. Po nezdařených sabotážích chce Ruda vystoupit ze sboru, ale ironií je situace, kdy o jeho vystoupení musí rozhodnout celý sbor. Poté Ruda jako pravý sabotér s kapitalistickým myšlením uteče za hranice na Západ. Tuto situaci se dozvídáme z rozhovoru mezi Alenou a Pavlem před vystoupením v Budapešti. Pavel se pak naivně podivuje nad tím, proč by utíkal, když je to Čech a Alena mu vzápětí odvěti: „*Ale fašista*.“ Tedy zde je vidět určitý posun, kdy komunisté emigranty neoznačovali pouze za „kapitalistické zrádce“, ale dokonce to zaměňovali za „fašisty“.

Velice často se v budovatelských filmech objevují sabotáže a špionáže v národních podnicích. Například ve filmu *Případ Z-8*³¹⁴ od režiséra Miroslava Cikána se zklamaný dělník Lojza Smazal přidává na „špatnou stranu“. V závodní knihovně totiž jednou našel zápisky belgického vědce Sterna. Tyto zápisky chtěl pak Smazal použít pro vylepšení práce v železárně. Návrhy však byly zamítnuté, jelikož se jednalo o zastaralý proces výroby. Lojza Smazal se tedy nechává zlákat ke spolupráci s dvěma ženami, které se vydávají za manželku a dceru vědce Sterna. Nabízejí mu lepší a krásnější život na Západě, pokud jim předá informace z tajného sektoru Z-8, kde pracuje. Ženy jsou upravené a oblečené do hezkých šatů a šperků, které značí honosnost. Bydlí v luxusních hotelích a při přemlouvání Smazala ke spolupráci zní velice přesvědčivě. Nakonec si Lojza uvědomí, že je to nezákonné a žádné informace z trezoru neukradne.

Také zde vystupují špioni, kteří se pod záminkou návštěv dostávají do prostor závodu a hledají, kde přesně leží tajný sektor Z-8. Špioni jsou nahlášeni pod holandskými či americkými národnostmi, ale jejich jména jsou německá, což opět odkazuje na stereotyp „špatných Němců“, kteří se snaží Československu škodit. Scházejí se tajně mezi sebou, aby si předali informace. Obvykle jsou oblečeni v dlouhých kabátech s kloboukem, aby je nikdo nepoznal. Špioni se zúčastní večerní akce, kdy chtějí nechat závod vybuchnout, aby uškodili Československu. Nakonec je po přestřelce SNB chytí, dopadne i dvě špionky v hotelu a vše dobře dopadne. Závod je zachráněn a může se pokračovat dál v budování.

Podobný případ se odehrál ve filmu *DS-70 nevyjíždí*³¹⁵ od Vladimíra Slavinského. Děj je zasazen do období po druhé světové válce v mostecké pánvi, kde se těžilo uhlí. Pro zvýšení těžby uvedli do provozu nejvýkonnější stroj v Evropě, gigantické rypadlo, které se však poškodilo zásluhou sabotérů. Avšak úplnou náhodou jsou prozrazeni a nahlášeni SNB kvůli plánované sabotáži a útěku za hranice. Po přestřelce je všechny pochyťají a rypadlo může být uvedeno znovu do provozu.

³¹⁴ *Případ Z-8* [film]. Režie: Miroslav Cikán. Československo: Československý státní film, 1949.

³¹⁵ *DS-70 nevyjíždí* [film]. Režie: Vladimír Slavinský. Československo: Československý státní film, 1951.

Sabotéry snažící se překazit budování lze také nalézt v dolech či petrochemických společnostech, kde mohou nejvíce škodit. Na to poukazují filmy *Milujeme*³¹⁶ od Václava Kubásky a Jaroslava Novotného a *Výstraha*³¹⁷ od Miroslava Cikána. V obou těchto snímcích se sabotéři dostávají dovnitř firmy jako zaměstnanci, kde mohou plánovat svou sabotáž. Obvykle jim nahrává ta skutečnost, že vědí o slabém místě podniku, o němž vedení nemá tušení. Sabotéři jsou mazaní a obvykle vedle sebe mají člověka, s kterým manipulují nebo ho podplácejí či vydírají. Jemu pak nezbývá než poslouchat, jelikož se buď bojí, nebo u něj převládá chamtivost a touha po penězích a životě v kapitalistickém státě. Ve filmu *Výstraha* naopak sabotérka využije nevinného dělníka, který nemá o ničem tušení a pomáhá jí z dobrého srdce. Sabotéři zde pracují pro USA, jelikož jejich cílem je zlikvidovat petrochemický závod, aby se mohly uplatnit americké firmy. Sabotéři jsou zaprodaní Západu a jsou za to ochotni zrazovat vlastní stát. Budovatelské filmy agitují potřebu ostražitosti ostatních zaměstnanců, aby nedošlo k tragédii. Proto by všichni měli být ve své práci v pozoru a na případné sabotéry vedení upozornit.

Ve filmu *Expres z Norimberka*³¹⁸ od režiséra Vladimíra Čecha je zobrazena situace, jak se mohou dostávat vzkazy ze zahraničí československým sabotérům. Ve vlaku pod sedadlem je přilepena krabička od cigaret, která obsahuje vzkaz agentům Radimskému a Řehořovi. Zápletkou se zde stává situace, kdy si krabičky při cestě všimla učitelka Věra. Chce to jít nahlásit, ale na chodbě narazí na Řehoře, který jí to naopak rozmlouvá. Když však Věra neposlechne, Řehoř neváhá a vytahuje na ní pistoli. Surovost agentů je vykreslena i dále, kdy utíkající Řehoř neváhá postřelit doktora jedoucího ke svému pacientovi. Také zde nechybí ukázka vydírání spojené s postavou agenta Nowaka, který vydírá taxikáře tím, že před rokem ho taxikář nechal u sebe přespat a nenahlásil ho. Nakonec po připravené léčce je všechny Bezpečnost dopadne.

Západní agenti však chtěli i informace vojenského charakteru. O tom vypráví film Vojtěcha Jasného a Karla Kachyni *Dnes večer všechno skončí*.³¹⁹ Zde je špionáž vtělena do mladé a krásné Heleny Buškové snažící se získat šifrované tabulky, které používá armáda. Proto se na taneční zábavě seznamuje se svobodníkem Milanem a snaží se ho okouzlit. Poté jeho naivitu využívá a zahraje na něj velice dojemnou scénu, kdy mu vypráví, že vydírají

³¹⁶ *Milujeme* [film]. Režie: Václav Kubásek, Jaroslav Novotný. Československo: Československý státní film, 1952.

³¹⁷ *Výstraha* [film]. Režie: Miroslav Cikán. Československo: Studio uměleckého filmu, 1954.

³¹⁸ *Expres z Norimberka* [film]. Režie: Vladimír Čech. Československo: Studio uměleckého filmu, 1954.

³¹⁹ *Dnes večer všechno skončí* [film]. Režie: Vojtěch Jasný, Karel Kachyňa. Československo: Československý armádní film, 1955.

jejího otce a jedině šifrované tabulky ho mohou zachránit. Milan včas vše prokoukne a se svými kamarády připraví past, na kterou se Helena chytí.

Pro obecné shrnutí chování, jednání a povahy jak agentů, tak i sabotérů jsou stejné. Pokaždé se jedná o lidi dychtící po penězích a majetku. Mají zbraně a jsou nebezpečím pro své okolí. Nehledí na životy ostatních, provedená sabotáž je mnohem důležitější než lidské životy. Zrazují vlastní stát a spoluobčany. Ti nejvýše postaveni se chovají arogantně a neváhají své podřízené vydírat a udeřit. Ti, kteří pracují pro tyto agenty, jsou zase obvykle nenápadní a obávají se činů, které by jim jejich „šéf“ mohl způsobit, kdyby ho neposlechli. Trochu to připomíná hierarchii a techniky mafie. „Bossové“, kteří jsou napojeni na Západ, nosí obvykle elegantní oblečení, mají plno šperků a jejich postavy vystupují v honosných interiérech. To naznačuje záměry komunistů, kteří chtěli poukázat na údajný fakt, že většina těchto zrádců jsou bývalí kapitalisté žijící si v luxusu na úkor pracujícího lidu. Také tito „bossové“ obvykle mívají německá či anglická jména, což odkazuje na cizí původ nebo alespoň na příbuzenské svazky v imperialistickém Západě.

Agenti jsou mazaní a dokážou manipulovat s nevinnými lidmi, kteří jim pomáhají z nevědomosti a dobrého srdce. Ve filmech dochází k odhalení nepřítele uvědomělými obyčejnými lidmi, kteří neváhají zavolat SNB a za jejich pomoci zločince pokaždé dopadnou. Budovatelské filmy se snažily poukázat na to, kde případné sabotéry v reálném životě hledat, a jak odhalit „jejich pravou tvář“, ač se zdají být na první pohled neškodní.

3.2. Fašisté a nacisté

Italské zklamání z výsledků první světové války³²⁰ zapříčinilo nástup Mussoliniho a jeho fašistické strany. Fašismus není obecně definován. Dá se však s určitostí říct, že byl protikladem levicového marxismu. Ve fašistické ideologii tvořil základní kámen stát a myšlenky korporativismu, tzn. svazování neomezeného stylu politiky jednotlivce do jediné pospolitosti. Mussolini hlásal semknutí všech obyvatel Itálie. Italský dělník by neměl bojovat s italským podnikatelem, jak k tomu vyzývali bolševici. Jejich vzájemná spolupráce měla posílit italský národ a stát. Mussolini sjednotil společenské vrstvy a nezlikvidoval starou elitu, jako tomu bylo v bolševickém Rusku. V italském fašismu neproběhlo jednoznačné splynutí státu s fašistickou stranou jako například u nacistů. Strana byla jakýmsi nástrojem státu, v jejímž čele stál Mussolini.³²¹ Z italského fašismu pak vycházel španělský systém Francisca Franca a portugalský režim Antónia de Oliveira Salazara. V těchto státech se však nejednalo o čistý fašismus jako v Itálii.

V československé komunistické propagandě se sice nejvíce s fašismem a nacismem (komunisté to velice často zaměňovali) pojilo Německo, avšak občas se vyskytly zmínky o bývalé fašistické Itálii, Španělsku či Portugalsku. Objevovaly se především články reflektující současnou situaci v Itálii nebo články připomínající fašistickou minulost, která zde údajně ještě přežívala. V karikaturách byl Mussolini zobrazován buď jako spojenec Vatikánu, což mělo odkazovat na fašistické tendence katolické církve, nebo vedle Francisca Franca. V zakladatelském období se moc nevyskytovaly karikatury samotného *duce*.

Pro zamezení paralely mezi sovětským internacionálním komunismem a německým národním socialismem, tedy nacismem, sovětská ideologie prosadila zcela nesprávný název pro německý nacismus: fašismus.³²² Sovětský svaz potřeboval vysvětlit, proč jsou oba systémy vůči sobě nepřátelští, i když se jedná o socialismy. Zprvu mezi ideologiemi byl hlavní rozdíl v národním či mezinárodním zaměření. Po nástupu Adolfa Hitlera do kancléřského křesla v roce 1933 však Stalin komunistickou ideologii proměnil na sovětský patriotismus, ve kterém se hledali národní hrdinové.³²³ Cílem všech socialismů bylo společné nebo státní vlastnictví.

³²⁰ Itálie měla původně po Velké válce dostat území Chorvatska a Slovinska. A také se potýkala s hospodářskými obtížemi.

³²¹ KOTLÁN, Pavel. *Demokracie ve stínu*. Ostrava, 2003, s. 96–97. ISBN 80-86572-07-2.

³²² V 80. letech vyšla kniha Gottwaldových projevů z let 1935–1948 týkajících se fašismu. Zdroj: GOTTWALD, Klement. *Proti fašismu a válce, za lidovou demokracii a socialistickou revoluci*. Praha, 1986.

³²³ BRANDENBERGER, David. *Propaganda state in crisis*.

Základní hybnou sílu bolševického socialismu tvořila dělnická třída, zatím co v národním socialismu národ a dělnická třída.

Nacistický režim v Německu se zformuloval v důsledku první světové války a jí vyvolanou hyperinflací a zklamáním z válečné porážky. Němci kladli vinu za porážku nepříteli uvnitř státu. Tímto nepřitelem se stali komunisté a Židé. Kniha *Mein Kampf* obsahovala základy antisemitismu a vydáním Norimberských zákonů tyto základy dostaly i oficiální podobu. Němci Židy označovali za „rasově nebezpečný živel“, stejně tak i Slováky (hlavně bolševiky) a Romy.³²⁴ V italském fašismu se antisemitská kampaň začala rozvíjet až od roku 1938.³²⁵ V Československu v období komunismu se Židé, jakožto nepřátelé lidově demokratických republik, zobrazovali s opatrností, aby se nepodobali nacistické propagandě. Příčinou byla především obava, aby si lidé nespojovali komunistickou propagandu s nacistickou. O tom ale více v kapitole „Židé a Izrael.“

Českoslovenští občané vnímali Němce negativně. Existoval zde určitý stereotyp špatných Němců, národu, který se po staletí snažil utlačovat československý lid. Portréty sebevědomých, vládychtivých, panovačných Němců se objevoval v literárních pramenech v minulých dvou stoletích.³²⁶ Protiněmecký radikalismus zesílil po konci druhé světové války, kdy lidé vzpomínali na hrůzné momenty z dob Protektorátu. Lidé měli v živé paměti vypálení Lidic a Ležáků a další události, během kterých docházelo k šikaně, nebo dokonce i k vyvražďování československých obyvatel. Tyto nedávné vzpomínky komunisté dokázali využít pro svou propagandu.³²⁷

Velice často vycházely články připomínající „Mnichov“ a nedávné dějiny Protektorátu. Například v roce 1951 Rudé právo vydalo článek, v němž se psalo: „*To bylo tehdy před třinácti lety, kdy se jako bleskem zasažen dověděl český lid, že jeho vláda kapitulovala a projevila souhlas s potupným diktátem, který její ‚spojenci‘ ze západu, Anglie a Francie, za skrývané režie Spojených států, ujednali v Mnichově s Hitlerem.*“³²⁸ Jak lze tedy vyčíst, tak komunisté obviňovali Západ z odevzdání československého pohraničí Německu. Tak vznikal mýtus mnichovské zrady, který je přítomný v mysli lidí dodnes. Vít Smetana ve své knize *Ani vojna, ani mír* do detailů popsal ono „neporozumění“, jak ze strany západní diplomacie, tak i československé. Velká Británie nebyla k Československu nijak smluvně vázaná, zatímco

³²⁴ KOTLÁN, Pavel. *Demokracie ve stínu*, s. 116.

³²⁵ Tamtéž, s. 98.

³²⁶ ŠMÍDOVÁ, Olga. Němci v českém, Češi v německém zrcadle. In KOSCHMALL, Walter – NEKULA, Marek – ROGALL, Joachim (eds.), *Češi a Němci. Dějiny – kultura – politika*. Praha–Litomyšl, 2002, s. 230. ISBN 80-7185-370-4.

³²⁷ PERNES, Jiří. *Dějiny Československa očima dikobrazu*, s. 17.

³²⁸ *Cesta mnichovských křižáků*, Rudé právo, č. 226, 25.9.1951, s. 3.

Francie by zradila pouze ve chvíli, kdy by Německo na Československo zaútočilo a Francie by na obranu svého spojence nevystoupila. Spojené státy v meziválečném období prosazovaly ve své politice izolacionismus, tudíž s „mnichovskou zradou“ neměli nic společného.³²⁹ Vraťme se ale k článku z Rudého práva, kde se dále psalo: „*Jako by už v té chvíli byl vytušil český lid všecku hroživou perspektivu úděsných let okupace a uvědomoval si zároveň, proč zrádná česká buržoasie s mnichovským rozhodnutím vyslovila souhlas, ačkoliv lid byl s bezpříkladnou rozhodností i nadšením odhodlán se zbraní v ruce hájit svou vlast, jak jej k tomu nabádala komunistická strana a zejména mužně otevřená slova Klementa Gottwalda.*“³³⁰ Vzhledem k sovětsko–německé smlouvě ze srpna 1939 však nebylo možné založit komunistický odboj, jelikož se na radu Stalina měly komunistické strany držet mimo dění. Takovéto přepisování dějin je pro totalitní režimy typické, a proto komunisté museli pracovat na změně komunikativní paměti. Jedná se o krátkodobou paměť společnosti, která se váže na existenci živých nositelů, jejichž vzpomínky se předávají z generace na generaci. Z důvodu toho, že individuální paměť je pomíjivá a dá se přeměnit pomocí médií, se články podobného ražení objevovaly velice často.

Německo bylo po válce rozděleno do okupačních zón mezi čtyři mocnosti: Spojené státy americké, Sovětský svaz, Velkou Británií a Francií. Stalin chtěl celé Německo do své sféry vlivu, nebo z jeho území vytvořit neutrální demilitarizovaný nárazník mezi západním a východním blokem. V rámci okupačních zón vyčlenili i Berlín. V roce 1947 byla schválena smlouva mezi Spojenými státy a Velkou Británií o slučování zón v Německu, a tak vznikla nejdříve tzv. Bizonie. Po sloučení Bizonie s francouzskou okupační zónou se zrodila tzv. Trizonie. Následkem slučování zón západní část Německa začala nést atributy osamostatňujícího se státu. Stalin si však dlouhou dobu nechtěl připustit, že celé území Německa nebude sovětizované.³³¹

Podle dohod se Sovětským svazem měl Západ zajištěn přístup do západní části Berlína přes Stalinovo území. Vzhledem k slučování zón chtěl Stalin odstranit „kapitalisty“ ze svého území a nechat si celý Berlín pro sebe. A tak došlo k „příhodě“ o blokadě Berlína. Od června roku 1948 začali Sověti brzdit dopravu. Blokáda byla zavedena postupně. Nejdříve uzavřeli silniční dopravu a následně i lodní. Západ tedy vytvořil tzv. letecký most, kterým zásoboval západní sektor Berlína.³³² V Rudém právu pak vyšel článek „upřesňující“ jeho vznik.

³²⁹ Více k tomuto tématu: SMETANA, Vít. *Ani vojna, ani mír*.

³³⁰ *Cesta mnichovských křížáků*, Rudé právo, č. 226, 25.9.1951, s. 3.

³³¹ NÁLEVKA, Vladimír. *Kapitoly z dějin studené války I.*, s. 72.

³³² Tamtéž, s. 73–75.

Údajně západní mocnosti v Německu díky Marshallovu plánu vyvážely porúrské uhlí z Německa a dovážely letadly americké uhlí zpět do západního Německa. Komunisté to prezentovali jako „*zoufalý pokus zabránit dalšímu úpadku prestiže západních mocností,*“³³³ jelikož zde byl nedostatek základních potravin a rostla nezaměstnanost. Dále se Sovětský svaz pokusil přesvědčit obyvatele ve východním bloku o své ochotě zásobovat celý Berlín dovozem potravin. To však kapitalisté ze Západu odmítli. „*Tak zvaná berlínská krize nastala, protože západní mocnosti proti všem závazkům Jaltské a postupimské dohody začaly s vytvářením západoněmec. státu.*“³³⁴ Autor článku údajně mluvil s několika ženami ze západního Berlína a ptal se jich, zda se budou zásobovat v sovětském sektoru, „*kde jim je zabezpečen lepší a zdravější příděl. Jen jedna nejevila zájem. Všechny ostatní projevíly ochotu, ale současně i obavy, že by mohly být za to pronásledovány v západních sektorech. Němečtí sociální demokraté totiž organizovali „přesvědčovací kampaň,“ aby hospodyně odmítly zásobovat se ze sovětského sektoru. Kampaň byla vedena pomocí výhrůžek a jeden z hlavních argumentů byl: „Za krátkou dobu bude válka a kdo se bude zásobovat v sovětském sektoru, bude považován za nepřítele a bude se za to odpovídat.“*“³³⁵ Tedy komunisté celou situaci dokázali obrátit a využít pro pozitivní kampaň všespasitelného Sovětského svazu. Neexistovala ani zmínka o leteckém mostu, který se musel vytvořit právě v důsledku sovětské blokády silniční a lodní dopravy. Truman dal najevo připravenost USA k vojenské obraně Berlína, a tím zapříčinil zmínky o válce. Stalin si postupně uvědomoval, že berlínská blokáda k ničemu nevedla a začal hledat cestu, jak z toho ven.

Blokáda skončila po necelých jedenácti měsících 12. května 1949, následkem čehož 23. května v Bonnu přijali Ústavu, a tím vznikla Spolková republika Německa (dále SRN). Německá demokratická republika (dále NDR) se zrodila ze sovětské okupační zóny 7. října téhož roku. Oba tyto státy vystupovaly jako jediní reprezentanti německého národa. Mezi SRN a NDR nedošlo v 50. letech k navázání diplomatických vztahů a vzájemného uznání.³³⁶ V roce 1955 byla v SRN přijata tzv. Hallsteinova doktrína hlásající, že Spolková republika Německo bude jako jediný stát zastupovat zájmy Německa v mezinárodní sféře a také nebude navazovat diplomatické vztahy se státy, které uznaly NDR a měly s ní navázané diplomatické styky.³³⁷

Po vzniku Spolkové republiky Německo a Německé demokratické republiky byli komunisté postaveni před další výzvu, jak redefinovat a odlišit Němce ze SRN od „soudruhů“

³³³ *Bajky a pravda o berlínském „vzdušném mostě,*“ Rudé právo, č. 188, 13.8.1948, s. 2.

³³⁴ Tamtéž.

³³⁵ Tamtéž.

³³⁶ NÁLEVKÁ, Vladimír. *Kapitoly z dějin studené války I.*, s. 78–79.

³³⁷ LUŇÁK, Petr. *Západ*, s. 229.

z NDR. Nové komunistické heslo „Není Němec jako Němec“ ztotožňovalo „dobré Němce“ s Němci z NDR a „špatné“ s Němci ze SRN, kteří byli podle propagandy ztělesněním zla revanšismu.³³⁸ O Němcích z NDR se nehovořilo jako o Němcích, ale jako o „občanech NDR“ nebo o „soudruzích z NDR“³³⁹. Pro odlišení „dobrých“ a „špatných“ Němců komunisté neustále využívali nacistickou minulost a spojení se Spojenými státy. „Špatní“ Němci ze SRN se podle propagandy propojili s Amerikou kvůli kapitálu, který je neoddělitelně spjat s fašismem, jelikož byl jen krokem ke globálnímu zbrojení a znovuvyzbrojení Německa. Fašistické v té době mohlo být cokoliv: nevkus, pokrytectví, maloměšřáctví atd.³⁴⁰ Komunistická propaganda navazovala na zkušenosti s nedávnou okupací, a proto tyto zprávy lidé přijímali jako důvěryhodné. Spolkovou republiku chápali jako pokračovatele německých expanzionistických snah a Sovětský svaz jako garanta proti opakování „Mnichovu“ a německé okupace.³⁴¹

Komunisté v mnoha člancích postavili do protikladu každodenní život v obou státech. Již v citovaném článku o berlínské blokádě se popisovalo uzavírání podniků, růst počtu nezaměstnaných, špatné zásobování západního sektoru Berlína, zatímco v sovětské části bylo zásobování plně zajištěno. *„Čerstvé mléko pro děti, rané brambory, zvýšený příděl, který byl stanoven společně zástupci čtyř velmocí před likvidací komandatury, je v sovětském sektoru dodržován. Neexistuje tam žádná nezaměstnanost.“*³⁴² V roce 1950 Rudé právo poznamenalo, že je to *„výsledek vnitřních rozporů mezi západními imperialisty, kteří chtějí z Trizonie udělat jednak americkou kolonii, jednak vybudovat v ní spolehlivou základnu pro své útočné válečné plány.“*³⁴³ A i když kancléř Konrád Adenauer podepsal Marshallův plán, který ho údajně ještě více zavazoval k Americe, tak se jejich hospodářská politika nezlepšovala.

Občany Spolkové republiky komunistická propaganda označila za dědice nacismu a nazývala je například „Bonnskými Hitlerovci.“ Rudé právo v roce 1953 napsalo: *„V západním Německu jsou lidé, kteří jsou s to odpustit Hitlerovi všechny hříchy, jen jeden ne – že skončil sebevraždou (...) Kdyby místo jedu hledal „Führer“ tehdy útočiště v americkém okupačním*

³³⁸ KŘEN, Jan. Obrazy Němců a Německa v české společnosti. In KŘEN, Jan – BROKLOVÁ, Eva. *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*. Praha, 1998, s. 26. ISBN 80-7184-468-0.

³³⁹ RYCHLÍK, Jan. *Komunistická propaganda*, s. 18–27.

³⁴⁰ BLÁHOVÁ, Jindřiška. Stalinovy klony v Hollywoodu a Sověti na Barrandově. In FEIGELSON, Kristián – KOPAL, Petr. *Film a dějiny 3. Politická kamera – film a stalinismus*. Praha, 2012, s. 347–372. ISBN 978-80-87211-58-8.

³⁴¹ V roce 1951 vyšla tzv. knižnice světových rozhledů, která obsahuje projevy a dokumenty týkající se Německa po druhé světové válce. *Německá otázka. Sborník projevů a dokumentů k mírovému řešení německé otázky*. Praha, 1951.

³⁴² *Bajky a pravda o berlínském „vzdušném mostě“*, Rudé právo, č. 188, 13.8. 1948, s. 2.

³⁴³ *Přistrující se hospodářská krise prohlubuje rozpory mezi imperialisty*, Rudé právo, č. 35, 10.2.1950, s. 2.

*pásmu, jak to učinili jiní nacisté, mohl by dnes zasedat v Adenauerově vládě.*³⁴⁴ Na toto téma reagoval Dikobraz,³⁴⁵ který ve své karikatuře vyobrazil Konráda Adenauera držícího list pro zatýkání a odstraňování komunistů. Symbolismus nacistického dědictví vyznačuje nejen Adolf Hitler a kniha Mein Kampf, ale i vojáci SS a vlajky s hákovým křížem. Propojení nacismu s politikou Ameriky a západoevropských států je patrný nejen v tom, že vedle sebe jsou pověšeny obrazy Adolfa Hitlera a Harryho Trumana, ale také vlajkami Spojených států a francouzským politikem Robertem Schumanem, který má na přilbě napsanou zkratku MP (Marshallův plán). S jeho jménem je spojen tzv. Schumanův plán. Tento plán měl za cíl vytvoření rozsáhlého evropského trhu. Základním kamenem se mělo stát vytvoření společného trhu pro uhlí a oceli. Znak dolaru na křesle Adenauera a jeho kravatě se dá interpretovat jako kapitalistická politika západního Německa vrhající se do náruče USA. Propojení tématu německé nacistické minulosti a současné proamerické zahraniční politiky vyvolává představu o plánované třetí světové válce namířené proti SSSR.

Dalším propojením SRN politiky s Americkou se projevila v roce 1951, kdy došlo v západním Německu k bytové krizi. Podle Rudého práva byla vyvolána zvýšením počtu okupačních vojsk, kterým již kasárny nestačily a začaly zabírat obytné domy. A dále se psalo: *„V prosinci 1950 americké okupační úřady nařídily vyklidit severně od Schweinfurtu 11 zemědělských obcí a několik osad, aby v nich zřídily vojenský výcvikový tábor.*³⁴⁶ Tedy západní mocnosti v čele s Amerikou zesilovaly svá vojska, zatímco ta sovětská je oslabovala, jelikož nechystala na rozdíl od nich válku, a navíc NDR byla podle komunistické propagandy zcela demokratickým svobodným státem, což se o SRN podle propagandy nedalo říct.

V červnovém čísle Dikobrazu se objevil na titulní straně³⁴⁷ obrázek, na němž se nachází Adenauer podepisující dohodu zřejmě o podřízenosti západního Německa Spojeným státům. Spojené státy jsou zobrazeny v podobě vojáka z americké armády a také pytlíku dolarů. Válečné cíle SRN jsou naznačeny v několika symbolech. Prvním symbolem je bomba, kterou Adenauer drží místo propisky. Dalšími pak jsou krev na „zákopové“ helmě a zbraň. Odkaz Adenauerovy politiky navazující na nacistické Německo se nachází v kostře Adolfa Hitlera. Titulní strana je pak okomentovaná slovy: *„Pánové, upozorňujeme vás, že jste podepsali směnku, kterou německý lid nikdy neproplatí!“* Autor karikatury tím chtěl naznačit ochotu SRN jít znovu do války a podporovat americké imperialistické ambice.

³⁴⁴ *Bonnští Hitlerčiči.* Rudé právo, č. 303, 31.10.1953, s. 6.

³⁴⁵ Příloha č. 19; Dikobraz, č. 7, 17.2.1952, s. 52.

³⁴⁶ *Bytová krise v USA, Francii a západním Německu,* Rudé právo, č. 43, 21.2.1951, s. 2.

³⁴⁷ Příloha č. 20; Dikobraz, č. 23, 8.6.1952.

Válečná povaha SRN byla spojena jak s napojením na USA, tak i s nedávnou historií nacistického Německa a s „nacistickými zločinci ve vládě“. Objevovaly se články upozorňující na remilitarizaci Německa a dalších plánech snažících se vyvolat třetí světovou válku. Spolková republika byla označena za loutku západních imperialistů a Spojené státy se zde snažily vytvořit základnu k útoku proti Sovětskému svazu. V roce 1951 Rudé právo nazvalo SRN „válečnými štváči“ a dále pokračovali: *„Byli vždycky mistry ve lhaní. Ale málokterý z nich lze tak hloupě, jako to dokáže bonnský loutkový kancléř Adenauer. V západním Německu dnes každý ví: remilitarizace pokračuje. Vědí to i vrabci na střechách kasáren a zbrojních továren. Jen Adenauer prý o tom neví. Hloupě se tváří a drze tvrdí: „Remilitarizace se neprovádí.“*³⁴⁸ Informace o remilitarizaci SRN vzbudila ve spoustě lidí v Československu znepokojení a obavy z další okupace. Obavy pak zintenzivnily informace o zesilování okupačních vojsk v západním Berlíně a celkově na území SRN.

Spojené státy chtěly dosáhnout zapojení Německa do severoatlantických struktur, protože pouze tak mohl být využit jeho průmyslový potenciál ve prospěch zemí sdružených v NATO. Následkem toho se v Československu rozjela masová kampaň proti vstupu SRN do severoatlantické aliance a proti hrozícímu nebezpečí. Údajně po skončení bruselské konference ministrů zahraničních věcí zemí Atlantického paktu, kde se přijalo rozhodnutí o úplném obnovení německého zbrojního průmyslu, došlo podle Rudého práva k *„obnově nacistického Wehrmachtu a západoněmeckého válečného průmyslu americkými imperialisty, tím vyvolaly v západním Německu bouřlivý růst revanšistické nálady.“*³⁴⁹ „Loutková“ bonnská vláda v čele s Adenauerem se snažila o zrovnoprávnění západního Německa s ostatními partnery v NATO a žádala zrušit všechna omezení, pokud šlo o počet a výzbroj západoněmecké armády. Aby komunisté nahnali československým občanům strach, přesvědčili je o „jejich pravdě“ a oživilí nedávné vzpomínky, tak pokračovali: *„a okamžitou rehabilitaci všech odsouzených hitlerovských generálů, kteří mají, jak prohlásil, stanout v čele obnovené armády.“*³⁵⁰ Adenauer byl označen za strůjce obnovy fašismu v západním Německu, který se údajně s „americkou agresivní silou“ snažil proměnit západní Německo „v základnu třetí světové války“, což doprovází proces znovuoobnovení fašismu. *„Američtí propagandisté a jejich západoněmečtí partneři se sice snaží vydávat bonnskou republiku za demokratický stát, avšak nezvratná fakta dokazují, že se pod demokraticky natřenou bonnskou fasádou skrývá stará klika*

³⁴⁸ Západní Německo – válečná základna imperialistů, Rudé právo, č. 83, 10.4.1951, s. 2.

³⁴⁹ Americko–britská politika podněcuje novonacistické hlasatele odvety, Rudé právo, č. 4, 6.1.1951, s. 2.

³⁵⁰ Tamtéž.

*monopolních kapitalistů, militaristů a fašistů, jež má ve štítě nové agresivní plány.*³⁵¹ Dále pak společně s „cizími miliardáři“ Bonn upravuje své hospodářství na zbrojařské. Komunisté remilitarizaci západního Německa vykreslili jako nástroj fašismu, proti kterému se lidé musí postavit.

Vstup SRN do Severoatlantické aliance byl složitější. Francie se vstupem západního Německa projevila naprostý nesouhlas a chtěla garance mezinárodní kontroly nad německým zbrojením. Velká Británie tedy navrhla zapojení SRN do NATO po jejím předchozím začlenění do Bruselského paktu (Západní unie). Spolková republika se zřekla získání a výroby nukleárních, biologických a chemických zbraní stejně jako raketové výzbroje a velkých námořních plavidel. V říjnu 1954 byl formálně ukončen okupační statut západního Německa, které následně vstoupilo do Západoevropské unie, což podnítilo vstup do NATO.³⁵² Po oficiálním vstupu SRN do Severoatlantické aliance v květnu 1955 se média v Československu vyjadřovala o znovuvýstavbě wehrmachtu a o dosazení generálů, kteří pracovali pro Hitlera. Rudé právo psalo: *„A tak oficiální zrod západoněmecké armády dokumentoval, že opravdu jde o obnovu starého německého militarismu. (...) Je charakteristické, že obnova západoněmeckého wehrmachtu začíná stejně, jako v době nacismu převedením vojensky vyškolených sil jako jádra armády. Dosvědčuje se tím, že oněch 101 nacistických oficirů, kterým Blank předal v sobotu jmenovací dekrety, zdaleka nejsou prvními západoněmeckými vojáky, ale že remilitarizace byla v západním Německu již dávno připravena.*³⁵³ Velice podobně se vyjadřovaly i deníky Lidová demokracie a Svobodné slovo.

Propaganda po smrti Stalina a Gottwalda se nijak nezměnila. Němci patřili mezi „hlavní nepřátele“ i během Chruščovova „tání“. I nadále se připomínala konference v Mnichově z roku 1938 a vznik Protektorátu v roce 1939. Občané Spolkové republiky byli stále označováni za „dědice nacistů“.

Výše popsané obrazy Němců nebyly nic nového. Pro porovnání levicového tisku z 30. let a komunistické propagandy v 50. letech poslouží výtisky Rudého práva. Deník ve 30. letech informoval o nástupu Adolfa Hitlera k moci a také o politickém vývoji v Německu. Levicový tisk psal o nastalých situacích a ve svých textech nebyl oproti 50. létům útočný. Nejspíše hlavní rozdíl byl v tom, že Rudé právo z 30. let na rozdíl od zakladatelského období komunismu nepotřebovalo nepřítelů tolik očerňovat, jelikož to dokázal sám svými činy. Články měly v lidech probudit strach a upozorňovaly je na blížící se nebezpečí stejně jako

³⁵¹ Adenauer – *strůjce obnovy fašismu v západním Německu*, Rudé právo, č. 362, 29.12.1953, s. 3.

³⁵² LUŇÁK, P. *Západ*, s. 135–138.

³⁵³ *Bonn pospíchá s výstavbou wehrmachtu*, Rudé právo, č. 112, 24.4.1955, s. 6.

v 50. letech, ale články z 30. let psaly o tom, co se skutečně děje, nikoli jako v 50. letech, kdy si mnoho věcí komunisté vymysleli a žádné nebezpečí ze strany SRN nehrozilo. Po válce byli Němci nadále prezentováni jako nacisté, a tedy v jistém smyslu propaganda v 50. letech navazovala na levicový tisk z první republiky, ale za zcela jiných politických okolností prezentovala podobný obraz.

Další obrazy se vytvářely i během války, kdy se šířil protiněmecký program. Názory byly ovlivněny nejen spojeneckou propagandou, ale i postoji Benešovy londýnské vlády. Řešila se otázka vysídlení Němců z Československa a na Němce se pohlíželo jako na národ beznadějně propadlý nacismu.³⁵⁴ Zprvu se zradikalizoval národ v domácím prostředí a postupně se k nim začali přidávat českoslovenští emigranti. Objevovaly se názory, že Němci mají dvojí tvář a Němec vždy zůstane Němcem, i když se na oko bude tvářit jinak. Po válce se demokratičtí politici ve svých projevech ohledně odsunu předháněli, kdo je více radikální, čímž se prohluboval obraz nepřítele do krajních mezí a pokračovaly trendy započaté za války, které nevytizely ani po únoru 1948.³⁵⁵

Budovatelské filmy se vracely k tématu druhé světové války a okupaci českého území. Velice často v těchto filmech byli Němci vyobrazeni jako gestapáci škodící Čechům. Němci ve filmech jsou velice fanatičtí, výbušní, „ušťekání“ a hysteričtí. Postavy Němců v divákovi probouzí pouze negativní emoce, jelikož většinu času jen křičí a jsou suroví. Práce gestapáků je vykreslena ve filmu *Past*³⁵⁶ od režiséra Martina Friče. Děj se odehrává v roce 1942, kdy gestapo v Praze pátrá po odbojové skupině v čele s Čermákem. Gestapák Dönnert pozná Růženu mající v dokladech jiné jméno z důvodu, že je zapojena do odboje. Objevují se zmínky o krutých praktikách nacistů během výslechu. Také se zde reflektuje jejich vychytralost, kdy dosazují k Růženě do cely konfidentku Hertu dělající vše pro peníze a vidinu dovolené v Itálii. Němci jako gestapáci jsou velice nemilosrdní. Nemilosrdnost je vtělena v postavě Hanse, který Růženu vyslýchá. Objevuje se ve scéně, kdy zpocený z mučení Růženy podává svému nadřízenému informace s úsměvem a Růžena se vrací do cely ztlučená. Musí podstupovat řady výslechů, mučení a také mlácení od dozorkyně Kraftové, která se k vězňům chová jako k odpadu. Ač podobné praktiky používali i komunisté, mučení nevinných lidí bylo v tomto období spojováno pouze s nacisty.

³⁵⁴ KŘEN, Jan. *Obrazy Němců a Německa v české společnosti*, s. 25.

³⁵⁵ SCHALLNER, Dieter. *Obraz Němců a Německa v letech 1945–1947. Vznik soudobého českého stereotypu Němce a Německa*. In KŘEN, Jan – BROKLOVÁ, Eva. *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*. Praha, 1998, s. 236–252. ISBN 80-7184468-0.

³⁵⁶ *Past* [film]. Režie: Martin Frič. Československo: Československý státní film, 1950.

Ve filmech ze zakladatelského období se často vyskytovalo téma konce druhé světové války pro zobrazení pozitivního obrazu SSSR. Pokaždé, když jsou ve filmech partyzáni či bojující český lid v koncích, přijede Rudá armáda a všem pomůže. V takových filmech jsou pak Němci zobrazeni jako esesáci hledající partyzány či jako vojáci. Vyskytují se tedy spíše okrajově ve scénách o domovních prohlídkách či při závěrečné přestřelce. Jedná se například o filmy *Bílá tma*³⁵⁷ od Františka Čápa nebo Vávrova *Němá barikáda*.³⁵⁸ Němci jsou pouze naznačeni uniformami a jazykem, kterým mluví. *Němá barikáda* je zpracována spíše z pohledu Čechů, Němci jsou například slyšet pouze v rádiu, či jsou vidět vzdáleně v německých uniformách. V tomto filmu také režisér poukázal na jejich proradnost a nečestnost. V momentě, kdy se Němci potřebují připravit na vzdorující Čechy, kteří postavili přes most barikádu, jdou za nimi s bílou vlajkou a domlouvají se s nimi na hodinu klidu, kterou však poruší a začnou na ně střílet.

Film *Poslední výstřel*³⁵⁹ od režiséra Jiřího Weissa se též odehrává v posledních dnech druhé světové války, ve kterých se Němci snaží co nejvíce vytěžit z Vítkovických železáren. Ani v tomto filmu se Němci moc nevyskytují. Jsou spíše v první části filmu, kde čtou jména dělníků a odvázejí je jako rukojmí. Němci nutí dělníky pracovat a dřít, i když jich kvůli čistkám ubývá. Němečtí vojáci na ně dohlížejí se zbraněmi v ruce, což odkazuje na jejich agresivitu.

Film Jiřího Slavička *Mordová rokle*³⁶⁰ se odehrává v roce 1942 v malé české vesnici, kde se nachází střelnice nacistické armády. Němci jsou i zde zachyceni jako esesáci, kteří při domovních prohlídkách hledají odbojáře Josefa. Místní velkostatek dostává německý plukovník Konrad von Schiess. Ten je vyobrazen jako typický Němec s brigádyrkou a dlouhým kabátem. Český lid se musí vystěhovat, jelikož vznikly plány na přeměnu vesnice v německou. Film končí stěhováním Čechů a hlášením porážky Němců u Stalingradu. V době vzniku tohoto filmu se naplno rozjížděla Akce „kulak“ a komunisté ve filmu spojili dvě témata. Statkář Vojtěch Němcům přizvukuje, podporuje je a udělá pro ně vše, jen aby nepřišel o svůj majetek. V momentě, když Schiess shání lidi na práci na svém statku a slibuje jim, že jeho „poddaní“ budou mít všechny německé výhody, tak se neváhá přihlásit. Ve filmu se dokonce snaží mluvit německy a hajluje. Komunisté se pokusili vykreslit situaci, ve které právě velkostatkáři spolupracovali s nacisty, a proto by se jim nemělo důvěřovat.

³⁵⁷ *Bílá tma* [film]. Režie: František Čáp. Československo: Československý státní film, 1948.

³⁵⁸ *Němá barikáda* [film]. Režie: Otakar Vávra. Československo: Československý státní film, 1949.

³⁵⁹ *Poslední výstřel* [film]. Režie: Jiří Weiss. Československo: Československý státní film, 1950.

³⁶⁰ *Mordová rokle* [film]. Režie: Jiří Slaviček. Československo: Československý státní film, 1952.

Budovatelské filmy se vedle tématu okupace věnovaly i prvním létům po válce v pohraničí. Film Jiřího Krejčíka *Ves v pohraničí*³⁶¹ se zabývá tématem osídlení pohraničí československým obyvatelstvem. Němce lze vysledovat hned ve dvou rovinách. Jednou z nich jsou neustálé zvuky střílení pocházející z lesa, kdy se snaží dostat na české území. Druhou pak v postavách pašeráků, kteří se snaží nakrást a uškodit Čechům. Filmy s tímto tématem vykreslují Němce jako zloděje, kteří se na poslední chvíli snaží co nejvíce věcí ukořistit na úkor Československa a zmařit poctivou práci Čechů. Proto přes zelené hranice v noci převádějí vše možné od zvířat po materiál z továren.

Tomuto tématu s podobným zpracováním se věnuje film *Nástup*³⁶² od Otakara Vávry. Všechny vlastnosti Němců jsou ztělesněny v postavě nacistky Elsy Magerové mající rysy pravé árijky a za Protektorátu vedla Hitlerjugend. Na všechny se dívá spatra a pomlouvá spoluobčany. Je velice arogantní, hysterická a protivná. Je do ní vtělen typický obraz Němce, který se cítí být nadřazený nad ostatními národy. Když ji Češi chtějí odvést na policii, tak uteče a celý děj se skrývá a organizuje sabotáže a útoky proti československým osídlencům. Při tajném srazu Němců režisér vykresluje napojení nacistů na kapitalisty. V rozhovoru Elsa říká: „*Bojovali jsme proti Rusům, teď s námi půjdou Američané! Válka nepřestala! Musíte bojovat dál jako byste byli na frontě.*“ Tím komunisté chtějí poukázat na fakt, že se Němci nepoučili ani z jedné světové války, a proto se chtějí přidat na stranu Spojených států chystajících třetí světovou. Důležitý motiv ve filmu tvoří vystěhování Němců, kde Němec poznamenává, že se zase vrátí. To poukazuje na prvek, kdy si Němci opravdu mysleli, že tento stav není trvalý. Scéna však měla diváky spíše zastrašit, aby hledali bezpečí v náruči Sovětského svazu, který byl garantem zachování současného statu quo.

Budovatelské filmy věnující se tématu Němců chtěly upozornit na situaci, kdy se i nadále mohou v Československu vyskytovat nacisté a jejich pomocníci, a proto je potřeba být ostražitý. Na to poukazuje film *Větrná hora*³⁶³ od Jiřího Sequense, ve kterém se do pohraničního pásma dostává skupina bývalých nacistů snažících se vrátit pro ukryté dokumenty. Tito Němci a diverzanti neváhají i zabíjet. Komunisté se snažili vštípit myšlenku nenapravených Němců, kteří mají „zabíjení v krvi“. Obecně budovatelské filmy s německou tematikou se snaží přesvědčit československý lid, že je na místě mít obavy z kteréhokoliv Němce, protože ten znovu usiluje o rozbití českého (československého) národa.

³⁶¹ *Ves v pohraničí* [film]. Režie: Jiří Krejčík. Československo: Československá filmová společnost, 1948.

³⁶² *Nástup* [film]. Režie: Otakar Vávra. Československo: Studio uměleckého filmu, 1953.

³⁶³ *Větrná hora* [film]. Režie: Jiří Sequens. Československo: Studio uměleckého filmu, 1956.

Za fašistické státy byly vedle Německa a Itálie považovány i Portugalsko a Španělsko. Portugalský režim Antónia de Oliveira Salazara vznikl již od roku 1932, kdy byl jmenován ministerským předsedou. Jeho režim se inspiroval Mussoliniho fašistickou Itálií, ale nelze ho popisovat přímo jako fašistický. Spíše se jednalo o pravicově orientovaný autoritářský režim. Komunistická propaganda ho prezentovala jako dalšího dědice fašismu, avšak se tímto státem masově nezabývala, jelikož byl pro střední Evropu vzdálený. Články zaměřené proti Portugalsku se objevovaly pouze sporadicky, nejčastěji Portugalsko figurovalo v protifašistické kampani namířené proti Francovi ve Španělsku.

Francisco Franco přišel se svou stranou Falanga k moci během španělské občanské války. Jeho režim je často označován jako fašistický. Mnohé rysy tohoto režimu odkazovaly k totalitnímu režimu, jelikož potlačoval opozici a tvrdě vůči nim postupoval. Odpůrci skončili ve vězení, na popravištích nebo v exilu. Ve španělském režimu hrál důležitou roli katolicismus, ve kterém lze hledat prvky fašismu, ale o tom více v kapitole Vatikán.

Po vypuknutí druhé světové války Franco vyhlásil neutralitu Španělska a odmítl přijmout antisemitské zákony. V poválečných letech pak bylo Španělsko izolováno. Například Západ zprvu bránil vstup Španělska do OSN z důvodu nedemokratického režimu, avšak po zvážení výhod bylo nakonec Španělsko přijato v roce 1955.³⁶⁴ Východní blok jeho režim vnímal jako pozůstatek fašismu. Rojily se „vtipy“ typu: „*Franco uplatňuje ve Španělsku se zdarem systém dvou stran: jedna strana u moci a druhá ve vězení.*“³⁶⁵ V karikaturách pak největší roli hraje sám Franco ztělesněný do malé obézní postavy s vojenskou uniformou. Komunisté nejvíce Franca zobrazovali s postavami Hitlera a Mussoliniho či s Harry Trumanem, který byl ochotný přijímat pravicově protibolševické diktatury. Na karikaturách postava Franca s Hitlerem a Mussolinim bývá velice malá, připomínající jejich dítě,³⁶⁶ což značí snahu komunistů zobrazit Franca jako dědice Hitlerova a Mussoliniho režimu.

Týdeník ministerstva informací Svět v obrazech v dubnu 1948 otiskl článek ohledně Frankova režimu, který údajně vznikl díky podpoře Hitlera a Mussoliniho.³⁶⁷ Podle propagandy byl španělský režim „*vedlejším výrobkem Hitlerovy zahraniční politiky, který byl včera předsunutou baštou fašismu a který je dnes jeho posledním útočištěm.*“³⁶⁸ Dále v článku odsuzují, americkou sněmovnu ve Washingtonu, jelikož ta odhlasovala dodatek k programu evropské obnovy v rámci Marshallova plánu a nároku Španělska na jeho čerpání. Američané

³⁶⁴ NÁLEVKA, Vladimír. *Kapitoly z dějin studené války I.*, s. 64.

³⁶⁵ Dikobraz, č. 5, 4.2.1948, s. 6.

³⁶⁶ Příloha č. 21; Dikobraz, č. 25, 19.6.1951, s. 2.

³⁶⁷ *Hitlerův Franca a Marshallův plán*, Svět v obrazech, č. 15, 10.4.1948, s. 2.

³⁶⁸ Tamtéž.

tedy podle propagandy podporují „věrného přítele a spojence Osy“, který zůstává v čele Španělska s podporou části protiněmecké koalice. Jenže Marshallův plán Spojené státy nabídl i Sovětskému svazu a celému východnímu bloku. Marshallův plán nebyl orientován proti nedemokratickým režimům.

Další karikatury pak poznamenávají špatnou hospodářskou situaci ve Španělsku, a proto Franco hledal pomoc na Západě. Následně byl komunistickou propagandou označován za loutku ochotnou pro USA i zabít. To například zobrazovala karikatura z Dikobrazu z roku 1952.³⁶⁹ Rudé právo v roce 1950 otisklo článek „*Francovo Španělsko vojenskou základnou amerického imperialismu*“³⁷⁰, ve kterém tvrdilo, že si američtí imperialisté kupují Franca dolary a díky nim pak může udržet svůj krvavý režim. Situaci ve Španělsku komunisté popsali: „*Všichni Španělé, (...) bez ohledu na zaměstnání a jednotlivé kraje, projevovali naprostý nesouhlas s Francovým režimem. Odsuzovali strašlivou korupci, stálé zvyšování cen, hospodářský chaos, růst nezaměstnanosti a propast mezi obrovským bohatstvím několika jedinců a strašlivou chudobou většiny obyvatelstva.*“³⁷¹ Španělsko se tehdy opravdu nacházelo ve velké hospodářské krizi. Franca dále obviňovali z plánů na rozpoutání války po boku amerických imperialistů, jelikož v tom viděl prostředek k udržení režimu. Když však uvážíme, že Franco Španělsko nechtěl zatáhnout ani do druhé světové války, jelikož se právě zotavovalo z občanské války, proč by Franco riskoval další propad své země? Podobných článků o spojení Franca s americkými imperialisty se vyskytovala celá řada, a to nejen v Rudém právu, ale i ve Svobodném slovu či Lidové demokracii. Komunistická propaganda popisovala celá 50. léta Franca jako poskoka amerických imperialistů. Frankův režim vydržel ve Španělsku do jeho smrti v roce 1975.

S fašismem také komunisté spojovali Vatikán, který nejen že leží na území Mussoliniho Itálie, ale i z důsledku toho, že jako první mezinárodně uznal nacistické Německo. Vatikán byl také často spojován se záchranou nacistů po konci druhé světové války, kdy se je snažil dopravit do Latinské Ameriky, aby se vyhnuli trestům za válečné zločiny. Tímto tématem se však zabývá kapitola Vatikán.

Pro shrnutí se komunistická propaganda namířena proti fašismu a nacismu nejvíce týkala západního Německa, jelikož se jednalo o skoro sousední stát (když zahrneme „soudruhy“ z NDR) a následně Španělska. Články o Itálii se vyskytovaly ve větší míře než o Portugalsku, nicméně v Itálii měla po válce velký vliv komunistická strana, a proto se pouze připomínala

³⁶⁹ Příloha č. 22; Dikobraz, č. 19, 11.5.1952, s. 150.

³⁷⁰ *Francovo Španělsko vojenskou základnou amerického imperialismu*, Rudé právo, č. 11, 13.1.1950, s. 2.

³⁷¹ Tamtéž.

jejich fašistická minulost nebo se psalo o současném boji dělníků proti nespravedlivé demokracii (občas demokracii komunisté zaměňovali za fašismus). Otázkou může být, proč se více vyskytovala protifašistická kampaň proti Španělsku než proti Portugalsku, když oba státy během druhé světové války vyhlásily neutralitu a pro československý lid jsou podobně vzdálené. Navíc Portugalsko se stalo zakládajícím členem NATO a do struktur OSN vstoupilo společně se Španělskem v roce 1955. Z mého pohledu to způsobuje fakt, že Španělsko bylo před válkou více spojeno s Hitlerem a Mussolinim. Během války sice Franco vyhlásil neutralitu, ale nad politikou Hitlera prozřel až během války. Navíc Franco, přestože se Španělsko přímo neúčastnilo války, poslal dobrovolníky na německou frontu bojující proti SSSR. Roli také možná hrálo to, že ve španělské občanské válce bojovala řada Čechoslováků (tzv. interbrigadisté),³⁷² takže ke Španělsku existovala těsnější vazba. Portugalsko naopak lavírovalo mezi oběma stranami a nebylo v bližším spojení s Hitlerem.

³⁷² Interbrigadisté bojovali na straně republikánů. Ti byli složeni převážně ze socialistů, komunistů, trockistů a anarchistů atd.

3.3. Vatikán

Komunistická ideologie je založena na ateismu. Podle Marxe bylo náboženství pouze nástrojem k udržení stávajícího řádu, ve kterém docházelo k utlačování nižších vrstev. Komunisté se snažili porazit církve jako politického soupeře, jako „základnu reakce pod rouškou nábožensky maskované protistátní činnosti“³⁷³. Uvědomovali si, že církve měla vliv a potřebovali ji zlikvidovat, ale zároveň si nechtěli proti sobě popudit část obyvatel. Velkou roli také sehrála geografická poloha Vatikánu, jenž sídlil v „nepřátelském“ území, což předurčovalo možnost šíření nežádoucích informací. Komunisté katolickou církev označovali za „spolek zrádců ve službách cizích mocností“. Věřící lidé byli v každodenním životě omezováni a nemohli vykonávat některá povolání. Například členové strany na místní úrovni, učitelé a nová byrokracie měli být modelem nového socialistického člověka, a proto se od nich požadoval odstup od náboženství, který většina stejně nedodržovala a navštěvovala nadále nedělní bohoslužby a děti posílali do nedělní školy.³⁷⁴ Dále docházelo k likvidaci nezávislého církevního tisku, k odstraňování řádů a řeholních kongregací, k věznění a mučení vysokých církevních hodnostářů, k vraždám jednotlivců. Komunisté také upravovali dějiny českého národa tak, aby v něm katolická církev vystupovala jako negativní činitel. Husitství mělo být nejslavnější kapitolou českých dějin a její protipól tvořila doba pobělohorská.³⁷⁵ V 50. letech vznikla řada historických filmů zabývajících se českou historií, ať se jedná o *Husitskou trilogii* od Otakara Vávry nebo o film *Temno* od Karla Steklého.

Katolická církev vycítila nepřátelské postoje komunistů a postavila se proti nim již v roce 1931 vydáním encykliky *Quadragesimo anno*.³⁷⁶ Papež Pius XII. na konci 40. let svým nesmlouvavým postojem oslabil pozici jedinců, kteří se snažili rozvrátit církev zevnitř, jelikož věděl, že komunisté využívali duchovní, kteří měli v církvi špatnou pověst a vydávali je za „pokrokově smýšlející“. V roce 1949 papež vyhlásil dekret o exkomunikaci členů komunistických stran z katolické církve.³⁷⁷ Následně byly vydány další výnosy o zvláštních podmínkách pro uzavírání sňatků mezi komunisty a katolíky nebo o odpírání církevní svátosti dětem z komunistických mládežnických skupin. Nicméně zároveň se brala na vědomí možnost vstoupit do těchto organizací pro záchranu života či práce.³⁷⁸

³⁷³ CUHRA, Jaroslav. *Církevní procesy*, s. 147.

³⁷⁴ KRAKOVSKÝ, Roman. *State and society in communist Czechoslovakia*, s. 73.

³⁷⁵ KOPAL, Petr. Však ty si vzpomeneš! *Temno* (1950) v historické paměti. In *Paměť a dějiny* 4, 2012, s. 35–42.

³⁷⁶ LUXMOORE, Jonathan – BABIUCHOVÁ, Jolanta. *Vatikán a rudý prapor. Zápas o duši východní Evropy*. Praha, 2003, s. 106. ISBN 80-7207-420-2.

³⁷⁷ Tamtéž, s. 104–105.

³⁷⁸ Tamtéž, s. 107.

Komunisté v Československu reagovali na výnosy vyzváním Vatikánu, aby odvolal svého chargé d'affaires Verolina a následně ho vypověděli ze země kvůli údajné špionážní činnosti. V roce 1949 Rudé právo otisklo článek, kde Alexej Čepička „objasnil“ úlohu vatikánského diplomata Verolina. Ten byl údajně z Vatikánu poslán, „aby donutil československé biskupy, aby přerušili jednání s vládou a postavili se v zájmu západního imperialismu.“³⁷⁹ Z tohoto důvodu údajně nemohl stát uzavřít dohodu s katolickou církví. V článku dále spojují vatikánské služby se západními kapitalisty a papeže přímo popisují: „Kristův náměstek na zemi, nástupci apoštolů jako pomocníci imperialistů vyžadují od služebníků Kristových, aby stamiliony pracujících byly udržovány v otroctví hrozbou církevními a věčnými tresty. A k této jidášské zradě na bratřích a sestřích Kristových se snižuje na arcipastýři. Za jakou cenu? Za dobroty, které padají z bohatého stolu imperialistů. Za pochybnou čest, že američtí a západní imperialisté je zvou svými přáteli.“³⁸⁰

Verolino před vypovězením pověřil svou funkcí Ottavia de Liva, kterého však vláda neuznala jako chargé d'affaires. Komunisté proti němu rozjeli štvavou kampaň a následně ho v březnu 1950 vypověděli ze země a jeho nástupcům neschválili vstupní víza.³⁸¹ Na druhé straně Československý chargé d'affaires z Říma odjel na počátku roku 1950, aniž by oznámil přerušování diplomatických styků.³⁸² Svatý stolec se rozhodl vyjednávat s komunisty skrze biskupy. Těm pak dali instrukce, v nichž jim doporučovali opatrnost vůči vládě.³⁸³

Hrozba exkomunikace odradila mnoho uvažujících kněží od možnosti spolupráce s komunisty. To zapříčinilo větší pronásledování církevních činitelů.³⁸⁴ Komunisté odsoudili katolické kněze, řeholníky a laiky za „špionáž ve prospěch Vatikánu“, za což se uděloval doživotní žalář. Když se konaly procesy s katolickými kněžími, komunisté se snažili vzbudit zdání, že nejde o perzekuci kvůli náboženství, ale kvůli vlastizradě.³⁸⁵ Za špionáž se bralo i poskytnutí jakékoli informace o stavu církve v Československu. Na několik let ustaly oficiální i neoficiální kontakty s Vatikánem.³⁸⁶

Komunisté chtěli zbavit církve vlivu i skrze zavádění nových tradic. Snažili se vytvořit nový cyklický čas, na který by si lidé navykli. Příkladem byly neděle jakožto tradiční dny

³⁷⁹ *Katolický kněz o hrozbách Vatikánu*, Rudé právo, č. 181, 4.8.1949, s. 3.

³⁸⁰ Tamtéž.

³⁸¹ ČERNUŠÁK, Tomáš a kol. *Papežství a české země v tisíciletých dějinách*. Praha, 2017, s. 381. ISBN 978-80-200-2638-5.

³⁸² HALAS – František X. *Fenomén Vatikán: idea, dějiny a současnost papežství – diplomacie Svatého stolce – České země a Vatikán*. Brno, 2004, s. 597. ISBN 80-7325-034-9.

³⁸³ ČERNUŠÁK, Tomáš a kol. *Papežství a české země v tisíciletých dějinách*, s. 380.

³⁸⁴ LUXMOORE, Jonathan – BABIUCHOVÁ, Jolanta. *Vatikán a rudý prapor*, s. 111.

³⁸⁵ HALAS – František X. *Fenomén Vatikán*, s. 600.

³⁸⁶ Tamtéž, s. 596–597.

odpočinku. Věřící odmítali v neděli pracovat a komunisté se to pokusili změnit. Zaváděly se pracovní neděle, které měly po válce pomoci s rekonstrukcí průmyslu. Náboženské aktivity byly postaveny do soutěže se socialistickými, a proto se například v neděli chodilo do kina či divadla, konaly se přednášky a sportovní události apod. Kněží měli na nedělních bohoslužbách povzbuzovat lidi k mobilizaci v zemědělské práci, k šíření ideji míru atd.³⁸⁷ Od roku 1952 měly státní obchody otevřeno v týdnu večer, v sobotu odpoledne a večer a v neděli ráno, aby ženy mohly nakupovat mimo svou pracovní dobu. Od poloviny 50. let se začaly stavět obchodní domy, velice často blízko kostela, které měly otevírací dobu též v neděli ráno.³⁸⁸

Vedle toho všeho existovala propaganda, která velice často spojovala Vatikán s kapitalisty na Západě. Během žní komunisté chtěli, aby lidé chodili pracovat i v neděli. Rudé právo v roce 1951 psalo: „*Vatikánská propaganda v poslední době opět prolila krokodýlí slzy nad těmi, kteří o žních věnovali nedělní práci pro to, aby zajistili výživu národa. Že prý se tím znesvěcuje neděle. Je nad slunce jasnější, že Vatikánu nejde při tom o pánaboha. Vatikánu je bohem dolar a panem Wall Street. K nim se oni modlí, jim se klanějí, jejich plánům slouží. A je jim trnem v oku, že náš lid, který se stal vládcem a hospodářem země, hospodaří lépe než kapitalisté, že jeho úspěchy roste síla mírového tábora, maří se zločinné plány imperialistů.*“³⁸⁹ Dále Vatikán nařkli ze štvání, lhaní a navádění svých agentů a reakčních kněží k rozvracení socialistického budování, a dokonce podle propagandy Vatikán nabádal k vraždám v Babicích.³⁹⁰ Tento článek v Rudém právu je zářným příkladem komunistické propagandy, jelikož se v něm objevuje také propojení Vatikánu s nacisty v nedávné minulosti. „*Hitler již při uchopení moci velmi dobře věděl, jakého ve Vatikánu získá spojence, a proto se 25. března 1933 vyslovil o potřebě nejužších přátelských styků se svatou stolicí. Ve Vatikánu se tenkrát nenechali zahanbit a s ‚milými dítkami,‘ jak nazval hitlerovce papež, uzavřel dohodu.*“³⁹¹ Vatikán obvinili z toho, že „*jako dříve s Hitlerem, dnes s Hitlerovými dědici (kapitalisty na Západě – pozn. autora) drží Vatikán. Jim žehná a přisluhuje podle vatikánského zákoníku v přípravách nové války.*“³⁹² Komunisté odsuzovali Vatikán, který se údajně ničeho neštítí a žehná vraždám jak v Babicích, tak i v Koreji, jelikož je zvyklý si dělat, co se mu zachce.

³⁸⁷ KRAKOVSKÝ, Roman. *State and society in communist Czechoslovakia*, s. 63–65.

³⁸⁸ Tamtéž, s. 69–70.

³⁸⁹ *Pro Hitlera ano – pro lid nikoli*, Rudé právo, č. 215, 12.9.1951, s. 3.

³⁹⁰ V červenci 1951 došlo v Babicích k vraždě tří funkcionářů MNV. Tato vražda se pak stala záminkou k vykonstruovanému procesu, který byl zaměřen především proti statkářům a kněžím. Více informací v knize: JECH, Karel. *Kolektivizace*, s. 103–104.

³⁹¹ *Pro Hitlera ano – pro lid nikoli*, Rudé právo, č. 215, 12.9.1951, s. 3.

³⁹² Tamtéž.

V článku dále uvádějí příklady z historie s odkazem na křižácká tažení. Spojení Vatikánu s fašismem se objevovalo v propagandě z toho důvodu, že se nacházel na „bývalém Mussolinim území“. Vatikán byl také často obviňován z nacismu, protože jako první uznal Hitlerovu Třetí říši, a zároveň se po válce ujal bývalých nacistů a snažil se je dopravit do Latinské Ameriky, aby se vyhnuli trestům za válečné zločiny.

Propaganda využívající historii nejčastěji používala období husitů, jakožto bojovníků proti katolíkům. Rudé právo psalo: „*S Vatikánem má všecken náš lid jednu zkušenost, opakovanou a potvrzovanou po všechna staletí: vždy, kdykoliv se nepřátele spikli proti našemu národu, kdykoliv nepřítel ohrožoval naši zem, vždy v těchto piklech hrál hanebnou roli Vatikán. Papež nechal hanebně upálit jednoho z největších synů našeho národa, kněze Jana Husa.*“³⁹³ Komunisté husity prezentovali jako lid, který se vzepřel feudální, papežské a světské „krutovládě“. Dokonce se s nimi ztotožňovali a brali se jako jejich nástupci, kteří se vzpírají kapitalistickému světu.³⁹⁴ Také velice často odkazovali k Bílé hoře a následné perzekuci českého lidu, pálení českých knih apod., do kterého byl Vatikán „namočen“. Vatikán komunisté v historii spojovali i s Habsburky, kteří český národ též utlačovali. „*Vatikán žehnal bezpočtukrát Habsburkům, těmto zavilým nepřátelům našich národů. Podporoval je hmotně i materiálně. Vatikánští preláti pronásledovali hrozným způsobem české a slovenské vlastence.*“³⁹⁵ V článku také odkazují k Mnichovu, kdy Svatý stolec údajně razil stejnou politiku jako Hitler a napomáhal mu. „*Vatikán, který o Hitlerových plánech a o Mnichovu dopodrobna věděl a souhlasil s nimi, aktivně připravoval Mnichov. Vatikánští miláčci Hlinka a Tiso připravovali po řadu let rozbití naší republiky. Nepřipravovali by je, kdyby k tomu neměli z Vatikánu plný souhlas a instrukce.*“³⁹⁶ Takovéto prepisování dějin bylo pro komunistickou propagandu typické, jelikož se snažila lidem vštípit myšlenky o Vatikánu, jenž nikdy československý lid nepodporoval a využívala bolestné milníky českých dějin, za kterými údajně stál papež. Podle článku činnost Vatikánu neměla nic společného s náboženstvím, protože papežský stolec se nezajímal o prostý lid a věřící a po celá staletí bojoval proti „naší“ samostatnosti.

Všechny tyto motivy byly shrnuty v titulní straně Dikobrazu v roce 1949,³⁹⁷ na němž papež Pius XII. žehná průvodu s vlajkami nesoucí hákový kříž, bombu, dolar či znak SS

³⁹³ *Vatikán – odvěký nepřítel našeho lidu*, Rudé právo, č. 265, 10.11.1951, s. 6.

³⁹⁴ Více se tomuto tématu věnuje kniha: RANDÁK, Jan. *V září rudého kalicha. Politika dějin a husitská tradice v Československu 1948–1956*. Praha, 2015. ISBN 978-80-7422-373-0.

³⁹⁵ *Vatikán – odvěký nepřítel našeho lidu*, Rudé právo, č. 265, 10.11.1951, s. 6.

³⁹⁶ Tamtéž.

³⁹⁷ Příloha č. 23; Dikobraz, č. 26, 28.6.1949, s. 1.

a křížáků. Všechny tyto vlajky odkazují k militaristické stránce, kdy docházelo k vyvražďování nevinných lidí. Znak dolaru značící USA odkazuje na imperialistickou politiku, ve které je též prolita krev obyčejných lidí.

V budovatelských filmech se téma „proradné“ církve objevovalo velice okrajově oproti soukromým zemědělcům, Němcům, buržoazii atd. Jeden z mála filmů poukazující na spolupráci špiónů s banderovci a církví je film *Akce B*³⁹⁸ od režiséra Josefa Macha. Děj filmu se odehrává v roce 1947, kdy komunisté chtěli zlikvidovat nepřátelskou skupinu Banderovců.³⁹⁹ Ve filmu byla záměrně použita Demokratická strana, která byla trnem v oku komunistům, jelikož v roce 1946 vyhrála volby na Slovensku a šířila kampaň o potřebě pomoci banderovcům. Komunisté však ve filmu odhalují banderovskou tvář zabijáků, dědiců Hitlera, přísluhovačů Západu apod. Do toho se zapojuje církev a kněz tajně lidem káže, aby jim pomohli. Komunisté naopak šíří myšlenky o imperialistech a o možnosti spojení s banderovci, kteří následně pomohou rozpoutat válku. Církev pak špióny a napomahače banderovců ukrývá v klášteře a lže SNB. Jenže se v klášteře najdou padělané doklady o změně identity špiónů. Nakonec pomocí Rudé armády vojáci banderovce porazí a zajmou. SNB také chytí špiónku, která byla napojena na nuncia. V době vzniku filmu byla represe vůči církvi „v plném proudu“, avšak komunisté prezentovali svůj pozitivní obraz, jenž se snažil přesvědčit věřící o „zpátečnickém chování“ římsko–katolické církve, která nechtěla s vládou navázat kontakt. Komunisté přesto podle propagandy respektovali svobodu náboženství, která se nacházela v Ústavě z 9. května 1948. Církev byla vyobrazena jako pomahač a přísluhovač nepřátel. Propaganda však vyzývala, aby se ostražitost a bdělost občanů zaměřila také do církevních řad.

Po Stalinově smrti se ve východním bloku očekávaly změny, proto komunisté přišli s dalšími represivními kroky. Mnoho lidí však katolickou církev začalo vnímat jako symbol národních dějin a kultury.⁴⁰⁰ Změna vzájemných vztahů přinesla volba nového papeže Jana

³⁹⁸ *Akce B* [film]. Režie: Josef Mach. Československo: Československý státní film, 1952.

³⁹⁹ Banderovci byla skupina ukrajinských nacionalistů, kteří se snažili o vznik nezávislé Ukrajiny. Část těchto nacionalistů odešla na Západ přes československé území. Lidé je velice často ztotožňovali s fašisty, a jelikož byli nepřáteli SSSR, komunistům jejich přechod posloužil jako terč a neustále v propagandě zdůrazňovali, jak velké nebezpečí pro Československo představují. Měli vliv i na východě Slovenska, kde pomocí letáků lidem vysvětlovali jejich záměry a cíle. Některé Slováky tak přesvědčili, aby v nadcházejících volbách nevolili komunisty. Po vítězství Demokratické strany na Slovensku ve volbách 1946 byla tato strana nařčena z údajné spolupráce s banderovci. Tuto situaci komunisté využili jako záminku pro napadení politických rivalů. Po únoru 1948 byl zatčen náměstek předsedy vlády Ján Ursíny z Demokratické strany, kterého tisk označil za „pomahače banderovských kurýrů.“ Po únoru 1948 zůstal obraz banderovců v Československu natrvalo zkrzeslen a zfalšován. Více k tomuto tématu: ŘEPA, Tomáš. Ukrajiniští nacionalisté a komunistická propaganda. Zneužití tématu v Československu po roce 1945. In *Paměť a dějiny* 2, 2014, s. 47–57.

⁴⁰⁰ LUXMOORE, Jonathan – BABIUCHOVÁ, Jolanta. *Vatikán a rudý prapor*, s. 122.

XXIII. v roce 1958, ale stíhání duchovních a věřících pokračovalo do poloviny 60. let, kdy se dá hovořit o konci církevních procesů, ne však o konci šikany věřících.⁴⁰¹

3.3.1. Kněží

Komunisté plánovali vytvoření „národní církve“ odtržené od Vatikánu a plně ovládané státem. Proto připravovali opatření, která by umožnila ovládnout církev zevnitř. Jeden z prvních kroků představovalo separování episkopátu od kněží a věřících. Součástí toho byla také rozsáhlá proticírkevní kampaň. Neúspěch tohoto plánu „přinutil“ režim sáhnout k represí.⁴⁰²

Jaroslav Cuhra v knize *Politické procesy*⁴⁰³ rozdělil perzekuci církve do tří fází. První probíhala od února 1948 do podzimu 1949, v níž měly procesy omezenou publicitu a udělovaly se nižší tresty. Druhou fází charakterizoval dobou od přípravy procesu s Josefem Toufarem a od procesu s představiteli řeholních řádů v březnu 1950. V této fázi se odehrála éra veřejných „divadel“, došlo k velkým procesům s vysokou církevní hierarchií včetně té v kláštorech. A třetí fáze probíhala od konce roku 1953 do poloviny 60. let, kterou charakterizuje omezená prezentace procesů.

Komunisté chtěli římsko–katolickou církev podrobit svému diktátu. V roce 1949 vznikl zákon o zřízení Státního úřadu pro věci církevní a zákonu O hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem. Těmito zákony chtěli církev zbavit samostatnosti.⁴⁰⁴

Mezi biskupy se objevovaly dva postoje ohledně jednání s komunisty. Jedním byl postoj arcibiskupa Josefa Berana, který sledoval pokyny z Vatikánu, zatímco litoměřický biskup Trochta se snažil hledat kompromis, jenž by pomohl katolíkům zachovat základní podmínky pro udržení duchovního života.⁴⁰⁵ Vatikánští činitelé předpokládali, že nový režim v Československu bude delšího trvání, a proto doporučovali biskupům, aby se vyhýbali přímému střetu s režimem.⁴⁰⁶

V roce 1948 vyzval arcibiskup Beran církevní příslušníky k rozlišování náboženské činnosti od činnosti politické, které se mají věnovat pouze laici.⁴⁰⁷ Jenže o rok později ho Lidová demokracie prezentovala jako lháře, jenž kuje pikle. Údajně většina kněží a laiků

⁴⁰¹ CUHRA, Jaroslav. *Církevní procesy*, s. 147.

⁴⁰² ČERNUŠÁK, Tomáš a kol. *Papežství a české země v tisíciletých dějinách*, s. 381.

⁴⁰³ CUHRA, Jaroslav. *Církevní procesy*, str. 149.

⁴⁰⁴ PERNES, Jiří. *Dějiny Československa očima dikobrazu*, s. 51.

⁴⁰⁵ HALAS – František X. *Fenomén Vatikán*, s. 597.

⁴⁰⁶ ČERNUŠÁK, Tomáš a kol. *Papežství a české země v tisíciletých dějinách*, s. 380.

⁴⁰⁷ *Prohlášení arcibiskupa dr. Berana*, Lidová demokracie, č. 65, 18.3.1948, s. 2.

začala odmítat jeho „zrádné chování“ a v době, kdy připravoval „vlastizrádné a protistátní štvaniče“, tak ostatní odkazoval na modlitby, aby jeho plány dobře dopadly.⁴⁰⁸

V červnu 1949 komunisté zorganizovali provokaci před pražskou katedrálou, kde se hlasitými výkřiky snažili znemožnit Beranovo kázání. Svobodné slovo to prezentovalo jako pokus arcibiskupa zneužít bohoslužby k útokům na vládu a na tzv. katolickou akci. Údajně se proti jeho výrokům přítomní věřící setkávali s odporem a odsoudili tuto politickou akci s protistátním podtextem.⁴⁰⁹ Následně komunisté donutili arcibiskupa Berana opustit svůj úřad, znemožnili mu kontakt s věřícími a zůstal konfinován ve své rezidenci.⁴¹⁰ Lidová demokracie o něm psala: „*A koncem minulého roku stál arcibiskup dr. Beran tvář v tvář skutečnosti, že je opuštěn nejen veškerým duchovenstvem a poctivými katolíky, ale že také v samotném sboru biskupů a ordinářů se již objevují pochybnosti, zdali lze setrvávat na takovéto cestě rozvratu a protistátní činnosti.*“⁴¹¹ Nucenou internaci komunisté zastírali za prozření ostatních církevních příslušníků nad plány arcibiskupa Berana zmařit socialistické budování a tajně poslouchat vatikánské příkazy.

Trochtova linie se také ocitla ve slepé uličce. V březnu 1951 složilo pět biskupů slib věrnosti republice. Trochta si však uvědomoval nadále se zhoršující stav církve i přes jeho ústupky. V lednu 1953 byl Trochta zatčen a komunisté s ním uspořádali soudní proces.⁴¹² Spolu s dalšími kněžími ho odsoudili z činů velezrady a vyzvědačství. Podle Svobodného slova prováděli „*již léta podle směrnic a ve prospěch Vatikánu špionážní a rozvratnou činnost, jejímž cílem bylo zničit lidově demokratické zřízení v Československu (...) Pokyny Vatikánu k rozvratné činnosti dostával (Trochta – pozn. aut.) od představitelů pražské internunciatury Veroliniho a De Livy*“⁴¹³. Komunisté využili situaci i k likvidaci katolických kroužků pro mládež a obvinili je ze snahy vytvořit protistátní skupinu mládeže řízenou pokyny z Vatikánu. Výsledkem soudu bylo odnětí svobody v řádu několika let. Nejvyšší trest 25 let odnětí svobody dostal Štěpán Trochta.

Od druhé poloviny roku 1949 se rozpoutal tvrdý teror vůči katolické církvi. V novinách se psalo o vině Vatikánu, proč se stát nemůže dohodnout s církví: „*souhlas většiny římskokatolického kněžstva a miliony věřících, mohli naši biskupové uzavřít dohodu církve se státem a přesvědčit papeže a jeho pomocníky, že je tato dohoda v zájmu církve a v zájmu rozvoje*

⁴⁰⁸ *V politice jsme pro politiku státu a národa*, Lidová demokracie, č. 164, 16.7.1949, s. 2.

⁴⁰⁹ *Proti zneužití bohoslužeb*, Svobodné slovo, č. 145, 22.6.1949, s. 2.

⁴¹⁰ HALAS – František X. *Fenomén Vatikán*, s. 598.

⁴¹¹ *V politice jsme pro politiku státu a národa*, Lidová demokracie, č. 164, 16.7.1949, s. 2.

⁴¹² HALAS – František X. *Fenomén Vatikán*, s. 598.

⁴¹³ *Rozsudek nad rozvratníky ve službách Vatikánu*, Svobodné slovo, č. 179, 27.7.1954, s. 4.

*náboženství u nás. A právě tato dobře myšlená pomoc našeho kněžstva a věřících byla tak příkře a nenávistně odmítnuta Vatikánem a některými pány biskupy. Nejen to, všichni tito kněží a věřící byli obviněni z rozkolu, kněží byli tyranisováni a násilím donucováni k odvolání spolupráce v Katolické akci.*⁴¹⁴ Podle propagandy Katolická akce chtěla dosáhnout dohody a spolupráce s církví a přispět k rozvoji římsko–katolické církve v Československu.

V prosinci 1949 došlo k tzv. Čihošťskému zázraku. Při adventní nedělní mši vystoupil farář Josef Toufar na kazatelnu. Ve chvíli, kdy ukázal na oltář a řekl: *„Zde ve svatostánku je náš Spasitel,*“ pohnul se několikrát křížek nad svatostánkem do stran, a nakonec zůstal stát v nahnuté poloze. Toufar si „zázraku“ nevšiml, upozornili ho na to až přítomní věřící a začaly se šířit pověsti. Situaci zaregistrovala SNB a v lednu 1950 Toufara zatkla.⁴¹⁵ Po výsleších a mučení vyšetřovatelé z Toufara vymáhali doznání, že zinscenoval „zázrak“. Nakonec z něj doznání vytloukli. Vedle toho Toufar podepsal i prohlášení, kde sděloval, že udržoval homosexuální pedofilní styky s některými dětmi z Čihošti a okolí.⁴¹⁶

V novinách se objevovaly články vysvětlující politické zákulisí čihošťského případu. Lidová demokracie psala: *„Čihošťský zázrak je další provokace Vatikánu. President republiky Klement Gottwald již upozornil, že vysoká hierarchie stále zřetelněji se stává hlásnou troubou reakce. Sleduje tím rozvrátit s pomocí nevybíravých prostředků náš lidově demokratický řád a zabránit konsolidaci. Podněcovaná je k tomu Vatikánem. Téměř vždy za každou nepřátelskou akci zjistíme prsty a zásahy Vatikánu.*“⁴¹⁷ A dále článek vysvětluje komunistickou verzi případu: *„Loni před vánočními svátky došlo v tamním kostele při kázání k ‚zázračnému‘ vychylování kříže na svatostánku. Z popudu obyvatelstva, které vyjadřovalo své pochybnosti o pravosti ‚zázraku,‘ a vzhledem k šířící se rozvratné šeptané propagandě, že když zůstal obrácen k západu, že je to známka blížícího se politického převratu, války, přiměla státní bezpečnost k ohledání místa. Devatenáct věřících totiž přísahami potvrdilo, že na vlastní oči viděli vychylování se kříže. Načež se v kostele našly zahnuté hřebíky a jiné detaily, které jen zvyšovaly podezření, že jde jen o podvod a o zneužívání citů věřících. Na základě tohoto důvodného podezření přistoupila státní bezpečnost k prošetření onoho znamení a zjistilo se, že jde o kejklřský podvod v podstatě provedený primitivním a jednoduchým mechanismem, jak se mohli novináři na originálu přesvědčit. Dřevěný křížek byl totiž na tabernácku zajištěn gumičkami, aby se nestáčil, s pravé strany stažen spirálovým perem, proti němuž vedl*

⁴¹⁴ *Katolický kněz o hrozbách Vatikánu*, Rudé právo, č. 181, 4.8.1949, s. 3.

⁴¹⁵ VAŠKO, Václav. *Dům na skále 2, církev bojující:1950–květen 1960*. Praha, 2007, s. 26–27. ISBN 978-80-7192-892-8.

⁴¹⁶ Tamtéž, s. 28–29.

⁴¹⁷ *Politické zákulisí čihošťského případu*, Lidová demokracie, č. 56, 7.3.1950, s. 2.

slaboučkový ocelový drát, tažený podél instalace elektrického vedení, jehož koncem viník vychyloval křížek doprava a zpětným tahem k další smyčce na konci drátu bylo možno křížek vychýlit doleva. Montáž na křížku maskoval umělými květy a své pohyby rukou kryl knihami, položenými na zábradlí kazatelny.⁴¹⁸ Rudé právo otisklo rekonstrukci této události i s fotografiemi.⁴¹⁹ Vedle toho se objevovaly ohlasy věřících čtenářů, kteří se vyjadřovali k události jako „urážce víry a náboženství“ a údajně se podívovali nad tím, že církevní hodnostáři Troufarův počin neodsoudili.⁴²⁰ Jak se tento „zázrak“ připravoval se vyjádřil svou titulní stranou týdeník Dikobraz,⁴²¹ na níž jsou církevní hodnostáři připravující pohyby křížů s Ježíšem pomocí drátků.

Komunisté chtěli zfilmovat rekonstrukci „podvodného zázraku“, v kterém by využili samotného Toufara. Natočili s ním pouze jednu scénu, jelikož 25. února podlehl svému špatnému zdravotnímu stavu v důsledku mučení. Krátký dokument byl i přes jeho smrt dotočen a nese název *Běda tomu, skrze něhož přichází pohoršení*.⁴²²

První vykonstruovaný proces namířený proti mužským řeholním řádům z konce března a ze začátku dubna 1950, byl s opatem premonstrátského kláštera v Nové Říši Machalkem „a spol.“⁴²³ Vznikl z popudu církevní komise ÚV KSČ, která plánovala uspořádat proces přímo s Toufarem, který však zemřel dříve. Proto využili „čichošťský zázrak“ pro stíhání opatů Tajovského, Machalka a dalších sedmi představitelů vybraných řeholních komunit.⁴²⁴ Kolem procesu se rozjela typická několikadenní masová kampaň, ve které Rudé právo otisklo obžalovací spis a jednotlivé výpovědi kněží.⁴²⁵ Lidé byli vyzýváni k projevům hněvu a po rozsudku se objevil článek s titulkem „Zasloužený trest“⁴²⁶, v němž účastníci procesu vyjádřili své názory. Tyto názory tvořily odpovědi typu: „Ani jeden slušný člověk je nepolituje.“ Kláštery v novinách označili za střediska protistátní činnosti⁴²⁷ a proces měl ukázat dvojí tvář papežské politiky. Komunisté se snažili přesvědčit lid o spojení amerických imperialistů s nacisty skrze Vatikán. Vatikán a Spojené státy se údajně s domácími agenty spojovali skrz vysoké církevní hodnostáře, kteří za války kolaborovali s Hitlerem.⁴²⁸

⁴¹⁸ *Politické zákulisí čichošťského případu*, Lidová demokracie, č. 56, 7.3.1950, s. 2.

⁴¹⁹ *Jak se udál čichošťský „zázrak“*, Rudé právo, č. 56, 7.3.1950, s. 3.

⁴²⁰ *Ohlas události v Čichošti*, Lidová demokracie, č. 66, 18.3.1950, s. 1.

⁴²¹ Příloha č. 24; Dikobraz, č. 12, 21.3.1950.

⁴²² *Běda tomu, skrze něhož přichází pohoršení* [dokument]. Režie: Přemysl Freiman, 1950.

⁴²³ CUHRA, Jaroslav. *Církevní procesy*, s. 152.

⁴²⁴ VAŠKO, Václav. *Dům na skále 2*, s. 37.

⁴²⁵ *Vysocí církevní hodnostáři v čele skupiny velezrádců a vyzvědačů*, Rudé právo, č. 78, 1.4.1950, s. 3.

⁴²⁶ *Zasloužený trest*, Rudé právo, č. 82, 6.4.1950, s. 5.

⁴²⁷ *Kláštery a církevní řády – střediska protistátní činnosti*, Rudé právo, č. 79, 2.4.1950, s. 5.

⁴²⁸ CUHRA, Jaroslav. *Církevní procesy*, s. 152.

Tento proces se stal podnětem spuštění tzv. Akce K, během které došlo k zavření klášterů a mužských řeholních řádů a jejich konfiskaci. Biskupové, kteří zůstali věrni papeži, obvinili z vlastizrady a uvěznil je.⁴²⁹ Tato akce byla schválena již v srpnu 1949, zprvu bylo ale zapotřebí na ni psychologicky připravit společnost skrz již odehrané církevní procesy.⁴³⁰ Internace udělovali bez soudu vedle biskupů i světským kněžím veškerých mužských řeholí a některým řeholnicím. Mladí řeholníci museli odejít na několikaletou vojenskou službu ve speciálních jednotkách, což fakticky znamenalo nucené práce.⁴³¹ Cílem této akce bylo přimět ke spolupráci vybrané duchovní. Ti, kteří odmítli, vystavili komunisté perzekuci. Na tuto akci navazovala Akce Ř, kdy docházelo k likvidaci ženských řádů.

Druhým velkým proticírkevním procesem byl vykonstruovaný proces s olomouckým biskupem Stanislavem Zelou, který probíhal v listopadu a v prosinci 1950. Biskupa a další duchovní odsoudili za vatikánskou špionáž, vyzvědačství a z příprav války.⁴³² Kolem tohoto procesu se též rozjela masová kampaň, která čtenáře provázela každým dnem stejně jako v případě Milady Horákové. Dokonce se objevil i titulok: „*Tak zněly příkazy z Vatikánu: Rozvracet mírovou výstavbu – připravit nástup následovníků Hitlera.*“⁴³³ Při přípravách procesu bylo rozhodnuto, jak by měla být organizovaná veřejnost, jak rozhořčený lid žádá spravedlivé potrestání „zrádců“. Zahrnuli do toho i „vlastenecké kněží“, kteří jejich činnost odsuzovali.⁴³⁴ Podobná propaganda se objevovala i například v procesu se slovenskými biskupy na začátku roku 1951, kdy je v novinách označili za „válečné štváče“. Identické články týkající se procesů vycházely i v Lidové demokracii a Svobodném Slovu. Ač deník Lidová demokracie patřil lidové straně, informoval o probíhajících soudech se „zrádnými“ kněžími apod. Tento deník se svými texty nelišil od Rudého práva. Lidová demokracie se také vyjadřovala proti Vatikánu, ale oproti jiným třídním nepřátelům byl slovník umírněnější.

Pro procesy po roce 1953 je charakteristická menší prezentace boje proti katolictví, naopak se vyzdvihoval boj proti náboženství. Docházelo k útokům proti věřícím. Komunisté vnímali například výuku náboženství či tajné bohoslužby jako velezradu. Procesy s řeholníky početnějších řádů skončily až v roce 1963, ale to neznamenal, že šikana věřících z každodenního života zmizela.⁴³⁵

⁴²⁹ LUXMOORE, Jonathan – BABIUCHOVÁ, Jolanta. *Vatikán a rudý prapor*, s. 111.

⁴³⁰ VAŠKO, Václav. *Dům na skále 2*, s. 26.

⁴³¹ HALAS – František X. *Fenomén Vatikán*, s. 600

⁴³² *Velezrada, vyzvědačství a příprava války – zločiny agentů Vatikánu proti republice a jejímu lidu*, Rudé právo, č. 281, 28.11.1950, s. 3.

⁴³³ *Tak zněly příkazy z Vatikánu: Rozvracet mírovou výstavbu – připravit nástup následovníků Hitlera*, Rudé právo, č. 283, 30.11.1950, s. 3.

⁴³⁴ VAŠKO, Václav. *Dům na skále 2*, s. 252.

⁴³⁵ CUHRA, Jaroslav. *Církevní procesy*, s. 154.

Film poukazující na spolupráci církevních představitelů se „starou buržoazní gardou“, respektive v tomto filmu s velkostatkářem, je film *Slepice a kostelník*⁴³⁶ od Oldřicha Lipského a Jana Strejčka. Vystupuje zde velkostatkář Voznica, v jehož spárech se nachází kostelník Kodýtko, jenž napomáhá statkáři se sabotážemi proti JZD. Na druhou stranu zde vystupuje „pokrokový kněz“, který motivuje vesničany k účasti na nedělních brigádách a upozorňuje Kodýtko na nekalé myšlenky Voznici. Kostelník je hodinářem a dá se na něj pohlížet dvěma způsoby: jako na menšího živnostníka a jako na přísluhovače Vatikánu. Záměry Svatého stolce jsou lehce naznačeny ve scéně, kdy Voznica mluví s farářem o příkázání „farářových nadřízených“. V tom ho pokrokový kněz přerušuje, že o něm má špatné mínění a chce odejít, jelikož netouží poslouchat zrádcovské plány. Film byl natočen v době, kdy komunisté sváděli taktický zápas s katolickou církví a duchovní museli složit slib.⁴³⁷

V zobrazování církve jakožto nepřítel museli být komunisté velice opatrní, aby si proti sobě nepopudily regiony s větším počtem věřících. Šli na to takticky a podle mého zhodnocení u mnoha lidí dosáhli svého cíle a stali se z nich lidé, kteří raději trávili nedělní dopoledne jinými aktivitami než návštěvami bohoslužeb, ač je na uvážení, zda je opravdu lákal nový cyklický čas či do kostelů nechodili ze strachu z možné perzekuce. Tato kapitola se tohoto tématu pouze lehce dotýká a pouze poukazuje směr, jakým se komunistická propaganda vydávala. Pro rozšíření obzorů, co se týče perzekuce církve, doporučuji třídílnou monografii od Václava Vášky *Dům na skále*,⁴³⁸ ve které dopodrobna rozebírá motivy a jednotlivé procesy.

⁴³⁶ *Slepice a kostelník* [film]. Režie: Oldřich Lipský, Jan Strejček. Československo: Československý státní film, 1951.

⁴³⁷ SLINTÁK, Petr – ROTTOVÁ, Hana. *Venkov v českém filmu*, s. 249.

⁴³⁸ VÁŠKO, Václav. *Dům na skále 1, Církev zkoušená: 1945 – začátek 1950*. Praha, 2004. ISBN 80-7192-891-7. VÁŠKO, Václav. *Dům na skále 2, Církev bojující: 1950–květen 1960*. Praha, 2007. ISBN 978-80-7192-892-8. VÁŠKO, Václav. *Dům na skále 3, Církev vězněná: 1950–1960*. Praha, 2008. ISBN 978-80-7192-893-5.

3.4. Židé a Izrael

Během první světové války ministr zahraničních věcí Velké Británie Arthur Balfour sepsal deklaraci, jež plánovala zřízení státu pro Židy. Po rozpadu Osmanské říše Společnost národů udělila mandát pro Palestinu Spojenému království, a tak započala vlna přistěhovalectví Židů na toto území. Po druhé světové válce, holocaustu a poválečných pogromech imigrace na území Palestiny stoupala. V létě 1945 se konala sionistická konference v Londýně, která si kladla za cíl prohlásit Palestinu za židovský stát. V únoru 1947 kvůli velké hospodářské krizi Velká Británie ukončila hospodářskou a vojenskou pomoc Řecku, svou správu v Indii a předala území Palestiny OSN. Na Valném shromáždění OSN většina zemí odhlasovala vznik dvou států na tomto území. Dne 14. května 1948 vznikl stát Izrael. Proti vzniku Izraele se ohradily arabské země a vypukla válka za nezávislost. Na území nově vzniklého židovského státu vpadla vojska z Jordánska, Egypta, Iráku, Libanonu a Sýrie. Jemen a Saúdská Arábie se též války účastnily, ale v omezené míře. Nový židovský stát uhájil svou existenci, avšak válka skončila neuznáním státu ze strany arabských zemí a bylo uzavřeno pouze příměří, které otvíralo prostor pro další válečné krize v následujících letech.⁴³⁹

Zpočátku vznik Izraele podporoval i Sovětský svaz. Dokonce tento stát uznal mezi prvními, ale po příklonu Izraele na stranu západních států se v roce 1949 stali Židé komunistickými nepřáteli. V Sovětském svazu a jeho satelitech se rozjela propaganda zaměřená proti kosmopolitismu. Ač kampaň nebyla primárně protižidovská, slovo kosmopolita se postupně začalo chápat jako synonymum slova Žid.⁴⁴⁰ Vysvětlení, co vlastně kosmopolitismus představoval, se objevilo v projevu Václava Kopeckého z roku 1952. Pronesl: „*Význam pojmu ‚kosmopolitismus‘ naznačuje sám překlad tohoto řeckého termínu. Kosmopolitismus znamená světoobčanství. My víme, že tento pojem, jehož obsahem je umrtvení vztahů k vlastní rodé zemi, k vlastnímu národu, a přijetí mentality o příslušnosti k jakési beznárodní světové obci, vznikl jako ideologický produkt kapitalistického vývoje. A to onoho období kapitalistického vývoje, v němž se vytvořily mezinárodní vztahy kapitalismu a více pak onoho vývojového období, v němž se kapitalismus při svém monopolním charakteru stal imperialismem, systémem kořistnického znásilňování, ovládnutí a útlaku národů ze strany utiskovatelského velmocenského kapitalismu.*“⁴⁴¹

⁴³⁹ NÁLEVKA, Vladimír. *Světová politika*, II, s. 72–78.

⁴⁴⁰ ŠIMANOVÁ, Kateřina. Odrodílci, zrádci, vrazi v bílých pláštích: obraz "Žida" jako "nepřítele" v propagandě pozdního stalinismu. I. In *Soudobé dějiny 1–2*, 2014, s. 15–16.

⁴⁴¹ KOPECKÝ, Václav. *Proti kosmopolitismu jako ideologii amerického imperialismu*. Praha, 1952.

V zobrazování „kosmopolitů“ používali protižidovské znaky, ale ty nejsou na první pohled zcela zřejmé. Nelze mluvit o komunistických čistě antisemitských kampaních. Komunisté se vydávali za „obránce Židů“ a vystupovali proti antisemitismu. Antisemitismus v propagandě zobrazovali jako „obranu proti americké špionážní, diversantské a rozvratnické agentuře“. Židé tedy byli spojováni jak s vnitřním, tak i s vnějším nepřítelem, jelikož žili jak uvnitř státu s buržoazními myšlenkami, tak podléhali mezinárodnímu sionismu.⁴⁴²

Podle propagandy kosmopolité byli vychováni v buržoazním kapitalismu, proto je velice často spojovali s Wall Streetem. Toto spojení dávalo komunistům v kampani možnost odhalovat jejich „špionáže“ pro západní imperialisty, jelikož podle propagandy byli Židé „rozeseti“ po celém světě a „nesrostli s národem a se zemí, ve které žili“⁴⁴³. Už titulky propagandistických článků byly stylizovány jako upozornění proti imperialistickým tendencím, například článek s titulkem „*Izrael – základna amerického imperialismu*“⁴⁴⁴ z roku 1953, který obsahoval plno znaků k očerňování Židů, jež komunisté využívali. V článku se psalo o cílech sionistů: „(...)Na jedné straně široce založenou špionážní a záškodnickou činnost, za pomoci a prostřednictvím československých agentů sionismu, rušit úspěšně budování socialismu v Československu a podkopávat jeho mírovou politiku vnitřní i zahraniční; na druhé straně nejrůznějšími podvodnými machinacemi prováděnými v hospodářské oblasti na újmu Československa přispívat posilování hospodářského a vojenského potenciálu Izraele jako připravované středomořské základny americké agresivní politiky.“⁴⁴⁵ Americký židovský kapitál údajně proměnil Izrael v „základnu amerického imperialismu na Blízkém východě“. Cílem sionistů tedy bylo podkopat socialistické budování v Československu pomocí agentů a sabotážemi v hospodářství. Podle článku „*veškerý vliv v sionistické organizaci strhává na sebe skupina amerických židovských multimilionářů a miliardářů, kteří společně s ostatními wallstreetskými magnáty rozhodují o vládě a o výbojných plánech USA*.“⁴⁴⁶ Kosmopolité se stali nástrojem „imperialistické reakce“ a především USA. Stalin v prosinci 1952 prohlásil, že „každý Žid je potencionální špion USA“⁴⁴⁷. Za touto podřízeností mohla údajně dohoda „Morgenthau–Acheson“⁴⁴⁸ z roku 1947, která zavazovala „USA poskytnout pomoc Izraeli za

⁴⁴² ŠIMANOVÁ, Kateřina. *Odrodilci, zrádci, vrazi v bílých pláštích*, s. 38.

⁴⁴³ Tamtéž, s. 24–25.

⁴⁴⁴ *Izrael – základna amerického imperialismu*, Rudé právo, č. 42, 11.2.1953, s. 3.

⁴⁴⁵ Tamtéž.

⁴⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁴⁷ FIGES, Orlando. *Revoluční Rusko 1891–1991*, s. 265.

⁴⁴⁸ Ve skutečnosti se jednalo o Americko–izraelskou dohodu, která tvořila 4 body. Body obsahovaly například dohodu, že USA bude vysílat do Izraele silné zastoupení námořnictva, letectva a ostatních vojenských sil. Dále také, že izraelský hlavní štáb bude ve všech vojenských otázkách podřízen americkému velení a izraelské důstojnické kádry budou vyškoleny na americké vojenské akademii. Zavazovala Izrael k neutrálnímu postoji s výjimkou přímého konfliktu mezi USA a SSSR. Více: HABERMANN, Tomáš. *Cesta Československa*

to, že Izrael bude plně zapojen do amerických plánů příprav nové války a sionistické organizace se stanou filiálkou americké špionážní výzvědné služby.“⁴⁴⁹

Podle Rudého práva „sionisté ve službách amerického imperialismu rozdmýchávají židovský buržoasní nacionalismus mezi obyvatelstvem židovského původu. Drze hlásají, že všichni lidé židovského původu na světě mají považovat stát Izrael za svou ‚zaslíbenou zemi‘ – za ‚svůj stát‘.“⁴⁵⁰ Sionisté jsou dokonce ironicky odsouzeni z nacistického rasismu, který s podporou USA plánují obrátit proti slovanským národům. Také se psalo, že „izraelské vládnoucí kruhy spolupracují s novonacistickými vládci v západním Německu“. Dohoda mezi západním Německem a Izraelem týkající se reparací byla prezentována jako podpora světové sionistické organizace od „bonnských novonacistů“. Dále komunisté reagovali na návštěvu izraelské vládní delegace v Jugoslávii v roce 1952 názorem, že se chtějí přiučít „od Tita, jak ještě tvrději fašizovat Izrael“.

V propagandě také komunisté využili maloburžoasní zázemí a Rudé právo psalo: „Nabubřele vychvalují ‚výstavbu‘ Izraele za pomoci amerického kapitálu, aby zamaskovali vykořisťování lidu domácími i zahraničními imperialisty, nestydí se dokonce žvanit o ‚izraelském socialismu‘.“⁴⁵¹ Údajně američtí imperialisté ovládají hospodářství Izraele skrze velké společnosti. V zemi pod tíhou vojenských vydání zuří inflace, roste nezaměstnanost, bída a hlad.⁴⁵² Také uváděli, že izraelské hospodářství bylo „vydáno na milost a nemilost americkým monopolům, které pod zástěrkou ‚pomoci‘ a ‚zdarů‘ pronikají se svým kapitálem do země, provádějí militarizaci Izraele a činí z něho své odraziště na Blízkém Východě.“⁴⁵³

Komunisté označili emigraci do Izraele jako „podlehnutí sionistických lživých slibům“, jelikož údajně přistěhovalci žili v ubohých poměrech a sionistická organizace plánovala naverbovat do Izraele čtyři miliony Židů, aby měl americký imperialismus zázemí a vojáky pro agresivní plány na Blízkém a Středním Východě. Izrael také obvinili z rasismu vůči Arabům, kdy se údajně sionisté prohlásili za vyšší rasu, a naopak Araby za rasu nižší. Rasismus převzali podle propagandy z „amerického způsobu života“⁴⁵⁴.

Propaganda kosmopolitu nazývala zrádcem a zbabělcem, kterému se nedá věřit. Byl spojován s vydíráním, vyhrožováním a pomluvami. Na karikaturách se většinou hnusně

od podpory sionismu k antisionismu (1947–1957). Dizertační práce. Univerzita Karlova v Praze. Pedagogická fakulta. Praha, 2017, s. 206.

⁴⁴⁹ Špinavá role Izraele a sionismu, Rudé právo, č. 44, 13.2.1953, s. 4.

⁴⁵⁰ Izrael – základna amerického imperialismu, Rudé právo, č. 42, 11.2.1953, s. 3.

⁴⁵¹ Tamtéž.

⁴⁵² Tamtéž.

⁴⁵³ Americké monopoly vládnou v Izraeli, Rudé právo, č. 60, 1.3.1953, s. 5.

⁴⁵⁴ Izrael – základna amerického imperialismu, Rudé právo, č. 42, 11.2.1953, s. 3.

chichotá, syčí a prská či se vzteká.⁴⁵⁵ Podle komunistů se „štítí“ manuální práce a obohacovali se na úkor nižších vrstev.⁴⁵⁶

V zobrazování Židů byli komunisté velice opatrní. Nechtěli, aby si je lidé spojovali či pletli s nacistickou propagandou, proto obrazy Žida jako takového v karikaturách nenalezneme. Židé se na obrázcích spíše objevovali jako kapitalisté v cylindru a fraku s výraznějšími semitskými rysy jako například skobovité nosy či husté ježaté obočí s černými vlasy.⁴⁵⁷

Antisemitská kampaň se šířila po celém východním bloku. V Sovětském svazu se v roce 1952 odehrál tzv. případ lékařů. V roce 1948 doktorka kremelské nemocnice 2 dny před smrtí Ždanova⁴⁵⁸ napsala Stalinovi dopis, v němž obvinila personál, že nerozeznal závažnost Ždanovova zdravotního stavu. Dopis Stalin nejdříve ignoroval a využil ho o tři roky později. Obvinil kremelské lékaře z příslušnosti k „sionistické konspiraci“, která měla za cíl zavraždit členy vedení. Následkem „lékařského spiknutí“ zatkli a mučili stovky doktorů a funkcionářů.⁴⁵⁹ Jak tzv. případ lékařů, tak i další odhalená „protistátní spiknutí“ ve východním bloku odkazovala na podvrtné činnosti USA. Po lékařském případu v Sovětském svazu se obraz kosmopolitů proměnil a odkazoval na skupinovou organizovanou činnost. Kampaň byla více antisemitská a poukazovala k jidášství, což symbolizovalo zaprodanost.⁴⁶⁰ Také využili stereotypy o Židech známé již od středověku jako například židovské rituální vraždy nevinných. Šířil se obraz Židů jako vrahů zabíjející pro západní imperialismus. Sionismus začali více propagovat jako židovský buržoazní nacionalismus.⁴⁶¹

V československé propagandě se tažení proti sionismu plně rozjelo během procesu s Rudolfem Slánským, ve kterém obvinili 14 lidí, z toho většinu vybrali kvůli židovským předkům. Slánského dokonce označili za „Jidáše“, což může odkazovat k plně rozjeté sovětské antisemitské kampani po „lékařském spiknutí“. V rámci kampaně „Stalinovu bandu“ nazvali sionisty, kteří pomáhali Spojeným státům a Izraeli na úkor Československa. Byla proti nim použita i znalost několika jazyků nebo dlouhodobý pobyt v zahraničí. Komunisté to vykládali

⁴⁵⁵ ŠIMANOVÁ, Kateřina. *Odrodilci, zrádci, vrazi v bílých pláštích*, s. 22.

⁴⁵⁶ Tamtéž, s. 22–23.

⁴⁵⁷ Příloha č. 25; Dikobraz, č. 7, 15.2.1949, s. 2.

⁴⁵⁸ Andrej Ždanov byl sovětský komunistický politik a ideolog. Ždanov proslul propagandistickým tažením proti Západu. Tomuto typu propagandy se začalo říkat podle autora „ždanovščina.“ Propaganda podporovala růst xenofobního ruského nacionalismu a součástí toho byla i absurdní tvrzení o úspěších sovětské vědy, která vynalezla například žárovku, parní stroj i rádiové vysílání. Více: FIGES, Orlando. *Revoluční Rusko 1891–1991*, s. 262.

⁴⁵⁹ FIGES, Orlando. *Revoluční Rusko 1891–1991*, s. 264–265.

⁴⁶⁰ ŠIMANOVÁ, Kateřina. *Odrodilci, zrádci, vrazi v bílých pláštích*, s. 32–33.

⁴⁶¹ Tamtéž, s. 33.

jako důkaz jejich kosmopolitismu.⁴⁶² Tímto tématem se ale více zabývá kapitola „Nepřátelé uvnitř strany“.

⁴⁶² KOUROVÁ, Pavlína. *Propagandistické kampaně v Československu v letech 1948–1953*. Disertační práce. Univerzita Karlova. Pedagogická fakulta. Praha, 2013, s. 297–298.

3.5. Jugoslávie a „titoismus“

Komunistická Jugoslávie nebyla demokratická, ale zároveň se nejednalo o totalitní režim. V meziválečném období v Jugoslávii měli právo volit pouze muži. Ženy získaly volební právo pod komunistickou vládou. Podle Ladislava Cabady se o poválečné Jugoslávii má spíše hovořit jako o personální diktatuře či budování kultu osobnosti. Komunistický model se začal rýsovat během roku 1943, kdy nejsilnější stranou uvnitř jugoslávského partyzánského hnutí byli komunisté v čele s Josipem Brozem Titem. Tito usiloval o monopol moci, v letech 1945–1953 se stal předsedou vlády a od roku 1953 prezidentem. K budování kultu osobnosti přispěla roztržka se Sovětským svazem a následná militarizace. Jugoslávský model vykazoval známky pretotalitního politického systému, ve kterém vládli komunisté a prosazovaly se tradiční hodnoty jako kolektivismus, rovnostářství, snaha o autarkii, poslušnost vůdci a vnitřní policie pronásledovala skutečné či domnělé nepřátele režimu. I zde se prosazovalo plánované hospodářství. První pětiletka byla vyhlášena v roce 1946 a kladla si za cíl proměnit Jugoslávii v průmyslový stát.⁴⁶³

Po válce Moskva začala Jugoslávii vyčítat nacionalismus a vyžadovala od ní bezpodmínečnou poslušnost. Na počátku roku 1948 Stalin kritizoval Bulharsko a Jugoslávii kvůli nedostatečným konzultacím se Sovětským svazem ohledně zahraniční politiky. V té době se hovořilo o možnosti spojení Bulharska s Jugoslávií, ale oba státy měly rozdílné představy o budoucím začlenění. Bulhaři chtěli fungovat na bázi dualismu, zatímco Jugoslávie chtěla, aby se Bulharsko stalo sedmou zemí v rámci federace. Na jaře 1948 Stalin požadoval od Jugoslávie slib konzultování své zahraniční politiky. Jugoslávští komunisté se postavili proti pokynům Stalina a Kominformy, jelikož Titovi partyzáni vyhráli válku i bez velkého přispění ze strany Rudé armády. Neuposlechnutí pokynů vedlo k rozporu, kdy Moskva zaslala dopis vyčítající všechny chyby a očekávala podvolení ze strany Jugoslávie. Tito však tento přístup odmítl a s tím i účastnit se jednání Kominformy v Bukurešti v červnu 1948. Moskva vydala rezoluci, ve které Jugoslávii vyloučila z Kominformy. Došlo k ekonomické blokádě a hrozila vojenská invaze.⁴⁶⁴ Celá tato událost byla doprovázena velkou propagandou proti Titovi, jakožto klíčovému nepříteli. Rudé právo psalo o Titově skupině jako o skupině politických vrahů: *„Titova skupina nehodlá přiznat, a opravit svoje chyby. Správněji: bojí se tak učinit, chybí jí mužnost, aby je přiznala. Aby bylo možno přiznat svoje chyby a opravit je, nutno mít odvahu.*

⁴⁶³ CABADA, Ladislav. Byla Titova Jugoslávie totalitním státem? In *BUDIL, Ivo T. Totalitarismus*. Plzeň, 2005, s. 42–51. ISBN 80-903412-3-3.

⁴⁶⁴ NÁLEVKA, Vladimír. *Kapitoly z dějin studené války I.*, s. 46–49.

*Ba co huř! Tato skupina ze strachu chystá a provádí represálie proti každému, kdo se osměluje připomínat její chyby.*⁴⁶⁵ Údajně bylo chování Jugoslávie „proti-leninské“, jelikož nacionalismus se s marxismem vylučuje. V článku uvedli, že „*Lenin praví: Buržoasní nacionalismus a proletářský internacionalismus, toť jsou dvě nesmiřitelně nepřátelská hesla, odpovídající dvěma velkým třídním táborům celého kapitalistického světa a vyjadřuje dvě politiky a co více, dva světové názory.*“⁴⁶⁶ Na druhou stranu Tito podle článku propagoval jednotnou protiimperialistickou frontu, ale jen proto, aby oklamal prostý lid. Přestože se Titova propaganda halila do pláštíku lásky k SSSR, snažila se Sovětský svaz pošpinit a zničit lidově demokratické státy pro „radost imperialistů“.

V celém sovětském bloku následně po roztržce proběhly čistky a zatýkání tzv. „titoistů“. Titoisté byli komunisté, kteří upřednostňovali národní cestu k socialismu nezávisle na Moskvě. V propagandě často docházelo k záměně tohoto termínu za „trockisty“ či „kontrarevolucionáře“⁴⁶⁷. Došlo k vnitrostranickým čistkám uvnitř komunistických stran. Nejznámější procesy, které skončily popravami, byly s ministrem zahraničí Lászlo Rajkem v Maďarsku, s Rudolfem Slánským v Československu a s místopředsedou vlády a generálním tajemníkem bulharské komunistické strany Trajčo Kostovem v Bulharsku. Z titoismu obvinili komunisty, kteří se s Titem znali osobně. Problém tvořil fakt, že Tito ve 30. letech organizoval Interbrigády ve španělské občanské válce, a tedy se s ním znalo mnoho komunistů. Například Rákosi se s Titem znal více než Rajk, ale nastrčil ho místo sebe. Vedle obvinění z titoismu ho nařkli ze špionáže a „agentství“. Po skončení procesu s Rajkem a spol. byly ostatní státy vyzvány najít „dalšího Rajka“ ve svých stranách. V Bulharsku se rozjel proces s Kustovem, protože nechtěl do Moskvy zasílat ekonomické záležitosti státu bez jeho vědomí. Stalin v tom spatřoval stopy Titovy politiky. V procesu ho obvinili z protisovětské propagandy, z rozšiřování protistranických metod a za spolupráci s britskou, americkou a jugoslávskou špionážní organizací. Následně se pak v Československu odehrál proces se Slánským ale o tom podrobněji v další kapitole. V Polsku z titoismu obvinili Władysława Gomułku, ale i přes přípravy proces nebyl realizován. Podobný případ se odehrál i v Rumunsku. V těchto procesech obvinili vedle „hlavních pohlavárů“ i další komunisty.⁴⁶⁸

V propagandě „Titovu bandu“ označovali za „úhlavního nepřítele“, který šířil pomlavy o Sovětském svazu a lidově demokratických zemích. Tito se přidal na stranu „podněcovatelů

⁴⁶⁵ *Nacionalismus Titovy frakce vede k izolaci Jugoslávie*, Rudé právo, č. 212, 10.9.1948, s. 2.

⁴⁶⁶ Tamtéž.

⁴⁶⁷ FIGES, Orlando. *Revoluční Rusko 1891–1991*, s. 259.

⁴⁶⁸ FEINBERG, Melissa. *Curtain of lies*, s. 1–30.

války“ a podle propagandy bylo potřeba ho zastavit.⁴⁶⁹ Noviny ho často označovaly za „zbabělce“ či „zrádce“. V roce 1950 Rudé právo tvrdilo, že Titovská Jugoslávie byla vytvořena během války z velkého špionského aparátu anglo–americké zpravodajské služby. Jugoslávie se tak stala „špionážní centrálou“ či „vojenskou základnou pro útok proti Sovětskému svazu“⁴⁷⁰.

Po roztržce byla v Jugoslávii prosazena kolektivizace zemědělství, která trvala do roku 1953, kdy režim umožnil znovuvytvoření soukromých hospodářství. Lze také říct, že roztržka znamenala zastavení totalitarizace společnosti a snahu navrátit se k marxismu. V roce 1950 v Jugoslávii vyhlásili model tzv. samosprávného socialismu, jenž spočíval na ideje zodpovědnosti dělnických rad uvnitř jednotlivých podniků v otázce ekonomické a také se začal prosazovat liberálnější přístup.⁴⁷¹ Svobodné slovo psalo: „*Titovci se snaží ze všech sil, aby vyhověli všem přímým i zastřeným rozkazům Wall Streetu. Horečně válečné přípravy zruinovaly už Jugoslávský mírový průmysl, takže titovci oficiálně ‚odložili‘ splnění tak zvaného pětiletého plánu o jeden rok. Místo toho proměňují rychle i poslední průmyslové závody, které ještě měly mírovou výrobu, na podniky na výrobu zbraní a válečných potřeb. (...) Většinu členů ‚dělnických rad‘ tvoří náměstkové ředitelů, jejich přísluhovači z řad administrativních zaměstnanců a funkcionářů titovské strany.*“⁴⁷² Dále se psalo o dosazování bývalých majitelů továren do správy závodů, kteří obnovili „kapitalistické vymoženosti“ jako například: systém pokut pro snižování dělnické mzdy, špionský aparát pod vedením důstojníka fašistické policie a terorizování dělníků. O zisk se údajně dělili „*špičky titovské fašistické kliky a kapitalisté.*“⁴⁷³

Československý tisk poté upozorňoval na „*zhoršování vyživovací situace v Jugoslávii*“⁴⁷⁴. Článek stavěl do rozporu „systém lístků“ v Jugoslávii s přidělovými lístky v ostatních lidově demokratických státech. Údajně si v Jugoslávii pracující lid nemohl na lístky koupit potraviny, které by chtěl. Každému byl přidělen některý „magazín“ (pozn. prodejnu), jenž určoval, kdo co dostane. Množství dávek se neřídilo podle přidělů na potravinových lístcích. Průměrný spotřebitel údajně dostával mouku pouze tehdy, když se zřekl určitého množství chleba. Podle propagandy Jugoslávec téměř již nevěděl, jak vypadá houska a rohlík. Dělník stejně tak jako úředník ve svém obchodě nic nedostal. Zato existovaly „magazíny“ důstojníků, vysokých státních úředníků apod., které byly velice dobře zásobeny, ale obyčejný

⁴⁶⁹ *Titova klika – úhlavní nepřítel socialismu*, Rudé právo, č. 104, 4.5.1949., s. 2.

⁴⁷⁰ *Titova fašistická klika – úhlavní nepřítel zemí lidové demokracie*, Rudé právo, č. 42, 18.2.1950, s. 3.

⁴⁷¹ CABADA, Ladislav. *Byla Titova Jugoslávie totalitním státem?*, s. 48–49.

⁴⁷² *Titovci dosazují do továren kapitalisty*, Svobodné slovo, č. 155, 3.7.1951, s. 2.

⁴⁷³ Tamtéž.

⁴⁷⁴ *Zhoršování vyživovací situace v Jugoslávii*, Rudé právo, č. 58, 10.3.1949, s. 2.

dělník tam nesměl vstoupit. Na rozdíl od lidově demokratických států, jenž se snažily zajišťovat potraviny především pro pracující lid a z důvodu možné diskriminace pracujících vrstev a korupci vládnoucí třídy, se těchto vyhrazených obchodů vzdaly. V novinách se objevovaly titulky jako: „*Hospodářské zločiny Titovy kliky*“⁴⁷⁵ nebo „*Titovská zemědělská politika slouží kulakům*“⁴⁷⁶.

V karikaturách se též zobrazoval bídný život v Jugoslávii. Jednou z nich je karikatura z týdeníku Dikobraz z roku 1950, ve které se nacházejí podvyživené a otrhané lidi s plačícím dítětem. Narážky na kapitalistický systém se objevují ve více symbolech. Asi nejzřejmější je kontrast cedule „očisti si boty!“ s bosýma nohama chudiny. To poukazuje na Titovu politiku vedoucí ke zbídačování pracujících lidí. Další zachycení kapitalistického systému se nachází nejen v nadpisu na dveřích se zmínkou o Marshallově plánu, ale v pozadí se tyčí továrna s nápisem Coca-Cola. Tato karikatura má poukázat na Tita jako zrádce vlastního lidu, jelikož ho obětoval za americké dolary a kapitalistický systém.⁴⁷⁷

Tito po roztržce též zahájil čistky ve straně a zbavil se všech spojenců Stalina. Z obavy možné intervence ze strany Moskvy se obrátil na Západ.⁴⁷⁸ V roce 1953 v Ankaře podepsali ministři zahraničí Jugoslávie, Řecka a Turecka dohodu o přátelství a spolupráci. Tím si Tito zabezpečil pomoc NATO v případě napadení, přestože do něj nikdy nevstoupil. Do Jugoslávie zamířili poradci, zbraně a půjčky ze Západu.⁴⁷⁹ Z tohoto důvodu byla Jugoslávie spojována právě s kapitalisty a imperialisty. Rudé právo už v roce 1949 psalo o „Titově klice“, která již dávno spolupracovala s imperialisty a dále komentovalo: „*Celý svět poznal, jak nacionalistická banda Titova je expertem ve lži a v provokaci a jak rafinované ve straně i v zemi užívá metod podvodu, násilí a bezecti. Ve slovech přísahají, že jsou věrni SSSR, bolševické straně a marxismu, ale ve skutečnosti jsou na kolenou před finančními magnáty západu, s nimiž se dohadují o nejlepší ceně za prodej Jugoslávie. Připravili za zády KS a jugoslávských národů nejstrašnější zradu mezinárodního socialismu a otevřeli průlom do jednotné socialistické fronty, vycházejíce takto vstříc agresivním plánům imperialistů proti SSSR a lidovým demokraciím.*“⁴⁸⁰

⁴⁷⁵ *Hospodářské zločiny Titovy kliky*, Rudé právo, č. 152, 29.6.1949, s. 3.

⁴⁷⁶ *Titovská zemědělská politika slouží kulakům*, Rudé právo, č. 4, 5.1.1950, s. 2.

⁴⁷⁷ Příloha č. 26; Dikobraz, č. 3, 17.1.1950, s. 6.

⁴⁷⁸ Pro rozšíření obzorů doporučuji knihu: VOJTĚCHOVSKÝ, Ondřej. *Z Prahy proti Titovi. Jugoslávská prosovětská emigrace v Československu*. Praha, 2012. ISBN 978-80-7308-428-8.

⁴⁷⁹ NÁLEVKA, Vladimír. *Kapitoly z dějin studené války I.*, s. 48–49.

⁴⁸⁰ *Titova klika již dávno přešla do tábora imperialismu*, Rudé právo, č. 64, 17.3.1949, s. 2.

Začaly se objevovat titulky jako „*Titova klika ve službách válečných štváčů*“⁴⁸¹, „*Tito zrazuje za jidášský groš jugoslávský lid*“⁴⁸² nebo „*Titovci – služebníci imperialismu*“⁴⁸³. Propaganda Tita neustále obviňovala ze zrady proletariátu kvůli americkým dolarům, pro které byl ochoten udělat vše, například i odevzdat nezávislost vlastního státu, podporovat „blok války“ a podlézat mu. Údajně obchodní smlouvy uzavřené se „západními imperialisty“ umožňovaly Západu rozhodovat o hospodářství v Jugoslávii. Kapitalisté tedy určovali, co by se mělo pěstovat a vyrábět a co vyvážet ze země. Dále podle propagandy měli v plánu „vydrancovat“ jugoslávské doly na barevné kovy a zničit lesní bohatství.⁴⁸⁴ V karikaturách často „jugoslávského diktátora“ zobrazovali vedle „kapitalistických vůdců“ nebo v nich poukazovali na mrhání životů jugoslávských občanů. Titova karikatura z roku 1951 zobrazující lebky a znaky dolarů má evokovat jeho údajnou politiku, ve které se podřizuje kapitalistům za cenu životů vlastního lidu.⁴⁸⁵

Propaganda Tita spojovala také s fašismem. Označovali ho za „podněcovatele války“, který navázal na nacistické Německo. Rudé právo ho nejednou porovnávalo s Hitlerem a Mussolinim. Například: „*Vyhrožoval Bulharsku a Albánii způsobem, který se ničím nelišil od projevů Hitlera a Mussoliniho. Oznámil ‚uzavření‘ jugoslávsko–řeckých hranic, manévr, za kterým se skrývala skutečnost, že propůjčil jugoslávské území řeckým monarchofašistům k útokům na demokratickou armádu. A konečně povolal si italského vyslance a vyjednal s ním základnu politické spolupráce s italskou vládou, vedenou vatikánskou katolickou stranou.*“⁴⁸⁶ V roce 1949 se objevil článek, kde dokonce tvrdili, že Jugoslávie zavedla fašistický režim, ve kterém nezákonně zatýkají sovětské občany.⁴⁸⁷ V dalším článku se psalo: „*Aby udusila revoluční hnutí v Jugoslávii, aby vykořenila hluboké sympatie jugoslávského lidu k Sovětskému svazu, Titova klika nastolila fašisticko–gestapácký režim a vyvraždí nejlepší, čestné syny lidu. Jugoslávie byla přeměněna v koncentrační tábor, vlády nad zemi se zmocnili agenti imperialismu, kteří dělají vše možné, jen aby si vysloužili pochvalu svých pánů. Titova klika – toť banda vrahů, poháněná nenávistí k socialistickému táboru, neznající kromě honby za ziskem ničeho jiného.*“⁴⁸⁸ K novému „fašistickému režimu“ se vyjadřovaly i karikatury. Jednou z nich je „zasedání Titovy strany“, ve které Tita vyobrazili jako opici. Nachází se zde více odkazů

⁴⁸¹ *Titova klika ve službách válečných štváčů*, Rudé právo, č. 194, 19.8.1949, s. 2.

⁴⁸² *Tito zrazuje za jidášský groš jugoslávský lid*, Rudé právo, č. 202, 28.8.1949, s. 7.

⁴⁸³ *Titovci – služebníci imperialismu*, Rudé právo, č. 212, 9.9.1949, s. 2.

⁴⁸⁴ *Titovští fašisté ve službách imperialistů ničí jugoslávské hospodářství*, Rudé právo, č. 15, 18.1.1950, s. 2.

⁴⁸⁵ Příloha č. 27; Dikobraz, č. 12, 20.3.1951, s. 5.

⁴⁸⁶ *Titova klika ve službách válečných štváčů*, Rudé právo, č. 194, 19.8.1949, s. 2. POZNÁMKA: Vatikán byl komunistickou propagandou též spojován s přežitky fašismu a nacismu. O něm více v kapitole Vatikán.

⁴⁸⁷ *Titova klika zavedla Jugoslávii k fašistickému režimu*, Rudé právo, č. 198, 24.8.1949, s. 2.

⁴⁸⁸ *Titovci – služebníci imperialismu*, Rudé právo, č. 212, 9.9.1949, s. 2.

k „nacistickému dědictví“. Například na poradě sedí v černé uniformě nacista s hákovým křížem připomínající Hitlera, na stole leží kniha *Mein Kampf* a sám Tito hajluje. Karikatura odkrývá válečné plány kapitalistů/fašistů/nacistů. Amerika je zde prezentována nejen vojákem se zbraní a typickým kapitalistou z Wall Street, ale též znakem dolaru v pozadí a děly s nápisem „Made in USA“. Peníze pod knihou evokují myšlenku, že všichni přisedící podplácí Tita, aby se přidal k bývalým nacistům a prosazoval jejich politiku pod pláštíkem demokracie a kapitalismu. Titova podřazenost se dá vysledovat na velikosti postav. Kapitalisté a nacisté jsou na rozdíl od malé opičky v podobě Tita velcí. Sama opice pak symbolizuje úpadek člověka a jeho degradaci.⁴⁸⁹

Jugoslávii občas spojovali i s Vatikánem, kdy údajně došlo k utužování spolupráce a spojenectví, ale vedle toho docházelo k omezení náboženské svobody. Lidová demokracie psala: *„Vydávání jakýchkoliv církevních a náboženských písemností a tiskovin je úplně znemožněno. Papír je přidělován a na tisk náboženských knih nebyla určena žádná kvóta. (...) Duchovní péče o nemocné v nemocnicích je silně omezena. Žádá-li nemocná o návštěvu kněze, musí podat písemnou žádost, která je zkoumána politickou policií. Tajné vládní nařízení přísně lékařům zakazuje přijímat do nemocničního léčení a ošetřování nemocné kněze. Na rodiče studujících teologie je vyvíjen nátlak, aby přiměli své syny ke vstupu do jiného povolání. Rodiče studujících jsou zatíženi mimořádnými daněmi.“*⁴⁹⁰ Zde se prolínal obraz Vatikánu, který se podle komunistické propagandy nestará o prostý věřící lid s obrazem podřízenosti Jugoslávie kapitalistickým státům, tedy i Vatikánu. O těchto skutečnostech údajně Vatikán věděl a nevadilo mu to. A dále se psalo: *„Je to důkaz, že upevnění agentur amerického imperialismu, mezi něž patří i Titova vláda, je vatikánské diplomacii přednější, než náboženské zájmy lidu.“*⁴⁹¹

Tito se podílel na zrodu Hnutí nezúčastněných zemí. Toto hnutí si kladlo za cíl nezapojovat se ani do jednoho bloku. Podklady ke vzniku hnutí se zrodily na konferenci v Bandungu v dubnu 1955. Jednalo se o konferenci států třetího světa, kde se sešlo celkem 23 asijských států a 6 afrických. Na konferenci delegáti mluvili především o kolonialismu, s kterým by se mělo skoncovat a kladli si za cíl zrovnoprávnit všechny národy a rasy, odmítli prosazovat zájmy jedné supervelmoci a zavázali se k řešení mezinárodních sporů mírovými prostředky. Tyto zásady byly rozpracovány na společném setkání Néhrúa, Násira a Tita a později se staly východiskem pro Hnutí nezúčastněných.⁴⁹² V roce 1955 Chruščov přiznal,

⁴⁸⁹ Příloha č. 28; Dikobraz, č. 2, 13.1.1952, s. 12.

⁴⁹⁰ *Titův vztah k Vatikánu*, Lidová demokracie, č. 8, 10.1.1952, s. 2.

⁴⁹¹ Tamtéž.

⁴⁹² NÁLEVKKA, Vladimír. *Světová politika II.*, s. 53–56.

že se Sovětský svaz mýlil a ve vztahu s Jugoslávií se dopustil chyb. Tím se zastavily útoky proti titoistům v celém východním bloku a v propagandě.⁴⁹³ Rudé právo otisklo článek s projevem *presidenta Tita* (již se nevyskytuje označení zrádce Tito apod.), ve kterém mluvil o normalizaci vztahů se Sovětským svazem, jež „*bude velkým úspěchem a přínosem v míru*“⁴⁹⁴.

3.5.1. Nepřátelé uvnitř KSČ

V září 1949 Slánský společně s Gottwaldem poslali telegram určený Stalinovi, v němž žádali o vyslání sovětských poradců pro přípravu politických procesů. Vykonstruované procesy s „nepřáteli uvnitř strany“ ve východním bloku měly komunisty zastrašit od jakékoliv odchylky od sovětské politiky. Stalo se to především po tom, co se Jugoslávie vzeprla Moskvě a Stalin se obával dalších takových „zrad“. V listopadu 1949 zatkli jako prvního komunistu náměstka ministerstva zahraničního obchodu Eugena Löbla, jenž měl židovský původ. Na konci roku 1950 docházelo k vyřizování účtů, když z podnětu Slánského odvolali a uvěznilo ministra zahraničních věcí Vladimíra Clementise. Vedle toho zatkli i další funkcionáře stranického či státního vedení jako například Oto Šlinga a Marii Švermovou.⁴⁹⁵ Nespokojenost SSSR ohledně výběru „zrádců“ vedla k 6. září 1951, kdy byl Rudolf Slánský odvolán z funkce generálního tajemníka a 27. listopadu uvězněn.

Rudolf Slánský se stal členem Komunistické strany Československa ve svých 20 letech. V roce 1948 se stal generálním tajemníkem strany a byl druhým nejmocnějším komunistou v zemi. Po zatčení ho označili za hlavu údajného protistátního spikleneckého centra. Rudé právo psalo: „*Do čela této zločinecké sebranky, jejímž úkolem bylo zničit československou lidově demokratickou republiku, nepodaří-li se to Benešovi, postavili američtí imperialisté Rudolfa Slánského, který byl odhalen jako starý agent buržoasie a podlý zrádce československého lidu. Tato volba imperialistů nepadla na Slánského náhodou. Slánský, pocházející z rodiny zámožného obchodníka, vetřel se do Komunistické strany, navenek vystupoval jako komunist, uvnitř však zůstal sluhou buržoasie. Prolhanost, obojetnost a věrolomnost vůči dělnickému hnutí se táhne jako červená nit celou jeho činností. Už ve dvacátých letech, jak bylo vyšetřováním zjištěno, když se dostal do rukou policie, Slánský hanebně zapřel ideje Komunistické strany. V roce 1927 se Slánský dostává na cestu trockismu*

⁴⁹³ PERNES, Jiří. *Dějiny Československa očima dikobrazu*, s. 62. Obdobím „pukání ledů“ ve vztazích mezi Jugoslávií a SSSR se více zabývá kniha: PELIKÁN, Jan. *Jugoslávie a východní blok 1953–1958*. Praha, 2001. ISBN 80-245-0186-9.

⁴⁹⁴ *Projev presidenta Tita*, Rudé právo, č. 136, 18.5.1955, s. 6.

⁴⁹⁵ TRIPKOVIC, Doko. *Proces s Rudolfem Slánským*, s. 89.

a jak doznává, nikdy nepřestal být oportunistou. Počátkem třicátých let se Slánský stává agentem americké rozvědky a spolupracuje s významným americkým vyzvědačem Geiringerem–Granwillem, představitelem mezinárodního sionismu.“⁴⁹⁶ Také se údajně zasloužil o smrt kamaráda Jana Švermy.⁴⁹⁷ Slánského židovský původ využili v obvinění ze sionismu a z podpory Izraele za cenu zrady socialismu. Obvinění vedla k myšlenkám, že všichni českoslovenští Židé jsou potencionálními západními agenty. Proces se Slánským byl jediný případ, kdy komunisté použili sionismus jako nepřítele socialismu.⁴⁹⁸

Rudé právo otisklo karikaturu Slánského, kterého pevně drží dělnická ruka symbolizující sílu a spravedlnost. Vedle toho se kapitalisté snaží Slánského strhnout k sobě dolů. Kapitalisté jsou zde zastoupeni postavami Tita, jenž má na své uniformě znaky dolarů a hákový kříž, dále ministrem zahraničních věcí Spojených států Deanem Achesonem a izraelským premiérem Davidem Benem Gurionem.⁴⁹⁹

Soudní proces se skupinou čtrnácti vysokých stranických a státních funkcionářů se konal v listopadu 1952. U soudu po boku Slánského povstali: vedoucí mezinárodního oddělení ÚV KSČ Bedřich Geminder, přednosta národohospodářského odboru Kanceláře prezidenta republiky Ludvík Frejka, zástupce generálního tajemníka KSČ Josef Frank, ministr zahraničních věcí Vladimír Clementis, náměstek ministra národní obrany Bedřich Reicin, náměstek ministra národní bezpečnosti Karel Šváb, náměstek ministra zahraničních věcí Arthur London, náměstek ministra zahraničních věcí Vavro Hajdů, náměstek ministra zahraničního obchodu Eugen Löbl, náměstek ministra zahraničního obchodu Rudolf Margolius, náměstek ministra financí Otto Fischl, vedoucí tajemník KV KSČ v Brně Otto Šling, a redaktor Rudého práva André Simone.⁵⁰⁰ Hlavní obžaloba obsahovala obvinění ze špionáže ve prospěch Západu, rozvracení československého hospodářství a ze snahy o obnovu „kapitalistického politického zřízení“. V případě Slánského nezdůrazňovali tolik titoismus jako sionismus.⁵⁰¹ Ze čtrnácti obžalovaných mělo devět židovský původ.

Noviny denně referovaly o průběhu procesu. Jednalo se především o články citující výpovědi obžalovaných před soudem, které byly identické jak v Rudém právu, tak i v Lidové

⁴⁹⁶ *Žaloba proti vedení protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským*, Rudé právo, č. 310, 20.11.1952, s. 3.

⁴⁹⁷ Jan Šverma byl komunistický politik a český novinář, který zemřel v roce 1944 při podpoře Slovenského národního povstání. Vedle Julia Fučíka byl komunisty považován za „mučedníka“ komunistického hnutí.

⁴⁹⁸ FEINBERG, Melissa. *Curtain of lies*, s. 5–6.

⁴⁹⁹ Příloha č. 29; Rudé právo, č. 320, 30.11.1952, s. 6.

⁵⁰⁰ VÁŠKO, Václav. *Dům na skále 3, Církev vězněná: 1950–1960*. Praha, 2008, s. 35–36. ISBN 978-80-7192-893-5.

⁵⁰¹ TRIPKOVIC, Doko. *Proces s Rudolfem Slánským*, s. 87.

demokracii a Svobodném slově.⁵⁰² Lidová demokracie 21. listopadu 1952 vytiskla na svých stránkách žalobu, ve které se psalo: „*jako trockisticko–titovští sionističtí, buržoasně nacionalističtí zrádci a nepřátelé československého lidu, lidově demokratického zřízení a socialismu vytvořili ve službách amerických imperialistů a řízení nepřátelskými západními rozvědkami protistátní spiklenecké centrum, podkopávali lidově demokratické zřízení, mařili budování socialismu, poškozovali národní hospodářství, prováděli špionážní činnost, oslabovali jednotu československého lidu a obranyschopnost republiky, aby ji odtrhli od pevného spojení a přátelství se Sovětským svazem, aby likvidovali v Československu lidově demokratický řád, obnovili kapitalismus, znovu zavedli naši republiku do tábora imperialismu a zničili její samostatnost a nezávislost.*“⁵⁰³ Údajně po druhé světové válce se američtí imperialisté snažili skrze rozvědky zakládat „politické bandy z nejreakčnějších nacionalistických a fašistických živlů“ pro přípravu základny pro třetí světovou válku. „*Hlavním představitelem této imperialistické agentury v Československu po jeho osvobození Sovětskou armádou v roce 1945 se stala klika zrádců československého lidu vedena starými agenty Západu Eduardem Benešem, Petrem Zenklem, Hubertem Ripkou, Bohumilem Laušmanem, Janem Šrámkem a Josefem Lettrichem.*“⁵⁰⁴ Dále v žalobě představili jednotlivce a jejich činnost ve „spiklenecké skupině“ a snažili se je, co nejvíce zostudit.

„Slánského bandu“ obvinili z titoismu. Rudé právo ji nařklo z „*nevýslovně hanebné a hnusné činnosti, sledující pomoci trockistických a titovských metod*“⁵⁰⁵ rozbití lidově demokratické republiky. Dále uvedlo, že ač Slánský znal rezoluci Informačního byra, vůči Titovské Jugoslávii spolupracoval s nimi a chtěl nastolit titovskou cestu vývoje v Československu zpět ke kapitalismu. „*Jsou tomu právě tři roky, co byla uveřejněna rezoluce Informačního byra komunistických stran, která definitivně před celým světem odhalila, že KS Jugoslávie se octla v moci špionů a vrahů. Jestliže porada Informačního byra v červnu 1948 konstatovala přechod kliky Tita–Rankoviče od demokracie a socialismu k buržoasnímu nacionalismu, pak se za následující rok dovršil přechod této kliky od buržoasního nacionalismu k fašismu a k přímé zradě národních zájmů Jugoslávie. Titova klika byla definitivně odhalena jako banda špionů a vrahů.*“⁵⁰⁶ V tomto článku se také psalo o odhalení „Titovy smečky“ v zemích lidové demokracie: „*Byl odhalen Gomulka v Polsku, Rajk v Maďarsku, Kostov*

⁵⁰² KOUROVÁ, Pavlína. *Propagandistické kampaně v Československu v letech 1948–1953*, s. 253.

⁵⁰³ *Žaloba proti vedení protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským*, Lidová demokracie, č. 275, 21.11.1952, s. 3.

⁵⁰⁴ Tamtéž.

⁵⁰⁵ *Titovská tvář Slánského bandy*, Rudé právo, č. 319, 29.11.1952, s. 1.

⁵⁰⁶ Tamtéž.

v Bulharsku, Kočí Dzodze v Albánii. A posléze díky tomu, díky bdělosti komunistické strany a soudruha Gottwalda, byla u nás na prach rozdrceno rozsáhlé protistátní spiklenecké centrum v čele se Slánským.“⁵⁰⁷ Titoismus spojovali s Wall Streetem a jejich imperialismem, který se skrze ně snaží dostat agenty a špiony do komunistických stran a změnit je zevnitř. „Recept k této zločinecké podvodné činnosti převzal Slánský a jeho trockisticko–sionistická agentura od fašistické Titovy kliky. (...) V tom všem byly titovské kreatury hlavními učiteli Slánského buržoazně nacionalistické a sionistické bandy, která chtěla stejnými metodami a prostředky zničit KSČ.“⁵⁰⁸ Dále je obvinili z plánů prodat za dolary československé divize jako „potravu pro děla imperialistickým paličům války“. Podobných článků se v novinách vyskytovalo nespočet.

Vedle obvinění z titoismu se objevily zmínky o spolupráci se světovým sionismem, jenž se pojil s Izraelem a byl řazen k fašismu a americkému imperialismu.⁵⁰⁹ Rudé právo vedle popisu čtvrtého dne procesu vydalo článek, kde se psalo o „odhalování“ dalších tváří zrádců. Světový sionismus označilo za „spolehlivou agenturu amerického imperialismu“ a dále v článku vysvětlilo, kdo jsou sionisté: „Sionisté jsou představiteli reakčního buržoazně nacionalistického židovského nutí, které bylo od svého vzniku zavile nepřátelské věci lidu a pokroku. Pod rouškou židovských ‚nacionálních zájmů‘ sledují své kapitalistické třídní zájmy, zájmy čachrářské, vykořisťovatelské politiky – politiky nepřátelské celé mezinárodní dělnické třídě. V zájmu této třídní, sobecké a vydřidušské politiky se organizují v mezinárodních sionistických organizacích, v jejím zájmu poslušně slouží jako nejvěrnější lokajové amerického imperialismu.“⁵¹⁰ Slánského článek označoval za „arcilotra“ či „Jidáše“, jenž se svou skupinou podporoval sionistické organizace, které jsou majetkem Spojených států. Základnou sionismu se stal kapitalistický stát Izrael mířící k „zotročování arabských národů“. Údajné cíle skupiny byly stejné jako u obvinění z titoismu – zničit lidově demokratické zřízení, rozbít jednotu komunistické strany a zavléct stát pod vliv imperialistů.

Noviny také otiskly záznam z výslechu Rudolfa Slánského, ve kterém se vedle již uvedených obvinění objevila „škůdcovská činnost v hospodářském sektoru“⁵¹¹. Slánský „přiznal“, že se svou činností snažil poškodit československé hospodářství a budování socialismu a dosazoval do vysokých funkcí řadu osob, jež mu byly ochotny pomoci.

⁵⁰⁷ *Titovská tvář Slánského bandy*, Rudé právo, č. 319, 29.11.1952, s. 1.

⁵⁰⁸ Tamtéž.

⁵⁰⁹ KOUROVÁ, Pavlína. *Propagandistické kampaně v Československu v letech 1948–1953*, s. 258.

⁵¹⁰ *Sionismus – nástroj amerických imperialistů*, Rudé právo, č. 314, 24.11.1952, s. 1.

⁵¹¹ *Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským*, Rudé právo, č. 311, 21.11.1952, s. 3–4.

V zemědělství údajně zas upevňoval pozice „třídních nepřátel“ a vyvolával nespokojenost s JZD. Všechny hospodářské nezdary svedli na Slánského a spol. „*Zločinecké centrum sledovalo svou podkopnou a záškodnickou činností v jádru dvě hlavní věci: ochromit výstavbu socialismu v naší zemi a zeslabit obranyschopnost vlasti, a na druhé straně vyvolat nespokojenost nejširších vrstev pracujících a oslabit tak jednotu našeho pospolitého lidu v boji za mír a socialismus.*“⁵¹² Také se psalo o tom, že chtěli vyvolat hlad a nespokojenost u širokých vrstev lidu a ukryli značné množství obilí, masa a konzerv.

Vedle toho vycházely rezoluce odsuzující zrádce. Pavlína Kourová přišla ve své dizertační práci s odlišením propagandistických kampaní ohledně soudu se Slánským a spol. a ostatními soudy. V propagandě se objevil nový prvek, co se týče závazků. Ty nebyly adresovány vedení KSČ, jako tomu bylo dříve, ale přímo Klementu Gottwaldovi. Jemu lidé děkovali za „odhalení Slánského bandy“ a uctívali ho.⁵¹³

Soud skončil drastickými tresty, kdy jedenáct obžalovaných odsoudili k smrti, který byl vykonán 3. prosince 1952 na dvoře pankrácké věznice.⁵¹⁴ Rudé právo ze dne 27.11 vydalo článek s nápisem „*Necht' nejvyšší trest dopadne jako železná pěst na hlavu zločinců*“, kde otisklo závěrečnou řeč státního prokurátora Josefa Urválka.⁵¹⁵ Ač dopředu byly tresty domluveny, v novinách se objevovaly posudky znalců například z oblasti plánování, zahraničního obchodu či financí. Trest pak označili za spravedlivý a vyskytovaly se titulky: „*Zúčtovali jsme se zákeřným nepřítelem*“⁵¹⁶ nebo „*Ohlas spravedlivého rozsudku nad bandou vlastizrádců*“.⁵¹⁷ Po výkonu trestu se v novinách objevily pouze informující odstavce.

K procesu se též vyjadřoval týdeník Dikobraz svými karikaturami. Jednou z nich je obrázek plačícího kapitalisty, jenž v ruce drží obrázek s přeškrtnutou krysou s nápisem Slánský.⁵¹⁸ Kapitalistu charakterizuje cylindr s frakem a znaky dolarů. Krysa symbolizuje zhýralost a odpor. Hlodavci obecně celá staletí roznášeli mor (např. černý mor), a tedy vyobrazení Slánského jako krysy odkazuje k myšlence, že i on „rozséval semínka moru“.

Marii Švermovou v roce 1951 vyloučili z ÚV KSČ. Do procesu se Slánským a spol. ji nezahrnuli, jelikož nebyla považována za nebezpečnou. Úlohu v tom sehrál i fakt, že Marie Švermová se v roce 1944 stala vdovou po národním hrdinovi Janu Švermovi.⁵¹⁹ V Rudém právu

⁵¹² *Urychlíme růst a rozkvět našeho hospodářství*, Rudé právo, č. 317, 27.11.1952, s. 1.

⁵¹³ KOUROVÁ, Pavlína. *Propagandistické kampaně v Československu v letech 1948–1953*, s. 254.

⁵¹⁴ Tamtéž, s. 250.

⁵¹⁵ *Necht' nejvyšší trest dopadne jako železná pěst na hlavu zločinců*, Rudé právo, č. 317, 27.11.1952, s. 3.

⁵¹⁶ *Zúčtovali jsme se zákeřným nepřítelem*, Rudé právo, č. 318, 28.11.1952, s. 1.

⁵¹⁷ *Ohlas spravedlivého rozsudku nad bandou vlastizrádců*, Svobodné slovo, č. 284, 30.11.1952, s. 2.

⁵¹⁸ Příloha č. 30; Dikobraz, č. 49, 7.12.1952, s. 388.

⁵¹⁹ TRIPKOVIC, Doko. *Proces s Rudolfem Slánským*, s. 91.

z roku 1951 se její jméno objevilo v článku „*Odporná tvář prodejných zrádců*“⁵²⁰ vedle jména Šlinga, Clementise, Husáka a Novomeského. Údajně „*se vždy pokoušeli štvát český lid proti slovenskému lidu. Švermová leckdy soptila vztekem proti právům slovenského národa a vyslovila se tak, že by prý bylo nejlépe zrušit Slovenskou národní radu a sbor pověřenců.*“⁵²¹ Naopak Clementis, Husák a Novomeský štváli slovenský lid proti českému. Označili je za „*buržoazní nacionalisty, kteří usilovali o návrat starého panského režimu, režimu bankéřů, fabrikantů a velkostatkářů, režimu hladu a nezaměstnanosti, národnostního útlaku a rozeštvání.*“⁵²² V lednu 1954 se konal vykonstruovaný tzv. proces s krajskými tajemníky, v němž zahrnuli vedle Švermové dalších šest osob. Obvinili je z velezrady a „*vyšetřováním bylo zjištěno, že všichni obvinění byli hlavními pomocníky protistátního spikleneckého centra, vedeného Rudolfem Slánským.*“⁵²³ Marie, jakožto hlavní obžalovaná, dostala doživotí. O tři měsíce později se na Slovensku odehrál proces s tzv. rozvratnou skupinou buržoazních nacionalistů, kde odsoudili Gustava Husáka, Ladislava Novomeského a další. „*Všichni obvinění se jako buržoazní nacionalisté dopustili nejtěžších trestných činů proti lidově demokratickému státu a slovenskému pracujícímu lidu tím, že se spojili navzájem s Vladimírem Clementisem, členem protistátního spikleneckého centra Rudolfa Slánského, a dalšími k pokusu zničit samostatnost a jednotu republiky.*“⁵²⁴ Jak je již z citovaných textů zřejmé, proces se Slánským a spol. měl dozvuky ještě v roce 1954. Tyto procesy se však liší tím, že nebyly doprovázeny masovou propagandou.

⁵²⁰ *Odporná tvář prodejných zrádců*, Rudé právo, č. 95, 24.4.1951, s. 1.

⁵²¹ Tamtéž.

⁵²² Tamtéž.

⁵²³ *Proces s pomahači protistátního spikleneckého centra*, Svobodné slovo, č. 25, 30.1.1954, s. 3.

⁵²⁴ *Rozsudek nad rozvratnou skupinou*, Lidová demokracie, č. 98, 25.4.1954, s. 4.

3.6. Soukromí zemědělci

Mezi „vnitřní“ nepřátele komunistického režimu patřili soukromí zemědělci. Ti byli nebezpeční nejen svými rozsáhlými majetky v okolí vesnice, ale také kvůli vlivu na své spoluobčany. „Vesnický boháč“ se stal hlavní překážkou socializace venkova. Komunisté představovali soukromé zemědělce v nejhorším možném světle jako vykořisťovatele středních a drobných rolníků.⁵²⁵ Pro nastínění politické situace tato kapitola částečně vychází z mé bakalářské práce.⁵²⁶

Vyskytla se otázka, jak by se měl pojmenovat hlavní nepřítel na vesnici. Lenin a Stalin používali výraz „kapitalistické živly na vsi“. Tento pojem zněl pro československé vesničany příliš knižně.⁵²⁷ Dalším návrhem byl například „statkář“, ale to spíše označovalo nejmajetnější vrstvu. Termín „sedlák“ vyvozoval pozitivní představu o zkušeném hospodáři s přirozenou autoritou,⁵²⁸ proto českoslovenští funkcionáři přejali ze sovětské literatury slovo „kulak“⁵²⁹. Tento termín se používal v tisku, ve filmech se vyskytoval sporadicky. Ve filmech používali označení velkostatkář, statkář, hospodář, velký sedlák a k tomu bylo přiřazeno negativní přídavné jméno jako např. sobecký, hamižný, nepoctivý atd.⁵³⁰ V praxi se ujal i termín „vesnický boháč“, který dokázal v nemajetných vrstvách obyvatelstva vyvolat závist a nenávisť.

Pojmenování vesnického nepřítelů však nestačilo. Komunisté museli veřejnosti vysvětlit, kdo je vlastně „kulak“ a proč je pro socialistickou vesnici tak nebezpečný. V Rudém právu vyšel článek, který daný pojem vysvětluje: *„Kdo je vesnický boháč? Je to kapitalista na vesnici, upír vesnice. Má zpravidla velké hospodářství, ale to není hlavním znakem, který ho charakterizuje. Hlavním znakem vesnického boháče – jak řekl soudruh Slánský – je to, zda vykořisťuje cizí námezdní síly, zda ovládá drobné rolníky tím, že jim půjčuje peníze, potahy atd.‘ Vesnický boháč usiluje o to, aby všemi hmotnými i jinými rafinovanými prostředky dostal většinu vesnice do závislosti na sobě.“*⁵³¹

Změny, které zasáhly hlavně venkov, byly spojené s procesem kolektivizace. Kolektivní vlastnictví půdy je jedním ze znaků marxistické ideologie, jež

⁵²⁵ RUML, Václav. *Kulacká matematika*, s. 55–60.

⁵²⁶ JETMAROVÁ, Kateřina. *Perzekuce sedláků v Proseči a okolí v období kolektivizace*. Bakalářská práce.

⁵²⁷ JECH, Karel. *Kolektivizace*, s. 59.

⁵²⁸ VOMELA, Martin. Kolektivizace v Československu a její politické motivy. In BLAŽEK, P. (ed.). *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a střeoevropské souvislosti*. Praha, 2008, s. 122–123. ISBN 978-80-7021-902-7.

⁵²⁹ ROKOSOVÁ, Šárka. *Administrativní opatření*, s. 149.

⁵³⁰ SLINTÁK, Petr – ROTTOVÁ, Hana. *Venkov v českém filmu*, s. 167.

⁵³¹ *Vesnický boháč – úhlavní nepřítel pracujících rolníků*, Rudé právo, č. 67, 21.3.1951, s. 3.

obsahuje *Komunistický manifest*. Zakládáním Jednotných zemědělských družstev (dále JZD) se českoslovenští komunisté inspirovali sovětskými kolchozy. A tak započaly velké zásahy do soukromého vlastnictví a došlo k diskriminaci „kulaků“ prostřednictvím platných zákonů. V Ústavě 9. května 1948 byla výslovně stanovena nejvyšší přípustná výměra půdy, tj. 50 ha, jež mohl soukromník vlastnit. Tím si komunisté získali na svou stranu bezzemky a malé rolníky.⁵³² Komunisté vydávali řadu zákonů namířených proti selskému stavu, aby ho zlikvidovali. Tito zemědělci měli např. neustále se zvyšující nesplnitelnou dodávkovou povinnost. V tisku je pak komunisté označovali za „sabotéry dodávek“. Dále si nesměli půjčovat peníze, byli znevýhodňováni ve zdravotní péči, vyloučeni ze šlechtitelských programů a neměli nárok na lístky na mýdlo nebo cukr atd.

Již v roce 1948 se rozjela kampaň proti soukromým hospodářům, kteří vlastnili nad 20 hektarů půdy. Větší hospodář na vesnici byl obdivován a lidé k němu vzhlíželi, proto se komunisté museli zbavit jejich vlivu. V Rudém právu se začaly objevovat titulky, které se je snažily znehodnotit a zároveň upozornit, že za špatné hospodaření budou potrestáni. Jednalo se o titulky typu: „*Rolníci – špatní dodavatelé budou veřejně pranýřováni*“⁵³³ nebo „*Neodpovědnost a lajdáctví při zabezpečování výživy národa*“⁵³⁴. Cílem bylo vzbudit vzpouru nejen na vesnicích, ale i ve městech, kde byl nedostatek zboží způsoben (dle propagandy) právě těmito hospodáři. Začaly se také vyskytovat články přímo s konkrétními zemědělci a jejich soudy „za sabotování dodávek a za ohrožení výrobního plánu“ jakožto zastrašení pro malé a střední rolníky, aby podepsali přihlášku do nově vznikajících družstev.

Rozsáhlá propagace však započala během roku 1949, kdy propukla kampaň k zakládání JZD. Komunisté je začali nazývat „vesnickými kapitalisty“ nebo „vykořisťovateli“. Článek z Rudého práva z roku 1950 barvitě popisuje případ „vesnického boháče“ Jána, na kterém lze sledovat, jak KSCČ chtěla, aby lidé viděli soukromé zemědělce. „*Václav Jána se měl vždycky dobře. Uměl si to zařídit. Před válkou se na něj dřeli nejen podruhové, ale i drobní a střední rolníci. Všechny dovedl udržet v závislosti na svých koních, na svých 28 hektarech nejlepší půdy, na svém majetku venkovského boháče. Každou chvíli od něj potřeboval někdo z obyvatelů Maletic na Vodňansku potah na vyvezení hnoje nebo trávu z meze na krmivo pro dobytek.*

⁵³² Hranice mezi maloroľníkem a středním roľníkem se většinou udává na výměře 2 ha nebo 5 ha. Střední zemědělec vlastnil půdu zhruba do 13 ha. Označení kulak se používalo pro zemědělce s výměrou nad 20 ha, ale pokud se hospodářství nacházelo v pícninářské oblasti, stačilo 15 ha, v obilnářské 10 ha a v řepářské 8 ha. Do skupiny „kulaků“ spadali i sedláci s menší výměrou, pokud u toho provozovali nějakou živnost jako např. hostinec, mlýn, řeznictví atd., vlastnili speciální technická zařízení, zaměřili se na speciální výrobu, pro niž potřebovali námezdní síly (vinařství, chmelařství atd.). Více ROKOSOVÁ, Šárka. *Administrativní opatření*. s. 149.

⁵³³ *Rolníci – špatní dodavatelé budou veřejně pranýřováni*, Rudé právo, č. 181, 5.8.1949, s. 1.

⁵³⁴ *Neodpovědnost a lajdáctví při zabezpečování výživy národa*, Rudé právo, č. 195, 21.8.1948, s. 2.

A Jána půjčoval, ‚pomáhal‘. Chytrácky a vypočítavě. Za trávu z meze, za půjčení potahu musel mu v létě chodit pomáhat nejen rolník, ale i jeho žena a často i děti. Zadarmo. Pole Jány byly vždy obdělány nejdříve a nejlépe. (...).“⁵³⁵ „Vesnický kapitalista“ utlačoval bezzemky a malorolníky. Tuto vlastnost však zdědil od svého otce a ten zas od svého, proto „kulaka“ nešlo napravit. I když se vzdal své půdy ve prospěch JZD či státního statku, tak „vesnickým boháčem“ zůstal napořád, jelikož to měl v sobě hluboce zakořeněné. Neustále se v novinách „odhalovala jeho pravá tvář“.

Tato kampaň je patrná i v denících Svobodné slovo a Lidová demokracie, které terminologii kopírovaly z Rudého práva. Svobodné slovo v článku „*Vesnický boháč – nepřítel pracujících*“⁵³⁶ psalo o „brzdách“ dobrého hospodaření družstevníků. „*To jsou především všechny pozůstatky starého způsobu myšlení, jak je u nás vypěstoval kapitalistický vývoj. Jsou to však také lidé, kteří jsou s tímto kapitalistickým vývojem spjati přímo bytostně. (...) Zkušenost ukazuje, že vesnický boháč je nepřítelem nových socialistických forem práce a to nepřítelem, často nepředstavitelně urputným. Naši malí a střední rolníci na to často zapomínají. Zvláště dnes, kdy vesnický boháč nestaví už na odív své selské furianství. Krotí svou pýchu. Dělá se přítelem pracujících zemědělců. Přechoťně jim radí. Rád půjčí i stroj i potah. A přece to dělá vesnický boháč ne v jejich, ale zase jen ve svůj prospěch. Potřebuje ruce malých a středních dělníků...*“⁵³⁷

Na konci května 1949 se konal IX. sjezd KSČ, na kterém funkcionáři potvrdili politiku omezování a vytláčování „vesnických kapitalistů“. Sedláci byli zbavováni funkcí v národních výborech a také jim mohla být odebrána půda (nebo přikázána do povinného pachtu).⁵³⁸ Tato opatření se vztahovala především na hospodáře, kteří neplnili tzv. jednotný hospodářský plán. Sedláci ztratili možnost disponovat traktory a pokud by požádali o výpomoc Státní traktorovou stanici, směla jim pomoci až po provedení prací pro JZD a pro malé a střední rolníky.⁵³⁹ Vlastnění traktoru symbolizovalo moc, kterou na vesnici měli právě „kulaci“⁵⁴⁰. Postupně byly hospodářům zabaveny všechny mechanické stroje bez náhrady, i když se oficiálně jednalo o výkup. V Rudém právu se přímo psalo: „*Stroje, které byly dříve výhradním majetkem vesnických boháčů, budou nyní sloužit širokému okruhu drobných a středních rolníků.*“⁵⁴¹ Tím si na svou stranu přitáhli malé a střední zemědělce.

⁵³⁵ *Vesnický boháč Jána to prohrál...*, Rudé právo, č. 220, 16.9.1950, s. 4.

⁵³⁶ *Vesnický boháč – nepřítel pracujících*, Svobodné slovo, č. 157, 5.7.1952, s. 3.

⁵³⁷ Tamtéž.

⁵³⁸ JECH, Karel. *Kolektivizace*, s. 63.

⁵³⁹ ROKOSOVÁ, Šárka. *Administrativní opatření*, s. 152–153.

⁵⁴⁰ SLINTÁK, Petr – ROTTOVÁ, Hana. *Venkov v českém filmu*, s. 37.

⁵⁴¹ *Stroje boháčů budou sloužit drobným a středním rolníkům*, Rudé právo, č. 25, 29.1.1950, s. 7.

Také byl prosazen zákon o hospodářsko–technické úpravě půdy, kdy došlo ke scelování pozemků pro zakládající JZD nebo státní statky. Sedlák musel ponechat půdu nebo její část JZD a dostal půdu na okraji honů nebo katastru.⁵⁴² Mnohdy musel vyměnit svou úrodnou půdu za půdu s horší bonitou. Ve filmech se pak objevovaly zmínky o tom, že velkostatkář měl vždy nejlepší pole na rovném terénu s úrodnou půdou.

Pro sedláky existovala mnohá omezení. Mohli být například soudně stíháni za nepovolené chování nenahlášených kusů prasat a jejich porážky bez povolení MNV.⁵⁴³ Museli odvádět vyšší dotávky a vyšší daně. A jak už bylo zmíněno, sedlák nepřestal být režimu nebezpečný ani tehdy, když půdu dobrovolně odevzdal JZD nebo státnímu statku. V počáteční fázi kolektivizace se odmítala participace sedláků na fungování nově založených JZD. V tisku se začaly objevovat články jako např. „*Ti („vesniční boháči“ – pozn. autora) se snaží vloudit do družstva proto, aby jej využili pro sebe na úkor malých a středních rolníků.*“⁵⁴⁴ Dle propagandy „vesnický boháč“ věděl, že jeho ovládnutí vesnice je u konce, a proto chtěl vstoupit do JZD, aby mohl lidi ovládat i nadále. Vzhledem k neúspěchům prvních družstev vedených nezkušenými jedinci došlo ke změně. Sedláci byli přijímáni do družstev kvůli jejich zkušenostem s hospodařením, ale nesměli zastávat důležité funkce, „kde by měli možnost sabotovat“.

V důsledku vydání zákona č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky, mohli být sedláci potrestáni za nesplnění množství smluvních dodávek. Prováděly se domovní prohlídky, o kterých tisk také informoval a docházelo i k zabavení přebytků, mnohdy i osiv na další sezónu.⁵⁴⁵ Odsouzený byl kvalifikován jako „ohrožovatel“ zásobování či plnění jednotného hospodářského plánu. Sedlák tedy spáchal trestný čin proti republice, pokud včas nedodal smlouvenou dotávku.⁵⁴⁶ Všechny tyto postihy, obavy a nejistoty vedly k podepsání přihlášek do JZD.⁵⁴⁷ V tisku se pak objevovaly články typu „*Na lidech mu nezáleželo*“⁵⁴⁸ nebo „*Vesnický boháč dohospodařil*“⁵⁴⁹. Neúspěchy jednotlivých JZD a celkově v hospodářství byly dávány za vinu domnělým sabotérům, především soukromým zemědělcům, kteří nemohli splnit vysoké kontingenty.

⁵⁴² JECH, Karel. *Kolektivizace*, s. 65.

⁵⁴³ ROKOSOVÁ, Šárka. *Administrativní opatření*, s. 163.

⁵⁴⁴ *Vesnický boháč okrádal družstevníky*, Rudé právo, č. 73, 26.3.1950, s. 7.

⁵⁴⁵ JECH, Karel. *Kolektivizace*, s. 66.

⁵⁴⁶ JETMAROVÁ, Kateřina. *Perzekuce sedláků v Proseči a okolí v období kolektivizace*. Bakalářská práce.

⁵⁴⁷ SKOPALOVÁ, Marie. *Vysídlování selských rodin*, s. 93–120.

⁵⁴⁸ *Na lidech mu nezáleželo*, Rudé právo, č. 297, 16.12.1950, s. 3.

⁵⁴⁹ *Vesnický boháč dohospodařil*, Rudé právo, č. 179, 1.8.1951, s. 2.

K přesvědčení středních rolníků ke vstupu do JZD komunisté používali mnoho metod. Například do obcí jezdily tzv. agitační brigády, jejichž členové obcházeli zemědělce a přesvědčovali je o výhodách JZD. S rolníky, kteří odmítali vstoupit do družstva, agitátoři vedli osobní pohovory.⁵⁵⁰ Do vesnic jezdili speciálně proškolení agitátoři, z nichž někteří svým horlivým a dotěrným snažením odrazovali střední zemědělce ke vstupu do JZD.⁵⁵¹ Pokud agitace nebyla účinná, začal větší nátlak ve formě vyšších dodávek, tvrdších postihů za neplnění či výměnou pozemků za pozemek vzdálenější a méně úrodnější.⁵⁵²

V roce 1951 ministr zemědělství Július Ďuriš přišel s návrhem sedláky vystěhovat do jiné vesnice. Statek vystěhovaného hospodáře by si pak zabralo JZD nebo státní statek. Původně měli být vybráni dva až tři sedláci z jednoho kraje, s kterými měl být proveden proces určený k propagaci a zastrašení.⁵⁵³ Na podzim téhož roku vstoupila v platnost tzv. směrnice tří ministrů, která byla projednána v Lánech. Tato směrnice rozšiřovala zákaz pobytu i na členy rodiny a všechny, kteří v daném období žili na usedlosti souzeného sedláka. Přesun rodiny se zpravidla konal do tří dnů po vynesení rozsudku nad obžalovaným sedlákem.⁵⁵⁴ Rodině odsouzeného sedláka mělo být ponecháno osobní šatstvo, prádlo, zásoby potravin na několik dní či nejnutnější bytové zařízení. Soudní proces se sedlákem býval jen formální záležitostí. U soudu byl vysloven zákaz pobytu a konfiskace majetku, dále nepodmíněné odnětí svobody a peněžité pokuta. Rodinní příslušníci měli dopředu zařízené místo pobytu a pracovní zařazení. Souzený sedlák po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody následoval svou rodinu.⁵⁵⁵ Tato situace se vžila pod názvem Akce „kulak“.

V rámci Akce „kulak“ došlo k prověrkám na školách a k vylučování selských dětí ze středních a vysokých škol. Těm, kteří dostudovali a pocházeli z „kulackých“ rodin, byla přisuzována manuální práce v rostlinné výrobě na státních statcích. Od roku 1953 se začal prosazovat model výběru dětí do škol podle třídního postavení rodičů.⁵⁵⁶

V tomto období se rozjela velká kampaň proti „vesnickému nepříteli“. O případech jednotlivých rodin se psalo i v regionálních novinách, takže se lidé z vesnice mohli dočítat o „lajdáctví“ a „simulantství“ svého souseda, který „způsobuje nedostatek potravin vlastní leností“. Jako ilustrační příklad nám může posloužit případ Františka Zatočila z Kutřína. V novinách Budujeme novou vesnici se o něm psalo: „*Tak letos zůstal dlužen za I. pololetí*

⁵⁵⁰ BŘEZINA, Vladimír. *Kolektivizace zemědělství*, s. 131.

⁵⁵¹ SLINTÁK, Petr – ROTTOVÁ, Hana. *Venkov v českém filmu*, s. 31.

⁵⁵² BŘEZINA, Vladimír. *Kolektivizace zemědělství*, s. 131.

⁵⁵³ JECH, Karel. *Kolektivizace*, s. 86–89.

⁵⁵⁴ Tamtéž, s. 123–126.

⁵⁵⁵ SKOPALOVÁ, Marie. *Vysídlování selských rodin*, s. 93–120.

⁵⁵⁶ JECH, Karel. *Kolektivizace*, s. 94.

jenom 4 000 litrů mléka, 1 360 kusů vajec, vepřové maso nedodal žádné a hovězí jedině tak, že mu byly odebrány dojnice. On je prý nemocný a my dobře víme, jaká je jeho nemoc a jistě mu bude také předepsán dobrý lék, který pomáhá léčit všechny nepřátele budování socialismu. Ptali jsme se, proč nesplnili dodávku vajec, když mají 38 slepic a paní Zatočilová odpověděla, že jim je slepice sežírají. Věříte tomu čtenáři? Jistě že ne, my také nevěříme a ptáme se zda-li mléko, které nedodali, nevypily krávy?“. ⁵⁵⁷ Těmito články se snažili popudit část vesnice proti soukromému zemědělci, aby ztratil svou autoritu na vsi.

V květnu 1952 došlo k pozastavení akce z důvodu špatné organizace. Avšak nedlouho po jejím ukončení komunistické vedení projednalo problémy spojené s vystěhováním a Akce „kulak“ se dala znovu do pohybu. Po krachu politiky násilné kolektivizace v roce 1953 byla akce ukončena. Násilná kolektivizace měla velké dopady na zemědělství a zásobování. Mnoho statků družstva nestíhala obstarávat a v důsledku toho půda ležela ladem. Také stíhaný soukromý zemědělec trávil mnoho času za mřížemi, a proto po svém návratu domů nestíhal vše zasít či sklídit. Zakladatelské období komunistického režimu vyústilo ve společnosti v krizi. Nadále se preferoval těžký a zbrojní průmysl. Spotřební průmysl upadal, což způsobovalo nedostatek mnoha výrobků každodenní spotřeby a tím narůstala nespokojenost obyvatel. ⁵⁵⁸

V březnu 1953 zemřel prezident Klement Gottwald a novým prezidentem se stal Antonín Zápotocký, který provedl měnovou reformu. Reforma měla být východiskem z cyklické ekonomické krize a měla zbavit nadobro „bývalé kapitalisty“ svého vlivu a majetku. Měnilo se 300 Kčs v hotovosti na osobu v poměru 1:5, vyšší částky pak v kurzu 1:50. Všechny mzdy, platy a penze se přepočítaly v kurzu 1:5, avšak vklady na vkladních knížkách nad 50 000 Kčs staré měny se měnily v poměru 50:1, což znamenalo likvidaci úspor občanů. Měnová reforma také zrušila dvojí trh, a tak byl poprvé od války zrušen přidělový systém. Došlo k dalšímu propadu životní úrovně, jejímž následkem se vyvolala masová nespokojenost a nedůvěra ve vedení státu. ⁵⁵⁹

Současně s měnovou reformou docházelo k hromadným výstupům rolníků z JZD. V létě 1953 prezident Antonín Zápotocký ve svém projevu hovořil o kolektivizaci a kritizoval nepřipustné snižování výroby likvidací „vesnických boháčů“ a jejich hospodářství, jelikož nebylo zajištěno řádné obdělání těchto pozemků. Dále prohlásil, že nemá význam špatně

⁵⁵⁷ Budujeme novou vesnici, č. 31, 15. října 1952. Podrobnosti k tomuto případu viz JETMAROVÁ, Kateřina. *Perzekuce sedláků v Proseči a okolí v období kolektivizace*. Bakalářská práce.

⁵⁵⁸ KAPLAN, Karel. *Československo v RVHP*, s. 172.

⁵⁵⁹ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1953–1966*, s. 4–5.

hospodařící a rozpadající se družstva udržovat.⁵⁶⁰ Kampaň proti zemědělcům v novinách načas utichla.

V této době u států Rady vzájemné hospodářské pomoci⁵⁶¹ existovala politika tzv. nového kurzu, která hlásala nutnost mírového soužití socialistických států s kapitalistickými. Tím došlo ke zmírnění výroby těžkého a zbrojního průmyslu ve prospěch spotřebního průmyslu, zemědělství, služeb a vzrůstu životní úrovně obyvatel.⁵⁶² V Československu bylo součástí tzv. nového kurzu také dočasné pozastavení kolektivizace.

„Protikulackými“ karikaturami se komunisté snažili co nejvíce očernit sedláky a zesměšnit je v očích ostatních lidí. Jako příklad může posloužit karikatura z Rudého práva z roku 1951.⁵⁶³ Sedláka značí podsaditá postava, dýmka v ruce a naznačený řetízek od hodinek. Na pozadí se nacházejí stíny. Stínohra v komunistické propagandě byla častá, jelikož stíny vyjadřují pravé úmysly nepřátel a „odhalují jejich pravou tvář“. Tedy stín statkáře škrtící malorolníka spolu s dýkou symbolizují utlačování a „vykořisťování“ pracujícího lidu. Obličej statkáře je ohyzdný, což též tvoří jeden ze znaků zobrazování nepřátel, aby v lidech vyvolával pouze strach a odpor. Velký nos statkáře pak může evokovat myšlenku lháře a podvodníka.

Další zajímavá karikatura vyšla v Dikobrazu roku 1950.⁵⁶⁴ Zde je statkář vyznačen nejen řetízkem od hodinek a zlostným pohledem, ale i kloboukem se štětkou. Tato postava má podle oblečení zřejmě odkazovat k bavorským Němcům. Vedle negativní propagandy se zde objevuje také tzv. pozitivní propaganda, ve které je zobrazena moderní technologie lákající rolníky ke vstupu do JZD a také pracující ženy, jelikož KSCĚ se vydávala za „podporovatele ženské emancipace“.

Na karikaturách je soukromý zemědělec tlustý a často oděn jako sedlák nebo jako Němec z Bavorska či Sudet. Komunisté dokázali využít stereotyp špatných Němců i u „kulaků“. Bavorský šat má evokovat spojení „kapitalistických živelů na vsi“ s militaristickými Němci. Mimo jiné klobouk s německou štětkou má značit lakotu.⁵⁶⁵ Štětka také může připomínat myslivce, který je historicky pojen s vládnoucí třídou

⁵⁶⁰ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1953–1966*, s. 10–11.

⁵⁶¹ Jedná se o obchodní organizaci sdružující několik socialistických států v rámci sovětského bloku. Toto sdružení vzniklo jako protipól k Marshallova plánu a integrační tendenci v západní části Evropy, díky které později vzniklo Evropské hospodářské společenství. Patřily sem státy: Bulharsko, Československo, Maďarsko, Polsko, Rumunsko a Sovětský svaz. Později se na krátkou dobu přidala Albánie. V roce 1950 se k RVHP přidalo NDR, dále v roce 1962 Mongolsko, o 10 let později následovala Kuba a v roce 1978 vstoupil Vietnam. Viz KAPLAN, Karel. *Československo v RVHP*

⁵⁶² KAPLAN, Karel. *Československo v RVHP*, s. 176.

⁵⁶³ Příloha č. 31; Rudé právo, č. 155, 4.7.1951, s. 5.

⁵⁶⁴ Příloha č. 32; Dikobraz, č. 31, 1.8.1950, s. 6.

⁵⁶⁵ PALIVODOVÁ, Eva. *Obráz nepřítele*, s. 187.

a buržoazii.⁵⁶⁶ Tímto způsobem byl vyobrazen i velkostatkář ve 30. letech v levicovém tisku.⁵⁶⁷ Základními atributy pro zobrazování bohatosti sedláků jsou materiální věci jako např. dýmka, hodinky nebo alespoň jejich řetízky či klobouk s pírkem.

Chování soukromých zemědělců komunisté ukazovali i v budovatelských filmech, které byly zaměřeny na budování socialistického venkova. Měly sloužit k propagaci založení JZD a k třídnímu boji na vesnici, kde se má rolník proměnit v družstevníka a odmítnout staré konzervativní zvyky. Ve filmech s družstevní tematikou se vyskytují „kulaci“, kteří se přetvařují. Hrají si na dobré kamarády a pomocníky menších rolníků, považují se za přátele družstva a socialismu, ale v soukromí kují pikle, jak budování překazit.

V těchto filmech se vždy objevuje ideální typ postavy a vedle ní nějaký škůdce, mezi nimiž proběhne konflikt. Kladný hrdina dělá vše pro kolektiv a neohlíží se na sebe. Nejčastěji se jedná o mladého muže s organizačními schopnostmi. Jako kontrast proti němu stojí „bohatý sedlák“, který je sobecký a myslí jen na majetek. Má na vesnici přirozenou autoritu ze starých dob, proto mu lidé pomáhají z nevědomosti a naivity, anebo mu pomáhají ze strachu? Tito lidé během filmu prozřou, odhalí jeho pravou tvář a přidávají se k družstvu. Vedle těchto typů postav stojí odhodlaní mladí lidé, kteří se nebojí „boháčovi“ postavit nebo zde velice často vystupuje emancipovaná žena, která se buď staví proti svému otci či matce v jejich zastaralých názorech nebo řídí traktory, kombajny apod.⁵⁶⁸

Za „vesnického nepřítele“ lze označit soukromého zemědělce, jež vlastní pole s největší výměrou na vesnici. Využívá ostatní rolníky pro vlastní obohacení a je proti založení JZD nebo jeho rozvoji a před ostatními se přetvařuje. Za půjčení koní mu pak rolníci dluží několik dní práce na jeho poli někdy i s celou rodinou. Sousedskou výpomoc komunisté interpretují jako vykořisťování. Zápornou postavu charakterizují výrazné insignie jako např. dýmka, klobouk, řetízkové hodinky, koně, zbraně, vestička, velké břicho atd.

⁵⁶⁶ Se vznikem soukromého vlastnictví a tříd se lov poжил s vlastnictvím pozemků a zánikem práva svobodného lovu u „vykořisťované“ třídy. Lov se postupně stával prostředkem hospodářského zisku a podle ideologie i výsadou vládnoucí třídy pro mužskou zábavu. Po roce 1848 se k provozu myslivosti dostal větší počet občanů, ale převážně těch, kteří měli majetky. Dělníci byli z výkonu myslivosti vyloučeni. Pozemková reforma z roku 1919 vymezovala hranice velkostatku na 150 ha zemědělské půdy nebo 250 ha i s rybníky a lesy. Podle komunistické propagandy nebyla reforma provedena důsledně, následkem čehož zůstalo velké množství půdy v rukou bývalé šlechty a církve. Dále podle komunistů došlo k zakupování půdy tehdejší buržoazii, a proto zákon o myslivosti zůstal v rukou velkostatkářů, velkoobchodníků, továrníků a vyšších státních úředníků. Až zákon z roku 1947 umožnil výkon myslivosti dělníkům, rolníkům atd. Více: FORST, Pavel. *Myslivost*. Praha, 1975, s. 14–18.

⁵⁶⁷ Nejen, že na již zmiňovaném volebním plakátu z roku 1938 byl sedlák vyobrazen vedle kapitalisty (viz přílohy u kapitoly „Kapitalisté“), ale objevovaly se karikatury se samotným sedlákem, který je obézní, má těž klobouk se štetkou a záludně se usklíbá. Příloha č. 33; Rudé právo, č. 120, 22.5. 1938, s. 4.

⁵⁶⁸ SLINTÁK, Petr – ROTTOVÁ, Hana. *Venkov v českém filmu*, s. 65.

Vlastnosti „vesnických boháčů“ jsou pouze negativní. Divák při zhlédnutí snímku nesmí pochybovat o tom, kdo je ten dobrý a koho je potřeba nenávidět. Ve filmech lze sledovat jejich vlastnosti jako sobeckost, vychytralost, majetku chtivost, vystupují často arogantně a umí se přetvařovat. Sedlák se nestará o nic jiného než o vlastní majetek. Ve filmech o venkově se vše točí kolem majetku, rozorání mezi či zakládání JZD. Velice často se objevují rodiny středního zemědělce, které se dohadují, zda mají poslouchat „staré známé“ (tj. velkostatkáře), či se mají vydat novou cestou socializace a vzdát se vlastního majetku. Většinou pak velkostatkář s touto rodinou manipuluje, ale nakonec rodina středního rolníka prozře a připojí se ke kolektivu.⁵⁶⁹ Vedle negativních postav jsou šťastní vesničané, kteří pilně pracují bez známky únavy a budují zářnou budoucnost socialistické vesnice.

Postavy soukromých sedláků se podobají natolik, že s jistou nadsázkou by se daly postavy „boháčů“ v jednotlivých filmech vyměnit a charakter filmu by se výrazně nezměnil. Jejich vlastnosti si na následujících řádcích popíšeme na příkladech několika snímků.

Film režiséra Václava Kubásky *Žízeň*⁵⁷⁰ z roku 1949 zobrazuje sobeckost sedláka. Děj se odehrává v roce 1947, kdy bylo v Československu obrovské sucho. Ve vsi Klíčov mají vodu tři rodiny, z nichž jedna je rodina sedláka Háňka a druhá velkostatkáře Bervidy. Jejich sebestředná jednání a hon za mocí a majetkem neberou ohledy na obyčejné lidi, kteří musí chodit s kýblem pro vodu k jedné z těchto rodin. Občané chtějí zavést vodovod, ale nejbohatší statkář Bervida se to snaží překazit různými intrikami a vydíráním rolníka, přes jehož pole má vodovod vést. Bervida vidí v suchu šanci se obrátit o pomoc ke kapitalistickému Západu. Rozdíl života obyčejných lidí a majetných statkářů je značný v interiérech domů. V jednotlivých scénách jsou ukázané prostorově vybavené místnosti Bervidova domu plné nábytku s koženými sedačkami. V jedné scéně zachycují jeho dceru hrající na klavír nebo elektricky poháněný větrák. Vedle zástupců venkovské buržoazie ve filmu vystupuje pokroková většina vesničanů v čele s předsedou MNV Koubou, který se nebojí Bervidovi postavit. Ve filmu se objevuje také motiv neplnění dodávek a schovávání zásob pro černý trh.

Ústřední téma komedie *Vzbouření na vsi*⁵⁷¹ od režiséra Josefa Macha tvoří válka mezi muži a ženami. Konfliktem mezi nimi je investice obecních peněz. Zatímco muži za ně chtějí koupit traktorový pluh, ženy zamýšlejí postavit společnou prádelnu. Mezi nimi stojí vesnický boháč Harazim, který se pomocí diplomatických jednání snaží spor využít ve svůj prospěch. Navádí muže pro koupi pluhu, jelikož ženy chtějí postavit prádelnu na jeho pronajatém palouku,

⁵⁶⁹ SLINTÁK, Petr – ROTTOVÁ, Hana. *Venkov v českém filmu*, s. 166–168.

⁵⁷⁰ *Žízeň* [film]. Režie: Václav Kubásek. Československo: Československý státní film, 1950.

⁵⁷¹ *Vzbouření na vsi* [film]. Režie: Josef Mach. Československo: Československý státní film, 1949.

kde má tajnou skrýš plnou zásob. Harazim ženy odsuzuje a hraje roli zpátečníka brzdící ženskou emancipaci. V jedné scéně komentuje: „*Jak jednou ženský začnou, je to na pováženou. Nejdřív nebudou chtít prádlo v neckách, pak nebudou chtít vařit, pak třeba nebudou chtít chodit na pole, nakonec nebudou chtít ani rodit.*“ V tomto filmu s genderovou tematikou jsou muži pasivní a zpátečnický, zatímco jejich ženy prosazují novodobé ideály.

Film *Usměvavá zem*⁵⁷² se zabývá srovnáváním starého a nového světa. Děj se odehrává ve dvou vesnicích: Rousov a Darmochleby. V Darmochlebech vzniklo JZD a díky pokrokovým občanům zde byl vybudován rozhlas, prádelna, na polích jezdí traktory apod., zatímco v Rousově se zastavil čas.⁵⁷³ Film je spíše agitační a ukazuje úspěchy budování socialismu na vesnici. Objevuje se zde ale zákeřný nepřítel sedlák a hostinský Sahula z Rousova. Ten se snaží zmařit budování JZD ve své vesnici, a proto poukazuje na „špatné“ fungování v Darmochlebech, kde chce jeden družstevník vystoupit. Sahula ihned po své vsi roznese, že družstvo se brzy rozpadne. Když se mu ale tento plán nepodaří, chce otrávit družstevní prasata. Film poukazuje na ono vykořisťování menších rolníků ve scéně, kdy u Sahuly v hospodě probíhá diskuze, zda využít na žně výpomoc STS. Střední rolník Kratochvíl poznamenává, že je jedno, zda si půjčit tam nebo koně od Sahuly. Sahula zareaguje: „*Jenže, když já ti půjčím koně, ty mi pomůžeš s rodinou trochu na poli a nestojí tě to grejcar, ale když si pozveš je, tak musíš solit hotově.*“ Nakonec střední rolník poslechne „starého známého“ a jde si k Sahulovi odpracovat půjčení koní, kde se zraní. Kvůli zranění nemůže dokončit na svém poli žně. Sahula mu slibuje pomoc, ale na oplátku si to k němu bude muset jít odpracovat celá rodina středního rolníka. Na konci filmu se vyskytuje motiv zdiskreditování vztahu hospodáře k majetku. Sahula vystupuje proti družstvu, jelikož podle jeho názoru zbavit se lehkomyšlně majetku a polí je hřích. Uvědomělý stařík mu však odvětví, že jeho rodina k majetku nepřišla čestně, jelikož „*jeho otec keřasoval za první světový a on šmelil ve druhé*“. Když Sahulovi nic jiného nezbyvá, začíná si zjišťovat výhody, které by měl s tak velkou výměrou, ale je odmítnut pokrokovou většinou spoluobčanů, jež si jsou vědomi jeho sabotérského myšlení.

V budovatelských filmech se objevují dva typy středních rolníků: Pěknica z filmu *Slepice a kostelník*, který je uvědomělý a chtěl by vstoupit do JZD, ale brání mu v tom jeho manželka. Druhý typ pak prezentuje Tomeš z filmu *Cesta ke štěstí*. Ten je naopak konzervativní a nechce se vzdát své půdy, takže raději poslouchá velkostatkáře a nechává se jím „vykořisťovat.“

⁵⁷² *Usměvavá zem* [film]. Režie: Václav Gajer. Československo: Studio uměleckého filmu, 1952.

⁵⁷³ SLINTÁK, Petr – ROTTOVÁ, Hana. *Venkov v českém filmu*, s. 219–220.

Agitační film *Cesta ke štěstí*⁵⁷⁴ od režiséra Jiřího Sequense poukazuje na cestu středního rolníka do JZD. Střední zemědělec Tomeš věří sedlákovi Fulínovi a je závislý na sousedské výpomoci, kterou však velkostatkář zneužívá. Fulín vystupuje proti rozorání mezí a nechce své pole předat JZD, proto přiživuje zpátečnické chování Tomeše. Vedle tématu nepřítel se objevuje motiv generačního sporu a emancipace, kdy dcera Tomeše je nadšena z STS a chce se stát traktoristkou i přes otcův zákaz. Toto povolání bylo do té doby bráno jako ryze mužské zaměstnání. Státní traktorové stanice plné traktorů agituji rozorání mezí, jelikož na malých výměřích se těžko s traktory orá. Nakonec, když se Tomeš pohádá s Fulínem, STS mu přes noc nezištně zorají pole a Tomeš své názory změní.

Naopak film *Slepice a kostelník*⁵⁷⁵ od Oldřicha Lipského a Jana Strejčka reflektuje zcela jinou cestu středního rolníka do JZD. Soukromý zemědělec Pěknica chová sympatie k JZD, ale jeho manželka je naopak zobrazena jako žena se zastaralým chováním. Tvoří to takový kontrast k filmu *Vzbouření na vsi*, kde naopak ženy byly ty pokrokové a muži nikoliv. Na vesnici však žije velkostatkář Voznica, který své sabotéřské akce provádí skrze kostelníka Kodýtku. V době vzniku filmu komunisté sváděli zápas s katolickou církví, ale o tom více v kapitole „Kněží“. Voznica brání obecnému rozvoji, jako například zavedení výstavby vodovodu či nechává vyrábět letáky proti JZD. Voznica skrz Kodýtku působí na Pěknicovu manželku, aby rozmluvila svému muži vstup do JZD. U Pěkniců se také objevuje generační spor, kdy se dcera staví na stranu otce a matce se snaží vysvětlit výhody JZD, zavedení vodovodu apod. Nakonec i ji přesvědčí čísla, že vstup do JZD je výhodný a svému muži vyčte, proč nevstoupili dříve.

Přerod vesnického člověka v uvědomělého socialistického rolníka ukazuje film *Frona*⁵⁷⁶ od režiséra Jiřího Krejčíka. Frona pocházela z chudé rodiny a přivdala se na grunt nejbohatšího statkáře Zobáče. Vidina majetku pro ni byla silnější než láska k mladému rolníkovi Jurovi, kterou musela obětovat. Důležitost majetku je provázaná celým filmem. Starý Zobáč Fronu navádí, aby manipulovala se svým otcem (Filípek, předseda MNV) v jeho prospěch. Za to jí nabízí 6 ha zatajované půdy. Frona to však odmítne a v ten moment v ní zemřel člověk se zpátečnickým myšlením o potřebách majetku. Starý Zobáč také zneužívá důvěry předsedy MNV k materiálnímu obohacení a k okrádání družstva. Zobáč se snaží zdržovat rozorání mezí nařízeným okresem. Zprvu se snaží přesvědčit ostatní o důležitosti žni,

⁵⁷⁴ *Cesta ke štěstí* [film]. Režie: Jiří Sequens. Československo: Československý státní film, 1951.

⁵⁷⁵ *Slepice a kostelník* [film]. Režie: Oldřich Lipský, Jan Strejček. Československo: Československý státní film, 1951.

⁵⁷⁶ *Frona* [film]. Režie: Jiří Krejčík. Československo: Studio uměleckého filmu, 1954.

na to pak podplácí zeměměřiče, aby onemocněl. Když mu plán nevychází, sahá k zoufalému činu, a to k vytahování kolíků pro zmaření vykonaného díla.

Film poukazuje i na „boháčovu“ rodinu, ve které špatný charakter otce dědí syn. Zatímco se otec vyznačuje jistou vychytralostí, syn Floriš má typické vlastnosti syna sedláka: neukázněnost, hrubost, výbušnost a hloupost. Floriš se k Froně chová velice hrubě a násilnicky, ta ho naopak podvádí s družstevníkem Jurou. Zarážející je fakt, že milostný vztah mezi Fronou a Jurou není nijak pohoršující, jelikož Jura je kladným hrdinou. Další dědictví, které syn dědí, je touha po majetku. V momentě, kdy mezi sebou mají spor ohledně taktiky zachování majetku, Floriš svého otce zastřelí. Frona se nakonec snaží odhalit manželovy činy, ač svádí vnitřní boj se svazující morálkou a povinností manželky. Nakonec po zkušenostech s bohatými statkáři Frona grunt opouští a vrací se domů ke své rodině a k Jurovi.⁵⁷⁷

Film od režiséra Václava Gajera *Přicházejí z tmy*⁵⁷⁸ byl inspirován skutečnou událostí, případem v Babicích, kdy došlo k zastřelení třech funkcionářů MNV v červenci roku 1951. Tato vražda se stala záminkou pro likvidaci a diskreditaci rolníků a kněží. Děj filmu se však od skutečnosti velice liší. Film má pouze podobné prvky, jako například zaslaní výhrůžných dopisů předsedovi MNV nebo plánování vraždy místních funkcionářů KSČ.⁵⁷⁹ Vykreslení „kulacké“ rodiny Junku je velice podobné rodině Zobáče z filmu *Frona*. Junek mladší zakládá požáry, čímž ničí úrodu a obytné domy a má podobné povahové vlastnosti jako Floriš. Junek starší si naopak hledí svého majetku stejně jako Zobáč starší. Když se vrací z tábora nucených prací, tak první, o co se zajímá jsou pole, koně a dobytek. Postava podobná Froně je zas Junkova dcera Růžena. Ta stejně jako Frona stojí před morálním dilematem, zda pomáhat odhalit sabotážní činy své rodiny či mlčet a zachovat rodinné vztahy. Autoři knížky *Venkov v českém filmu* poznamenávají, že se jedná o jediný film, kde je záškodnická činnost ústředním motivem, a proto tedy zacházejí do krajností, ve kterých se Junkovi dopouští řady trestných činů,⁵⁸⁰ jako například když Ladislav Junek ml. postřelí příslušníka SNB nebo zapletení Junkových do špionážních služeb skrze syna Rudolfa. Ten přichází z ciziny s úmyslem vraždit obyvatele vesnice, kteří jsou záškodníkům nepohodlní a předávat informace západním agentům. Velice výjimečný na filmu je i fakt, že v jedné scéně použili slovo „kulak“, což se ve filmech běžně nepoužívalo. Soukromé zemědělece spíše nazývali „vesnickými boháči“ apod.

⁵⁷⁷ SLINTÁK, Petr – ROTTOVÁ, Hana. *Venkov v českém filmu*, s. 172–174 a 241–244.

⁵⁷⁸ *Přicházejí z tmy* [film]. Režie: Václav Gajer. Československo: Studio uměleckého filmu, 1954.

⁵⁷⁹ SLINTÁK, Petr – ROTTOVÁ, Hana. *Venkov v českém filmu*, s. 117–120.

⁵⁸⁰ Tamtéž, s. 174.

Na konci budovatelských filmů se vždy ukáže mravní pokles nepřítele a odsouzení hříšníka kolektivem. Komické zúčtování se záškodníkem je typické pro filmy ze zakladatelského období. Ve filmu *Žízeň* nakonec Bervidu spoluobčané odhalí a prohání ho stádo krav. Harazim z filmu *Vzbouření na vsi* je zas zdiskreditován odhalením ukrytých zásob pod kůlnou a opět se zde objevuje scéna sedláckova útěku s výsměchem spoluobčanů. Ve filmu *Slepice a kostelník* je Kodýtek veřejně zesměšněn přečtením přeepsaného letáku, který vyzdvihuje výhody JZD, zatímco o Voznicovi se na konci pouze zmiňují, jelikož Kodýtek má podepsat protokol o všech Voznicových sabotážích a „tím se Voznica vyřídí“. V budovatelských filmech s vesnickou tematikou se málokdy vyskytuje SNB, jelikož „kulak“ se měl vždy zničit sám a měl by být odsouzen kolektivem. Proto ve filmu *Usměvavá zem* hostinský Sahula po odhalení jeho záškodnických úmyslů již nevystupuje. Zobrazení SNB se nachází pouze ve filmech *Frona*, kde Floriš už nebyl pouze sedlákem, ale i otcovrahem a *Přicházejí ze tmy*, ve kterém nebojují pouze s velkostatkáři, ale se sabotéry a špiony.

3.7. Emigrace

Emigranti byli komunisty vnímáni jako poskoci kapitalistů. Byli režimu nebezpeční z důvodu, že přišli do přímého kontaktu se západními kapitalisty. Největší problém představovali bývalí českoslovenští politici, kteří po únoru 1948 emigrovali na Západ. O nich však více v následující podkapitole.

Aby komunisté odradili společnost od úmyslů odejít do zahraničí, vydávali články o špatném životě emigrantů v uprchlických táborech. Psali články s přímými svědectvími ze života v táborech. Například v roce 1955 Lidová demokracie uvedla článek „*Jak žijí v uprchlickém táboře ženy a děti*“⁵⁸¹. Psalo se v něm o svědectví Evy Nedomové, která musela žít ve dvou místnostech společně s dalšími čtyřiceti osobami. „*Lidé tam spali na zemi, prali se o jídlo a lžíce.*“⁵⁸² Její manžel odešel do belgického dolu, aby získal nějaké peníze, ale po šesti týdnech se vrátil kvůli nesnesitelným pracovním podmínkám. Ve svém svědectví dále popisovala táborovou stravu: „*(...) chléb, margarín, eintopfessen, což bylo střídavě doplňováno kouskem sýra, jindy vajíčkem nebo zase kouskem salámu či slanečkem.*“⁵⁸³ Po odmítnutí žádosti o emigraci do zámoří se rozhodla vrátit spolu s rodinou domů. Lidé podle propagandy v uprchlických táborech trpěli hladu a žili v nelidských podmínkách. Zdravotnictví v táborech bylo velice špatné a nikdo se o uprchlíky nestaral.

V lednovém čísle roku 1949 Rudé právo zveřejnilo dopis se svědectvím Stanislava Rezka o verbování mladých Čechů do cizineckých legií. „*(...) posílání na frontu do Indočíny, do boje proti národům, zápasícím o osvobození z cizího područí.*“⁵⁸⁴ Dopis obsahuje zklamání ze života na Západě a litování, že opustil Československo. Kvůli hladu se musel přidat do cizineckých legií ve Francii a následně odjet do Indočíny na frontu. Agresivní imperialistická politika tedy podle propagandy využívala nebohé a hladové utečence, aby za jakoukoliv cenu expandovala.

Rudé právo popsalo život utečenců jako „živoření“. V květnovém čísle z roku 1955 se psalo: „*V západním Berlíně – podle časopisu ‚Pacific‘ – je 200 dospělých utečenců a 50 dětí. Z celkového počtu 200 dospělých osob je zaměstnáno 10 lidí a ostatní jsou na úrovni žebráků, odkázaných na milodary... Všeobecně se uvádí podvýživa a naprostý nedostatek léčebné péče jako společný jmenovatel bídného stavu utečenců... Pracovní příležitosti nejsou pro domácí obyvatelstvo, natož pro nevídané ‚hosty‘.*“⁵⁸⁵ Komunisté opět neopomněli na taktiku,

⁵⁸¹ *Jak žijí v uprchlickém táboře ženy a děti*, Lidová demokracie, č. 145, 17.6.1955, s. 2.

⁵⁸² Tamtéž.

⁵⁸³ Tamtéž.

⁵⁸⁴ *Poúnoroví utečenci končí v cizinecké legii*, Rudé právo, č. 7, 9.1.1949, s. 7.

⁵⁸⁵ *Tragický osud dětí utečenců*, Rudé právo, č. 146, 28.5.1955, s. 3.

jak hrát lidem na city, a tak článek pokračuje v popisu života dětí, které se narodily „už ve špinavých a zahmyzených lágrech na Západě.“⁵⁸⁶ Dokonce zde otiskli svědectví Dr. Hrušákové, která prohlédla děti v uprchlických táborech a poté napsala: „*Děti jsou podvyživené, žebra jsou viditelná, svaly chabé, podkožního tuku málo, jsou bledé, unavené. V popředí je křivice. Není kojence, který by neměl křivici v různých stádiích...*“⁵⁸⁷ Články podobného ražení měly především za úkol odradit občany od útěku za hranice. Také komunistická propaganda nezapomněla obvinít ze šíření dezinformačních zpráv rádia Svobodná Evropa a Hlas Ameriky, která údajně nešetřila prostředky na štvavou propagandu a nutila zubožené utečence za pár marek lhát a podávat falešné zprávy o blahu na Západě.

Ze špatného stavu v uprchlických táborech komunisté obviňovali „dolarové pány“, kteří se sice oháněli humanitou, ale peníze pro děti a nemocné neměli. Svě špinavě vydělané peníze investovali raději na štvavé vysílání, verbování špiónů a do žoldněrských vojáků. Podle propagandy si této skutečnosti byla komunistická vláda vědoma, a proto v roce 1955 vyhlásila amnestii a nabídla rodinám v uprchlických táborech se vrátit do Československa.

Odstrašit občany od emigrace prováděli mnoha způsoby. Například informovali o státních soudech dopadených osob na útěku. Lidová demokracie ihned v dubnu 1948 uvedla informace o zahájení činnosti ustanovených státních soudů, které mají stíhat osoby pokoušející se o ilegální překročení hranic a byly zadrženy.⁵⁸⁸ Poté noviny uváděly konkrétní případy lidí a jejich soudního stíhání, například za napomáhání k útěku do ciziny či za špiónážní akce.

Komunisté se snažili popsat typy lidí utíkající za hranice. Jednalo se o lidi, kteří byli „zkaženi kapitalistickým smýšlením“, nechtěli tvrdě pracovat, chtěli si žít na úkor pracujícího lidu a věřili v lepší život na Západě. Anebo to byli lidé slepě důvěřující slibům československých politiků v exilu či lidé, kteří chtěli zažít nějaké dobrodružství. Rudé právo pak přicházelo s konkrétními příběhy emigrantů a důvody jejich emigrace, nejčastěji však převládala lenost a kapitalistické smýšlení.

V březnu roku 1950 došlo k únosu vnitrozemských letadel směřujících do Prahy,⁵⁸⁹ která startovala z Bratislavy, z Ostravy a z Brna. Noviny ihned na situaci zareagovaly a informovaly o změně kurzu a následném přistání na letišti Erding u Mnichova. Lidová demokracie psala podle výpovědi očitých svědků: „*Letadlo startující z Ostravy změnilo směr letu následkem toho, že dva členové posádky, a to kpt. Světlík, bývalý příslušník britského*

⁵⁸⁶ *Tragický osud dětí utečenců*, Rudé právo, č. 146, 28.5.1955, s. 3.

⁵⁸⁷ Tamtéž.

⁵⁸⁸ *Státní soudy budou soudit dopadené osoby na útěku z ČSR*, Lidová demokracie, č. 76, 1.4.1948, s. 2.

⁵⁸⁹ Více: PEJČOCH, Ivo. *Hrdinové železné opony. Útěky do svobodného světa s pomocí neobvyklých technických prostředků v letech 1949–1989*. Cheb, 2008, s. 114–120. ISBN 978-80-86808-52-9

válečného letectva a zaměstnanec Aerolinii Viktor Popelka, taktéž bývalý příslušník britského válečného letectva, který letěl jako cestující, donutili pistolemi řídicího pilota, aby změnil kurs letadla a když tento odmítl učinit, svázali ho a nařídili stroj umělým řízením na směr do západního Německa.⁵⁹⁰ Dále se v článku psalo o změně kursu letadla z Brna, kde únosci také přinutili řídicího pilota jim předat řízení. Pouze v letadle startujícího z Bratislavy se údajně posádka domluvila o změně kursu letu. Článek pokračoval slovy: „Tento zákeřný čin je dalším v řetězu důkazů, že na území Československa provozují své zrádné dílo sabotážní a špionážní skupinky, spojené těsně se zahraničními nepřáteli republiky a neštítící se v nenávisti proti našemu lidu žádných prostředků... Po přistání v západním Německu nebyli pachatelé přepadení a únosu zatčeni, nýbrž byli přátelsky uvítáni. Naproti tomu byli ostatní cestující a letci, kteří se chtěli vrátit, naprosto protiprávně podrobeni vyšetřování, které mělo formy hrubého nátlaku.“⁵⁹¹ Zcela identický článek vydal ve stejný den deník Rudé právo. Tentýž rok pak vyšla malá propagandistická knížka od Jindřicha Suchého, ve které popsal tehdejší výklad únosu.⁵⁹² Tento čin se také později stal inspirací pro film *Únos*, kterému se věnuje kapitola „Kapitalisté“.

Za emigraci obyčejných lidí údajně stály bývalé politické špičky, které lidi lákaly na lepší život na Západě a také se snažily zformulovat protikomunistický odboj. Podle propagandy však po pár letech lidé prozřeli a usoudili, že se žádný odboj konat nebude. Z toho důvodu se mnozí chtěli vrátit domů. V roce 1955 při vyhlášení prezidentské amnestie byl umožněn návrat pouňorovým emigrantům do země. Otázkou však zůstává, do jaké míry se lidé opravdu mohli vrátit?

⁵⁹⁰ *Zločinné přepadení pilotů a únos cestujících*, Lidová demokracie, č. 75, 29.3.1950, s. 1.

⁵⁹¹ Tamtéž.

⁵⁹² SUCHÝ, Jindřich. *Únos do Erdingu*. Praha, 1950.

3.7.1. Bývalé politické elity

Tato kapitola je zařazena pod emigraci z toho důvodu, že se zabývá z větší části demokratickými politiky v exilu. Sice se i zmiňuje o osudech nekomunistických politiků, kteří v Československu zůstali i po převratu, ale jejich oddělení od těch z exilu by mohlo být matoucí.

Jak již byl na začátku práce zmíněn Košický vládní program, schválený v květnu 1945, povoloval existenci šesti politických stran sdružených v Národní frontě: Komunistické strany Československa, Československé strany národně socialistické, Československé strany sociálně demokratické, Československé strany lidové, Komunistické strany Slovenska a Demokratické strany. Později na Slovensku vznikly další dvě politické strany: Strana práce a Strana Slobody. Zástupci nekomunistických stran zastávali za třetí republiky významné funkce. Po státním převratu mnoho členů demokratických stran zvolilo exil, jiní naopak zůstali a byli vystaveni represím. Kolem nich se následně rozjela kampaň očerňující jejich minulost a činnost.⁵⁹³

Trnem v oku komunistům byla Demokratická strana, která na Slovensku vyhrála volby v roce 1946. Komunistická propaganda se především vymezovala proti Jozefu Lettrichovi, jenž zastával za třetí republiky funkci poslance Slovenské národní rady. Dále proti Ottovi Obuchovi, Jánovi Ursínymu, Milošovi Bugárovi a Jánovi Kempnému. Demokratická strana se po únorovém převratu proměnila na Stranu slovenské obrody a stala se stranou zcela závislou na KSČ.

Předseda strany Jozef Lettrich po státním převratu odešel do exilu. Lidová demokracie informovala o útěku Lettricha společně s Hodžou,⁵⁹⁴ Fraštickým⁵⁹⁵ a Zibrínem⁵⁹⁶ a psala: „*Tento zbabělý a zrádný čin, který slovenská veřejnost přijme s pohrdáním a rozhořčením, potvrzuje, že vedení bývalé demokratické strany a zejména její přední představitelé byli již delší dobu ve službách protičeskoslovenských, protisovětských a protislovanských ústřední zahraniční reakce.*“⁵⁹⁷ Rudé právo je obvinilo z rozsáhlé špionážní činnosti a že „*záměrně mařili všechny lidově demokratické vymoženosti a vnášeli chaos a nepokoj mezi občanstvo.*“⁵⁹⁸ Lettrichovo jméno se následně objevovalo v článcích informujících o soudních procesech se

⁵⁹³ DEJMEK, Jindřich a kol. *Československo Dějiny státu*, s. 411–427.

⁵⁹⁴ Milan Hodža byl členem Slovenské národní strany. Jeho politická kariéra je spojována s meziválečným obdobím, kdy zastával řadu ministerských funkcí. V letech 1935–1938 zasedl v křesle předsedy vlády.

⁵⁹⁵ Rudolf Fraštický byl členem Demokratické strany. Za třetí republiky zastával funkci poslance v Ústavodárném Národním shromáždění. Po převratu v roce 1948 odešel do exilu.

⁵⁹⁶ Michal Zibrín byl též členem Demokratické strany a stejně jako Fraštický byl poslancem v Ústavodárném Národním shromáždění. Poté odešel do exilu.

⁵⁹⁷ *Lettrich, Hodža, Fraštický a Zibrín na útěku*, Lidová demokracie, č. 67, 20.3.1948, s. 1.

⁵⁹⁸ *Lettrich, Hodža a Fraštický stáli v čele rozsáhlé špionážní skupiny*, Rudé právo, č. 118, 21.5.1948, s. 5.

špiony ze Západu, podle kterých se podílel na posílání agentů, jejichž úkolem bylo rozvrátit Československo.

Ján Ursíny byl sesazen z funkce místopředsedy vlády již v roce 1947 a následně zatčen a odsouzen. V té době komunisté rozjeli kampaň proti demokratické straně a označovali je za „ľudáckou reakci“. V dubnu 1948 byl postaven před soud spolu se svým tiskovým tajemníkem Ottou Obuchem, jelikož Obuch měl kontakty na ľudácký exil, o čemž Ursíny neměl poněti. A tak v obžalobě vinili Ottu Obucha z přímého spojení s Ferdinandem Ďurčanským⁵⁹⁹ a Jána Usínyho za zaměstnávání Otty Obucha ve svém kabinetě.⁶⁰⁰ Rudé právo o procesu informovalo: „*Před bratislavským státním soudem byl zahájen první proces proti škůdcům a rozbíječům republiky, kteří ke své velezrádné činnosti našli legální základnu v některých politických stranách a jejich tisku a oporu u českého a slovenského reakčního tábora. Činnost těchto velezrádných živlů projevila se na Slovensku především ve špionáži a v organizaci protistátního spiknutí a v českých zemích únorovým pokusem o reakční puč.*“⁶⁰¹ Obvinili je ze spolupráce se zahraniční emigrací usilující o rozbití republiky a obnovení slovenského státu. „*Pracovali na přísně konspiračních zásadách. Používali krycích jmen, hesel a tajné vysílačky. Styk se zahraničím navázali prostřednictvím cizích vyslanectví a členů diplomatického sboru. Jistým cizím mocnostem vyzrazovali důležitá státní a vojenská tajemství, za což pobírali úplaty.*“⁶⁰² Obuch byl odsouzen na 30 let vězení, ztrátu občanské cti na 10 let a ztrátu volebního práva na 3 roky. Vedle něj Ursíny dostal 7 let vězení, 5 let ztráty občanské cti a 3 roky ztráty volebního práva.⁶⁰³

Další člen demokratické strany Ján Kempný, který byl v letech 1946–1947 generálním tajemníkem strany, se stal nepřitelem komunistů. V roce 1947 se v parlamentu jednalo o trestném stíhání Kempného a Bugára, jelikož je též komunisté obviňovali z „ľudáctví“. Ústavodárné NS se většinou rozhodlo je vydat trestnému stíhání. Od jara 1947 do vynesení rozsudku v květnu 1948 probíhalo vyšetřování a příprava procesu.⁶⁰⁴ Noviny tento proces sledovaly a informovaly o jeho průběhu. Lidová demokracie psala o jejich údajné činnosti: „*Poslanci dr. Bugárovi klade žaloba díle za vinu, že dodával podzemním organizacím instrukce*

⁵⁹⁹ Ferdinand Ďurčanský byl členem Hlinkovy slovenské ľudové strany a ve Slovenském státě zastával ministerské funkce. Po válce utekl do Rakouska, poté do Říma. V roce 1947 ho v nepřítomnosti odsoudil Národní soud k trestu smrti. Tentýž rok emigroval do Argentiny, odkud se v roce 1952 vrátil do Evropy a žil v Mnichově do své smrti v roce 1974.

⁶⁰⁰ Ursíny, Obuch a spol. před soud, Lidová demokracie, č. 92, 20.4.1948, s. 3.

⁶⁰¹ Soud nad nepřáteli republiky, Rudé právo, č. 94, 21.4.1948, s. 1.

⁶⁰² Žaloba na Ursínyho rozšířena o zločin úkladů o republiku, Rudé právo, č. 100, 28.4.1948, s. 2.

⁶⁰³ Ursíny 7, Obuch 30 a Čulen 18 let vězení, Rudé právo, č. 102, 30.4.1948, s. 1.

⁶⁰⁴ SOKOLOVIČ, Peter a kol. Roky prelomu. Slovensko v rokoch 1945–1948. Trnava, 2015, s. 230–233. ISBN 978-80-8105-643-7.

k vydávání a koncipování protistátních letáků. Poslanci dr. Kempnému a několika dalším obžalovaným se klade dále za vinu, že se přičinili o to, aby se bývalá DS odchýlila od svého původního programu a aby prováděla politiku směřující proti lidově demokratickému režimu ČSR.⁶⁰⁵ Dále podle žaloby: „Kempný a Bugár vyjednávali se zmocněnci Ďurčanského a K. Čulena, souhlasili s činností ČSR nepřátelské emigrace a rozhodli se ji podporovat. Vyslané agenty Ďurčanského obeznámili s politickými a hospodářskými poměry v ČSR. Spiklenci se scházeli v soukromých bytech, radili se jak prosazovat separatistický program bývalé Hlinkovy strany a jak odvést DS od jejího původního programu.“⁶⁰⁶ Dr. Bugár podle Rudého práva sjednocoval protistátní skupiny na Slovensku, aby mohly úspěšněji vyvíjet svou rozvratnou činnost proti republice.⁶⁰⁷ Jána Kempného odsoudili na 6 let odnětí svobody a 5 let ztráty občanských práv a Miloše Bugára k jednomu roku vězení.⁶⁰⁸ Reflexe procesů s členy Demokratické strany byla jiná. Lidová demokracie se především zaměřovala na popis průběhu soudu na rozdíl od Rudého práva, který zapojil svou pošpiňující rétoriku plnou útoků proti jednotlivým osobám.

Národní socialisté byli vedle Demokratické strany další politickou stranou postiženou komunistickou perzekucí. Dr. Petr Zenkl i přes hlídku StB v srpnu 1948 utekl se svou manželkou na Západ. Po následujícím zjištění vyhlásila Státní bezpečnost celostátní pátrání a strážci, kteří ho zrovna měli hlídat, byli postaveni mimo službu a uvězněni. Následkem jeho útěku došlo k zostření ostrahy demokratických politiků včetně Edvarda Beneše. V září bylo podáno na Zenkla trestní oznámení za přípravu násilného převratu v Československu.⁶⁰⁹ Okamžitě ho v člancích označili za vlastizrádce a objevovaly se o něm i karikatury. Zenkl například vévodil titulní stránce v satirickém týdeníku Dikobraz v roce 1953.⁶¹⁰ Neustále ho v novinách pranýřovali a obviňovali ze spolupráce se Západem, který má v plánu vyvolat válku proti SSSR.

U nás se první monstrproces odehrál na konci května a začátkem června 1950 s poslankyní Miladou Horákovou a dalšími 12 „velezrádci“. Masová kampaň proti Horákové, která strávila druhou světovou válku v Terezíně, ji měla pošpinit, aby v ní lidé neviděli odbojáčku či ženy matku. A tak byl zajištěn hromadný poslech reportáží ze soudního líčení, děti

⁶⁰⁵ *Bývalí gen. tajemníci DS před soudem*, Lidová demokracie, č. 104, 5.5.1948, s. 2.

⁶⁰⁶ *Druhá skupina slovenských spiklenců před bratislavským soudem*, Rudé právo, č. 105, 5.5.1948, s. 2.

⁶⁰⁷ *Dr. Bugár sjednocoval protistátní podzemí*, Rudé právo, č. 108, 8.5.1948, s. 1.

⁶⁰⁸ *Kempný 6 let, Bugár 1 rok žaláře*, Rudé právo, č. 115, 16.5.1948, s. 1.

⁶⁰⁹ NEKOLA, Martin. *Petr Zenkl: politik a člověk*. Praha, 2014, s. 246. ISBN 978-80-204-3377-0.

⁶¹⁰ Příloha č. 34; Dikobraz, č. 49, 6.12.1953, s. 1.

ve školách byly o procesu poučovány⁶¹¹ a do toho vycházely několikastránkové články o průběhu procesu „s vedením záškodnického spiknutí“ jak v Rudém právu, tak například i v Lidové demokracii či ve Svobodném slově. Na účet celého procesu vycházely titulky typu: „*Chtěli válku proti republice, aby kapitalisté mohli znovu vykořisťovat náš lid*“⁶¹² či „*Špionáž, rozvrat, návrat ke kapitalismu*“⁶¹³. Byli označeni za „přísluhovače západních imperialistů“, za „rozvratníky“ nebo za „vlastizrádce“. Vládnoucí režim se snažil vyvolat doslova pogromistickou náladu, davovou hysterii, aby pracující lid projevoval rozhořčení. „Vůle lidu“ měla být vyjádřena podepsáním rezolucí, které žádali tresty smrti.⁶¹⁴ Z 13 obžalovaných čtyři dostali trest smrti.⁶¹⁵ Dalším procesům s nekomunistickými politiky se noviny nevěnovaly tak detailně. Kampaň namířili proti jednotlivým osobám i v době sledování či vyšetřování.

Vladimír Krajina byl generálním tajemníkem národně socialistické strany a jedním z prvních československých politiků, kteří po únorovém převratu zvolili exil. Pro emigraci se rozhodl poté, co ho 26. února před domem zatkla Státní bezpečnost. O jeho propuštění se zasloužil prezident Edvard Beneš. Na počátku března proti němu StB připravovala politický proces, kterým chtěli dokázat, že stál v čele příprav protistátního puče nekomunistických stran, jenže v té době byl Krajina již na útěku. O jeho útěku se dozvěděli až z britského rozhlasu.⁶¹⁶ Následně na něj bylo vydáno trestní oznámení. Vedle Krajinova jména se vyskytovala jména Otty Hory či Aloise Čížka.⁶¹⁷

Otu Horu zvolili ve volbách roku 1946 do Ústavodárného Národního shromáždění. V prosinci 1947 vystoupil v parlamentu s řečí a důkazy, že „žijeme v policejním státě“. Po únorovém puči a po zatýkání nekomunistických politiků se Hora ukryl na vyslanectví Kuby a později v bytě rodičů Václava Havla. Poté se mu podařilo utéct do západního Německa a v roce 1949 emigrovat do Kanady.⁶¹⁸ O jejich útěku tisk psal, jelikož „*bývalí nár. soc. poslanci, gen. tajemník nár. soc. dr. Krajina a Alois Čížek jsou už po několik dnů nezvěstní. Jak známo, měl být imunitní výbor požádán o jejich vydání, protože se zjistilo, že Krajina, Čížek*

⁶¹¹ FORMÁNKOVÁ, Pavlína. „Vypořádali jsme se s Horákovou, vypořádáme se i s americkým broukem!“ In *Paměť a dějiny* 1, 2007, s. 20–41.

⁶¹² *Chtěli válku proti republice, aby kapitalisté mohli znovu vykořisťovat náš lid*, Rudé právo, č. 129, 1.6. 1950, s. 3.

⁶¹³ *Špionáž, rozvrat, návrat ke kapitalismu*, Rudé právo, č. 130, 2.6.1950, s. 3.

⁶¹⁴ FORMÁNKOVÁ, Pavlína. *Vypořádali jsme se s Horákovou*, s. 20–41.

⁶¹⁵ Na toto téma vyšlo mnoho monografií a studií. Za sebe doporučuji novou knihu: SYNEK, Jan. *Mám klid ve svém svědomí. Milada Horáková ve střetu s komunistickým režimem*. Praha, 2020. ISBN 978-80-88292-65-4.

⁶¹⁶ KAPLAN, Karel. Útěky do emigrace 1948. 1. část. Vladimír Krajina. In *Historický obzor* 9–10, 1999, s. 225–226.

⁶¹⁷ Alois Čížek byl členem národně sociální strany. V období třetí republiky vykonával funkci poslance v Ústavodárném NS.

⁶¹⁸ *Ota Hora 1909–1997*. Golčův Jeníkov, 1998, s. 7. ISBN 80-86101-10-X. – z připravované knihy Bořivoje Čelovského: *Emigranti – Dopisy exulantů z uprchlických táborů po „Vítězném únoru.“*

*a Hora (který už není k nalezení delší dobu), vedli vyzvědačskou kancelář nár. soc. strany.*⁶¹⁹ Krajina měl údajně vybudovat vyzvědačskou síť ve znárodněném průmyslu společně s Ottou Horou a Aloisem Čížkem a informace zasílat na Západ.⁶²⁰

Podle tisku Krajina spolupracoval s gestapem: *„Kromě toho však vyšly najevo skutečnosti, které dokazují, že Krajina za příslib, že bude jemu a jeho manželce zachován život, spolupracoval po svém zatčení za okupace s gestapem.*“⁶²¹ S těmito exilovými politiky zahájili proces bez jejich přítomnosti a nakonec Krajinu odsoudili k 25 letům těžkého žaláře, jelikož *„vyzradil gestapu organizaci domácího i zahraničního odboje, šifrovacího klíče a napomáhal gestapu při šifrování a odesílání zpráv z Londýna a pro Londýn. Tím se dopustil nejtěžších zločinu proti státu a zločinů vojenské zrady.*“⁶²²

Hubert Ripka za třetí republiky zastával funkci ministra zahraničního obchodu. Před únorovým převratem patřil mezi politiky, kteří podali demisi. Původně se domníval, že bude moct odejít z politiky a působit na univerzitě. Tyto domněnky se ukázaly jako nereálné. Státní bezpečnost ho sledovala na každém kroku, proto byly jeho přípravy na útěk komplikované. I přes problémy v březnu 1948 naplánovali jeho útěk společně s Janem Šrámkem a Františkem Hálou. Státní bezpečnost se však dozvěděla o plánovaném letu a na letišti narazila právě na Šrámka s Hálou. Ti vypověděli, že Ripka odešel ráno neznámo kam. Státní bezpečnost zahájila pátrání a prohlídky domů jeho známých. Nakonec se však nepodařilo přijít na stopu, která by vedla k vypátrání Ripky a jeho rodiny. Ripka se měsíc skrýval a až na konci dubna se mu podařilo opustit Československo.⁶²³ Již 29.2 se ve Svobodném slově objevil odstavec, který informuje o tom, že Ripka pravděpodobně podle pařížských listů opustil Československo.⁶²⁴ Ripkovo jméno se objevovalo i v dalších letech, kdy ho v článcích obviňovali ze spolupráce a vysílání záškodníků do Československa nebo obětování nevinných mladých životů v koloniálních válkách. Lidová demokracie o něm v roce 1953 napsala: *„Těmto lidem nestačí, že spolupracují při vysílání záškodníků a diversantů do naší mírumilovné země, nutí je k účasti v zločinné koloniální válce proti vietnamskému lidu. Stovky mladých lidí, kteří nerozvážně, většinou svedeni šalivým pozlátkem ‚amerického způsobu života,‘ opustili svou vlast, našlo již své hroby v pralesích, bažinách a močálech, kdesi v džungli, daleko od domova. Představitelé zrádců našeho národa v čele s Peroutkou, Majerem, Ripkou a jimi podobnými ztroskotanci*

⁶¹⁹ *Krajina, Čížek a Drábek uprchli*, Svobodné slovo, č. 65, 18.3.1948, s. 2.

⁶²⁰ *Krajina, Hora a Čížek měli vybudovány vyzvědačskou síť*, Rudé právo, č. 63, 14.3.1948, s. 2.

⁶²¹ *Proces s dr. Krajinou za čtrnáct dní*, Rudé právo, č. 131, 5.6.1948, s. 1.

⁶²² *Krajina odsouzen k 25 letům těžkého žaláře*, Rudé právo, č. 208, 5.9.1948, s. 2.

⁶²³ PAVLÁT, David. *Novinář a politik Hubert Ripka. Člověk, který nemlčel*. Praha, 2018, s. 274–285. ISBN 978-80-200-2901-0.

⁶²⁴ *Dr Ripka opustil ČSR?* Svobodné slovo, č. 50, 29.2.1948, s. 3.

*nejen že souhlasí, ale přímo napomáhají verbování mladých Čechů a Slováků do koloniálních vojsk.*⁶²⁵

Národní socialista Prokop Drtinova se na konci února 1948 pokusil o sebevraždu poté, co selhal jeho zvažovaný plán útěku. Podle Ondřeje Koutka se obával, že ho v noci ve spánku překvapí tajná policie a že bude zatčen, aniž by se mohl jakkoliv bránit.⁶²⁶ Svůj život se rozhodl ukončit skokem z okna, který však přežil a ihned noviny informovaly o neúspěšné sebevraždě. Propagandistické články proti jeho osobě se objevovaly už od státního převratu, kdy byl označen za ochránce fašistů.⁶²⁷ Rudé právo ho nazvalo ochráncem „*kolaborantů, velkošmelinářů, špiónů, protistátních spiklenců a válečných zločinců*“⁶²⁸. Vedle toho ho obvinili z tzv. krčmářského případu z roku 1947, kdy byl spáchán atentát na tři nekomunistické politiky. Podle Rudého práva za tímto atentátem stál Drtina, který „*se pokusil uměle zrekonstruovat tak zvaný krčmářský případ a obvinil z atentátu komunisty*“⁶²⁹.

V srpnu 1948 ho formálně zatkl a v roce 1953 postavili před soud.⁶³⁰ Státní bezpečnost neúspěšně vedla Drtinu k falešným výpovědím, aby ho mohla zařadit do některého z monstrprocesů. Prokop Drtina nedostal obžalobu a v závěru byl odsouzen za jinou trestnou činnost založenou na vynucených výpovědích obžalovaného a svědků jako například Evžena Löbla či Heliodora Píky.⁶³¹ Soud nezařadili mezi monstrprocesy a snažili se ho provést v tichosti. Drtina byl odsouzen k 15 letům vězení a ztrátě čestných práv občanských na 10 let.

Další nekomunistická politická strana, jejíž členové se objevovali v negativní propagandě, byla Československá strana lidová. Její deník Lidová demokracie informoval na počátku března 1948 o očištění strany od těch, „*kterí zavekli stranu do područí cizích, duchu strany odporujících reakčních směrů.*“ A dále psal, že strana: „*vyloučila jednomyslným usnesením tyto bývalé ministry a poslance: dr. Adolfa Procházku, Františka Hálu, dr. Ivo Ducháčka, dr. Bohdana Chudobu, dr. Adolfa Klinka a dr. Rozehnalu.*“⁶³² Někteří z nich byli označeni za špióny a agenty cizí reakce. Adolfa Procházku⁶³³ v jednom článku označili za „*agenta Trumanovy doktríny*“, který měl tuto ideologii v Československu propagovat.⁶³⁴

⁶²⁵ *Budovatelskou prací odpovídají zrádcům*, Lidová demokracie, č. 291, 6.12.1953, s. 2.

⁶²⁶ KOUTEK, Ondřej. *Prokop Drtina. Osud československého demokrata*. Praha, 2011, s. 349. ISBN 978-80-87211-50-2.

⁶²⁷ *Proč Drtina chránil fašisty*, Rudé právo, č. 73, 26.3.1948, s. 5.

⁶²⁸ *Ochránce válečných zločinců a špiónů nesmí do vlády*, Rudé právo, č. 46, 24.2.1948, s. 2.

⁶²⁹ *Proces s dr. Krajínou za čtrnáct dní*, Rudé právo, č. 131, 5.6.1948, s. 1.

⁶³⁰ KOUTEK, Ondřej. *Prokop Drtina*, s. 358.

⁶³¹ Tamtéž, s. 364–366.

⁶³² *Očista v lidové straně*, Lidová demokracie, č. 56, 7.3.1948, s. 2.

⁶³³ Alois Procházka byl za třetí republiky poslancem Ústavodárného NS a zároveň zastával funkci ministra zdravotnictví.

⁶³⁴ *Špióni a agenti cizí reakce stáli v čele lidové strany*, Rudé právo, č. 69, 21.3.1948, s. 2.

Proto Procházka raději zvolil se svou manželkou exil a následně na něj komunisté podali trestní oznámení.

Jan Šrámek, který vykonával funkci náměstka předsedy vlády za třetí republiky, se společně s bývalým ministrem pošt Františkem Hálou rozhodli pro útěk letadlem. Po příjezdu na letiště se setkali s Hubertem Ripkou. Před odletem StB zadržela Šrámka s Hálou, načež reagovalo Rudé právo a obvinilo je z toho, že chtěli propašovat statisícové částky do zahraničí.⁶³⁵ Šrámek zvolil exil, jelikož komunisté proti němu zaujali negativní postoj z důvodu jeho demise před únorovým převratem.⁶³⁶ Nezdařený pokus Šrámka a Hály o odchod do zahraničí vyvolal problémy. Nosek se nakonec rozhodl je internovat do kláštera, jelikož by soudní proces s nimi mohl v lidoveckých masách probudit rozhořčení.⁶³⁷ Na plánovaném útěku se účastnili i francouzští diplomaté, kteří byli od této události střeženi StB a československá vláda žádala Francii o odvolání provinilých úředníků z velvyslanectví. Účast západních mocností noviny prezentovaly heslem: „*Cizí mocnost přímo zasáhla do našich vnitřních záležitostí*“⁶³⁸. V článku se psalo: „*Úředník francouzského ministerstva zahranič. obchodu zprostředkoval poštovní styk reakčních politiků, nezákonně uprchlých do zahraničí, s bývalými ministry, úředníci francouzského velvyslanectví zneužili svého privilegovaného postavení k tomu, aby s pomocí cizího letadla, které porušilo náš výsostný vzdušný prostor, se pokusili organisovat útěk obou bývalých ministrů, kompromitovaných svým protilidovým postojem, do zahraničí.*“⁶³⁹ Dále zde zmiňují, že ani Šrámek ani Hála nemají velký politický význam, aby ze zahraničí mohli ohrozit vývoj v Československu. Proto usuzovali, že se měli stát pouze loutkami cizích zájmů. Jejich internaci v klášteře potvrdili spolu s podpisem slibu, že se nepokusí o nový útěk. Ubytovali je v klášteře premonstrátů v Nové Říši, kde byl opatem Augustin Machalka.⁶⁴⁰ V červnu 1948 prezident republiky vydal amnestii, která se vztahovala na Šrámka i Hálu. Oba se přestěhovali do Brna, kde je střežili příslušníci StB, aby se nepokusili o další útěk. Po komunistickém útoku proti katolické církvi byli Šrámek a Hála internováni mimo Brno. V roce 1952 zemřel Hála a o čtyři roky později i Šrámek.

Sociálně demokratická strana během roku 1948 splynula s KSČ. Rudé právo toto sloučení propagovalo jako „*posílení socialistické myšlenky*“⁶⁴¹. Její člen Bohumil Laušman,

⁶³⁵ Hála a Šrámek zadrženi při pokusu o útěk, Rudé právo, č. 70, 23.3.1948, s. 1.

⁶³⁶ MAREK, Pavel a kol. *Jan Šrámek a jeho doba*. Brno, 2011, s. 450. ISBN 978-80-7325-252-6.

⁶³⁷ KAPLAN, Karel. Útěky do emigrace 1948. 3. část. Jan Šrámek a František Hála. In *Historický obzor* 3–4, 2000, s. 80–82.

⁶³⁸ *Úředníci francouzského velvyslanectví organizovali útěk Šrámka a Hály*, Rudé právo, č. 77, 1.4.1948, s. 1.

⁶³⁹ Tamtéž.

⁶⁴⁰ S opatem Machalkou byl vykonstruovaný první proces namířeným proti mužským řeholním řádům. O procesu více v kapitole „Kněží.“

⁶⁴¹ *Sloučení KSČ a soc. dem. je posílením socialistické myšlenky*, Rudé právo, č. 119, 22.5.1948, s. 1.

jenž v roce 1949 emigroval nejdříve do Jugoslávie a poté do Rakouska, byl též trnem v oku komunistům. Po celou dobu emigrace se snažil spojit s domovem, aby získal informace o osudech své rodiny. Tím se dostal do kontaktu s Jiřím Jirkalem, agentem StB, o kterém si myslel, že patří do domácího odboje.⁶⁴² Poté se spojil s dalšími lidmi, což byla past od StB. Od září 1953 se StB chystala na únos Laušmana pod krycím názvem akce „Katastrofa“. Agenti několikrát zkoušeli, kolik alkoholu musí Laušman vypít, aby nebyl schopný odporu.⁶⁴³ K únosu došlo 23. prosince po jeho opití a následného nasypání drogy do nápoje. K němu do cely nasadili agenta s úkolem zjistit informace o emigraci a dalších kontaktech. V květnu 1954 se Laušman rozhodl vyhovět jeho věznilům a veřejně vystoupil na tiskové konferenci, ve které odsoudil emigraci. S vystoupením souhlasil, protože mu slíbili propuštění jeho rodiny a možnost osvobození jeho samotného.⁶⁴⁴ V Rudém právu se následkem toho objevil článek s titulkem: „*Bohumil Laušman vypovídá o zločinech zrádců národa v zahraničí*“, ve kterém Laušman tvrdil, že se dobrovolně vrátil do Československa, protože čtyři roky emigrace na Západě pro něj byly duševním utrpením a politickou školou. Dále se v něm napsalo: „*Duševním utrpením proto, poněvadž jsem poznal plány Američanů z bezprostřední blízkosti a viděl, že směřují k novému utrpení a novým hrůzám československého lidu. (...) emigrace ve své většině, zejména ve své tak zvané politické reprezentaci, stojí v cizích službách a za peníze, které jsou Američany vydávány na špionáž, teror a diversi, pomlouvání a hanobení Sovětského svazu a lidových demokracií.*“⁶⁴⁵ Po veřejném vystoupení nakonec došlo v červenci 1954 k propuštění manželky s dětmi na základě individuální amnestie prezidenta republiky.⁶⁴⁶ Laušman se z důvodu náhlého úmrtí nedožil příslibené amnestie na rok 1963.

Články v Lidové demokracii nebo Svobodném slově týkající se nekomunistických politiků se nelišily od textů z Rudého práva. Také v době tzv. „uvolnění“ po smrti Stalina a Gottwalda nedošlo k umírnění rétoriky proti exilovým politikům. Nadále byli napadáni z důvodu pobývání na Západě a údajné spolupráce s imperialisty pro rozvrácení lidově demokratického systému. Někteří politici se objevovali i na karikaturách v týdeníků Dikobraz. V budovatelských filmech se nekomunističtí politici objevují velice zřídka. Většinou se jednalo o vedlejší dějovou linku, kde byly ukázány plány těchto kapitalistů. Například v již

⁶⁴² HORÁK, Pavel. *Bohumil Laušman politický životopis: riskantní hry sociálnědemokratického lídra*. Praha, 2012, s. 333. ISBN 978-80-204-2619-2.

⁶⁴³ Tamtéž, s. 336.

⁶⁴⁴ HORÁK, Pavel. *Bohumil Laušman*, s. 347.

⁶⁴⁵ *Bohumil Laušman vypovídá o zločinech zrádců národa v zahraničí*, Rudé právo, č. 134, 16.5.1954, s. 2.

⁶⁴⁶ HORÁK, Pavel. *Bohumil Laušman*, s. 349.

zmiňovaném filmu *Anna Proletářka*⁶⁴⁷ vystupují politici, kteří v letech 1919–1920 působili v československé politice jako například Alois Rašín⁶⁴⁸ či Karel Kramář.⁶⁴⁹

⁶⁴⁷ *Anna Proletářka* [film]. Režie: Karel Steklý. Československo: Studio uměleckého filmu, 1953.

⁶⁴⁸ Alois Rašín byl v letech 1918–1919 a 1922–1923 ministrem financí. Ve filmu vystupuje vedle ředitele Živnobanky Jaroslava Preisse.

⁶⁴⁹ Karel Kramář byl 1. předsedou vlády Československa v letech 1918–1919.

4. Srovnání obrazů nepřátel se Sovětským svazem

Komunistická éra na území Ruska trvala přes 70 let. Listopadový převrat v roce 1917 vynesl bolševiky do čela a ukončil účast ve Velké válce. Vzápětí se rozhořela občanská válka, která vyvolala boje mezi armádami, rolníky a dělníky ve městě. Lenin viděl v soukromých zemědělcích a v jejich převládající malovýrobě známky kapitalismu. Rolníci v nejistých poměrech vyráběli stále méně, a tak vláda zvolila násilný odběr údajných přebytků a docházelo k povinným odvodům rolníků do armády. V roce 1919 byl vydán dekret o půdě, který vedl k vyvlastnění statkářské, církevní a carské půdy bez náhrady. Lenin také nechal založit mimořádné komise, tzv. čuky, pro boj s kontrarevolucí a sabotáží.⁶⁵⁰

V únoru 1918 vznikl v Tbilisi národní kongres Zakavkazské federace demokratických republik sdružující Gruzii, Arménii a Ázerbájdžán. Na počátku 20. let jednotky Rudé armády začaly pronikat do Arménie a Gruzie, kde následně vytvořily sovětské republiky. Dne 23. prosince 1922 se konal všeruský sjezd, který vytvořil Sovětský svaz sloučením čtyř republik: ruské, ukrajinské, běloruské a zakavkazské.⁶⁵¹

Sovětská propaganda byla založena na ideologii marxismu–leninismu a podléhala cenzuře. Stejně jako v Československu po roce 1948 se dělila na pozitivní a negativní. Pozitivní kampaně měly za úkol propagovat komunistickou stranu, zatímco negativní se vymezovaly proti třídním nepřátelům. Během 70 let se zpracování obrazu nepřítele v SSSR měnilo, ale obraz jako takový si zachovával společné insignie. Po bolševickém převratu v roce 1917 můžeme nepřátelé rozdělit do dvou skupin. První tvořili marxističtí třídní nepřátelé, tedy obchodníci a podnikatelé, kulaci, mniši a duchovní, kteří byli „usvědčeni ze zločinů chamtivosti a zkaženosti“. Druhá skupina zahrnovala bolševické nepřátelé jako například generály Bělogvardějců, menševiky, esery atd. Proti druhé skupině se propaganda projevovala především v průběhu občanské války, jelikož následně došlo k její postupné likvidaci.⁶⁵² Na konci 20. let a ve 30. letech se naopak Stalin zaměřil na staré bolševiky uvnitř strany.

Propaganda se z počátku 20. let věnovala především informovanosti veřejnosti o existenci tříd, také měla za úkol přemlouvat, přesvědčit, pokárat a oklamat obyčejné dělníky a rolníky, aby podporovali revoluci. Jak je dobře známo, raní bolševici očekávali osvobození společnosti od kapitalistického vykořisťování, jejímž výsledkem by měl být růst počtu

⁶⁵⁰ VEBER, Václav. *Komunistický experiment v Rusku 1917–1991 aneb Malé dějiny SSSR*. Praha, 2001, s. 49–50. ISBN 80-86277-14-3.

⁶⁵¹ Tamtéž, s. 61–64.

⁶⁵² DOBRENKO, Vladimír. The Image of the Enemy: the Evolution of the „Other“ in Bolshevnik Political Posters from the October Revolution and the Civil War. In *Revue belge de philologie et d'histoire*, č. 3–4, 2009, s. 685–704.

sympatizantů a poté se z nich měli stát noví sovětští lidé, tzv. homo soveticus. Nový člověk měl být uvědomělý a prokazovat sofistikovaný smysl pro třídní vědomí.⁶⁵³ Šířily se legendární příběhy o hrdinech SSSR – pilotech překonávající rekordy, stachanovcích, vojácích občanské války či o komunistech bojujících ve španělské občanské válce.⁶⁵⁴ V listopadu 1921 byly dokončeny centrální komise propagandy a agitace: Glavpolitprosvet a Agitprop. Glavpolitprosvet měl monitorovat veřejné vzdělávací instituce a knihovny, zatímco Agitprop měl dohlížet na ideologické práce.⁶⁵⁵

Lenin v průběhu roku 1922 vážně onemocněl a v lednu 1924 zemřel. Následně byl po jeho smrti zahájen několikaletý spor⁶⁵⁶ mezi Bucharinem,⁶⁵⁷ Kameněvem,⁶⁵⁸ Stalinem, Trockým⁶⁵⁹ a Zinověvem.⁶⁶⁰ Stalin se spolu s Kameněvem a Zinověvem snažil zdiskreditovat Trockého, jelikož v něm viděl konkurenci. Lev Trockij postupně ztratil své politické funkce. Následně se Stalin zbavil dalších konkurentů a od poloviny roku 1928 vystupoval jako nový vůdce.⁶⁶¹ Během 20. let se utvářel kult Lenina a Stalin se začal vydávat za jeho nejbližšího přítele.

V roce 1929 odstartovala první pětiletka, která cílila k industrializaci a kolektivizaci Sovětského svazu. S kolektivizací se pojil boj proti soukromým zemědělcům. Vžil se pro ně termín „kulak“, který se používal i na našem území po únoru 1948. „Kulaci“ byli překážkou pro společné hospodaření a zakládání kolchozů. První pětiletkou se zintenzivnil boj proti soukromým zemědělcům. Vedení na ně svalovalo nezmary svého kolektivního hospodaření. Ničení soukromé zemědělské výroby vedlo v zimě na přelomu roku 1932–1933 k hladomoru. Jakýkoliv odpor vedl k zatčení a posláním zemědělců do gulagů⁶⁶² či byli deportováni na Sibiř

⁶⁵³ BRANDENBERGER, David. *Propaganda state in crisis*, s. 9–11.

⁶⁵⁴ FIGES, Orlando. *Revoluční Rusko 1891–1991*, s. 244.

⁶⁵⁵ BRANDENBERGER, David. *Propaganda state in crisis*, s. 12.

⁶⁵⁶ Tento boj o moc je stručně shrnut v knize Hloušková, Kateřina – Komendová, Jitka – Vydra, Zbyněk a kol. *Dějiny Ruska*. Praha, 2017, s. 315–318. ISBN 978-80-7422-324-2.

⁶⁵⁷ Nikolaj Bucharin byl sovětským politikem, který se spojil se Stalinem proti Kameněvovi a Zinovjevovi. V roce 1929 byl Stalinem vyhnán z Politbyra. Do politiky se ale vrátil v roce 1932. Následně byl zasažen tzv. Velkým terorem a v roce 1938 byl popraven a vymazán z dějin SSSR.

⁶⁵⁸ Sergej Kameněv byl vojenským velitelem, který byl po své smrti v letech 1937–1939 obviněn z fašistického spiknutí a následně vymazán z oficiální historie občanské války.

⁶⁵⁹ Lev Davidovič Trockij byl Leninův favorit. Od počátku se ho Stalin obával a například mu zaslal špatné datum Leninova pohřbu, aby se ho nemohl účastnit. Po pár letech sporů byl vypovězen ze SSSR a obviněn z vytvoření ilegální organizace. Trockij byl ve vyhnanství do roku 1940 v Mexiku, kde ho našla NKVD a spáchala na něj atentát.

⁶⁶⁰ Grigorij Zinověv byl spolu s Kameněvem vyloučen ze strany po nástupu Stalina v roce 1928. Stal se další obětí Velkého teroru a v roce 1936 ho nechal Stalin popravit.

⁶⁶¹ VEBER, Václav. *Komunistický experiment v Rusku*, s. 75–78.

⁶⁶² Od roku 1928 se začal rodit systém pracovních táborů – Gulag (Ústřední správa táborů). Gulag v pravém slova smyslu však vznikl v roce 1930. Na toto téma více: VEBER, Václav. *Komunistický experiment v Rusku*, s. 92–96.

jako „speciální osadníci“⁶⁶³. Kolektivizace byla v podstatě završena v roce 1934 a společně s industrializací způsobila chaos a bídu.

V propagandě se začal objevovat tzv. kult hrdinů a hrdinství. Za hrdiny začali být vnímáni obyčejní dělníci, rolníci, vojáci, kteří se podíleli na splnění pětiletky. Piloti byli poctěni novým třídním vyznamenáním, Řádem hrdiny Sovětského svazu. Často se bolševici srovnávali s buržoazními státy, ve kterých údajně hledali své hrdiny, ale nacházeli je pouze na policejních stanicích. Podle sovětské propagandy buržoazie postrádala současné vzory, místo toho svolávala stíny minulosti, falšovala i ty nejhudší legendy. V řadě kapitalistických zemí byli drženi bandité a ztělesňovali romantický ideál buržoazie jako například Al Capone.⁶⁶⁴ Vedle kultu hrdinů často sovětská propaganda kladla důraz na patriotismus. Patriotismus byl vázán spíše na společnost než na třídní vědomí. Ač se komunismus hlásil k internacionalismu, bolševici se snažili upevnit svou autoritu skrze vlastenectví. Sovětský patriotismus sliboval podporu celosvětovým revolučním hnutím, ale zároveň si nárokoval oddanost Moskvě.⁶⁶⁵

V první polovině 30. let proběhlo mnoho represivních vln zatýkání „buržoazních specialistů“, „škůdců“ a „sabotérů“. Docházelo také k mohutnému zatýkání „trockistů“ a „zinovjenců“⁶⁶⁶. V roce 1932 spáchala Stalinova manželka sebevraždu. Tato sebevražda posílila Stalinův strach z nepřátel i v jeho nejbližším okolí a spolu s pomalým úpadkem Stalinovy autority mezi bolševiky vedla k tzv. Velkému teroru, jehož cílem bylo vyhladit staré bolševiky.⁶⁶⁷ Podle příkazů Stalina měla stranická propaganda, agitace a indoktrinace na masové úrovni nadále zůstat populistická a měla klást důraz na hrdiny, osobnosti, kult a vlastenectví.⁶⁶⁸

Na konci 30. let byl Stalin postaven před volbu, zda se do nadcházejícího konfliktu zapojí na straně Západních imperialistů či německých nacistů. Kapitalismus byl nepřítelem číslo jedna, avšak fašismus bolševici vnímali jako další formu kapitalismu. Jak Německo, tak Sovětský svaz proti sobě vedly štvavou kampaň, ale i přesto se Stalin snažil v druhé polovině 30. let s Německem sblížit, zlepšit vzájemné vztahy a zintenzivnit obchod. Nejdříve byla s Německem zahájena jednání ohledně hospodářské spolupráce. Zároveň chtěly se Stalinem jednat i Francie s Velkou Británií, přestože Británie Sovětskému svazu příliš

⁶⁶³ FITZPATRICK, Sheila. *Tears off the Masks Identity*. Princeton–Oxford, 2005, s. 84. ISBN 0-691-12245-8.

⁶⁶⁴ BRANDENBERGER, David. *Propaganda state in crisis*, s. 67–74.

Al Capone byl jeden z nejznámějších mafiánů na území Chicaga. Působil především ve 20. letech 20. století a byl spojován s organizovaným násilím. V roce 1995 o něm byl natočen dokumentární film *Al Capone: Zjizvená tvář*.

⁶⁶⁵ BRANDENBERGER, David. *Propaganda state in crisis*, s. 99–107.

⁶⁶⁶ FIGES, Orlando. *Revoluční Rusko 1891–1991*, s. 211.

⁶⁶⁷ Tamtéž, s. 179–180.

⁶⁶⁸ BRANDENBERGER, David. *Propaganda state in crisis*, s. 162–180.

nedůvěřovala. Stalin byl v pozici, kdy mohl vyjednávat a vybírat si výhodnější smlouvy. Nakonec lidový komisař zahraničních věcí Molotov podepsal s ministrem zahraničních věcí Německa Joachimem von Ribbentropem pakt o neútočení, který Němci v červnu 1941 porušili a Sovětský svaz se přeorientoval na spolupráci se západními kapitalisty.⁶⁶⁹ Sovětská propaganda v době druhé světové války se více obracela ke starším nacionalistickým idejím „matičky Rusi“ a do pozadí ustupovaly revoluční symboly a kult Stalina. Sovětská kampaň obsahovala kult oběti a prosazoval se imperativ sebeobětování pro dobro kolektivu. Tato kampaň byla mířena mezi příslušníky „generace roku 1941“, kteří se narodili v první polovině 20. let a byli vychováni na legendárních příbězích sovětských hrdinů z dob občanské války apod.⁶⁷⁰

Po válce se Stalin „zasloužil“ o rozšíření revoluce do jiných států a o vytvoření sovětských satelitů. Došlo ke komunistickým převratům v Polsku, Maďarsku, Rumunsku, Bulharsku, Československu a Albánii. Jugoslávie v čele s Josipem Brozem Titem se nechtěla stát pouhým sovětským satelitem a v roce 1948 došlo ke sporu, který odstartoval několikaletou kampaň proti „titoistům“, jež zasáhla i Československo.⁶⁷¹ Spor byl ukončen v roce 1955 zásluhou Chruščova a jeho politiky „tání“.

Oficiální antisemitismus byl nejednoznačným fenoménem. Existovala zde národnostní politika založená na rovnosti etnických a národnostních skupin, zakazovala národní a etnickou diskriminaci, včetně antisemitismu. To zůstalo v platnosti i v pozdním stalinském období. Ještě v roce 1946 oficiální stranická ideologie prohlašovala, že „antisemitismus je přežitím rasistického šovinismu“⁶⁷². V roce 1949 se ale Izrael přidal na stranu „západních imperialistů“ a Židé se stali dalšími nepřáteli režimu. V roce 1953 došlo k tzv. lékařskému spiknutí, které mělo za následek probuzení antisemitských nálad ve východním bloku.⁶⁷³

Jak již bylo zmíněno v předchozích kapitolách, kapitalisté tvořili důležitou složku třídních nepřátel. V propagandě je za celou dobu trvání komunismu zobrazovali jako obézní a odporní lidi vzbuzující v ostatních strach a zároveň znechucení. Nosili na sobě typický cylindr a frak odkazující k bankéřovi. Velice často se objevovali s penězi či balíky plnými peněz.⁶⁷⁴ Karikatury zachycují jejich chamtivost, krutost a masožravost.⁶⁷⁵ Kapitalista byl

⁶⁶⁹ SMETANA, Vít. *Ani vojna, ani mír*, s. 147–248.

⁶⁷⁰ FIGES, Orlando. *Revoluční Rusko 1891–1991*, s. 244.

⁶⁷¹ NÁLEVKA, Vladimír. *Kapitoly z dějin studené války I.*, s. 46–49.

⁶⁷² FITZPATRICK, Sheila. *Tears off the Masks Identity*, s. 290.

⁶⁷³ O tomto tématu naleznete více v kapitole Židé.

⁶⁷⁴ Příloha č. 35; *Pinterest; Soviet posters Capitalist* [2020-08-20]. URL: https://cz.pinterest.com/pin/691584086520290690/?nic_v2=1a3CvUx0H.

⁶⁷⁵ BONNELL, Victoria E. *Iconography of power*, s. 187–224.

člověkem „s černou duší zrádce, bezcharakterního a falešného pomluvače“. Během 20. let v sovětském umění převažovala avantgarda a následně socialismus. Sovětské karikatury z 20. let se mohou jevit odlišně, ale jde pouze o jinou techniku zpracování. Nepřátelé si ustálené insignie zachovávali. Karikatury podobné těm našim se objevovaly od 30. let, kdy se začal prosazovat socialismus i v umění. Sovětské a československé karikatury z poválečného období nesou symboly atomové bomby či „strýčků Samů“ s mrtvolami. Odkazují stejně jako československé karikatury k násilí a bezohlednosti imperialistů. Velice častým motivem v SSSR byl Ku-klux-klan, který odkazoval na přítomnost rasismu, jež se na bolševickém území nenacházel. Poválečné sovětské karikatury jsou identické s československými. Například na jedné je zachycen Eisenhower v policejní uniformě s obuškem a pouty a sedí na Soše Svobody, která je uzamčena zámkem se symbolem dolaru. Tato karikatura má být metaforou pro omezování svobody a policejní dohled. Vedle toho se nachází čtyři menší obrázky, které poukazují například na rasismus a válečné cíle Ameriky.⁶⁷⁶ Další karikatura představuje buržoazní parlament, který odkazuje k přetvářce a klamání lidí, volebním překážkám ve formě policejního režimu a k úplatkům. Sochy na architrávu opět poukazují na utlačování, rasismus a válku. Tympanon zdobí znak dolaru, což se dá interpretovat jako znaky americké politiky, které jsou běžné a pod nadvládou USA hrozí rasismus, válka a utlačování i v dalších státech.⁶⁷⁷

Bolševici vystupovali též proti církvi, jak proti ortodoxní, kterou vnímali jako přežitek z doby carismu, tak i proti katolické, jež leží na kapitalistickém území. Duchovní se na karikaturách z občanské války velice často objevují vedle dalších nepřátel jako kapitalistů, kulaků a carských důstojníků.⁶⁷⁸ Je charakteristický svou typickou róbou a pravoslavným křížkem na krku. Také zajímavou karikaturou z roku 1917 je obrázek, kde Lenin ze země vymetá všechny „zle třídní nepřátelé“, tedy císaře a jeho poskoky, patriarchu a kapitalistu, kteří jsou oproti postavě Lenina malí.⁶⁷⁹ Odlišné rozměry postav odkazují k velikosti sovětských vůdců, zatímco nepřátelé jsou malí a lehce zlikvidovatelní. Církev byla zobrazena například i v karikatuře s kulakem, kde se nachází hůl s obličejem patriarchy.⁶⁸⁰ Propaganda se snažila

⁶⁷⁶ Příloha č. 36; Anti-US propaganda [2020-08-20]. URL:

<https://www.earthlymission.com/anti-us-propaganda-posters-from-the-ussr/>.

⁶⁷⁷ Příloha č. 37; Anti-US propaganda [2020-08-20]. URL:

<https://www.earthlymission.com/anti-us-propaganda-posters-from-the-ussr/>.

⁶⁷⁸ Příloha č. 38; *Soviet posters* [2020-08-20]. URL:

<https://www.sovietposters.com/showposter.php?poster=421>.

⁶⁷⁹ Příloha č. 39; *Pinterest; Soviet posters Capitalist* [2020-08-20]. URL:

https://cz.pinterest.com/pin/56506170323606887/?nic_v2=1a3CvUx0H.

⁶⁸⁰ Příloha č. 40; *Spiritual pack is a Kulaks support* [2020-08-20]. URL:

https://sovcom.org.uk/private_sales/lot.php?pl3_cid=510&pl3_id=2255.

vštípit názor, že církev pomáhá „všem těm zločincům“ a „zlodějům“, jež byli vytvořeni minulým režimem.

Soukromý zemědělec byl vyobrazen velice podobně jako v komunistickém Československu. „Kulak“ je na karikaturách obézní, vousatý, na sobě má vestu a brigadýrku. Je tradičně oblečen jako rolníci a zemědělci v Rusku. Odkazuje to na starý typ rolníků, kteří mají být nahrazeni novým typem. Motiv řetízku od hodinek se objevuje pouze u některých postav, jelikož v období kolektivizace se již na území SSSR velkostatkáři nevyskytovali.⁶⁸¹

Sovětské plakáty se k nacismu vyjadřovaly po napadení SSSR Německem. Na karikaturách se nachází nacisté především symbolizováni hákovým křížem. Objevovaly se motivy porážky Němců silným Sovětským svazem. Tento motiv byl vštípen například do jedovaté a nebezpečné kobry, kterou však škrtí silná dělnická ruka.⁶⁸² Na další karikatuře se objevil Hitler v podobě krysy, které usekl nohy červený srp odkazující na komunisty.⁶⁸³ Na Sovětských karikaturách se také vyskytlo srovnání Hitlera s Napoleonem, které mělo volat po dalším ruském vítězství.⁶⁸⁴ Ač se momentálně srovnává sovětská propaganda z druhé světové války s poválečnou československou, určitá podobnost a někdy i totožnost se v karikaturách nalezne, i když v jiných kontextech.

V sovětské propagandě se více objevovala kampaň proti „kosmopolitismu“, ve které komunisté záměrně akcentovali židovský původ. Byli vyobrazeni jako obézní kapitalisté s cylindry a fraky, avšak měli i semitské rysy, jako například velké skobovité nosy, ostré brady, dlouhé tenké krky, husté ježaté obočí, řídké nebo husté vlasy atd.⁶⁸⁵ V porovnání s Československem se protižidovské karikatury objevovaly mnohem více. V Československu se tento druh karikatur objevoval zřídka a většinou byl zahrnut do obrazu kapitalisty z Wall Street. Po „lékařském spiknutí“ v SSSR se v Československu zlehka objevovala antisemitská kampaň, ale podle mého názoru ne v takové míře jako v SSSR. V Sovětském svazu byl Žid vyobrazen jako „ten třetí“, který se sovětským národem nesrostl, byl vnímán jako cizinec.⁶⁸⁶ Tato kampaň měla být zřejmě prostředkem akcentace patriotismu, který se v SSSR šířil v meziválečném období.

⁶⁸¹ Příloha č. 41; *Soviet posters* [2020-08-20]. URL: <https://www.sovietposters.com/showposter.php?poster=109>.

⁶⁸² Příloha č. 42; *Soviet posters* [2020-08-20]. URL: <https://www.sovietposters.com/showposter.php?poster=460>.

⁶⁸³ Příloha č. 43; *Pinterest, Soviet posters nacism 1920–1956* [2020-08-20]. URL:

https://cz.pinterest.com/pin/96827460720233777/?nic_v2=1a3CvUx0H.

⁶⁸⁴ Příloha č. 44; *Propaganda Posters of World War Two* [2020-08-20]. URL:

<http://www.darkroastedblend.com/2010/08/propaganda-posters-of-world-war-two.html>.

⁶⁸⁵ ŠIMANOVÁ, Kateřina. *Odrodilci, zrádci, vrazi v bílých pláštích*, s. 28.

⁶⁸⁶ Tamtéž, s. 38–40.

Československé obrazy nepřátel s jejich charakteristickými symboly se vyskytovaly i v levicovém tisku ve 30. letech a byly zřejmě přejaty ze Sovětského svazu. Zobrazování nepřátel v SSSR od 30. let bylo identické se zobrazováním v Československu v zakladatelském období. Insignie se ustálily a „přežily“ po dlouhá desetiletí. Také motivy zvířat a příšer se objevovaly v obou státech nehledě na to, v jakém období karikatury vznikaly. Pro lepší orientaci a hlubší propracování sovětských karikatur doporučuji kapitolu „*Bolshevik demonology in visual propaganda*“ v knize od Victoria E. Bonnell.⁶⁸⁷

Na počátku 20. let byla v Rusku velká ngramotnost. K propagaci se používaly nejen karikatury, ale i filmy. V této době však kina hrála staré filmy, jelikož se zpočátku po revoluci celovečerní filmy netočily a musela se potýkat s občasnými výpadky proudu. Sovětská vláda vybuodovala pro svou propagandistickou činnost síť stabilních agitačních stanic na strategických místech jako na železničních uzlech nebo na velkých sídlech. Ve vlacích se objevilo filmové oddělení, což rolníky fascinovalo. Bolševici se díky tomu zapsali do paměti lidí jako průkopníci nových technologií, mechanizace a pokroku.⁶⁸⁸ Stalin měl filmy rád a angažoval se na jejich zdokonalení. Pod jeho vedením tvůrci a další umělci postupně ztráceli svobodu a museli dodržovat stranickou linii. Ve filmech se objevoval marxismus – leninismus založený na vyostřeném postavení tříd. V ději se vždy objevil hrdina, který spadal do přijatelné kategorie jako například dělník, rolník, voják, revolucionář apod. Proti němu stál padouch v podobě kapitalisty, buržoa, statkáře, kněze, špiona atd. Nepřítel byl ve filmech obvykle sobecký, zatímco hrdina jednal v zájmu mas.⁶⁸⁹ Negativní postava ve filmu si žila „jako prase v žitě“, která se neživila poctivou prací. Většinou byla tlustá, chladná, krutá a bezcitná. Filmy poukazovaly na bezpáteřné chování nepřítele.⁶⁹⁰

Československá propaganda po státním převratu v roce 1948 tedy nepřišla s ničím novým. Často navazovala na československý levicový tisk z 30. let vycházející ze sovětských modelů. Karikatury z 30. let byly často přejaty právě ze sovětského *Práva*. Znaky nepřátel zůstaly po celá desetiletí stejné, pouze se měnily kontexty karikatur podle politického dění. Československý film byl po válce řízený státem, který udával přesné normy a budovatelské filmy tak vycházely ze sovětského modelu.

⁶⁸⁷ BONNELL, Victoria E. *Iconography of power*, s. 187–224.

⁶⁸⁸ TAYLOR, Richard. *Filmová propaganda*, s. 82–84.

⁶⁸⁹ Tamtéž, s. 83.

⁶⁹⁰ Tamtéž, s. 94.

Závěr

Diplomová práce se na základě diskurzivní analýzy snažila popsat obrazy nepřítele v československé komunistické propagandě v letech 1948–1956. Obraz nepřítele je představou hrozby, která je šířena ve společnosti. Tento obraz je ovlivněn především stávajícími názory a stereotypy společnosti. Na obyvatele Československa v roce 1948 působily i názory předchozích režimů, a proto, aby komunistická propaganda byla úspěšná, musela na ně navazovat. Média obecně mají tzv. potvrzující účinek, to znamená, že člověk se domnívá, že to tak je a následně zprávy z médií dotyční přijímají za pravdivé.

Tato práce popsala obraz nepřítele, jak se jevil na stránkách novin a v budovatelských filmech. Práce především čerpala z deníků *Rudé právo*, *Lidová demokracie* a *Svobodné slovo*. Po státním převratu se zavedla rozsáhlá cenzura a KSČ novinám diktovala např. přiděl papíru a zavedla přísné kontroly. Československá strana lidová vydávala deník *Lidová demokracie* a Československá socialistická strana zase deník *Svobodné slovo*. *Svobodné slovo* či *Lidová demokracie* vydávaly články podobného ražení jako *Rudé právo*, avšak s umírněnějším akcentem. Postupem času se staly však skoro identické s *Rudým právem*. Na jejich stránkách se objevovaly několikastránkové reportáže z monstrprocesů stejně jako v *Rudém právu*. Například v člancích o průbězích soudů se sabotážníky nebyla terminologie v jednotlivých denících odlišná. V této oblasti nepřátel nelze najít rozdíly ani v titulcích článků a ani v jejich obsahu. Deníky také psaly velice podobně o „západních imperialistech“ a fašistických režimech či o „nacistickém SRN“ a o „Titově klíce.“ Terminologie byla totožná i u soukromých zemědělců, ač se více článků objevovalo v *Rudém právu* než v *Lidové demokracii* a *Svobodném slově*. Velice zajímavé je téma Vatikánu a kněží, jelikož deník *Lidová demokracie* patřil lidové straně. Tento deník informoval o probíhajících soudech se „zrádnými“ kněžími atd. a svými texty se nelišil od *Rudého práva*. *Lidová demokracie* se sice vyjadřovala i proti Vatikánu, ale její rétorika byla mírnější. Vedle deníků práce čerpá ze satirického týdeníku *Dikobraz*, ze kterého především přejala karikatury, v nichž hledá určité znaky a symboly v zobrazování nepřátel. Budovatelské filmy naopak posloužily k přímé komunistické interpretaci, jak se podle nich nepřítel chová a jak žije. Filmy se staly zábavnou formou, kdy divák do sebe nevědomě vstřebává tyto obrazy propagandou šířené.

Práce začíná počátkem třetí republiky, aby nastínila již existující stereotyp „špatných“ Němců a posilující komunistickou moc. Po únorovém převratu se kampaň proti nepříteli rozjela ve velkém. Z nepřátelství k lidově demokratické republice mohl být obviněn kdokoli. V této době docházelo k velkým represím a čistkám, což se promítlo v médiích.

V zakladatelském období byli lidé bombardováni pozitivní i negativní propagandou na každém rohu. Například v novinách se dočítali o probíhajících procesech se „zrádci a sabotéry“, o kapitalistické agresivní zahraniční politice, o chystání třetí světové války atd. Vedle toho byly někdy texty doprovázeny zesměšňujícími karikaturami s komentáři. V době „tání“ po smrti Stalina a Gottwalda se propaganda proti některým nepřátelům zastavila, tedy především proti soukromým zemědělcům z důvodu dočasné pozastavení kolektivizace. Ale například štvavé články proti kapitalistům, Němcům, nekomunistickým politikům se šířily i po „uvolnění“. Nadále se objevovaly články o nepřátelské infiltraci apod. Po Stalinově smrti lidé očekávali změny ve vztahu KSČ a církve, ke kterým fakticky došlo až po volbě nového papeže Jana XXIII. v roce 1958. Ve stíhání duchovních a věřících se pokračovalo do poloviny 60. let, kdy se dá hovořit o konci církevních procesů, ale ne o konci šikany věřících. Články proti titoistům utichly v roce 1955, kdy Chruščov opětovně navázal vztahy s Jugoslávií. Kampaň proti kosmopolitismu byla v komunistické propagandě obsažena již od počátku, ale články mířené proti Židům jako takových se na československém území neobjevovaly. Židé se v novinách objevovaly jako kapitalisté se semitskými rysy, a proto po roce 1953 nedošlo k utichnutí proti nim mířených kampaní.

Kapitalisté se stali pro komunisty nepřáteli číslo jedna. Z tohoto důvodu byla většina nepřátel obviněna ze spolupráce s kapitalisty. V médiích se také objevovalo časté spojení s fašismem a nacismem (komunisté tyto dvě ideologie zaměňovali), jelikož využívali nedávné zkušenosti československých obyvatel z druhé světové války. Z tohoto důvodu bylo mnoho třídních nepřátel obviněno z nacistické minulosti nebo ze spolupráce s nacisty, a to se následně objevovalo i v karikaturách.

V karikaturách se ustálilo zobrazování kapitalistů, ať vnějších či vnitřních. Jejich obtlouklé postavy oblečené do cylindru a fraku se velice často charakterizovaly pytlíkem peněz nebo dolary symbolizující lakotu a hamižnost. Domácí buržoazii média znázorňovala stejně jako bankéře z Wall Street. Západní imperialisté byli zachyceni vedle válečných zbraní, atomové bomby apod., což mělo odkazovat k údajnému chystání třetí světové války. Němce propaganda vyobrazovala jako dědice nacistů vedle Hitlera či je označovala hákovým křížem. Také například Franco byl velice často zachycen vedle Hitlera a Mussoliniho, což naznačovalo, že Španělsko je pokračovatelem jejich politiky. Vatikán často komunisté spojovali s fašismem, jelikož jako první mezinárodně uznal nacistické Německo a leží na bývalém Mussolinim území, proto i ve vyobrazení církve se tyto motivy objevují vedle motivů zrádců českého (československého) národa. V zobrazování Židů byli „soudruzi“ velice opatrní. Nechtěli, aby si je lidé spojovali či pletli s nacistickou propagandou, proto obrazy Žida jako takového

v karikaturách nenalezneme. Židé se na obrázcích spíše objevovali jako kapitalisté s výraznějšími semitskými rysy. Jugoslávie byla na karikaturách zachycena vedle kapitalistů a nacistů. Soukromý zemědělec byl v propagandě tlustý a často oděn jako sedlák nebo jako Němec z Bavorka či Sudet. Komunisté dokázali využít stereotyp špatných Němců i u „kulaků“. Bavorský šat má evokovat spojení „kapitalistických živlů na vsi“ s militaristickými Němci. Štětka také může připomínat myslivce, který je historicky spojen s vládnoucí třídou a buržoazií. Základními atributy pro zobrazování bohatosti sedláků tvořily materiální věci, tedy např. dýmka, hodinky nebo alespoň jejich řetízky či klobouk s pírkem.

Nepřátelé se často na karikaturách objevovaly jako „příšery“ s čertovským kopytem či s oslími uši, imperialisté se zobrazovali i v podobě hydry. Objevují se také časté personifikace do podoby hmyzu, švábů nebo červů. Imperialisty média zosobňovala i například jako nenasytné supy či agresivní žraloky. Spojené státy byly často zobrazeny jako Socha Svobody, na kterou buď kapitalisté míří svými zbraněmi nebo se socha sama stává „démonem“ posílající lidi ulovit další kus území a v ruce drží knihu s hákovým křížem a nápisem „rasismus“. Symbolem konzumního způsobu života se stala Coca-Cola. Také stínohra se v komunistické propagandě vyskytovala často, jelikož stíny vyjadřovaly pravé úmysly nepřátel a odhalovaly „jejich pravou tvář“.

Komunisté srovnávali život v lidově demokratických republikách s každodenním životem v kapitalistických státech a jejich spojenců. Obraz života v lidově demokratických republikách komunisté zidealizovali a tvořili myšlenky dobrého života, zatímco lidé v ostatních státech byli nezaměstnaní a trpěli hladem a bídou. Vedle toho se v novinách objevovaly trpící děti z kapitalistických států, které musely pracovat, aby měly, co jíst apod. Komunisté touto propagandou hráli na city československých občanů, kteří následkem toho mohli být vděční za jejich vládu.

Oblouhlé postavy kapitalistů v konkrétním stylu oblékání zobrazoval i levicový tisk ve 30. letech. Karikatury často Rudé právo z 30. let přebíralo ze sovětské Pravdy. Za první republiky levicový tisk mluvil o kapitalistech podobně jako v 50. letech komunistická propaganda. Rétorika však ve 30. letech nebyla tolik štvavá. Sice docházelo k očeřování kapitalistů, ale v menší míře než v 50. letech. Rudé právo ze 30. let si podle mého názoru tolik nevymýšlelo. Psalo o skutečných událostech ze svého marxistického pohledu, zatímco, jak bude uvedeno na dalších řádcích, v 50. letech byli komunisté mnohdy daleko od pravdy.

Výše popsané obrazy Němců netvořily nic nového. Deník ve 30. letech informoval o nástupu Adolfa Hitlera k moci a také o politickém vývoji v Německu. Levicový tisk psal o nastalých situacích a ve svých textech nebyl oproti 50. létům útočný. Nejspíše hlavní rozdíl

spočíval v tom, že Rudé právo z 30. let na rozdíl od zakladatelského období komunismu nepotřebovalo nepřítele tolik očerňovat, jelikož to dokázal sám svými činy. Články měly v lidech probudit strach a upozorňovaly je na blížící se nebezpečí stejně jako v 50. letech. Články z 30. let psaly o tom, co se skutečně děje, nikoli jako v 50. letech, kdy si mnoho věcí komunisté vymysleli a žádné nebezpečí ze strany SRN nehrozilo. Po válce Němci nadále noviny prezentovaly jako nenapravitelné nacisty, a tedy v jistém smyslu propaganda v 50. letech navazovala na levicový tisk z první republiky, ale za zcela jiných politických okolností prezentovala podobný obraz. Statkáři byli také vyobrazeni stejně jako ve 30. letech v levicovém tisku, proto přicházím s názorem, že komunisté v 50. letech nepřišli s něčím novým, pouze „své umělecké dílo“ zdokonalovali a více propracovali, ale základní atributy zůstaly po desetiletí stejné.

Během 20. let v sovětském umění převažovala avantgarda a následně socialismus. Sovětské karikatury z 20. let se mohou jevit odlišně, z důvodu jiné techniky zpracování, ale nepřátelé si ustálené insignie zachovávali. Karikatury podobné těm našim se objevovaly od 30. let, kdy se začal prosazovat socialismus i v umění. Sovětské a československé karikatury z poválečného období nesou symboly atomové bomby či „strýčků Samů“ s mrtvolami. Odkazují stejně jako československé karikatury k násilí a bezohlednosti imperialistů. Velice častým motivem v SSSR byl Ku–klux–klan, který odkazuje na přítomnost rasismu, jež se na bolševickém území nenachází. Poválečné sovětské karikatury o imperialistech jsou identické s československými.

Soukromého zemědělce sovětská propaganda vyobrazovala velice podobně jako komunistické Československo. „Kulak“ je na karikaturách obézní, vousatý, na sobě má vestu a brigádýrku. Je tradičně oblečen jako rolníci a zemědělci v Rusku. Odkazuje to na starý typ rolníků, kteří mají být nahrazeni novým typem. Motiv řetízku od hodinek se objevuje pouze u některých postav, jelikož v období kolektivizace se již na území SSSR velkostatkáři nevyskytovali.

Během války pak sovětské karikatury nacisty vyznačovaly hákovým křížem. Určité podobnosti v zobrazování nacistů/fašistů se najdou, ale v jiných kontextech. Specifické však je, tak na rozdíl od Československa se po válce neobjevovala rozsáhlá kampaň proti Německu. To zapříčinily stereotypy československých lidí, kteří měli po válce odpor ke všemu německému, a proto mnoho nepřátel na území Československa bylo nějakým způsobem připodobněno k Němcům či k nacistům.

V sovětské propagandě se kampaň proti „kosmopolitismu“ objevovala více jak v Československu. Záměrně akcentovali židovský původ semitskými rysy jako například

velké skobovité nosy, ostré brady, dlouhé tenké krky, husté ježaté obočí, řídké nebo husté vlasy atd. V Československu se tento druh karikatur objevoval zřídka a komunisté ho většinou zahrnovali do obrazu kapitalisty z Wall Street. Po „lékařském spiknutí“ v SSSR se v Československu zlehka objevovala antisemitská kampaň, ale podle mého názoru ne v takové míře jako v SSSR, z důvodu obav, aby si je lidé nezačali plést s nacistickou propagandou, jelikož to bylo pár let poté, co se na našem území vyskytovala nacistická antisemitská kampaň.

Československé obrazy nepřátel s jejich charakteristickými byly zřejmě přejaty ze Sovětského svazu. Zobrazování nepřátel v SSSR od 30. let je identické se zobrazováním v Československu v zakladatelském období. Insignie se ustálily a „přežily“ po dlouhá desetiletí.

Cílem práce bylo co nejpřesněji zprostředkovat obraz nepřítele v propagandě. Tyto obrazy však nemusí být zcela úplné a dostačující. Mnoho třídních nepřátel by bylo potřeba podrobit detailnějšímu zkoumání. Práce popsala obrazy, jak se jevíly na stránkách novin a v dobových filmech. S jistotou by se dalo jít hlouběji do stranických příruček, do školních učebnic apod.

Resumé

The purpose of the thesis is to show the images of class enemies in communist Czechoslovakia in the years 1948–1956, which spread through newspapers and movies. The image of the enemy was a crucial part of communist propaganda. It was an idea of the adversary. It was a potential threat that was consciously shaped and spread in society, an image influenced by social views and stereotypes. The thesis primarily aims to mediate propaganda, as accurately as possible, and at the same time to specify the form of depicted enemies and their established features.

The first chapter deals with political events that happened from the end of World War II to the XX Congress of the CPSU in 1956 when Khrushchev criticized the cult of personality. The chapter tries to describe the image of "until existing enemies" concerning the spread of the image: "bad Germans" during the Third Republic. The next chapter presents propaganda as such. Discussing what propaganda is and splitting it into positive and negative. In the subchapters, it also discusses the types of propaganda as film and press. Furthermore, we have to perceive that both the positive and the negative campaigns spread during celebrations such as the May Day parades, but also during other communist holidays.

The essential part of the work is the third chapter. This chapter is dealing with the images of the class enemies. The chapter aims to find connections with the left-wing press of the 1930s. According to Marxist theory, class enemies include capitalists, fascists / Nazis, and also defined themselves against the believers, the Vatican, and private farmers. As a result of the Soviet-Yugoslav dispute, the so-called Titoites also became the class enemies, as did the Jews after Israel sided with the West. People who emigrated or non-communist politicians became known as traitors. The fourth chapter then outlines the situation in the USSR from the October Revolution in 1917 and tries to compare similar features with Czechoslovak communist propaganda and surveys for some differences.

The thesis principally proceeds from the daily *Rudé právo*, *Lidová demokracie*, and *Svobodné slovo*. We use the articles which we later compare with general facts, obtained from the study of already published monographs and essays, which we consider to be "closest to the reconstruction of reality at that time." Other sources for the work are caricatures, which contain hidden symbols for the display of an individual. The thesis utilizes films, which represent an entertaining space in which the observer unconsciously absorbs the nonpositive behaviour of the specific enemies.

Seznam zkratek

BBC	The British Broadcasting Corporation
ČKD	Českomoravská–Kolben–Daněk
ČSR	Československá republika
JZD	Jednotné zemědělské družstvo
KS	Komunistická strana
KSČ	Komunistická strana Československa
KV KSČ	Krajský výbor Komunistické strany Československa
MNV	Místní národní výbor
MP	Marshallův plán
NATO	Severoatlantická aliance
NDR	Německá demokratická republika
NF	Národní frontě Čechů a Slováků
ONV	Okresní národní výbor
OSN	Organizace spojených národů
RVHP	Rada vzájemné hospodářské pomoci
SA/SS	Sturmabteilung (útočné oddíly) / Schutzstaffel (ozbrojená síla)
SNB	Sbor národní bezpečnosti
SRN	Spolková republika Německo
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
StB	Státní bezpečnost
STS	Strojní a traktorová stanice
ÚNS	Ústavodárné Národní shromáždění
USA/US	Spojené státy americké
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa

Seznam použité literatury a pramenů

Tištěné prameny:

- GOTTWALD, Klement. *Proti fašismu a válce, za lidovou demokracii a socialistickou revoluci*. Praha, 1986.
- KOPECKÝ, Václav. *Proti kosmopolitismu jako ideologii amerického imperialismu*. Praha, 1952.
- *Německá otázka. Sborník projevů a dokumentů k mírovému řešení německé otázky*. Praha, 1951.
- PACHTA, Jan. *Pravda o T. G. Masarykovi*. Praha, 1953.
- SEKORA, Ondřej. *O zlém brouku Bramborouku*. Praha, 1950.
- SUCHÝ, Jindřich. *Únos do Erdingu*. Praha, 1950.

Periodika:

- Budujeme novou vesnici: 1952
- Dikobraz: 1946, 1947, 1948, 1949, 1950, 1951, 1952, 1953, 1955.
- Lidová demokracie: 1948, 1949, 1950, 1952, 1953, 1954, 1955.
- Rudé právo: 1931, 1932, 1935, 1938, 1946, 1947, 1948, 1949, 1950, 1951, 1952, 1953, 1954, 1955.
- Svět v obrazech: 1948.
- Svobodné slovo: 1946, 1947, 1948, 1949, 1951, 1952, 1954.

Dobové filmy:

1. *Akce B* [film]. Režie: Josef Mach. Československo: Československý státní film, 1952.
2. *Anna Proletárka* [film]. Režie: Karel Steklý. Československo: Studio uměleckého filmu, 1953.
3. *Běda tomu, skrze něhož přichází pohoršení* [dokument]. Režie: Přemysl Freiman, 1950.
4. *Bílá tma* [film]. Režie: František Čáp. Československo: Československý státní film, 1948.
5. *Botostroj* [film]. Režie: K. M. Walló. Československo: Studio uměleckého filmu, 1954.
6. *Cesta ke štěstí* [film]. Režie: Jiří Sequens. Československo: Československý státní film, 1951.
7. *Dnes o půl jedenácté* [film]. Režie: Jiří Slavíček. Československo: Československý státní film, 1949.
8. *Dnes večer všechno skončí* [film]. Režie: Vojtěch Jasný, Karel Kachyňa. Československo: Československý armádní film, 1955.
9. *Dravci* [film]. Režie: Jiří Weiss. Československo: Československá filmová společnost, 1948.
10. *DS-70 nevyjíždí* [film]. Režie: Vladimír Slavinský. Československo: Československý státní film, 1951.
11. *Dva ohně* [film]. Režie: Václav Kubásek. Československo: Československý státní film, 1950.
12. *Expres z Norimberka* [film]. Režie: Vladimír Čech. Československo: Studio uměleckého filmu, 1954.
13. *Frona* [film]. Režie: Jiří Krejčík. Československo: Studio uměleckého filmu, 1954.
14. *Hrdinové mlčí* [film]. Režie: Miroslav Cikán. Československo: Československá filmová společnost, 1946.
15. *Kariéra* [film]. Režie: Karel Steklý. Československo: Československý státní film, 1948.
16. *Kavárna na hlavní třídě* [film]. Režie: Miroslav Hubáček. Československo: Studio uměleckého filmu, 1954.
17. *Milujeme* [film]. Režie: Václav Kubásek, Jaroslav Novotný. Československo: Československý státní film, 1952.
18. *Mordová rokle* [film]. Režie: Jiří Slavíček. Československo: Československý státní film, 1952.

19. *Muži bez křídel* [film]. Režie: František Čáp. Československo: Československá filmová společnost, 1946.
20. *Nástup* [film]. Režie: Otakar Vávra. Československo: Studio uměleckého filmu, 1953.
21. *Nejlepší člověk* [film]. Režie: Václav Wasserman, Ivo Novák. Československo: Studio uměleckého filmu, 1954.
22. *Němá barikáda* [film]. Režie: Otakar Vávra. Československo: Československý státní film, 1949.
23. *Nikdo nic neví* [film]. Režie: Josef Mach. Československo: Československá filmová společnost, 1947.
24. *Pan Habětín odchází* [film]. Režie: Václav Gajer. Československo: Československý státní film, 1949.
25. *Past* [film]. Režie: Martin Frič. Československo: Československý státní film, 1950.
26. *Poslední výstřel* [film]. Režie: Jiří Weiss. Československo: Československý státní film, 1950.
27. *Přicházejí z tmy* [film]. Režie: Václav Gajer. Československo: Studio uměleckého filmu, 1954.
28. *Případ Z-8* [film]. Režie: Miroslav Cikán. Československo: Československý státní film, 1949.
29. *Přiznání* [film]. Režie: Jiří Lehovec. Československo: Československý státní film, 1951.
30. *Severní přístav* [film]. Režie: Miloš Makovec. Československo: Studio uměleckého filmu, 1954.
31. *Slepice a kostelník* [film]. Režie: Oldřich Lipský, Jan Strejček. Československo: Československý státní film, 1951.
32. *Únos* [film]. Režie: Ján Kadár, Elmar Klos. Československo: Studio uměleckého filmu, 1953.
33. *Usměvavá zem* [film]. Režie: Václav Gajer. Československo: Studio uměleckého filmu, 1952.
34. *Velký případ* [film]. Režie: Václav Kubásek, Josef Mach. Československo: Československá filmová společnost, 1946.
35. *Ves v pohraničí* [film]. Režie: Jiří Krejčík. Československo: Československá filmová společnost, 1948.
36. *Větrná hora* [film]. Režie: Jiří Sequens. Československo: Studio uměleckého filmu, 1956.

37. *V horách duní* [film]. Režie: Václav Kubásek. Československo: Československá filmová společnost, 1946.
38. *Výstraha* [film]. Režie: Miroslav Cikán. Československo: Studio uměleckého filmu, 1954.
39. *Vzbouření na vsi* [film]. Režie: Josef Mach. Československo: Československý státní film, 1949.
40. *Zelená knížka* [film]. Režie: Josef Mach. Československo: Československý státní film, 1949.
41. *Zítřka se bude tančit všude* [film]. Režie: Vladimír Vlček. Československo: Studio uměleckého filmu, 1952.
42. *Žízeň* [film]. Režie: Václav Kubásek. Československo: Československý státní film, 1950.

Literatura:

1. ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu*. Praha, 1996. ISBN 80-86005-13-5.
2. BAŠTA, Jiří. Propagandistické využití kauzy amerického emigranta profesora G. S. Wheelera. In *Securitas Imperii* 7, 2001, s. 224–251.
3. BLÁHOVÁ, Jindřiška. Stalinovy klony v Hollywoodu a Sověti na Barrandově. In *FEIGELSON, Kristián – KOPAL, Petr. Film a dějiny 3. Politická kamera – film a stalinismus*. Praha, 2012, s. 347–372. ISBN 978-80-87211-58-8.
4. BONNELL, Victoria E. *Iconography of power. Soviet political posters under Lenin and Stalin*. Berkeley – Los Angeles – London, 1998, s. 187–224. ISBN 978-0520221536.
5. BRANDENBERGER, David. *Propaganda state in crisis. Soviet ideology, indoctrination, and terror under Stalin, 1927-1941*. Stanford, 2011. ISBN 978-0300155372.
6. BŘEZINA, Vladimír. Kolektivizace zemědělství v Československu v letech 1955-1960. In *BLAŽEK, P. – KUBÁLEK, M. (ed.). Kolektivizace venkova v Československu 1948-1960 a střeoevropské souvislosti*. Praha, 2008, s. 128–135. ISBN 978-80-87122-04-4.
7. CABADA, Ladislav. Byla Titova Jugoslávie totalitním státem? In *BUDIL, Ivo T. Totalitarismus*. Plzeň, 2005, s. 42–51. ISBN 80-903412-3-3.

8. CUHRA, Jaroslav. Církevní procesy. In PERNES, Jiří. *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“*. Praha, 2005, s. 147–157. ISBN 80-7285-053-9.
9. CÝSAŘOVÁ, Jarmila. Československá TV a politická moc 1953–89. In *Soudobé dějiny* 3–4, 2002, s. 521–538.
10. ČERNUŠÁK, Tomáš a kol. *Papežství a české země v tisíciletých dějinách*. Praha, 2017. ISBN 978-80-200-2638-5.
11. *Český hraný film III*. Praha, 2001. ISBN 80-7004-102-1.
12. DEJMEK, Jindřich a kol. *Československo Dějiny státu*. Praha, 2018. ISBN 978–80-7277-572-9.
13. DOBRENKO, Vladimír. The Image of the Enemy: the Evolution of the „Other“ in Bolshevik Political Posters from the October Revolution and the Civil War. In *Revue belge de philologie et d'histoire*, č. 3–4, 2009, s. 685–704.
14. DOBROVOLNÁ, Monika. Úloha propagandy na stránkách regionálního tisku na Chotěbořsku. In *ROKOSKÝ, Jaroslav – SVOBODA, Libor (eds.). Kolektivizace v Československu*. Praha, 2013, s. 151–160. ISBN 978-80-87211-96-0.
15. FEINBERG, Melissa. *Curtain of lies. The Battle over Truth in Stalinist Eastern Europe*. Oxford, 2017. ISBN 978-0-19-064461-1.
16. FIGES, Orlando. *Revoluční Rusko 1891–1991*. Praha – Plzeň, 2019. ISBN 978-80-7593-015-6.
17. FITZPATRICK, Sheila. *Tears off the Masks Identity*. Princeton–Oxford, 2005. ISBN 0-691-12245-8.
18. FORMÁNKOVÁ, Pavlína. Kampaň proti „americkému brouku“ a její politické souvislosti. In *Paměť a dějiny* 1, 2008, s. 22–38.
19. FORMÁNKOVÁ, Pavlína. „Vypořádali jsme se s Horákovou, vypořádáme se i s americkým broukem!“ In *Paměť a dějiny* 1, 2007, s. 20–41.
20. FORST, Pavel. *Myslivost*. Praha, 1975.
21. FROMMER, Benjamin. *Národní očista. Retribuce v poválečném Československu*. Praha, 2010. ISBN 978-80-200-1838-0.
22. HALAS – František X. *Fenomén Vatikán: idea, dějiny a současnost papežství – diplomacie Svatého stolce – České země a Vatikán*. Brno, 2004. ISBN 80-7325-034-9.
23. HAZDRA, Zdeněk. *Šlechta ve službách Masarykovy republiky. Mezi demokracií a totalitními režimy*. Praha, 2014. ISBN 978-80-7422-337-2.

24. Hloušková, Kateřina – Komendová, Jitka – Vydra, Zbyněk a kol. *Dějiny Ruska*. Praha, 2017, s. 315–318. ISBN 978-80-7422-324-2.
25. HORÁK, Pavel. *Bohumil Laušman politický životopis: riskantní hry sociálnědemokratického lídra*. Praha, 2012. ISBN 978-80-204-2619-2.
26. JECH, Karel. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha, 2008. ISBN 978-80-7021-902-7.
27. JELÍNKOVÁ HOMOLOVÁ, Dita. *Šlechta v proměnách. Osudy aristokracie v Československu v letech 1918–1948*. Praha, 2017. ISBN 978-80-7422-520-8.
28. KAPLAN, Karel. *Až k vítězství Hradeckého programu*. Havlíčkův Brod, 1962.
29. KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1953–1966*. Praha, 1992. ISBN 80-04-25745-3.
30. KAPLAN, Karel. *Československo v RVHP 1949–1956*. Praha, 1995. ISBN 80-85270-43-9.
31. KAPLAN, Karel. Politické procesy 50. let v Československu. In PERNES, Jiří. *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“*. Praha, 2005, s. 107–114. ISBN 80-7285-053-9.
32. KAPLAN, Karel. *Rada vzájemné hospodářské pomoci a Československo 1957–1967*. Praha, 2002. ISBN 80-246-0417-5.
33. KAPLAN, Karel. Útěky do emigrace 1948. 1. část. Vladimír Krajina. In *Historický obzor* 9–10, 1999, s. s. 225–226.
34. KAPLAN, Karel. Útěky do emigrace 1948. 3. část. Jan Šrámek a František Hála. In *Historický obzor* 3–4, 2000, s. 80–82.
35. KONČELÍK, Jakub – VEČEŘA, Pavel – ORSÁG, Petr. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha, 2010. ISBN 978-80-7367-698-8.
36. KOPAL, Petr. Film a historie: propaganda. O zkoumání fenoménu, který otřásl (otřásá) světem. In *Paměť a dějiny* 1, 2015, s. 123–129.
37. KOPAL, Petr. Však ty si vzpomeneš! Temno (1950) v historické paměti. In *Paměť a dějiny* 4, 2012, s. 35–42.
38. KOTKIN, Stephen. *Magnetic Mountain. Stalinism as a Civilization*. Berkeley – Los Angeles – London, 1997. ISBN 978-0520208230.
39. KOTLÁN, Pavel. *Demokracie ve stínu*. Ostrava, 2003. ISBN 80-86572-07-2.
40. KOUROVÁ, Pavlína. Propaganda pro nejmenší. Dětská literatura ve službách komunistické propagandy (1948–1956). In *Budil, I. T. – Zíková, T. Totalitarismus. 2. Zkušenost Střední a Východní Evropy*. Plzeň, 2006, s. 43–49.

41. KOUTEK, Ondřej. *Prokop Drtina. Osud československého demokrata*. Praha, 2011. ISBN 978-80-87211-50-2.
42. KRAKOVSKÝ, Roman. *State and society in communist Czechoslovakia*. London–New York, 2018. ISBN 978-1-7845-3914-6.
43. KRAKOVSKÝ, Roman. The representation of the Cold War: the Peace and the War camps in Czechoslovakia, 1948-1960. In *Journal of Transatlantic Studies*, 2008, s. 158–167.
44. KŘEN, Jan. Obrazy Němců a Německa v české společnosti. In *KŘEN, Jan – BROKLOVÁ, Eva. Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*. Praha, 1998, s. 21–32. ISBN 80-7184-468-0.
45. KUKLÍK, Jan. *Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů*. Praha, 2002. ISBN 80-7201-352-1.
46. KUKLÍK, Jan. *Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci–státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. Praha, 2010. ISBN 978-80-87284-12-4.
47. LOZOVIUKOVÁ, Kateřina. Politická propaganda a československý film v 50. letech 20. století. In *PAŽOUT, J. Informační boj o Československo/v Československu (1945–1989)*. Praha, 2014 s. 224–235.
48. LUŇÁK, Petr. *Západ. Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce*. Praha, 1997. ISBN 80-85983-29-X.
49. LUXMOORE, Jonathan – BABIUCHOVÁ, Jolanta. *Vatikán a rudý prapor. Zápas o duši východní Evropy*. Praha, 2003. ISBN 80-7207-420-2.
50. MAREK, Pavel a kol. *Jan Šrámek a jeho doba*. Brno, 2011. ISBN 978-80-7325-252-6.
51. MAREK, Pavel. *České živnostnictvo 1945-1960: likvidace živnostníků, řemeslníků a obchodníků v českých zemích*. Brno, 2006. ISBN 80-7239-200-X.
52. MARX, Karl. *Kapitál I*. Praha, 1954. ISBN 21516/53.
53. MARX, Karl – ENGELS, Friedrich. *Manifest komunistické strany*. Praha, 1982. ISBN 14-100-82.
54. MITCHELL, W. J. T. *Picture theory*. Chicago, 1995. ISBN 0-226-53232-1.
55. NAJBERT, Jaroslav. Propaganda jako interpretační hra: využití karikatur ve výuce 50. let. In *PAŽOUT, J. Informační boj o Československo/v Československu (1945–1989)*. Praha, 2014, s. 192–207.

56. NÁLEVKA, Vladimír. *Kapitoly z dějin studené války I*. Praha, 1997. ISBN 80-86130-00-2.
57. NÁLEVKA, Vladimír. *Světová politika*, II. Praha, 2000. ISBN 80-86493-16-4.
58. NEČASOVÁ, Denisa. USA: stále stejný nepřítel? Obraz Spojených států v dobovém tisku v éře uvolňování. In PETRÁŠ, J. – SVOBODA, L. (eds.). *Československo v letech 1954–1962*. Praha – České Budějovice, 2015, s. 514–528.
59. NEKOLA, Martin. *Petr Zenkl: politik a člověk*. Praha, 2014. ISBN 978-80-204-3377-0.
60. *Ota Hora 1909–1997*. Golčův Jeníkov, 1998. ISBN 80-86101-10-X.
61. PALIVODOVÁ, Eva. Obraz nepřítele v Československu 1948–1956. In KOUBA, Miroslav – MAGINCOVÁ, Dagmar – ŘÍHA, Ivo (edd.). *Kontexty propagandy*. Pardubice, 2012, s. 181–188. ISBN 978-80-7395-515-1.
62. PAVLÁT, David. *Novinář a politik Hubert Ripka. Člověk, který nemlčel*. Praha, 2018. ISBN 978-80-200-2901-0.
63. PÁVOVÁ, Jana. *Demagog ve službách strany. Portrét komunistického politika a ideologa Václava Kopeckého*. Praha, 2008. ISBN 978-80-87-211-09-0.
64. PEJČOCH, Ivo. *Hrdinové železné opony. Útěky do svobodného světa s pomocí neobvyklých technických prostředků v letech 1949–1989*. Cheb, 2008. ISBN 978-80-86808-52-9
65. PELIKÁN, Jan. *Jugoslávie a východní blok 1953–1958*. Praha, 2001. ISBN 80-245-0186-9.
66. PERNES, Jiří. *Dějiny Československa očima dikobrazu 1945–1990*. Brno, 2003. ISBN 80-85947-89-7.
67. PERNES, Jiří. *Krize komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*. Brno, 2008. ISBN 978-80-7325-154-3.
68. RANDÁK, Jan. *Vzáři rudého kalicha. Politika dějin a husitská tradice v Československu 1948–1956*. Praha, 2015. ISBN 978-80-7422-373-0.
69. ROKOSOVÁ, Šárka. Administrativní opatření – jedna z forem perzekuce sedláků komunistickým režimem. In *Securitas imperii 10*, 2003, s. 147–194.
70. RUML, Václav. Kulacká matematika. Kolektivizace zemědělství v dobových karikaturách. In *Paměť a dějiny 1*, 2012, s. 55–60.
71. RYCHLÍK, Jan. Komunistická propaganda v Československu 1945–1989 z tematického hlediska. In PAŽOUT, J. *Informační boj o Československo/v Československu (1945–1989)*. Praha, 2014, s. 18–27. ISBN 978-80-87912-10-2.

72. ŘEPA, Tomáš. Ukrajinští nacionalisté a komunistická propaganda. Zneužití tématu v Československu po roce 1945. In *Paměť a dějiny* 2, 2014, s. 47–57.
73. SCHALLNER, Dieter. Obraz Němců a Německa v letech 1945–1947. Vznik soudobého českého stereotypu Němce a Německa. In *KŘEN, Jan – BROKLOVÁ, Eva. Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*. Praha, 1998, s. 236–252. ISBN 80-7184468-0.
74. SCHMARC, Vít. *Země lyr a ocele: Subjekty, ideologie, modely, mýty a rituály v kultuře českého stalinismu*. Praha, 2017. ISBN 978-80-200-2703-0.
75. SKOPALOVÁ, Marie. Vysídlování selských rodin ve východních Čechách v 50. letech 20. století. In *Sborník prací východočeských archivů* 11, 2007, s. 93–120.
76. SLINTÁK, Petr – ROTTOVÁ, Hana. *Venkov v českém filmu 1945–1969*. Praha, 2013. ISBN 978-80-87211-92-2.
77. SMETANA, Vít. *Ani vojna, ani mír. Velmoci, Československo a střední Evropa v sedmi dramatech na prahu druhé světové války a studené války*. Praha, 2016. ISBN 978-80-7422-358-7.
78. SOKOLOVIČ, Peter a kol. *Roky prelomu. Slovensko v rokoch 1945–1948*. Trnava, 2015. ISBN 978-80-8105-643-7.
79. SPIRIT, Michal. *Tzv. Benešovy dekrety. Předpoklady jejich vzniku a jejich důsledky*. Praha, 2004. ISBN 80-245-0755-2.
80. ŠIMANOVÁ, Kateřina. Odrodilci, zrádci, vrazi v bílých pláštích: obraz "Žida" jako "nepřítele" v propagandě pozdního stalinismu. I. In *Soudobé dějiny* 1–2, 2014, s. 11–43.
81. ŠMÍDOVÁ, Olga. Němci v českém, Češi v německém zrcadle. In *KOSCHMALL, Walter – NEKULA, Marek – ROGALL, Joachim (eds.), Češi a Němci. Dějiny – kultura – politika*. Praha–Litomyšl, 2002, s. 226–233. ISBN 80-7185-370-4.
82. ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, Radmila. *Mýtus šlechty u nás a v nás*. Praha, 2012. ISBN 978-80-7422-223-8.
83. TAYLOR, Richard. *Filmová propaganda. Sovětské Rusko a nacistické Německo*. Praha, 2016. ISBN 978-80-200-2534-0.
84. TRIPKOVIC, Doko. Proces s Rudolfem Slánským – Jugoslávský pohled. In *PERNES, Jiří. Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“*. Praha, 2005, s. 86–98. ISBN 80-7285-053-9.
85. VACULÍK, Pavel. *Komunistická perzekuce šlechty*. Praha, 2004. ISBN 80-7340-026-X.

86. VAŠKO, Václav. *Dům na skále 2, církve bojující: 1950–květen 1960*. Praha, 2007. ISBN 978-80-7192-892-8.
87. VAŠKO, Václav. *Dům na skále 3, církve vězněná: 1950–1960*. Praha, 2008. ISBN 978-80-7192-893-5.
88. VEBER, Václav. *Komunistický experiment v Rusku 1917–1991 aneb Malé dějiny SSSR*. Praha, 2001. ISBN 80-86277-14-3.
89. VOMELA, Martin. Kolektivizace v Československu a její politické motivy. In BLAŽEK, P. (ed.). *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a střeoevropské souvislosti*. Praha, 2008, s. 119–127. ISBN 978-80-7021-902-7

Kvalifikační práce:

1. HABERMANN, Tomáš. *Cesta Československa od podpory sionismu k antisionismu (1947–1957)*. Dizertační práce. Univerzita Karlova v Praze. Pedagogická fakulta. Praha, 2017.
2. JETMAROVÁ, Kateřina. *Perzekuce sedláků v Proseči a okolí v období kolektivizace*. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice. Filozofická fakulta. Pardubice, 2018.
3. KOUROVÁ, Pavlína. *Propagandistické kampaně v Československu v letech 1948–1953*. Disertační práce. Univerzita Karlova. Pedagogická fakulta. Praha, 2013

Internetové zdroje:

- Anti-US propaganda [2020-08-20]. URL:
<https://www.earthlymission.com/anti-us-propaganda-posters-from-the-ussr/>.
- Fotobanka ČTK; První Máj [2020-06-25]. URL:
<https://multimedia.ctk.cz/foto/index>.
- Pinterest; Soviet posters Capitalist [2020-08-20]. URL:
https://cz.pinterest.com/pin/691584086520290690/?nic_v2=1a3CvUx0H
- Pinterest; Soviet posters Capitalist [2020-08-20]. URL:
https://cz.pinterest.com/pin/56506170323606887/?nic_v2=1a3CvUx0H.
- Pinterest, Soviet posters nacism 1920–1956 [2020-08-20]. URL:
https://cz.pinterest.com/pin/96827460720233777/?nic_v2=1a3CvUx0H.
- Propaganda Posters of World War Two [2020-08-20]. URL:
<http://www.darkroastedblend.com/2010/08/propaganda-posters-of-world-war-two.html>.
- Soviet posters [2020-08-20]. URL:
<https://www.sovietposters.com/showposter.php?poster=109>.
- Soviet posters [2020-08-20]. URL:
<https://www.sovietposters.com/showposter.php?poster=460>.
- Soviet posters [2020-08-20]. URL:
<https://www.sovietposters.com/showposter.php?poster=421>.
- Spiritual pack is a Kulaks support [2020-08-20]. URL:
https://sovcom.org.uk/private_sales/lot.php?pl3_cid=510&pl3_id=2255
- Ústav pro českou literaturu AV ČR, v.v.i. Digitalizovaný archiv časopisů. Rudé právo. [2020-06-25]. URL: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo>.

Seznam příloh

Přílohy ke kapitole Politické okolnosti	165
Přílohy ke kapitole Prvomájové průvody	166
Přílohy ke kapitole Kapitalisté	169
Přílohy ke kapitole Fašisté a nacisté.....	178
Přílohy ke kapitole Židé a Izrael	182
Přílohy ke kapitole Jugoslávie a „titoismus“	182
Přílohy ke kapitole Soukromí zemědělci	185
Přílohy ke kapitole Emigrace	187
Přílohy ke kapitole Srovnání se Sovětským svazem	188

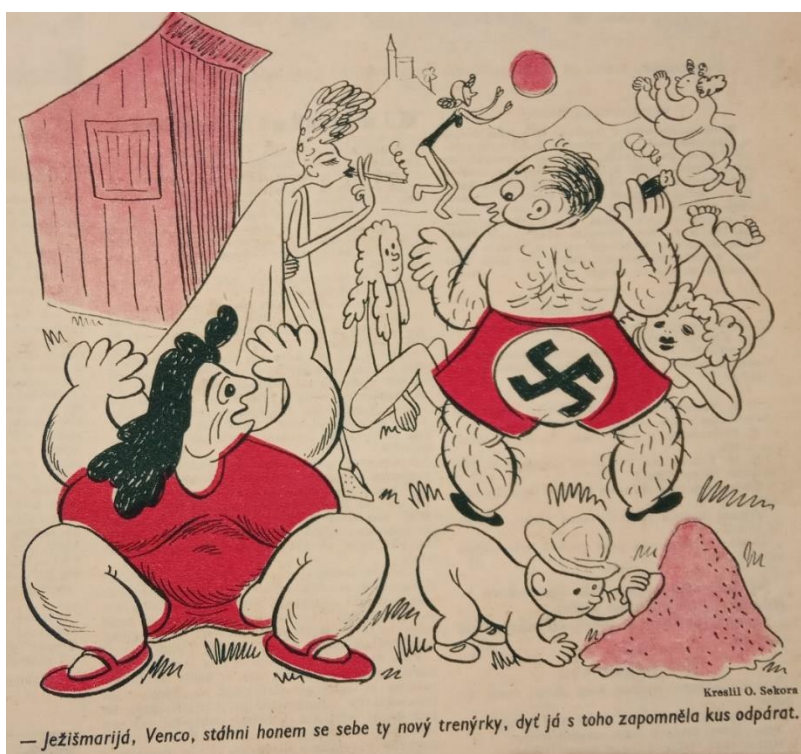
Přílohy

Přílohy ke kapitole Politické okolnosti

PŘÍLOHA Č. 1: Dikobraz, č. 5, 30.1.1946, s. 4.

PŘÍLOHA Č. 2: Dikobraz, č. 18, 30.4.1946, s. 5.

PŘÍLOHA Č. 3: Fotobanka ČTK; První Máj [2020-06-25].
URL: <https://multimedia.ctk.cz/foto/index>

PŘÍLOHA Č. 4: Fotobanka ČTK; První Máj [2020-06-25].
URL: <https://multimedia.ctk.cz/foto/index>

PŘÍLOHA Č. 5: Fotobanka ČTK; První Máj [2020-06-25].
URL: <https://multimedia.ctk.cz/foto/index>

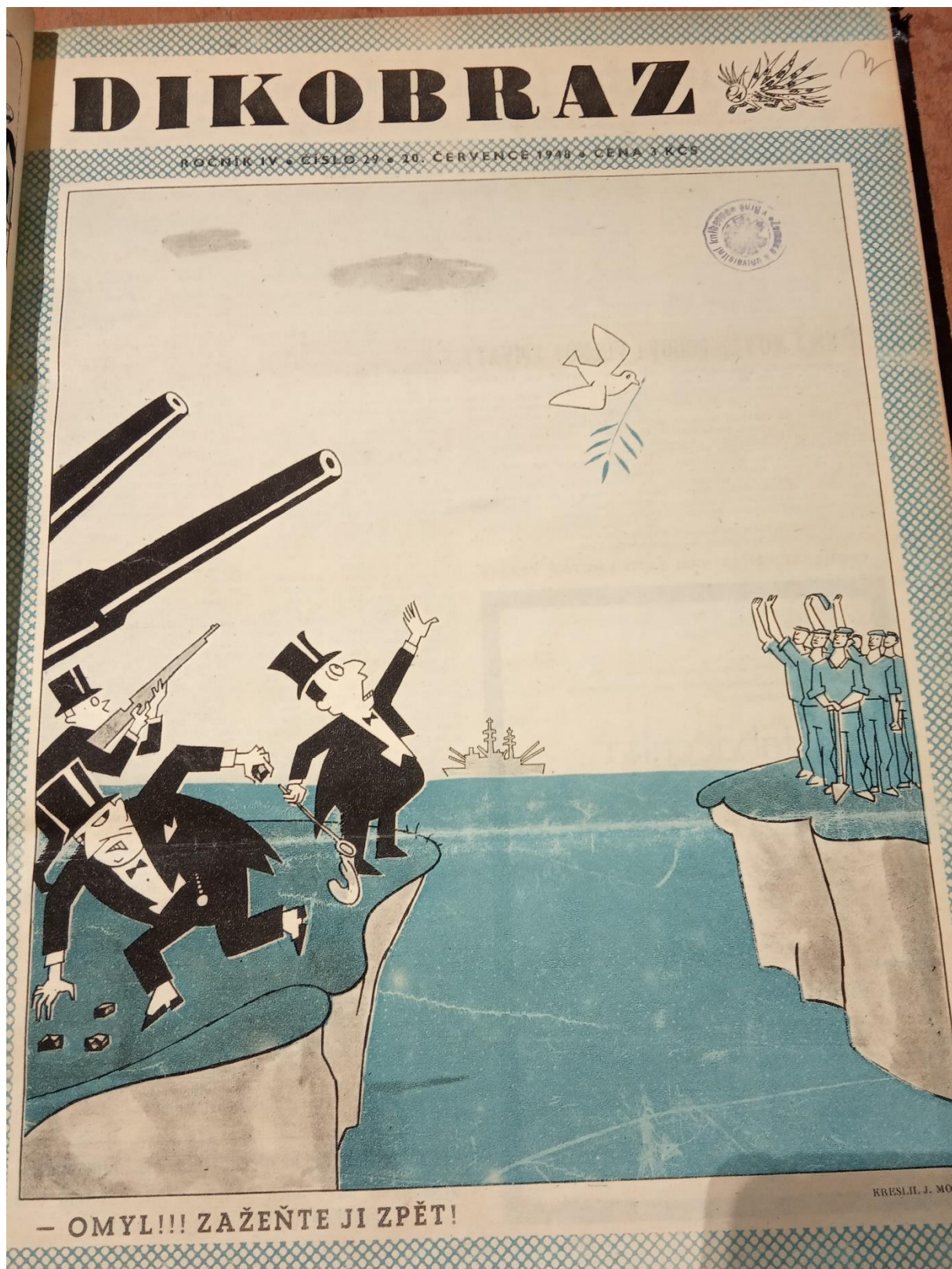
PŘÍLOHA Č. 6: Fotobanka ČTK; První Máj [2020-06-25].
URL: <https://multimedia.ctk.cz/foto/index>

PŘÍLOHA Č. 7: Fotobanka ČTK; První Máj [2020-06-25].
URL: <https://multimedia.ctk.cz/foto/index>

PŘÍLOHA Č. 8: Dikobraz, č. 29, 20.7.1948, s. 1.

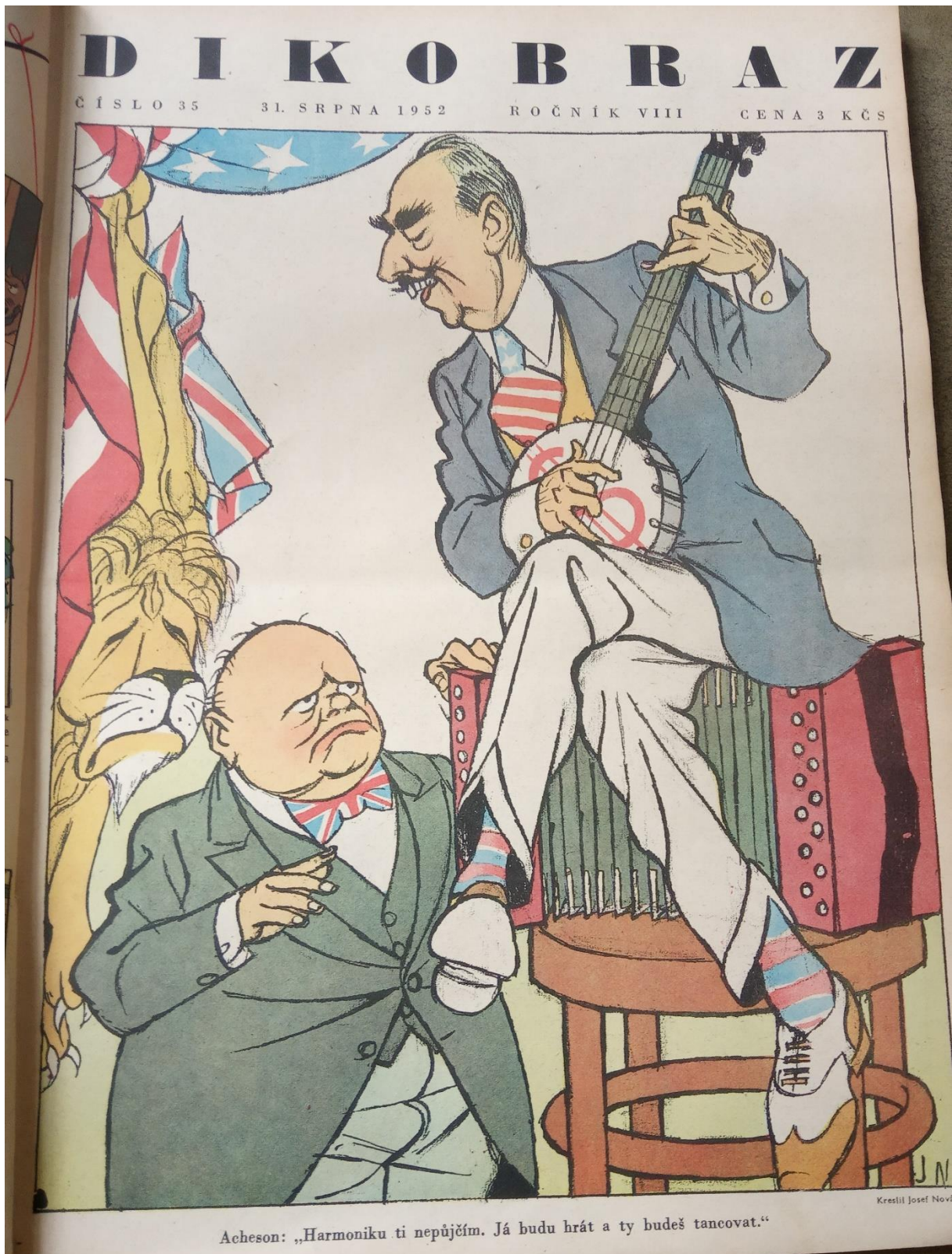
D I K O B R A Z

ČÍSLO 35

31. SRPNA 1952

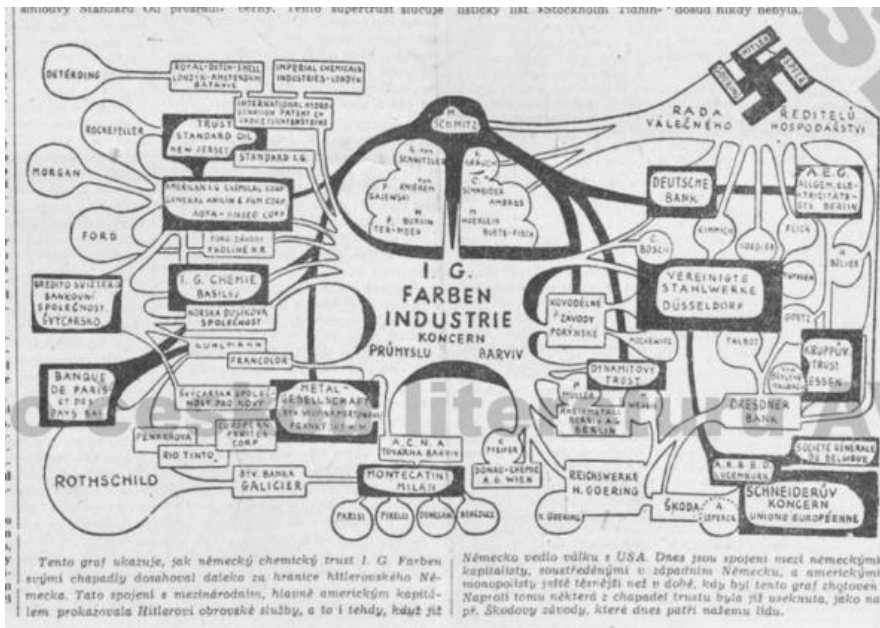
ROČNÍK VIII

CENA 3 KČS

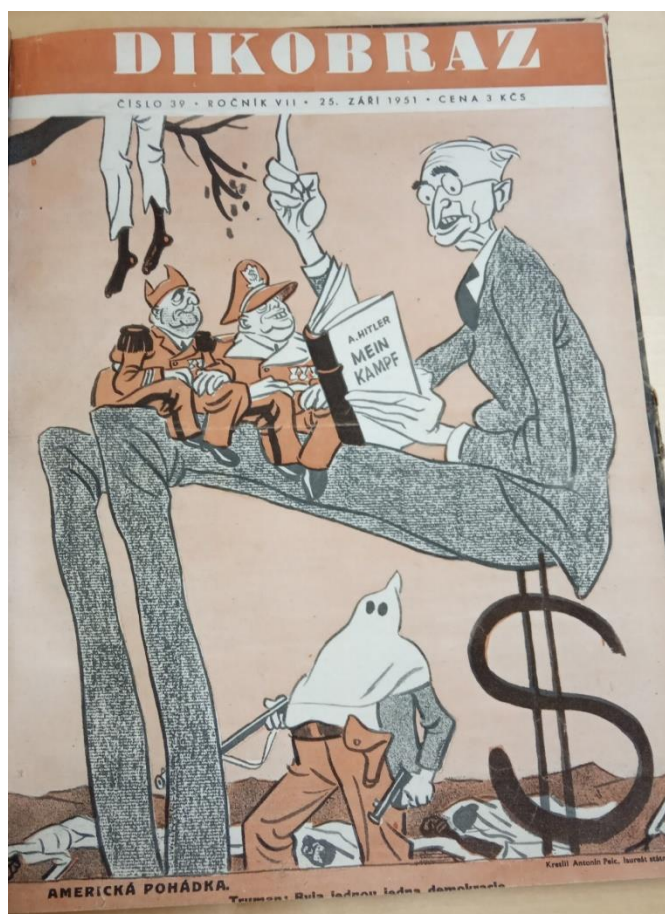

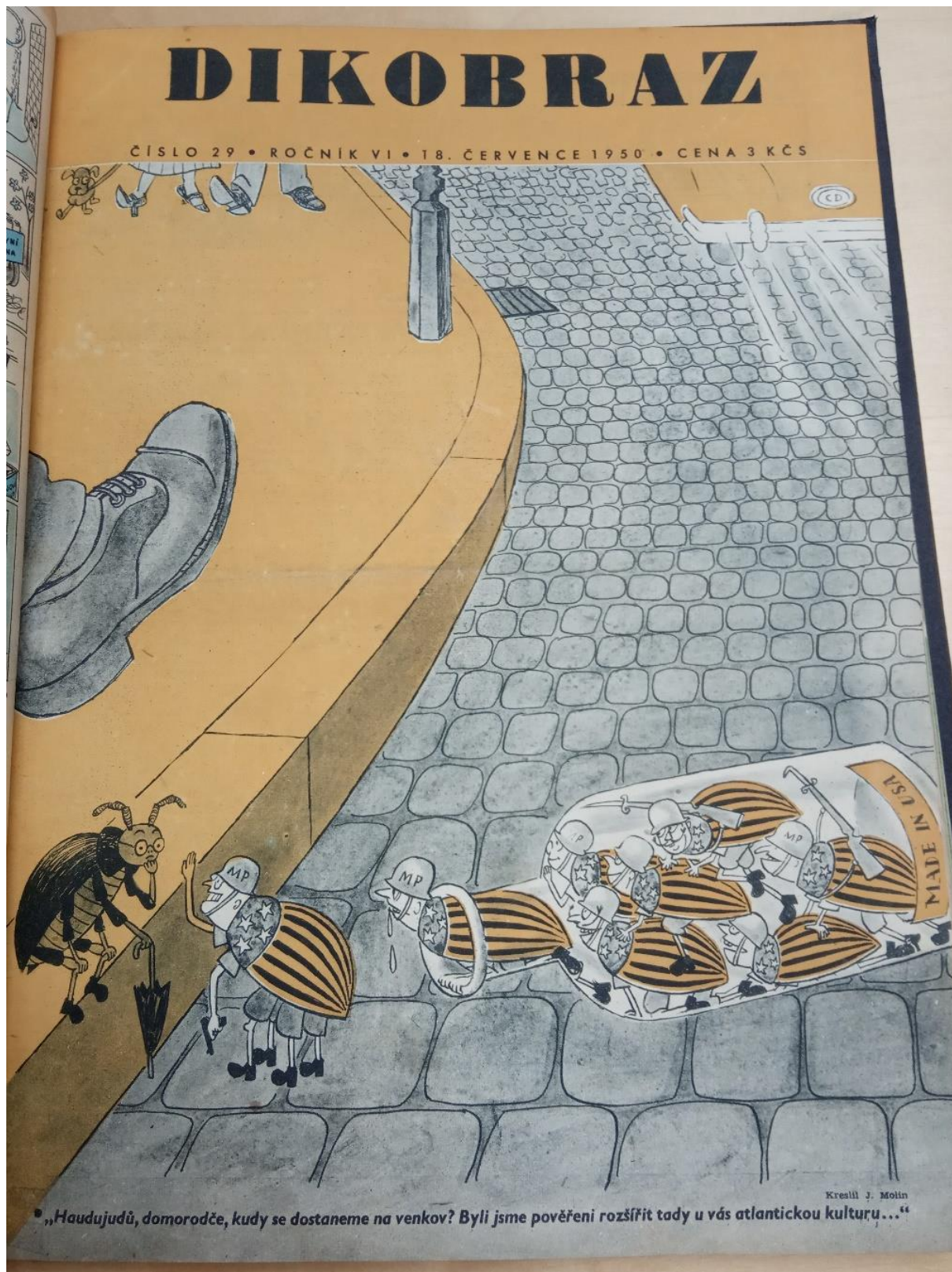
Acheson: „Harmoniku ti nepůjčím. Já budu hrát a ty budeš tancovat.“

PŘÍLOHA Č. 10: *Chapadla kapitalistické chobotnice války, Rudé právo, č. 100, 29.4.1951, s. 4.*

PŘÍLOHA Č. 11: *Dikobraz, č. 39, 25.9.1951, s. 1.*

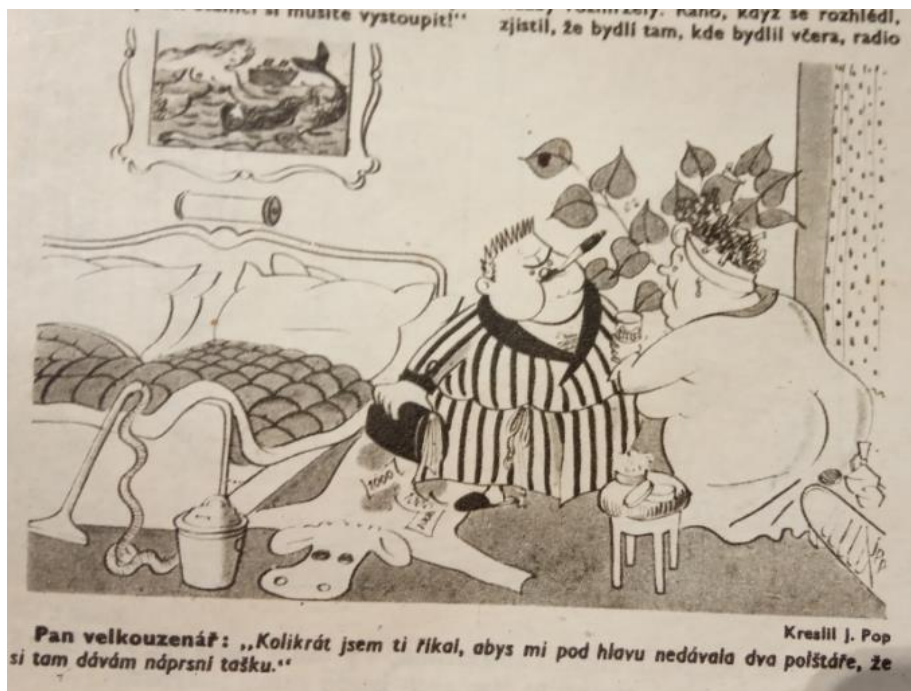

Přinášíme karikaturu moskevské »Pravdy«. Kapitalista sedící na kupě nadzisků vyssátých z koloniálních otroků, žvaní o »nucené práci« ve SSSR.

PŘÍLOHA Č. 15: Dikobraz, č. 37, 13.9.1949, s. 6.

PŘÍLOHA Č. 16: Dikobraz, č. 16, 20.4.1948, s. 5.

PŘÍLOHA Č. 18: Dikobraz, č. 2, 6.1.1955, s. 1.

ÚKOL SPLNĚN

Americká výzvědná služba pokračuje ve vyst-lání špiónů a diversantů do Československa.

„Až přijedete do Prahy, postarejte se ihned o setkání s těmito agenty . . .“

D. P. 54.

Pro Dikobraza nakreslil Boris Jefimov, Moskva

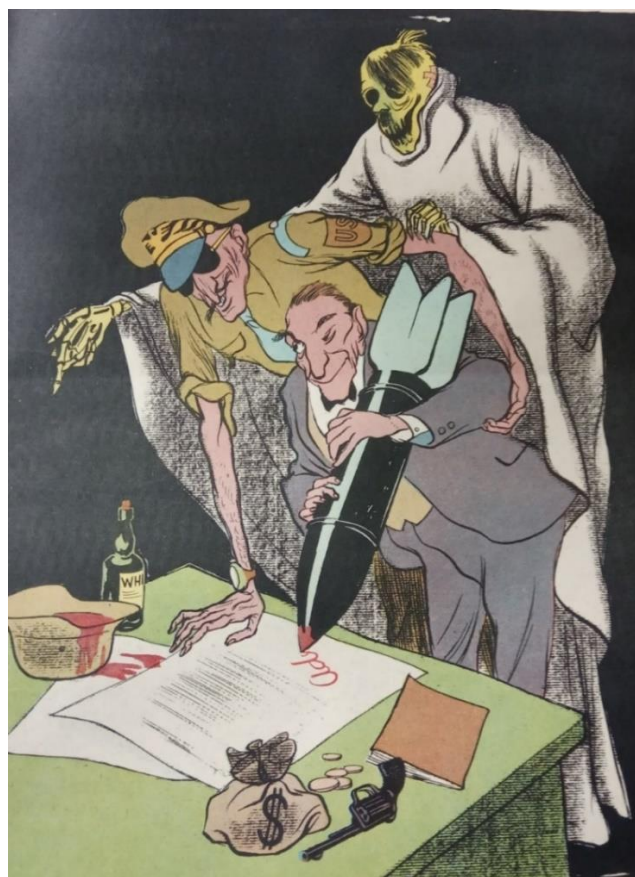
Setkali se.

ČÍSLO 2 • 6. LEDNA 1955 • ROČNÍK 2

PŘÍLOHA Č. 19: Dikobraz, č. 7, 17.2.1952, s. 52.

PŘÍLOHA Č. 20: Dikobraz, č. 23, 8.6.1952.

PŘÍLOHA Č. 21: Dikobraz, č. 25, 19.6.1951, s. 2.

PŘÍLOHA Č. 22: Dikobraz, č. 19, 11.5.1952, s. 150.

PŘÍLOHA Č. 23: Dikobraz, č. 26, 28.6.1949, s. 1.

Přílohy ke kapitole Židé a Izrael

PŘÍLOHA Č. 25: Dikobraz, č. 7, 15.2.1949, s. 2.

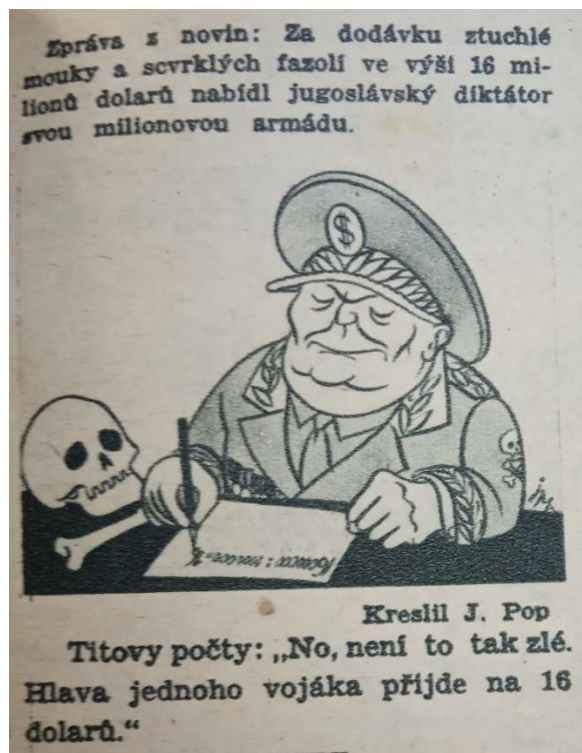

Přílohy ke kapitole Jugoslávie a „titoismus“

PŘÍLOHA Č. 26: Dikobraz, č. 3, 17.1.1950, s. 6.

PŘÍLOHA Č. 27: Dikobraz, č. 12, 20.3.1951, s. 5.

PŘÍLOHA Č. 28: Dikobraz, č. 2, 13.1.1952, s. 12.

PŘÍLOHA Č. 29: Rudé právo, č. 320, 30.11.1952, s. 6.

PŘÍLOHA Č. 30: Dikobraz, č. 49, 7.12.1952, s. 388.

PŘÍLOHA Č. 31: Rudé právo, č. 155, 4.7.1951, s. 5.

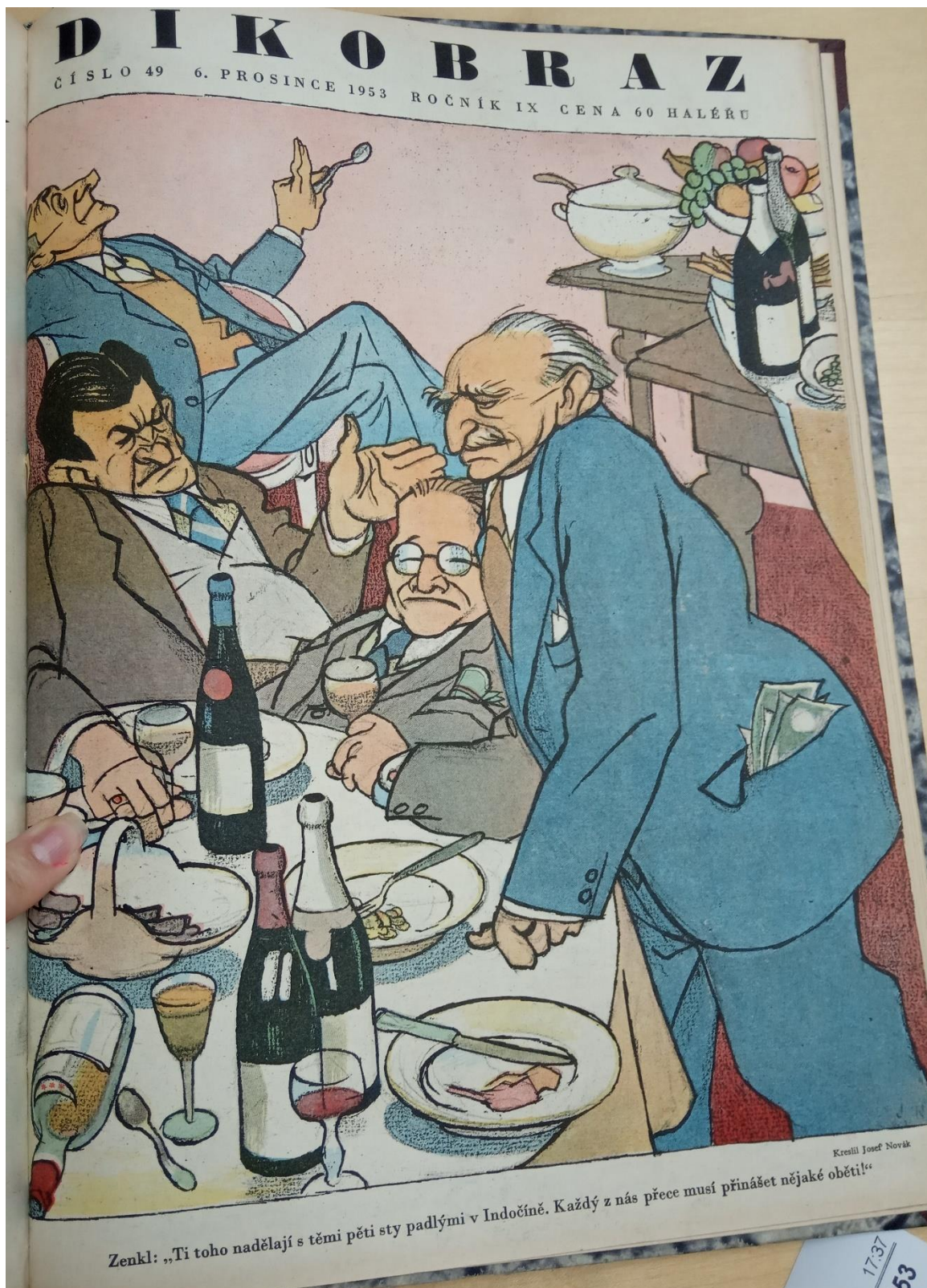

PŘÍLOHA Č. 32: Dikobraz, č. 31, 1.8.1950, s. 6.

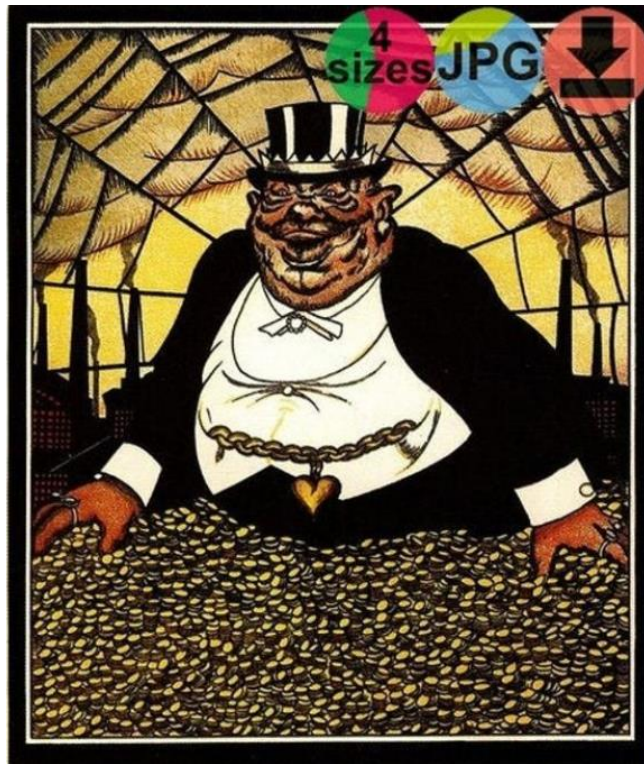

PŘÍLOHA Č. 34: Dikobraz, č. 49, 6.12.1953, s. 1.

ПРІЛОHA Ч. 35: *Pinterest; Soviet posters Capitalist* [2020-08-20]. URL: https://cz.pinterest.com/pin/691584086520290690/?nic_v2=1a3CvUx0H.

ПРІЛОHA Ч. 36: *Anti-US propaganda* [2020-08-20]. URL: <https://www.earthlymission.com/anti-us-propaganda-posters-from-the-ussr/>.

ПРІЛОHA Č. 37: Anti-US propaganda [2020-08-20]. URL: <https://www.earthlymission.com/anti-us-propaganda-posters-from-the-ussr/>.

ПРІЛОHA Č. 38: Soviet posters [2020-08-20]. URL: <https://www.sovietposters.com/showposter.php?poster=421>.

ПРІЛОHA Ч. 39: *Pinterest; Soviet posters Capitalist* [2020-08-20]. URL: https://cz.pinterest.com/pin/56506170323606887/?nic_v2=1a3CvUx0H.

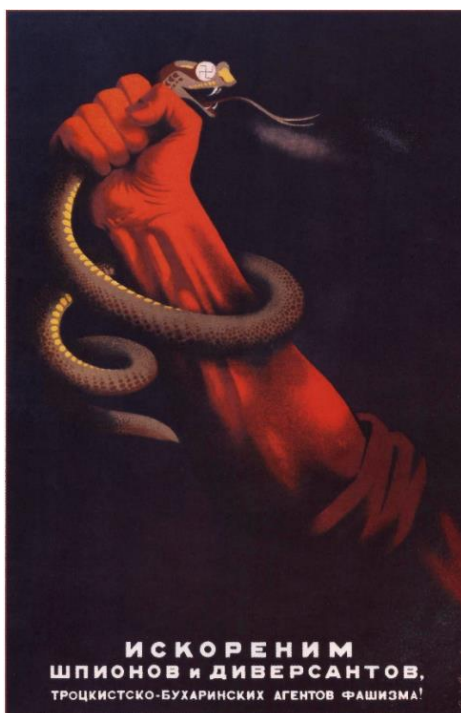
ПРІЛОHA Ч. 40: *Пříloha č. 40; Spiritual pack is a Kulaks support* [2020-08-20]. URL: https://sovcom.org.uk/private_sales/lot.php?pl3_cid=510&pl3_id=2255.

ПРІЛОHA Ч. 41: *Soviet posters* [2020-08-20]. URL:
<https://www.sovietposters.com/showposter.php?poster=109>.

ПРІЛОHA Ч. 42: *Пříloha č. 42; Soviet posters* [2020-08-20]. URL:
<https://www.sovietposters.com/showposter.php?poster=460>.

ПРІЛОHA Ч. 43: *Pinterest, Soviet posters nacism 1920–1956* [2020-08-20].
URL: https://cz.pinterest.com/pin/96827460720233777/?nic_v2=1a3CvUx0H.

ПРІЛОHA Ч. 44: *Propaganda Posters of World War Two* [2020-08-20]. URL: <http://www.darkroastedblend.com/2010/08/propaganda-posters-of-world-war-two.html>.

